

TRUMPA LIETUVIŲ LITERATŪROS ISTORIJA

A BRIEF HISTORY OF LITHUANIAN LITERATURE

VYTAUTO DIDŽIOJO
UNIVERSITETAS

VERSUS AUREUS

TRUMPA LIETUVIŲ LITERATŪROS ISTORIJA

A BRIEF HISTORY OF LITHUANIAN LITERATURE

TRUMPA
LIETUVIŲ
LITERATŪROS
ISTORIJA

A BRIEF HISTORY
OF LITHUANIAN
LITERATURE

VYTAUTO DIDŽIOJO
UNIVERSITETAS

VERSUS AUREUS

2014

Recenzentai / Reviewed by

Prof. Irena Buckley (Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University)

Prof. Asija Kovtun (Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University)

Sudarytoja / Edited by

Dalia Kuizininė

Vertėjai / Translated by

Vijolė Višomirskytė

Jurgita Perskaudienė

Leidybai pritarta Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių literatūros katedros posėdyje 2014 m. kovo 10 d. (protokolo Nr. 3) ir Humanitarinių mokslų fakulteto tarybos posėdyje 2014 m. kovo 12 d. (protokolo Nr. 1-2).

Approved by the Department of Lithuanian Literature of Faculty of Humanities at Vytautas Magnus University on 10 March 2014 (Protocol No. 3).

Recommended for printing by the Council of the Faculty of Humanities of Vytautas Magnus University on 12 March 2014 (Protocol No. 1-2).

Leidinio parengimą ir leidybą rėmė Europos socialinis fondas ir Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija.

2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 2 prioriteto „Mokymasis visą gyvenimą“ VP1-2.2-ŠMM-08-V priemonės „Aukštojo mokslo tarptautiškumo plėtra“ projektas „Lituanistikos (baltistikos) centrų užsienyje stiprinimas, jų veiklos bei bendradarbiavimo su Lietuvos mokslo ir studijų institucijomis skatinimas“ (VP1-2.2-ŠMM-08-V-02-006).

Publication is supported by the European Social Fund (ESF) and the Ministry of Education and Science of the Republic of Lithuania.

Project title: “Strengthening of the Lithuanian (Baltic) studies activities with collaboration between universities abroad and Lithuania higher education institutions” (VP1-2.2-ŠMM-08-V-02-006).

ISBN 978-609-467-033-6 (internetinis / Online)

ISBN 978-9955-34-487-2 (internetinis / Online)

ISBN 978-609-467-034-3 (spausdintas / Print)

ISBN 978-9955-34-488-9 (spausdintas / Print)

© Indrė Žakevičienė, Asta Gustaitienė, Vijolė Višomirskytė, Aurelija Mykolaitytė, Dalia Kuizininė, 2014

© Vertimas / Translation, Vijolė Višomirskytė, Jurgita Perskaudienė, 2014

© Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, 2014

© „Versus aureus“ leidykla / “Versus aureus” Publishers, 2014

TURINYS

Dalia Kuiziniienė

PRATARMĖ / 7

Asta Gustaitienė

**SENOJI LIETUVIŲ LITERATŪRA (XIII–XIX):
TYRIMAI LIETUVOJE / 9**

Indrė Žakevičienė

LIETUVIŲ LITERATŪRA 1900–1918 M. / 29

Aurelija Mykolaitytė

LIETUVIŲ LITERATŪRA TARPUKARIU / 43

Indrė Žakevičienė

LIETUVIŲ LITERATŪRA SOVIETMEČIU (1940–1990) / 65

Dalia Kuiziniienė

**LIETUVIŲ EGZILIO LITERATŪRA:
TENDENCIJOS IR KRYPTYS / 79**

Dalia Kuiziniienė

LIETUVIŲ LITERATŪRA SVETUR PO 1990 M. / 99

Aurelija Mykolaitytė

NAUJAUSIOJI LITERATŪRA NUO 1990 M. / 109

*Asta Gustaitienė***LIETUVIŲ VAIKŲ LITERATŪROS ISTORIJA / 129**

Bibliografinis aprašas / 147

Iliustracijos / 155

**A BRIEF HISTORY
OF LITHUANIAN LITERATURE / 205****CONTENTS / 207**

PRATARMĖ

Vytauto Didžiojo universiteto dėstytojos Indrė Žakevičienė, Asta Gustaitienė, Aurelija Mykolaitytė, Dalia Kuizinienė knygoje „Trumpa lietuvių literatūros istorija“ glaustai pristato lietuvių literatūros istoriją nuo seniausių laikų iki šių dienų – išskiria būdingiausius pasirinkto analizuojamo laikotarpio bruožus bei slinktis, išryškinant svarbiausius raidos etapus, trumpai apibūdinant literatūros klasikų kūrybą. Ši literatūros istorija yra skirta kitataučiams studentams, norintiems pažinti ir suprasti lietuvių literatūros savitumą, suvokti jos vietą platesniame europinės literatūros kontekste bei įžvelgti naujausių lietuvių literatūros tyrinėjimų kontūrus. Tekstai pateikiami lietuvių ir anglų kalbomis, siekiant, kad informacija būtų prieinama platesniam skaitytojų ratui. Knygoje rasite bibliografinį literatūros sąrašą, lietuvių grožinės literatūros šaltinių nuorodų, kur galėsite plačiau paskaityti apie aprašomą laikotarpį, atskirus jo autorius, susirasti ir susipažinti su leidinyje analizuojamais grožinės literatūros tekstais. Kiekvieno skyriaus pabaigoje pateikiamos užduotys, padėsiančios orientuotis ir atsakyti į svarbiausius literatūros proceso vertinimo klausimus. Knyga iliustruota rašytojų portretų, literatūrinių sambūrių, leidinių nuotraukomis, gautomis iš Maironio lietuvių literatūros muziejaus, VDU Lietuvių išėjų instituto archyvų, duomenų bazės www.saltiniai.lt ir kitur.

Nuo anksčiau leistų lietuvių literatūros istorijos vadovėlių, akademinė istorijų „Trumpa lietuvių literatūros istorija“ skiriasi konspektyvia informacija. Čia minimi ne visi rašytojai, autorių kūryba nėra plačiai analizuojama. Apibendrintame tekste svarbu glaustai pateikti lietuvių literatūros raidos ir tęstinumo aspektus. Pakankamai daug dėmesio skiriama šiuolaikinės lietuvių literatūros

procesui pristatyti. Knygos autorių nuomone, lietuvių literatūroje po 1990 m. vyko daug stilistinių, žanrinių bei tematinių pokyčių, taigi aptiriamos ir naujausios lietuvių literatūros tendencijos. Tikimasi, kad metodinė mokymo priemonė bus įdomi ir naudinga baltistikos centrų studentams ir dėstytojams.

Dalia Kuizininienė

Asta Gustaitienė

SENOJI LIETUVIŲ LITERATŪRA (XIII–XIX): TYRIMAI LIETUVOJE

Kalbant užsieniečiams apie Senąją lietuvių literatūrą, nėra lengva atskleisti tokių literatūros klasikų kaip Kristijono Donelaičio, Antano Baranausko ar Žemaitės kūrybos kalbos grožį ir jos archajiškumą. K. Donelaičio „Metai“, A. Baranausko „Anykščių šilelis“ yra XVIII–XIX a. mūsų, lietuvių, literatūros brangakmeniai, kuriuos norisi visiems parodyti ir padėti tuos kūrinius pamatyti panašiai, kaip į juos žvelgiame patys. Neišvengiamai juntamas tokių pastangų ribotumas. Tai ypač sudėtinga todėl, kad viena iš svarbiausių šios literatūros vertės sudedamųjų dalių – ypatinga, sunkiai į kitas kalbas išverčiama kūrinių kalba. Neretai jos semantines subtilybes, laike atitolusias realijas be specifinių kultūrinių-istorinių studijų sunkiai suvokia ir XXI a. lietuviai, ypač jaunoji karta, kūrinius skaitydami gimtąja kalba.

Itin sunku Senosios literatūros kūrinius meniškai išversti į kitas kalbas taip, kad ir užsienietis pajustų tikrąją šių kūrinių dvasią ir žavesį. Šia prasme įžvalgūs pasirodė angliškiosios lietuvių smulkiosios prozos antologijos sudarytojų pateikti vertimų komentarai. Pavyzdžiui, kalbant apie Žemaitės (1845–1921) kūrybos vertimus (antologijoje pateiktos tik kūrinių adaptacijos), komentuojama taip: „ji turėjo nepaprastą talentą pasinaudoti didžiulėmis lietuvių kalbos galimybėmis, kalboje naudojo ypatingus posakius, savitą žodyną (...) Deja, jos kūrinius išvertus į kitas kalbas, jie netenka didžiūmos savo stilistinio ypatingumo“¹. Su panašiomis problemomis susiduria ir senosios poezijos vertėjai.

Šiame vadovėlio skyriuje susipažinsite su reikšmingiausiais Senosios lietuvių literatūros kūrinių. Ypač svarbūs kanoniniai kūriniai, labiausiai paveikę lietuvių sąmonę, išversti į užsienio kalbas ir susilaukę palankių vertinimų bei

¹ Zobarskas S., „Žemaitė“, *Selected Lithuanian Short Stories*, New York: Manyland Books, 1960, p. 279.

literatūrinių diskusijų. Mažiau dėmesio skiriama detaliai kultūrinių-istorinių Senosios lietuvių literatūros, taip pat XIX a. lietuvių literatūros atsiradimui bei raidos prielaidoms išryškinti. Vadovėlyje nebus siekiama išvardinti kuo daugiau kultūros istorijai priskirtinų asmenybių pavardžių, aktualiau išryškinti probleminius klausimus, kurie įdomūs ne tik lietuviams, bet ir užsieniečiams.

Dažniausiai Senoji lietuvių literatūra pradedama reflektuoti atskleidžiant jos kūrimo ištakas (jau nuo XIII a.) kitomis kalbomis (rusėnų, lotynų, prūsų). Ši literatūra „yra skirstoma į keturis laikotarpius – Viduramžių, Renesanso, Baroko ir Švietimo, arba Apšvietos, epochos pradžios literatūrą“². Apibūdinant Senąją Lietuvą, kalbama apie keturis esminius jos bruožus: regioniskumą, įvairiareligiškumą, įvairiautiškumą (įvairiakalbiškumą)³. To laikotarpio kūrybai „vartojamos bent trys kontinentinės (lotynų, graikų, senoji slavų) ir kelios lokaliai (lenkų, vokiečių, rusėnų) kalbos. XVI–XVIII a. minėtų kontinentinių kalbų prestižas ir vartojimo sritys menko“⁴.

Literatūrologai, literatūros istorikai analizuodami senąją literatūrą tyrinėja „raštiją“, kurią sudaro „aktai, laiškai, privilegijos, istoriografijos, publicistikos, teisės veikalai, knygų pratarinės, taip pat Bažnyčios reikmėms skirti religinio turinio tekstai“⁵. Be to, šiandien įvairių mokslo sričių atstovai ėmėsi nuoseklių egodokumentų tyrimų, kurie, istoriko Arvydo Pacevičiaus teigimu, yra suprantami kaip asmeninė raštija, kurta pirmuoju asmeniu ir skirta sau arba tik artimųjų ratui⁶.

Skaitydami Senosios Lietuvos literatūros mokslo veikalus įžvelgiame literatūros istorikų siekius toje „raštijoje“ atrasti deimančiukų. Pavyzdžiui, atkreipiamas dėmesys į aktualizuotus Renesanso literatūros dokumentus, skirtus Žygimanto Augusto ir Barboros Radvilaitės meilės bei vedybų istorijai aprašyti; šia prasme pabrėžiama vieno dokumento svarba, teigiant, jog „labiausiai literatūriškas, pri-

² Ulčinaite E., Jovaišas A., *Lietuvių literatūros istorija XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 13.

³ Narbutas S., *Senosios Lietuvos literatūra 1253–1795*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 10–11.

⁴ *Ten pat*, p. 10–11.

⁵ *Ten pat*, p. 13.

⁶ Pacevičius A., *Lietuvos egodokumentinio paveldo samprata ir tyrimų kryptys*, http://legodoc.lt/wp-content/uploads/2013/09/ego_paveldo_tyrimai.pdf (žiūrėta 2013 09 13).

menantis renesansinę novelę yra „Račinskio metraščio“ fragmentas⁷. Kaip matome, tekstuose įžvelgiami literatūrinio žanro – renesansinės novelės – bruožai.

Aktualios ir įdomios lietuvių literatūros istorikų pastangos pastebėti ne tik Lietuvos Senosios literatūros raidos dėsningumus, atskirų literatūros žanrų formavimosi užuomazgas, bet taip pat ir noras palyginti Lietuvos ir kitų Europos valstybių panašaus laikmečio kultūrines realijas. Pavyzdžiui, aptariant Renesanso epochoje atsiradusį ir išpopuliarėjusį literatūrinį laiško žanrą, pabrėžiama, kad XVI a. Lietuvos šviesuolių laiškuose daugiausiai kalbama apie laisvę, valstybę, tikėjimą, bet juose beveik „nekalbama apie žmogaus asmeninį gyvenimą, Antikos literatūrą, filosofiją, taip pat beveik neanalizuojami žmoniems svarbūs egzistenciniai klausimai, kas buvo būdinga Petrarkos, Erazmo Roterdamiečio, J. Lipsijaus laiškuose“⁸. Apskritai literatūros mokslininkus labai domina būtent žmogaus asmeninio gyvenimo refleksijos aspektas, gebėjimas bei pastangos atspindėti ir apmąstyti ne tik išorinę realybę, bet ir savo paties gyvenimo patirtį. Ne atsitiktinai lietuvių istorikai klausia: „kada Lietuvoje imta autentiškai, nesivaržant viešojoje erdvėje nusistovėjusių kanonų, rašyti apie save, reikšti emocijas, įspūdžius? Kada ši saviraiška įgavo apčiuopiamas formas, aiškesnę vidinę struktūrą?“⁹ Kol kas aiškių atsakymų į šiuos klausimus nėra, o straipsniuose mokslininkai iškelia tik prielaidas.

Lietuviams, bet ypač kitų šalių mokslininkams, taip pat lietuvių literatūrą studijuojantiems užsienio universitetų studentams, svarbu tai, jog, įgyvendinus projektą „Integralios virtualios informacinės sistemos sukūrimas“, virtualiojoje erdvėje (www.epaveldas.lt) tapo prieinami patys seniausi ir rečiausi Senosios Lietuvos raštijos pavyzdžiai, su kuriais galima susipažinti net specialiai nesilankant Lietuvos bibliotekose ir retųjų leidinių archyvuose. Daugiau apie šį projektą <http://www.epaveldas.lt/vbspi/content/about.jsp>:

Projekto metu skaitmeninamos XVI–XX a. knygos lietuvių kalba ir lituaniniais leidiniais, senieji Lietuvos ir išeivijos periodiniai, kartografiniai leidiniai, smulkio-

⁷ Ulčinaite E., Jovaišas A., *Lietuvių literatūros istorija XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 77.

⁸ Ulčinaite E., Jovaišas A., *Lietuvių literatūros istorija XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 159.

⁹ Pacevičius A., *Lietuvos egodokumentinio paveldo samprata ir tyrimų kryptys*, http://legodoc.lt/wp-content/uploads/2013/09/ego_paveldo_tyrimai.pdf (žiūrėta 2013 09 13).

ji spauda, pavyzdžiui, valdžios įstaigų įsakymai, potvarkiai, atsisaukimai, afišos, programos ir daugelis kitų įvairius istorinius laikotarpius atspindinčių dokumentų. Didelio populiarumo sulaukęs portalas www.epaveldas.lt bus nuolat pildomas ne tik dokumentinio paveldo įvairove, bet ir retais bei unikaliais skaitmenintais vaizdais. Pavyzdžiui, Lietuvos raštijai ypač svarbia 1547 m. Karaliaučiuje išleista pirmąją lietuviška knyga – M. Mažvydo „Catechismusa prasty szadei...“. Pasaulyje tėra žinomi tik du šios knygos egzemplioriai. Vienas jų saugomas Vilniaus universiteto, kitas – Torunės (Lenkija) universiteto bibliotekoje. Portale bus patalpinta suskaitmeninta seniausia išlikusi knyga, išspausdinta Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1595 m., kurią išvertė M. Daukša – „Kathechismas arba Mokslas kiekvienam krikščionii priwalvus“; D. Kleino „Grammatica Litvanica“, išleista Karaliaučiuje 1653 m.; K. Donelaičio „Gromata vieno gaspatoriaus būrams“, kurios vienintelis išlikęs egzempliorius saugomas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje, ir daugelis kitų spausdintinio paveldo raritetų. Išskirtinio dėmesio nusipelnė XVI–XVIII a. veikusių Vilniaus akademijos spaustuvių darbai. Portale bus pateikti Alberto Kojelavičiaus, Žygimanto Liauksmo, LDK poeto Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus, jo pasekėjų ir daugelio kitų autorių veikalai. (...) skaitmenintas turinys plačiai atspindės XVI–XIX a. Lietuvos istorinę, politinę, socialinę ir ekonominę panoramą, užfiksuotą Didžiosios Kunigaikštystės 1540–1845 m. teismų aktų knygoje, bažnytinėse gimimo, santuokos ir mirties metrikose bei archyvuose dokumentuose.¹⁰

Kalbėdami apie XVII–XVIII a. literatūrą, literatūros istorikai bando rekonstruoti, pakeisti nusistovėjusį požiūrį į šio laikotarpio raštiją. Pavyzdžiui, straipsnyje „Literatūros rašymo specifika XVIII amžiuje“ teigiama, jog kalbėdami apie XVII–XVIII a. literatūrą, literatūros istorikai turi pamažu vaduotis iš stereotipų, susiformavusių dar XIX a., kada buvo itin nuvertinta to laikotarpio literatūra. Tokiam požiūriui būta svarių argumentų, nes iš tiesų XVII a. viduryje buvo gerokai sustojusi lietuvių kultūrinė raida, mat tuomet beveik visa Lietuva buvo užimta (iš vienos pusės Rusijos, iš kitos – Švedijos kariuomenių). Istorikės Linos Žukienės manymu, „vienas aktualiausių šiandienos literatūros istoriko uždavinių tebėra XVII–XVIII a. literatūros įvertinimas peržiūrint susigulėjusias neigiamas nuostatas“¹¹.

¹⁰ „Projekto „Integralios virtualios informacinės sistemos sukūrimas“ inovacijos ir reikšmė“, *Lietuvos kultūros paveldas – virtualioje erdvėje*, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/content/about.jsp>.

¹¹ Žukienė L., „Literatūros rašymo specifika XVIII amžiuje“, *Senosios literatūros žanrai*, Vilnius: Vilniaus mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, p. 164.

Didžiuma lietuvių literatūrologinių veikalų pažymi Reformacijos įtaką lietuvių kalbos, taip pat ir literatūros vystymuisi. Būtent tai nulėmė ir pirmosios lietuviškos knygos, Martyno Mažvydo „Katekizmo“ (*Catechismusa prasty szadey*, 1547), atsiradimą. Apskritai kalbant apie XVI–XVIII a. raštiją, joje dominavo religiniai motyvai, giesmių, maldynų, postilių, katekizmų, Šventojo rašto vertimai. Ilgą laiką knygų buvo spausdinama labai mažai. Jas daugiausia rašė kunigai. Žvelgiant į LDK laikotarpį, XVI a. pab. – XVII a. iškilo rašytojas kunigas Mikalojus Daukša (1527 arba 1538–1613). Jis, kaip ir tuo metu apskritai buvo įprasta, vertė katekizmus, giesmes, tačiau svarbiausias jo veikalas lietuvių literatūroje – įvadas į katekizmą, kuriame aukštinama gimtoji kalba, keliama tautinė savimone.

Šią chrestomatinę M. Daukšos 1599 m. parašytą ir iš lenkų kalbos išverstą Postilės ištrauką mintinai mokėsi ne viena lietuvių moksleivių karta:

Kurgi, pasaulyje yra tauta, tokia prasta ir niekinga, kad neturėtų šių trijų savų ir tarsi įgimtų dalykų: tėvų žemės, papročių ir kalbos? Visais amžiais žmonės kalbėjo savo gimtąja kalba ir visados rūpinosi ją išlaikyti, turtinti, tobulinti ir gražinti. Nėra tokios menkos tautos, nėra tokio niekingo žemės užkampio, kur nebūtų vartojama sava kalba. (...) Tąja kalba paprastai visi rašo įstatymus, ją leidžia savosios ir svetimų tautų istorijas, senas ir naujas, ją aptaria visus valstybės reikalus, ją gražiai ir padoriai vartoja visokiais atvejais Bažnyčioje, tarnyboje, namie. (...) Kas per keistenybės būtų tarp gyvulių, jeigu varnas užsimanytų sukti kaip lakštingala, o lakštingala – krankti kaip varnas, ožys – staugti kaip liūtas, o liūtas – bliauti kaip ožys? (...) Ne žemės derlumu, ne drabužių skirtingumu, ne šalies gražumu, ne miestų ir pilių tvirtumu gyvuoja tautos, bet daugiausia išlaikydamos ir vartodamos savo kalbą, kuri didina ir išlaiko bendrumą, santaiką ir brolišką meilę. Kalba yra bendras meilės ryšys, vienybės motina, pilietiškumo tėvas, valstybės sargas. Sunaikink ją – sunaikinsi santaiką, vienybę ir gerovę.

XIX a. – vienas iš sudėtingiausių laikotarpių Lietuvos kultūros istorijoje. 1795 m. padalijama Lenkijos ir Lietuvos valstybė, 1812 m. Napoleono kariai žygiuoja per Lietuvą Rusijos link, XIX a. suklesti Vilniaus universitetas, tačiau 1831 m. po sukilimo jis uždaromas, o po 1863 m. sukilimo uždraudžiama spauda lietuviškais rašmenimis. Kas, kokie rašytojai, kultūros žmonės plačiau ja prasme darė didžiausią įtaką literatūros vystymuisi bei kultūros procesams

Lietuvoje? Antanas Strazdas (1760–1833), Dionizas Poška (1764–1830), Motiejus Valančius (1801–1875), Simonas Daukantas (1793–1864), Adomas Mickevičius (1798–1855), Antanas Baranauskas (1835–1902), Jonas Basanavičius (1851–1927), Vincas Kudirka (1858–1899), Vaižgantas (1869–1933), Maironis (1862–1932) ar Žemaitė (1845–1921)? Mąstant apie šiuos kultūros veikėjus visada iškyla dilema, kokiam laikmečiui juos priskirti – XIX ar XX a.? Viena vertus, tai susiję su laikotarpiu, kuriame jie gyveno, kita vertus, – su rašytojų mentalitetu. XIX a. galima įžvelgti kelis akivaizdžiai svarbius dalykus:

1. Dėl įvairių priežasčių akivaizdus lietuvių literatūros atsilikimas nuo Vakarų literatūros. Jis, literatūrologo Ramučio Karmalavičiaus manymu, siekia šimtą metų: tuo metu, kai kūrė Balzakas, Tekerėjus, Tolstojus, Dostojevskis, lietuviai bandė griebtis „to, kas paviršiu“¹², o lietuviški didžiųjų klasikų atitikmenys buvo „vyskupas Motiejus Valančius ir kunigas Kajetonas Aleknavičius“.¹³ Todėl, analizuojant tiek Senąją, tiek XIX a. literatūrą, į literatūros faktus, meninius atradimus tenka žvelgti ir jais džiaugtis lokaliai ir vertinti ją žinant, jog jiėjo tik savo keliu.
2. Svarbiausia XIX a. tapo tautinė idėja, nuolatinis dėmesys istorijai, poreikis tą laikotarpį idealizuoti. Šiuolaikinių Lietuvos istorikų manymu, lietuvių Atgimimo veikėjai Simonas Daukantas, Motiejus Valančius, Antanas Baranauskas „apgaubė romantiškos paslapties skraiste“¹⁴, užkėlė ant pjedestalo, ir dėl to „nyko tautos nepilnavertiškumo kompleksas, įdiegtas agresyvių kaimynų, brendo tautinė sąmonė, keitėsi brangintinų vertybių skalė“¹⁵.
3. Tiek literatūrologų, tiek istorikų nuomone „Jaunąją Lietuvą sukūrė ne bajorai, kurių dauguma buvo nutautėję, o valstiečiai, žemdirbiai ir iš jų kilę inteligentai, kurie buvo išsaugoję etninę lietuvių kultūrą“¹⁶.

¹² Karmalavičius R., *Kūrybos ontogenezės pajauta XIX amžiaus pabaigos lietuvių raštijoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 89.

¹³ Karmalavičius R., *Kūrybos ontogenezės pajauta XIX amžiaus pabaigos lietuvių raštijoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 89.

¹⁴ Vėbra R., *Lietuvių tautinis atgimimas XIX amžiuje*, Kaunas: Šviesa, 1992, p. 63.

¹⁵ *Ten pat*, p. 63.

¹⁶ Girdzijauskas J., „Įvadas“, *Lietuvių literatūros istorija XIX amžius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 3.

Kaip buvo minėta, įtaigiausiai apie gimtąją kalbą 1599 m. Postilėje yra kalbėjęs Mikalojus Daukša. Tikrą paminklą jai jau XVIII a. pastatė Kristijonas Donelaitis, vėliau – XIX a. – Antanas Baranauskas ir Maironis, kuriems kitame mokymo priemonės puslapyje bus skiriama daugiau dėmesio.

**Kristijonas Donelaitis,
Antanas Baranauskas, Maironis**

Lietuvių literatūros istorijoje ryškiausi trys rašytojai, kurių kūryba šiandien reflektuojama labiausiai ir kuriuos nuosekliai bandoma įkomponuoti į pasaulinės literatūros istoriją. Tai – Kristijonas Donelaitis, Antanas Baranauskas ir Maironis. Šiuos rašytojus gretinti motyvuoja ne tik vienodai svarbi jų kūrybos reikšmė, įdomiausios kūrybos refleksijos, tai, kad visi trys kūrėjai buvo dvasi-
ninkai, bet ir kad visi jie sukūrė lietuvių literatūroje itin reikšmingas poemas, apie kurias, tiesa, literatūrologai teigia, jog „kelių šimtmečių bėgyje tarp atskirų didesnės vertės kūrinių („Metai“, „Anykščių šilelis“, „Jaunoji Lietuva“) nema-
toma glaudesnio ryšio, be kurio žanrinė tradicija neįmanoma“¹⁷.

Svarbus XVIII a. lietuvių literatūros fenomenas – protestantų pastoriaus K. Donelaičio (1714–1780) kūryba. Tai neabejotinai vienas iš talentingiausių, labiausiai apsišvietusių, mokėjusių ne vieną klasikinę kalbą XVIII a. lietuvių rašytojų ir visų laikų lietuvių kūrėjų. Būdamas protestantų kunigu, savo grožinės kūrybos (pasakėčių, poemų) nelaikė svarbia, rašė tik sau, o „visi filosofijos ir retorikos išmanymo liudijimai kūriniuose yra paslėpti taip, kaip slypi žemėje kokio nors statinio pamatai“¹⁸. K. Donelaičio talentas labiausiai atsiskleidė poemoje „Metai“, kurią, pasak Donelaičio tyrinėtojo, jis rašė 1765–1775 metais¹⁹. Tai – kūrinys, kuris nuo savo pasirodymo pradžios tapo įdomus ne tik Lietuvoje – šiuo metu yra išverstas į daugybę kalbų (net tokių egzotiškų kaip japonų). Svarbiausia, kad „Metai“ iš pat pradžių buvo lyginami su pasauline literatūra. Dar sovietiniais laikais literatūros kritikas Kostas Korsakas teigė, jog

¹⁷ Pakalniškis R., *Lietuvių poema*, Vilnius: Vaga, 1990, p. 45.

¹⁸ Dilytė D., „Kristijonas Donelaitis“, *Senosios Lietuvos literatūra 1253–1795*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 359.

¹⁹ Gineitis L., *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*, Vilnius: Vaga, 1990.

„Metai“ K. Donelaičiui laimėjo pripažinimą ne tik Lietuvoje, bet ir pasaulinėje literatūroje; jo kūrinys gali pajusti, jog rašytojas gebėjo rasti ypatingų, originalių žodžių, palyginimų, metaforų, o lietuviškai skambantis hegzametras yra kupinas energijos ir ypač turtingas.²⁰ Korsakas tai nusakė poetiškai: „po Donelaičio rašiklio visi daiktai ir būtybės, ar tai būtų lapas ar kirminas, paukštis ar dirbantis baudžiauninkas, atgyja, be to, įgyja ypatingą, tik jam būdingą charakterį, atsiskleidžia tik jam vienam būdinga prigimtimi“²¹.

Iš keturių dalių sudaryta poema įdomi savo architektonika, ypatingu skaidrumu, išraiškingi veikėjų charakteriai (apskritai kūrinys veikia apie 40 vyrų ir 20 moterų), gerai apgalvota kūrinio struktūra – „visos keturios dalys sukuria harmoningos visumos išpūdį, kiekvienoje dalyje veikia tie patys veikėjai“²². K. Donelaičio poemos dvasią, stilių ir santykį su Dievu bei tėvyne Lietuva atskleidžia antrosios poemos dalies „Vasaros darbai“ (*Summer Toil*) pradžia:

*Sveiks, svieteli margs! šventes pavasario šventes;
Sveiks ir tu, žmogau! sulaukęs vasarą mielą;
Sveiks kvietkelėmis pasidžiaugęs, sveiks prisiuostęs;
Sveiks, dieve duok! sulauk dar daug pavasario švenčių
Irgi, sulaukęs jas, vis sveiks ir drūts pasilinksminks.
Taip dieve duok kožnam, kurs mūsų Lietuvą garbin
Ir lietuviškai kalbėdams baudžiovą seka.
Tam dieve duok! sulaukt kasmets pavasarį sveiką,
Ogi, pabaigus tą, po tam ir vasarą linksmą.*²³

Kas lietuviams yra „Metai“? Kartais šis kūrinys yra vertinamas kaip tas, kuris iš dalies kompensuoja herojinio epo stygių, herojinio epo, per kurį tradiciškai reiškiamas teigiamas tautos savęs vertinimas. Ričardas Pakalniškis teigia, kad „„Metai“ ne tiek kanoniškas nacionalinis epas (nes jis fragmentiškas), kiek krikščioniškojo humanizmo epas apie žmogų kaip kolektyvo ir pasaulio reprezentantą“²⁴. Bandant apibendrinti „Metų“ problematiką, dažnai akcentuojama krikščioniškoji

²⁰ Korsakas K., „Kristijonas Donelaitis and His Poem, The Seasons“, *Kristijonas Donelaitis, The Seasons*, Vilnius: Vaga, 1985, p. 9.

²¹ *Ten pat*, p. 9.

²² *Ten pat*, p. 9.

²³ Cit. iš: <http://antologija.lt/text/kristijonas-donelaitis-metai/2> (žiūrėta 2014 02 05).

²⁴ Pakalniškis R., „Lietuvių poema“, Vilnius: Vaga, 1990, p. 70.

tematika; poemoje gali justti maldų intonacijų, skleidžiasi gamtinė panteistinė pasaulėjauta, ypatingas saulės sureikšminimas, daug dėmesio skiriama mažojo žmogaus temai, smerkiama baudžiava, nacionalinis pavergimas, daug vietos skiriama liaudies papročiams, tradicijoms, įvairaus pobūdžio pamokymams²⁵. Nuosekliai Donelaičio „Metus“ XX a. tyrinėjo literatūrologai išeiviai, kurie nuolat vertino šį kūrinį bandydami ieškoti tipologiškai artimų jam literatūrinių faktų, keldami drąsiausias hipotezes. Pavyzdžiui, Antanas Musteikis išvelgė „Metų“ sąsają su Thomsono „Metų laikais“ (*The Seasons*), tačiau Juozas Brazaitis toje pačioje knygoje teigė, jog „dar neįrodyta, kad jis būtų sekęs Thomsonu ar Hesiodu, Halleriu ar Kleistu, kaip kad Vergilijus sekė Homeru“²⁶. Egzodo literatūrologai yra išsakę ir drąsią nuomonę apie kūrinio žanrą, teigdami, jog „Metus“ galima pavadinti „bukoliniu didaktiniu epu, tęsiančiu Hesiodo ir Vergilijaus tradiciją, taigi šis kūrinys prilygsta pasaulio literatūros šedevrams“²⁷. Apskritai yra manoma, jog pasaulio literatūrologų nuomonė apie K. Donelaitį labai pagerėtų, jei būtų pripažintas šio kūrinio žanro išskirtinumas ir įrodyta, jog tai – „puikus labai reto žanro pavyzdys“²⁸. Vėlgį ir čia juntamas lietuvių literatūrologų aistringas troškimas rasti K. Donelaičiui vietą pasaulinės literatūros klasikos lentynose. Šia kryptimi pastaraisiais metais nuosekliausiai dirbo Algimantas Radzevičius, kuris „Metuose“ išvelgė naujų žanrų – epopėjos, baladės, novelės bruožų, konstatavęs, jog „„Metuose“ skleidžiasi visų trijų literatūros rūšių – epo, lyrikos ir dramos – pradai“²⁹.

Šiandien daug daroma Lietuvoje, kad K. Donelaitis, kaip kanoninis lietuvių literatūros rašytojas, ne toltų, bet kiek galima labiau priartėtų prie šiuolaikinio žmogaus, mokinio. XXI a. pr. yra aktualu „Metus“ perskaityti ir apmąstyti iš naujo. Tai buvo ypač akcentuojama 2014 m., kada Lietuva minėjo jubiliejines 300-ąsias K. Donelaičio gimimo metines. Ne atsitiktinai dar 2013 m. vienas iš populiariausių lietuvių aktorių Rolandas Kazlas ėmėsi garsiai skaityti ir taip aktualizuoti poemą; ji buvo naujai išleista drauge su R. Kazlo įskaitytos poe-

²⁵ Gineitis L., „Kristijonas Donelaitis“, *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 119.

²⁶ Brazaitis J., „Būrų kultūros poetas“, *Egzodo Donelaitis: Lietuvių išeivių tekstai apie Kristijoną Donelaitį*, Vilnius: Aidai, 2001, p. 14.

²⁷ Tumienė E., „Nuomonė apie Kristijoną Donelaitį užsienyje: „Metų“ žanro klausimas“, *Egzodo Donelaitis: Lietuvių išeivių tekstai apie Kristijoną Donelaitį*, Vilnius: Aidai, 2001, p. 217.

²⁸ *Ten pat*, p. 217.

²⁹ Radzevičius A., „Klasiko kūrybos slėpiniai“, Kaunas: VU Kauno humanitarinio fakulteto leidykla, 2005, p. 531.

mos įrašų. Taip pat naujai, aktualiai ir įtaigiai pačiose įvairiausiose erdvėse apie K. Donelaitį kalbėjo kultūrologas Darius Kuolys, tokiu būdu sugebėjęs sudominti daugelį jaunų žmonių, dar kartą nauja kalba perduoti pasirinktą K. Donelaičio gyvenimo kredo: gavęs tokį pat išsilavinimą kaip Emanuelis Kantas, jis pasirinko tarnauti vargšams, o „poemoje „Metai“ savo mažai bendruomenei pateikė išlikimo planą. Jis mokė atrasti pasaulį kaip Dievo sodą ir džiaugtis jo nekeičiant ir negriaunant“³⁰.

K. Donelaitis į lietuvių tautos sąmonę, taip pat tautos kūrybinę sąmonę, įeina pamažu: XX a. daugybė lietuvių literatūros klasikų vienaip ar kitaip aktualizavo K. Donelaičio kūrybą (jo asmenybę) savo kūriniuose (Eduardo Mieželaičio ciklas „Kristijonas Donelaitis“ (1964), Juozo Marcinkevičiaus poema „Medžio epas“ (1978), Justino Marcinkevičiaus poema „Donelaitis“ (1963) ir Kazio Bradūno lyrikos knyga „Donelaičio kapas“ (1970)). Moksleiviai mokyklose ne tik mokosi šio kūrinio ištraukas mintinai, bet ir patys neretai hegzametru kuria įvairaus pobūdžio tekstus, kartais parodijuodami ir patį kūrinį, jo archajišką kalbą. Taip jis tampa gyvas. Anglų kalba daug svarbios informacijos apie K. Donelaitį galima rasti interneto svetainėje <http://www.mab.lt/Donelaitis/en-kuryba.html>.

K. Donelaičio „Metai“ pagal savo pobūdį, žanrą bei reikšmę lietuvių literatūros istorijai yra gretinami su kunigo Antano Baranausko (1835–1902) kūryba, ypač jo poema „Anykščių šilelis“. Tiesa, jis niekada tiesiogiai nesekė epine K. Donelaičio „Metų“ tradicija, labiau gilinosi į to meto lenkų literatūrą, atsižvelgė į „didelius reikalavimus rašytojams“³¹. Tad kodėl vis dėlto A. Baranauskas lyginamas su K. Donelaičiu? Literatūrologo Ričardo Pakalniškio nuomone, jis panašus į Donelaitį „galingu intelektu“, „polinkiu į liaudišką sodrumą“ ir „nejprastą hiperboliškumą“³². Panašiai manė ir išeivijos literatūros istorikas Vincas Maciūnas, kuris teigė, jog tik „Anykščių šilelis“ savo reikšme yra artimas K. Donelaičio „Metams“³³. Šios įžvalgos motyvuoja toliau, nesilaikant nuoseklaus chronologijos

³⁰ Cit. iš Domeikaitė A., „Vilniaus knygų mugėje Rolandas Kazlas bandė įkvėpti lietuvius skaityti Kristijoną Donelaitį“, in <http://www.15min.lt/naujiena/kultura/literatura/rolandas-kazlas-lietuvius-bande-ikvepti-skaityti-kristijona-donelaiti-286-309756> (žiūrėta 2013 07 16).

³¹ Pakalniškis R., *Lietuvių poema*, Vilnius: Vaga, 1990, p. 45.

³² *Ten pat*, p. 87.

³³ Maciūnas V., *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 511.

principo (A. Baranauskas yra gimęs beveik po 100 metų nuo Kristijono Donelaičio gimimo), kalbėti apie A. Baranausko „Anykščių šilėlį“.

Lietuvių kunigas intelektualas A. Baranauskas (1835–1902) rašė lenkų bei lietuvių kalbomis. Jis dar XIX a. viduryje savo kūrinyje „Pasikalbėjimas Giesminyko su Lietuva“ atskleidė tris „tautos gaivinimo ir gelbėjimo kelius: romantinį, pozityvistinį ir krikščioniškąjį (katalikiškąjį)“³⁴. Be abejo, gaivinant tautą, pats A. Baranauskas labiausiai prisidėjo sukūręs žymiausią savo kūrinį lietuvių kalba „Anykščių šilelis“, kurį parašė studijų metais, apie 1858–1859 metus. R. Pakalniškis, kalbėdamas apie „Anykščių šilėlį“, jo išskirtinumą, pabrėžia tai, jog skirtingai nei K. Donelaičio „Metuose“, kur svarbiausias yra ciklinis laikas, „Anykščių šilelyje“ reikšmingiausias – istorinis laikas, kuris „kreipė dėmesį ne tiek į atskiro individo nuotaikas, kiek į bendrus žmogaus ir tautos išgyvenimus, visumos jutimą, harmonijos ilgesį, t. y., lyrinį santykį su gamta, padavimais ir žmonių pasakojimais, su senove ir dabartimi“³⁵. Poemoje svarbiausioji yra romantinė šilelio istorija. Apie tai kalbama pradedant pagoniškuoju laikotarpiu, šventosiomis giriomis ir baigiant caro savivale, šilelio naikinimu, visa tai susiejant su Lietuvos likimu. Tačiau Anykščių šilelis atsiveria kaip „kupinas gyvybės, spalvų ir garsų, amžinas ir nesunaikinamas, iškirstas ir vėl atželiantis, atgyjantis poetų giesmėse – nenugalėtos ir nenugalimos tėvynės metafora“³⁶. Apskritai šis kūrinys Lietuvoje yra susilaukęs daugybės vertinimų, interpretacijų, polemikų dėl žanro, metodo, žvelgiant tiek į lietuvių, tiek į pasaulinės literatūros kontekstus.

Įvairaus pobūdžio straipsnius, monografijas rašė A. Baranausko amžinininkai, taip pat vėlesnio laiko mokslininkai. Dėl daugelio priežasčių „Anykščių šilelio“ autoriaus gyvenimas ir kūryba iš visų XIX a. lietuvių kultūros veikėjų kelia bene daugiausiai klausimų tiek literatūrologams, tiek istorikams. Pirmiausiai dėl to, kad, sukūręs savo įžymiąją poemą gražia vienos iš lietuvių kalbos tarme, vėliau gerokai atitolo nuo tautinių lietuvių idealų ir nuo pačios lietuvių kalbos. Todėl simboliška, kad istorikas Egidijus Aleksandravičius, analizavęs probleminius A. Baranausko gyvenimo, veiklos, kalbos vartojimo (lietuvių ir

³⁴ „Lietuvių literatūros istorija. XIX amžius“. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 89.

³⁵ *Ten pat*, p. 130.

³⁶ Mikšytė R., „Antanas Baranauskas“, *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 50.

lenkų) aspektus, savo 2003 m. parašytą monografiją „Giesmininko kelias“ baigia A. Baranausko kūrybos ir biografijos tyrinėjimus perleisdamas kitiems:

„Šiandien vyskupo A. Baranausko biografijos studijų turi imtis žmonės, kurie pajėgia nacionalizmo aistrai priešpriešinti universaliąsias pilietines ir krikščioniškas vertybes. (...) Tada galbūt pajėgsime suprasti prieš šimtmetį Seinuose užgesusio poeto, giesmininko, mokslininko ir asketo, vyskupo ir politiko Antano Baranausko mintis, sėkmes ir nesėkmes.“³⁷

Tarsi išgirdus E. Aleksandravičiaus kvietimą, 2010-aisiais pasirodė bene nuosekliausiai A. Baranausko fenomeną atskleidžianti, didžiumą probleminių bei poleminių klausimų iškelianti Lietuvos Mokslų akademijos akademiko Pauliaus Subačiaus monografija „Gyvenimo tekstas ir tekstų gyvenimai“³⁸. Apskritai mąstant apie A. Baranauską, abejonių nekelia, ko gero, vienintelis aspektas, kurį galime apibendrinti taip: „A. Baranauskas savo gyvenime parašė daug tekstų, bet lietuvių literatūros, kultūros istorijoje išliko kaip vienintelio gyvenimo teksto *Anykščių šilelis* autorius.“³⁹

Kiek „Anykščių šilelis“ buvo įdomus užsieniečiams? Poema nuo pasirodymo pradžios yra tapusi viena iš svarbiausių lietuvių literatūros vizitinių kortelių užsienyje. Literatūrologės Reginos Mikšytės teigimu, šis kūrinys atkreipė užsieniečių dėmesį tada, kai XIX a. buvo publikuotas Prahoje, Veimare, Heidelberge ir kai šia poema ypač susidomėjo įžymus Sorbonos universiteto profesorius Antuanas Mejė, kuris kiekvieną savaitę klausydavosi balsu skaitomo kūrinio, kad galėtų išgirsti nepapratai gražų archajiškos kalbos skambesį⁴⁰. Taigi užsieniečiai pirmiausia susidomėjo archajiniu lietuvių kalbos skambesiu, atsiskleidžiant fonetikos ir leksikos galimybėms.

2013 metais, minint 155 metų „Anykščių šilelio“ pirmojo paskelbimo jubiliejų, buvo publikuota knyga „Vis kitoki balseliai: įvairiakalbis „Anykščių

³⁷ Aleksandravičius E., *Giesmininko kelias*, Vilnius: Versus Aureus, 2003, p. 255.

³⁸ Subačius P., *Gyvenimo tekstas ir tekstų gyvenimai*, Vilnius: Aidai, 2010.

³⁹ Lazdynas G., *Antanas Baranauskas: Tarp teksto ir gyvenimo*, in http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2010~ISSN_1822-1114.N_11.PG_156-162/DS.002.0.01.ARTIC (žiūrėta 2014 03 01).

⁴⁰ Mikšytė R., *Antanas Baranauskas*, Vilnius: Vaga, 1993, p. 113.

šilelis“ (surinkti visi „Anykščių šilelio“ vertimai į kitas kalbas, net tokias „egzotiškas“ kaip japonų).

Trečiasis kūrėjas, aptariamas šiame skyriuje, – jau į XX a. įžengęs Maironis (Jonas Mačiulis (1862–1932)). Maironis, siekdamas atskleisti dvasinę giminytę su A. Baranausku, skyrė jam vieną iš pirmųjų savo poemų „Lietuva“. Įtakinga XX a. lietuvių literatūrologė Vanda Zaborskaitė, chrestomatiškai apibūdindama Maironį, pabrėžia jo vietą lietuvių literatūros istorijoje – tai yra „iškiliasias XIX a. pab. – XX a. pr. Lietuvių poetas“.⁴¹

Maironis lietuviams yra svarbus ne tik tuo, kad savo kūryboje bene ryškiausiai iš visų poetų atskleidė tautos atgimimo idealus ir buvo vienas iš moderniosios poezijos pradininkų. Ypač Lietuvai jis svarbus kai kuriais savo kūriniais, kurie dėl poeto draugystės su garsiu kompozitoriumi Juozu Naujaliu, kūrasiu jiems muziką, yra tapę dainomis, ypač išpopuliarėjusiomis Lietuvos Sąjūdžio, išsivadavimo iš Sovietinės imperijos XX a. 9 dešimtmetyje. Tie kūriniai populiariūs ir šiandien. Pavyzdžiui, Maironio eilėraštis „Lietuva brangi“ prilygdavo Tautinei giesmei, Lietuvos himnui, parašytam Vinco Kudirkos, ir dažnai buvo atliekamas šalia jo. Dar daugiau – lietuviai Atgimimo metu galėjo tapatintis su „Lietuva brangi“ lyrinio subjekto jausena, drauge išsakyti individualų, „mano“, santykį su savo tėvyne (oficialiajame Lietuvos himne atskleidžiamas ne individo, „aš“, bet grupės žmonių, „mes“, santykis su tėvyne), kuri pamatoma kaip graži, brangi, bočių išgirta, dainių apdainuota, vargo patyrusi. Galima pritarti literatūrologo Algimanto Radzevičiaus nuomonei, jog „jam pirmam iš lietuvių poetų parūpo ir meninė, estetinė šios patriotinės poeto misijos pusė – kuriuo būdu, kaip kuo adekviau ir efektyviau, tai yra, kuriomis meninėmis priemonėmis ir būdais“⁴² apdainuoti savo tėvynę. Maironis buvo kunigas, yra sukūręs ir svarbių religinių giesmių, kurios tikinčiųjų lietuvių sąmonėje išlikusios kaip neatsiejama katalikiškų mišių dalis. Pavyzdžiui, 1895 m. sukurta „Marijos giesmė“ iki šiol Lietuvos bažnyčiose giedama prieš šventąsias mišias.

Maironis ilgą laiką gyveno, kunigavo, kūrė Kaune, laikinojoje Lietuvos sostinėje, todėl šis miestas labiausiai susijęs su rašytojo atminimu. Buvusiuose Maironio namuose veikia literatūrinis jo vardo muziejus, kuriame laikomi ne

⁴¹ Zaborskaitė V., „Maironis“, *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 305.

⁴² Radzevičius A., *Taip niekas tavęs nemylės*, Kaunas: Atmintis, 2012, p. 35.

tik jo, bet ir kitų lietuvių rašytojų archyvai, įvairiai įprasminamas Maironio atminimas⁴³. Šis kanoninis poetas nuolat iš naujo skaitomas, aktualizuojamas, meniškai įprasminamas, yra susilaukęs daugybės kontraversiškų vertinimų, nesibaigiančių polemikų ir diskusijų, daugybės epigonų. Pavyzdžiui, įžymus XX a. II pusės poetas ir literatūrologas Marcelijus Martinaitis, pateikęs Maironio eilėraščio „Poeta“ išsamią analizę, susilaukė gana stiprios Ramučio Karmalavičiaus opozicijos, kuris kvestionuoja M. Martinaičio bandymą Maironio kūryboje išvelgti „aukštojo stiliaus“ bei vidinio asmens sugestijos, visų individualizmo, simbolizmo, modernizmo implikacijų dermę⁴⁴.

Apskritai daug naujų Maironio mokslinių bei meninių interpretacijų pasirodė 2012-aisiais, jubiliejiniais 150-aisiais jo gimimo metais, kai Lietuvoje buvo surengta nemažai solidžių mokslinių konferencijų, išleista straipsnių rinkinių bei monografių (Brigita Speičytė „Anapus ribos: Maironis ir istorinė Lietuva“⁴⁵), biografinis romanas (Aldona Ruseckaitė „Šešėlis JMM“⁴⁶), skirti Maironiui. 2012 m. lapkričio mėnesio 15–16 d. Vilniuje ir Kaune vyko mokslinė konferencija „Maironis ir jo epocha“, kurios svarstymo lauko platumą rodo daugiau kaip 40 perskaitytų pranešimų. Atidžiai išsižiūrėjus į pranešimų temas, galima susidaryti aiškų maironistikai skirtų svarstymų lauką:

- į Maironį buvo pažvelgta kaip į „literatūros tradicijos vertėją“ (Brigita Speičytė),
- ieškota Maironio sąsajų su lenkybe (Algis Kalėda), su vengrų (Sándoris Földvaris), latvių (Pauls Daija, Sanita Briežkalnė) literatūra,
- svarstoma, ar jo palikimui svarbūs iki šiol neskelbti tekstai (Aldona Ruseckaitė),
- ieškota poeto kunigo savimonės atspindžių kūryboje (Dalia Čiočytė),
- tyrinėta, kaip Maironį veikė XIX a. pab. – XX a. I p. teatriniai bei muzikiniai sąjudžiai (Vida Bakutytė).

⁴³ Apie Kauno Maironio literatūros muziejų bei jo filialus galima pasiskaityti ir anglų kalba „Maironis Lithuanian Literature Museum“, <http://www.maironiomuziejus.lt/index.php?id=2>.

⁴⁴ Karmalavičius R., *Kūrybos ontogenezės pajauta XIX amžiaus pabaigos lietuvių raštijoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 16.

⁴⁵ Speičytė B., *Anapus ribos: Maironis ir istorinė Lietuva*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012.

⁴⁶ Ruseckaitė A., *Šešėlis JMM*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2012.

Ką rodo čia išvardintos mokslinės konferencijos temos? Pirmiausia tai, jog į Maironį (kaip ir į K. Donelaitį bei A. Baranauską) šiandien bandoma pažvelgti naujai, parodyti, kad jis yra įdomus ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje, kad mąstant apie Maironį vis dar bandoma laužyti nusistovėjusias sampratas, pačius įvairiausius per laiką susiformavusius stereotipus ir jo kūrybą perskaityti naujai.

Kitame vadovėlio poskyryje koncentruojamasi į tris XVIII–XIX a. rašytojus, kuriuos vienija metaforiški jų pavadinimai.

XVIII–XIX a. lietuvių kultūros ikonos: „Vargo pelė“, „Strazdelis“, „Blaivininkas“

Kai kurie iš XVIII–XIX a. Lietuvos rašytojų gal net labiau ne dėl savo kūrybos, o dėka ypatingos asmenybės žavesio ir patrauklumo yra palikę gilų pėdsaką lietuvių kultūros istorijoje ir tapę tam tikromis kultūros ikonomis, o žmonių sąmonėje neretai suvokiami metonimiškai. Pavyzdžiui, išgirdus žodį strazdelis (toks paukštis), lietuvių sąmonėje iškart iškyla maištingojo kunigo, poeto Antano Strazdo (1760–1833) vaizdinys, o apibūdinimą „vargo pelė“ – įžymaus XIX a. amžiaus istoriko, intelektualo, bet drauge labai tragiškos, nesuprastos ir skurde mirusios asmenybės – Simono Daukanto (1793–1864) – figūra. Ir šiandien, kalbant apie blaivybę, neišvengiamai prisimenamas vyskupas, įžymus didaktinės prozos kūrėjas bei blaivybės sąjūdžio steigėjas Motiejus Valančius (1801–1875).

Strazdeliu Antanas Strazdas žmonių pavadintas ne tik siejant jo pavardę su paukščio pavadinimu, bet ir už jo lyrinį būdą, eilėraščius, virtusius dainomis, už jo dvasios laisvę, neprisitaikymą. Šiandien ypač įsiklausoma į Strazdelio išsakytus žodžius apie kūrybą, kurie yra tapę daugelio XIX a., taip pat ir vėlesnių kūrėjų kūrybos kredo:

Šventas raštas sako: Qui invenit sapientiam, invenit thesaurum. Gerbiu tą brangų turtą, o žinodamas, kad jį galima įsigyti tikrai iš knygų, nuo pareigų atliekamą laiką skiriu literatūrai. Ji parodo pasaulio menkumą ir tiesos kelią, ji pasaldina kartybes, kurių patiriu šioje ašarų pakalnėje, ji sustiprina manyje viltį sulaukti

*atpildo už tas skriaudas ir persekiojimus, kuriuos tenka iškęsti. (...) Literatūra išmokė mylėti artimuosius, apšvietė paskendusius tamsybėse...*⁴⁷

Ką A. Strazdas kalba šiuolaikiniam žmogui? Gal įdomiausiai į šį klausimą straipsnyje „Ir vėtytas ir mėtytas Antanas Strazdas – Strazdelis“ atsako jaunosios kartos lietuvių rašytojas Tomas Dirgėla. Straipsnį autorius pradeda nuo vadovėlinių teiginių apie A. Strazdo biografiją, apie tai, kad iki šiol žinoma tik 11 jo autentiškų kūrinių ir 45 galimai buvę jo parašyti, kad Strazdelis, ypač jo 1814 m. išleistas eilėraščių rinkinys „Giesmės svietiskos ir šventos“, turėjo didelės įtakos vėlesnei lietuvių poezijos raidai, Maironiui, o galiausiai ir lietuvių modernistams. Strazdelio vardas įprasminamas ir Kazio Plačenio, Juozo Petrulio, Sigito Gedos kūrinuose⁴⁸. Įdomiausia straipsnyje yra tai, kaip ir kokie žodžiai renkami kalbant apie rašytoją: viena vertus, skamba patetiškai: „Strazdelis teisingumo reikalavo tiek iš savęs, tiek ir iš visuomenės, tiesa ir teisingumas buvo jo kelrodžiai sunkiame kelyje“⁴⁹, kita vertus, juntama aiški riba, distancija, kuri netikėtai iškyla kalbant apie XIX a. klasiką, nes straipsnis užbaigiamas tokia mintimi: „Strazdelis su savo kūryba guodė ir džiugino *ano meto* (paryškinta mano – A. G.) žmonių dvasią bei stiprino jų viltį.“⁵⁰ Literatūrologo Juozo Girdzijausko manymu, Strazdelis sukūrė savo poetinę mokyklą, kuri gyvavo iki pat XIX a. pabaigos, nemažai turėjo epigonų, o vėliau, jau susikūrus Maironio poetinei mokyklai, tos abi mokyklos tarsi susiliejo. Be to, jo kūrybą itin vertino Keturvėjininkai, savo kūriniais į lietuvių sąmonę jis įėjo, kada buvo parašyta Glinskio drama „Grasos namai“, Sigito Gedos poema „Strazdas“, kada įkvėptas jo poeziją ėmė skaityti įžymus lietuvių aktorius Faustas Latėnas⁵¹.

Tai pačiai kaip Strazdelis XIX a. kultūros keistuolių nepritapėlių paradigmą galima priskirti ir Simoną Daukantą, gavusį „vargo pelės“ vardą, – Vilniaus universiteto absolventą, istoriką, vieną iš intelektualiausių savojo meto žmonių. S. Daukanto Lietuvos istorijos tyrinėjimai (ypač senosios Lietuvos

⁴⁷ Strazdas A., „Eksplikacija Vilniaus konsistorijai“, *Kas yra kūryba*, Kaunas: Šviesa, 1989, p. 5.

⁴⁸ Dirgėla T., *Ir vėtytas, ir mėtytas Antanas Strazdas-Strazdelis*, <http://alkas.lt/2012/10/03/t-dirgela-ir-vetytas-ir-metytas-antanas-strazdas-strazdelis/>.

⁴⁹ *Ten pat.*

⁵⁰ *Ten pat.*

⁵¹ Girdzijauskas J., *Antanas Strazdas*, http://www.saltiniai.info/files/literatura/LG00/Juozas_Girdzijauskas_Antanas_Strazdas.LG6600B.pdf.

girių aprašymai), bandymas praityje ieškoti „buvusios idealios, tai yra, turtingos, laimingos ir linksmos Lietuvos“⁵², tautosakos aktualizavimas yra svarbūs ir šiandien. Kultūrologo Vytauto Radžvilo manymu, „pats S. Daukantas išliko tautos istorijoje kaip didinga ir kartu tragiška jos atgimimo figūra. Likimas šiam žmogui skyrė gyventi „niekieno žemėje“ tarp praities ir ateities. Jis kalbėjo būsimoms kartoms, tačiau beveik neturėjo galimybės kreiptis į tuos, kuriems buvo reikalingas čia ir dabar“⁵³. Galbūt dėl to XX a. pab., Lietuvai pirmiausia savo sąmone vaduojantis iš Sovietų Sąjungos, S. Daukantas vėl tapo itin populiarius. 1993 m. buvo išleista knyga „Žalia bruknelė Daukantui: mokslo žodis / meno žodis“⁵⁴, skirta moksliniams kūrybos tyrimams ir jo asmenybės įkvėptiems meno kūriniams analizuoti. Ypač aktualu buvo išryškinti S. Daukanto parašytos istorijos pasikartojimus jau XX a. pab. istorijoje.

S. Daukanto gyvenamuoju metu istorikai buvo raginami mažiau didžiutis lietuvių karo žygiais ir kitaip pažvelgti į savo praeitį, labiau koncentruotis į vidaus gyvenimą, „atskleisti giliąsias tautos iškilimo ir nuopolio priežastis“⁵⁵. S. Daukantas dirbo ta linkme ne tik kaip istorikas, bet ir kaip kūrėjas, neretai priartėdamas prie beletristikos. Šia prasme ypač svarbus jo kūrinys „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių“ (1882), kuriame, panašiai kaip anksčiau minėtoje Daukšos „Postilėje“, išaukštinamas lietuvių kalbos grožis:

Gražumas ir dailumas kalbos lietuvių, žemaičių rodo aiškiais, jog ana yra tikra viena ir pirmąja kalba šiaurės giminių nuo neatmenamų amžių senovės, ir taip išdailinta yra buvusi kitą kartą, jog šiandien dar, kas turi proto ir aukso plunksną Homero ar Vergilijaus, tas, sakau, ką norėdamas, tą gali gudriai gudresniai rašyti toj kalboj. Tą teisybę pagirtinas dainius K. Donelaitis darodė savo garbingoj dainoj „Metų laikai“.⁵⁶

⁵² „Žalia bruknelė Daukantui: mokslo žodis / meno žodis“, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, (sudarė Juozas Jasaitis), 1993, p. 74.

⁵³ Radžvilas V., „XIX a. lietuvių tautinio atgimimo klausimu“, in *Žalia bruknelė Daukantui: mokslo žodis / meno žodis*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, (sudarė Juozas Jasaitis), 1993, p. 74.

⁵⁴ „Žalia bruknelė Daukantui: mokslo žodis / meno žodis“, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, (sudarė Juozas Jasaitis), 1993.

⁵⁵ „Lietuvių literatūros istorija. XIX amžius“, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 97.

⁵⁶ Daukantas S., Raštai (I), Vilnius: Vaga, 1976, p. 64.

Kalbant apie S. Daukantą, dėl dviejų priežasčių neatsiejamas ir rašytojas M. Valančius. Pirmiausia, jie buvo žemaičiai, bendraamžiai ir savo metu intensyviai bendravę ir bendradarbiavę, antra vertus, abu įgiję kultūrinės emblemas – „vargo pelės“ ir „blaivininko“ etiketes. Lietuvių literatūrologai ir istorikai, ne kartą tyrinėdami šių menininkų kūrybines biografijas, siekė jose išvelgti ir išryškinti šių žmonių kultūrinio bendradarbiavimo momentus, jų tarpusavio santykių dinamiką. Be to, ne kartą buvo bandyta suprasti ir paaiškinti priežastis, nulėmusias ilgainiui atsiradusį M. Valančiaus ir S. Daukanto santykių atšalimą. Prie tokių išvadų prieinama net tekstologiškai paraleliai tyrinėjant M. Valančiaus ir S. Daukanto raštus. Pavyzdžiui, Giedrius Subačius straipsnyje „Simonas Daukantas – a Scribe of Motiejus Valančius“ įrodo, kad M. Valančius, pasinaudojęs savo, kaip vyskupo autoritetu, prašė (o gal ir vertė) S. Daukantą perrašinėti šimtus puslapių savo religinio turinio raštų⁵⁷. Mąstant apie M. Valančių, pirmiausia sąmonėje iškyla keli dalykai: jo nuosekliai keliama blaivybės idėja, itin talentingai parašyti didaktiniai kūriniai vaikams ir suaugusiems, taip pat jo, kaip įtakingo savo meto Lietuvos vyskupo, veikla. Vis dėlto svarbiausias M. Valančiaus kūrinys – 13 skyrių apysaka „Palangos Juzė“, kur pateikiami siuvėjo pasakojimai apie Žemaitijoje ir Aukštaitijoje aplankytas vietas. Šis kūrinys kartais vertinamas ir kaip vienas iš Lietuvos kultūros ir geografijos vadovėlių. Šiuolaikinį požiūrį į M. Valančių Lietuvoje geriausiai atskleidžia dvi monografijos. Tai įžymaus istoriko 1999 m. parašyta studija „Motiejus Valančius: tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo“⁵⁸, taip pat 2001 m. sudaryta didžiulės apimties mokslinių straipsnių rinktinė „Motiejus Valančius iš arti ir iš toli“⁵⁹. Jose iškyla išsamus M. Valančiaus daugialypės veiklos vaizdas, išryškinama jo vieta lietuvių kultūros istorijoje. Užsieniečiams galėtų būti naudingas jau minėto kultūrologo T. Dirgėlos straipsnis „Lietuvybės puoselėtojas Motiejus Valančius“, kuriame aiškiai ir gana argumentuotai parodoma kanoninė, nusistovėjusi M. Valančiaus vieta Lietuvos kultūros istorijoje.⁶⁰

⁵⁷ Subačius G., „Simonas Daukantas – a Scribe of Motiejus Valančius“, *Archivum Lituanicum*, 1999, Nr. 1.

⁵⁸ Merkys V., *Motiejus Valančius: tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius: Mintis, 1999.

⁵⁹ Jasaitis J., *Motiejus Valančius iš toli ir iš arti*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2001.

⁶⁰ Dirgėla T., *Lietuvybės puoselėtojas Motiejus Valančius*, <http://alkas.lt/2013/04/02/t-dirgela-lietuvybės-puoselėtojas-motiejus-valancius/> (žiūrėta 2013 09 15).

Klausimai

1. Palyginkite A. Baranausko kūrinio „Anykščių šilelis“ originalų lietuvišką tekstą ir jo vertimą į jūsų gimtąją kalbą. Ar vertime išlaikytas originalui būdingas skambesys, vaizdiniai? Kas ir kaip keičiasi?
2. Kuo jums yra įdomus A. Baranausko „Anykščių šilelis“?
3. Kiek jūsų šalyje yra žinomas ir kaip vertinamas lietuvių literatūros klasikas K. Donelaitis? Su kuriuo jūsų šalies literatūros klasiku būtų galima palyginti jo kūrybą?
4. Ką atspindi S. Daukantai, M. Valančiui bei A. Strazdui ilgainiui prigiję „Vargo pelės“, „Blaivininko“ bei „Strazdelio“ vardai?
5. Koks populiarus kūrinys jūsų šalyje savo pobūdžiu yra panašus į M. Valančiaus „Palangos Juzę“?

Indrė Žakevičienė

LIETUVIŲ LITERATŪRA 1900–1918 M.

XIX a. pabaigos – XX a. pradžios istorinė-kultūrinė situacija Lietuvoje buvo ištis specifinė – tautinės tapatybės problema, netikėtai iškilusi kultūra besidomintiems žmonėms, išjudino daugybę kitų klausimų, skatinusių permąstyti ir įvertinti susiklosčiusias istorines aplinkybes ir atsivėrusias kūrybines galimybes: 1864-ųjų spaudos draudimas savitai suvienijo Mažosios Lietuvos ir carinės Rusijos imperijos sudėtyje esančios Lietuvos žmones priešintis germanizacijai ir rusifikacijai, atsigręžiant į savąjį kultūros paveldą ir ieškant naujų būdų lietuviškam žodžiui įtvirtinti, lietuvių kalbai gryninti. Pačioje XX a. pradžioje ypač sustiprėjęs visuotinis dvasinis pakilimas ar nacionalinis atgimimas išugdė itin produktyvaus ir originalaus XX a. vidurio literatūrinio periodo kūrėjus. Lietuvių literatūros modernėjimui kelius nutiesė XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje dirbę kultūros žmonės, kurių net negalima vadinti tik poetais ar rašytojais, nes jų misija buvo gerokai svarbesnė nei kurti literatūros tekstus lietuvių kalba – ant jų pečių gulė nuolat stiprėjančios ir šviesėjančios būsimos Nepriklausomos Lietuvos visuomenės ugdymo našta. Taigi, kalbant apie lietuvių literatūrą, būtina minėti ir lietuvišką spaudą, periodinius leidinius, kuriuose pirmiausia ir būdavo publikuojami grožiniai tekstai lietuvių kalba.

„Iki 1864 m. Lietuva neturėjo savų lietuviškų periodinių leidinių. (...) XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje jau buvo tvirtai susikoncentravę lietuviškos spaudos leidybos centrai Mažojoje Lietuvoje ir JAV. (...) 1883 m. „Aušra“ pirmoji pradėjo propaguoti tautines idėjas periodinėje spaudoje. Nuo 1889 m. pradėtas leisti „Varpas“, vėliau „Ūkininkas“, „Tėvynės Sargas“ ir kiti leidiniai savo straipsniais jau kurstė lietuvių tautą prieš caro valdžią. Mažosios Lietuvos lietuviams skirti periodiniai leidiniai nagrinėjo gimtosios kalbos ir nutautėji-

mo temas. Nemažą vaidmenį suvaidino ir JAV lietuvių periodinė spauda, kuri turėjo geresnes leidybos sąlygas.“¹

Panaikinus spaudos draudimą, kultūrinė situacija Lietuvoje kito labai sparčiai. „Iš viso 1904–1915 m. Vilniuje ilgiau ar trumpiau ėjo per 30 lietuviškų periodinių leidinių, – dvigubai daugiau nei lenkiškų. (...) Vilnius į lietuvių kultūros istoriją įrašė ne tik pirmąjį mūsų dienraštį („Vilniaus žinios“), bet ir pirmąjį literatūrinį žurnalą („Vaivorykštė“ (1913–1914)), atvirą įvairios estetinės pakraipos kūriniais, kaip ir jam kelią tiesusi, daug dėmesio grožinei literatūrai skyrusi vaižgantiškoji „Viltis“ (1907–1915). Reikšmingas to meto mūsų literatūros raidai buvo ir St. Šilingo inicijuotas neoromantinės modernizmo krypties almanachas „Pirmasai baras“ (1915).“² Žvelgiant chronologiškai, XX a. pradžios periodas, skaičiuojamas nuo 1900-ųjų iki 1918-ųjų, visai trumputis, tačiau labai koncentruotas ir intensyvus: nuolat pildomų Maironio „Pavasario balsų“ poezijos tomelių leidimai, Žemaitės prozos publikacijos, Vinco Kudirkos poezija, publicistika ir satyros, Gabrielės Petkevičaitės-Bitės natūralizmu dvelkiantys tekstai, Vinco Pietario ir Julijono Lindės-Dobilo pirmieji lietuvių romanai, Jono Biliūno apsakymai, Šatrijos Raganos lyrinė proza, Lazdynų Pelėdos intriguojančios istorijos, Vydūno filosofinės įžvalgos stebina originalumu, itin savita kiekvieno autoriaus stilistika ir skirtingais akcentais. Vieniems labiau rūpėjo Lietuvos istorija, sodžiaus gyvenimo dėsningumai, tautiškai bundančios visuomenės skauduliai ir viltys, kitiems – atskiro žmogaus jausenos ir būsenos, lūkesčiai ir pasiryžimai, dirbant bręstančios bendruomenės labui, siekiant doros ir sąžiningos, kuriančios ir vis tobulėjančios asmenybės provaizdžio. Jau XIX a. įsibėgėjęs realizmas XX a. pradžioje sužydi visomis spalvomis, ir galiausiai Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės 1910 m. parašytoje studijoje „Lietuvoje“ pasirodo siūlymų ieškoti naujų literatūrinės raiškos formų, Juozapas Albinas Herbačiauskas parašo makabriškų pjesių ir vienus iš pirmųjų eseistinių tekstų lietuvių literatūroje, Ignas Šeinius sušvyti subtiliu impresionizmu. Besiklostančią literatūros situaciją atspindėjo ir tuo-

¹ Debesienė V., „Lietuviškos spaudos draudimo ženklai nacionalinėje bibliografijoje“, Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, <http://www.mab.lt/leidiniai/lmab2003-2004/41-46.pdf> (žiūrėta 2013 07 27).

² Lapinskienė A., „Vilnius „Ryto“ aušroje: istorinė, kultūrinė retrospekcija“, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-02-04-alma-lapinskiene-vilnius-ryto-ausroje-istorine-kulturine-retrospekci-ja/94792> (žiūrėta 2013 07 27).

metiniai literatūros vertinimai. XX a. pradžioje kritika pirmąkart tapo svarbia literatūrinio proceso dalimi, sieta su skirtingomis orientacijomis, tam tikromis savitomis „ideologijomis“, kurioms prijautė vieni iš pirmųjų lietuviškų periodinių leidinių – „Aušra“ ir „Varpas“; aušrininkai atstovavo romantikų flangui, o varpininkai – pozityvistų. XX a. pradžioje kritika tapo estetinių literatūros idėjų formuotoja, literatūros kelių ieškotoja. Pasirodo įdomios knygos: A. Herbačiausko „Erškėčių vainikas“ (1908), minėtoji S. Kymantaitės-Čiurlionienės „Lietuvoje“ (1910), Kazio Puidos „Mūsų dainiai“ (1913). Atsiranda speciali literatūrinė spauda. Svarbus lietuvių kritikai leidinys – 1907 m. pradėtas leisti žurnalas „Draugija“, kuriam vadovavo Aleksandras Dambrauskas-Jakštas, didysis XX a. pradžios rašytojų mokytojas, griežtai ištikimas tradicijoms, klasikinei, romantinei ir realistinei literatūrai, niekaip nesileidęs gundomas modernistų. Taigi amžiaus pradžia – autorinės kritikos atsiradimo metas; literatūra pamatoma vieno žmogaus akimis. Kritiką dominantys klausimai – tautos ir literatūros, rašytojo darbo ir talento, literatūros ir gyvenimo santykis. Sustiprėja tam tikra kritikos forma – polemika. Demokratinei kritikai atstovavo Gabrielė Petkevičaitė Bitė ir Jonas Biliūnas. Jaunoji karta – estetinės kritikos atstovai: S. Kymantaitė-Čiurlionienė, A. Herbačiauskas, Balys Sruoga, Liudas Gira. Pagrindiniai jų vertinimo kriterijai: naujumas, modernumas (plačiau apie tai skaityti: Viktorija Daujotytė, *Lietuvių literatūros kritika*, Vilnius: VU leidykla, 2007). Žvelgiant iš trečio tūkstantmečio perspektyvos, XX a. pradžios tekstai atrodo per paprasti arba per daug ištęsti, prisotinti buitės detalių ar skrupulingų aplinkos aprašymų, daugiažodžių veikėjų poelgių motyvacijų, tačiau nereikėtų pamiršti, kad rašiusieji tuo metu net neturėjo patikimų kūrybos įrankių – lietuvių kalba galutinai sunorminta tik 1922-aisiais, pasirodžius Jono Jablonskio „Lietuvių kalbos gramatikai“. Vis dėlto dominuojantys XX a. pradžios žanrai – apsakymas ir apysaka – leido skleisti rašytojų vaizduotei: dažnai pasitelkę sapnų aprašymus autoriai mėgino plėsti tekstų erdvę ir iliustruoti komplikuoto žmogaus pasaulio nuojautas, nors gilaus psichologizmo šiuo literatūriniu periodu dar nebuvo pasiekta. Reikėtų paminėti, kad rašiusieji tuo metu jautė didžiulę atsakomybę prieš skaitytoją, neretai trumpesnius prozos kūrinius vadindami paveikslais, paveikslėliais, fotografijomis ar vaizdeliais, tarsi apsidrausdami nuo tikėtinios kritikos dėl to, kad prozos kūrinių tariamai nesubrandino iki apsakymo lygmenų. Lyrinio

apsakymo atšaka – impresija taip pat susilaukė dėmesio, – Šatrijos Raganos lyrizmui galėjo mesti pirštinę nebent Lazdynų Pelėdos sentimentalumas. Romano žanras, bylojantis apie kultūrinę tautos brandą, aptariamo meto literatūroje buvo retenybė; pirmasis lietuvių romanas „Algimantas“ pasirodė tik 1904-aisiais. Jį parašė Vincas Pietaris, puikiai įvaldęs apsakymo žanrą. Antrasis romanas išleistas po ilgokos pertraukos – 1912-aisiais. Antrojo lietuvių romano autorius Julijonas Lindė-Dobilas savo kūrinį pavadino „Blūdu“, dėl tokio „neharmoningo“ pavadinimo sulaukė Vydūno kritikos. Nors šiuos abu V. Pietario ir J. Lindės-Dobilo kūrinius sutarta vadinti romanais, kai kurie lietuvių literatūrologai linkę manyti, jog „Algimantas“ ir „Blūdas“ labiau atitiktų apysakos apibrėžimą.

XX a. pradžios lietuvių literatūros panoramoje svarbu paminėti ir dramaturgiją. Tiesa, tuometinės pjesės buvo itin paprastos, skirtos vaidinti mėgėjams. Tuo metu dramas rašė Aleksandras Fromas-Gužutis, Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis, Žemaitė, G. Petkevičaitė-Bitė. Vertėtų prisiminti ir Vydūną, kuris jau kiek vėliau rašė solidžias poetines dramas, skirtas daugiau skaityti nei vaidinti tuometiniame teatre. Nors profesionalaus teatro sulaukta tik Nepriklausomoje Lietuvoje, dar 1899-aisiais Palangoje suvaidintas pirmasis spektaklis lietuvių kalba – Antano Vilkutaičio-Keturakio „Amerika pirtyje“ – buvo itin reikšmingas įvykis kultūriniame Lietuvos gyvenime.

Vis dėlto, kaip jau minėta, XX a. pradžios lietuvių literatūroje tekstai nebuvo reikšmingesni už veiklias, drąsias, besąlygiškai kultūriniam darbui atsidavusias juos rašiusias asmenybes.

Vincas Pietaris (1850–1902)
ir Julijonas Lindė-Dobilas (1872–1934)

Šiedu rašytojai, pirmųjų lietuvių romanų autoriai, panašūs savo užmojais ir subtiliu humoro jausmu. V. Pietaris tapo gydytoju, J. Lindė-Dobilas – kunigu; V. Pietaris jau nuo XIX a. aštunto dešimtmečio mokėsi ir dirbo Rusijoje, J. Lindė-Dobilas kunigavo Latvijoje, vėliau mokytojavo Panevėžio gimnazijoje. Abu jie svarbiausiuose savo kūriniuose vaizdavo Lietuvai reikšmingus istorinius įvykius, akcentuodami skirtingus dalykus – V. Pietariui, jo paties teigimu,

romane „Algimantas“ buvo svarbu „nutapyti vaizduotėje atspindėjusią Lietuvos praeitį, kaip priešpriešą kitataučių kronikose pateiktai neigiamai Lietuvos istorijos traktuotei“³, o J. Lindė-Dobilas romane „Blūdas“ labiau gilinosi į savo amžininkų patirtų reikšmingų įvykių vertinimus, 1905-ųjų metų revoliucijos nuojautas, apnikusias visus kaimo gyventojus.

Kūrybinis V. Pietario akiratis labai platus – jis rašė apsakymus, apysakas, memuarus, publicistinius straipsnius. Maskvoje mokydamasis medicinos susibičiuliavo su Jonu Basanavičium, vienu iš tautinio lietuvių atgimimo pradininkų, „Aušros“ laikraščio leidėjų. Apie šią bičiulystę V. Pietaris rašė taip: „Ryšys, kurs mus vienijo, buvo iš didesnės dalies lietuvių. Pasakos iš praeities mūsų tautos, svajonės apie jos šiosdieninius reikalus ir jos likimą – buvo tai kasdieninė tema mūsų pasikalbėjimų, ne kartą – karštų disputų.“ Rusijoje V. Pietaris bendravo su ten ištremtu Aleksandru Dambrausku-Jakštu, lietuvių kultūrai ir literatūrai taip pat labai svarbia asmenybe, kunigu, poetu, kritiku, pastebėjusiu jo gebėjimą puikiai valdyti žodį ir paskatinusiu rašyti publicistinius, grožinius tekstus⁴. Pagarba istorijai ir rūpestis teisingu Lietuvos įvaizdžiu, begalinis patriotizmas ir pastangos įrodyti Lietuvos didybę – skiriamieji V. Pietario kūrybos ženklai.

J. Lindė-Dobilas – romanistas, dramaturgas, publicistas, kultūros kritikas, unikalus literatūros mokytojas, Panevėžio gimnazijoje veikusios „Meno kuopos“ globėjas. Parašęs antrąjį lietuvių romaną susilaukė prieštaringų nuomonių – dvasininkai šį kūrinį vertino nepalankiai dėl nemalonių kunigų paveikslų, o kairesnių pažiūrų skaitytojai priekaištavo dėl nederamai romane traktuojamų revoliucinių įvykių. Vis dėlto kūrinys dabar skaitomas kaip puikus rašytinis XX a. pradžios lietuvių sodiečio psichologinis portretas. Be to, „J. Lindė-Dobilas buvo bene pirmasis lietuvių literatūroje tolerancijos problemą iškėlęs kaip vieną centrinių savo „Blūde“. Jo Bajoriūnas – giliai tikintis, su Bažnyčia susijęs žmogus, laikantis socialistus pasaulio blogio nešėjais, miestelio aikštėje pamatęs „gyvą“ revoliucionierių socialistą, pasiklausęs jo kalbų, pajuto šiltą simpatijos bangą perliejant širdį, pasijuto pritariantis daugeliui jo žodžių. Žinoma, jis netapo socialistu, bet jame nebeliko priešiško ir neapykantos kitaip mąstan-

³ Lazdynas G. apie Julijoną Lindę – Dobilą, in *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 384.

⁴ Ilgūnas G., „Vincas Pietaris – draudžiamos lietuviškos spaudos bendradarbis“, <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/16-gediminas-ilgnas-vincas-pietaris--draudiamos-lietuviškos-spaudos-bendradarbis?catid=9%3A2004-m-nr-12-gruodis> (žiūrėta 2013 07 25).

čiam žmogui, tos neapykantos, kurios apimta buvo jo aplinka tiek klebonijoje, tiek ir visame miestelyje. Apskritai, jo dvasia žymiai plačiau atsivėrė pasauliui, jo platumoms ir įvairovei⁵. J. Lindės-Dobilo „Blūdą“ vertėtų minėti dar ir kaip specifinės struktūros kūrinį – čia nusižengiama chronologijai ir imamasi folkneriškos, vadinamosios žiedinės, romano struktūros, gal ir netobulos, tačiau akivaizdžiai pastebimos. Reikėtų pripažinti, kad šiandieniniam jaunam žmogui šį romaną skaityti nėra paprasta – itin ištęsti kai kurie, rodos, nereikšmingi epizodai gerokai stabdo romano veiksmą (beje, čia veiksmas ir taip vystosi labai lėtai), tačiau tokius teksto netolygumus neabejotinai kompensuoja žaižaruojantys dialogai ar sodrūs monologai, ryškūs naivoko, geraširdžio, lėtapėdžio sodiečio, sumanaus, išmintingo seniūno ar kaimo svajotojo, sugalvojusio padirbinti Nojaus laivą, paveikslai.

Žemaitė (1845–1921) ir Gabrielė Petkevičaitė-Bitė (1861–1943)

Žemaitės fenomenas nesiliauja stebinti ir XXI a. skaitytojų bei literatūros tyrinėtojų. Literatūrologės Viktorijos Daujotytės nuomone, perskaitęs ir tikrai supratęs Žemaitę, gali džiaugtis, jog turi skaitymo dovaną – tau paklus bet koks literatūros tekstas. Julijos Beniuševičiūtės-Žymantienės (Žemaitės) vitališkumas, valia ir užsispyrimas paneigia kalbas apie užguitą tamsaus XX a. pradžios Lietuvos kaimo moterį ir jos bejėgystę, nors rašytojos kūrinių personažai – tikslios sodiečių kopijos, dažnai atitinkančios minėtas charakteristikas. Patyrusi sodietės kasdienybę, keldamasi iš ūkelio į ūkėlį, ieškodama skalesnio kšnio, susilaukusi septynių vaikų, iškentusi vyro smurtą, Žemaitė pradėjo rašyti, fiksuodama gerai pažįstamo gyvenimo situacijas, kone fotografuodama net menkiausias buitines detales. Manoma, kad pirmasis Žemaitės kūrybinis impulsas buvo 1893-ųjų Kražių skerdynės, nepaprastai ją sukrėtusios ir išjudinusios kūrybines galias. „Tikrajame Lietuvos ūkininkų kalendoriuje metams 1895“ išspausdinamas pirmasis Žemaitės apsakymas „Rudens vakaras“. Pati Žemaitė šį kūrinį buvo pavadinusi „Piršlybos“. Apsilankiusi žemės ūkio parodoje Plungėje, ji parašė pirmąjį straipsnį „Ūkininkui“. 1900-iejį – bendradarbiavimo su spauda pradžia. Svarbiausias jos mokytojas ir pa-

⁵ Zaborskaitė V., „Kas yra Julijonas Lindė-Dobilas?“, in: Bernardinai.lt (žiūrėta 2009 12 16).

tarėjas buvo sūnaus klasės draugas, o vėliau ir kaimynas Povilas Višinskis (1875–1906) – publicistas, švietėjas, vienas iš Lietuvos demokratų partijos įkūrėjų, baigęs Šiaulių gimnaziją, studijavęs Petrapilyje, vėliau aktyviai dalyvavęs visuomeniniame gyvenime Vilniuje, atvežęs jai „Aušrą“ ir nuolat skatinęs domėtis pasaulinės literatūros šedevrais. P. Višinskis buvo labai svarbus ir Šatrijos Raganos, ir Lazdynų Pelėdos gyvenime; daugelis kultūros ir visuomenės veikėjų vertino jo patarimus ir siūlymus. P. Višinskio ir Žemaitės bičiulis dvarininkas Vladas Putvinskis rašė:

„Daug kartų stengiausi atspėti, kur yra to dvasios galiūno jėgos paslaptis. Jei būtų liepęs kam šokti į ugnį, turbūt būtų paklaustyta. Ir išties: jo įtakoje eita į ugnį, kad ir netiesiogine to žodžio prasme. Jo patarimai, duodami švelniu, ramiu balsu, pasižymėdavo nepaprastu taktu ir buvo kaip įsakymai. Nepaprastai skaisti Povilo siela visai nepažinojo ambicijos. Jis, rodos, nejuto savęs kaip atskiro asmens, bet buvo tik tautos sielos dalelė ir jos vardu veikė. Jis dirbo dėl idėjos, bet ne ambicijos skatinamas. Turbūt dėl to žmonės taip noriai ir lengvai pripažindavo jo moralinę viršenybę.“⁶ (Iš knygos apie Višinskį)

Višinskis duodavo vertingų pasiūlymų ir ką tik rašyti pradėjusiai Žemaitei. Štai citata iš vieno pamokančio jo laiško: „Įsidėk galvon štai ką – gali paimti du, tris, keturis, nors dešimtį žmonių, kurie nešioja vieną vardą ir visi vienmečiai, visi vieną amatą valdo, vieną drabužį dėvi ir t. t., sustatyk greta, įsigilink į jų širdis, suprask, kas ten dedasi, ir pamatysi, kad visi kitoniški...“⁷ Reikėtų paminėti, kad Žemaitė sunkiai sekėsi skaityti P. Višinskio siūlytų literatūros genijų kūrinius (pvz., Šekspyra ir Gėtę), tačiau bičiulio priesakų ji visada stengdavosi uoliai laikytis.

Padirbėjusi Vilniuje, dienraščio „Lietuvos žinios“ redakcijoje, dirbusi ekonomė keliuose dvareliuose, 1916-ųjų pradžioje Žemaitė išvyko į Jungtines Amerikos Valstijas rinkti aukų nukentėjusiems nuo Pirmojo pasaulinio karo ir grįžo tik 1921-aisiais. Chrestomatiniai jos kūriniai „Marti“, „Petras Kurmelis“, „Topylis“, „Sutkai“ – gyvi XX a. pradžios Lietuvos kaimo kasdienybės paveikslai. Anot Janinos Žėkaitės, Žemaitė „detalizavo meniškiau, nei bendrino, atskirus kūrinius versdama prasmės mįslėmis, įspėjamomis tik suvokus autorės manierą

⁶ Būtėnas J., *Povilas Višinskis*, Kaunas: Varpas, 1936, p. 20.

⁷ *Ten pat.*

kalbėti užuominomis⁸. Žemaitė „pirmoji lietuvių prozoje įtvirtino potekstę kaip pasakojimo komponentą“⁹.

1898 m. ji apsilankė Joniškėlyje pas G. Petkevičaitę-Bitę. Abi susibičiuliavo visam gyvenimui. G. Petkevičaitė-Bitė – neįtikėtinais plačių užmojų, stebėtino altruizmo ir pavydėtino ryžto kupina asmenybė, nuo mažumės mokyta pagarbos gimtajai kalbai, vyresniam žmogui ir atjautos silpnesniajam. Gyvenimo grožį ji tapatino su meno grožiu ar net teikė pirmajam pirmenybę: „Man vis išrodė, kad šis pasaulis, žmonės, prigimties grožis, ypač žvaigždėtas dangus arba tyla laukuose ir medžių šnabždėjimas girioje, žmogaus pergyvenimai yra tokia puiki knyga, kuriai visos rašytos – toks menkas šešėlis, tik vaikų žaislelis.“ Antrasis ir trečiasis jos gyvenimo dešimtmečiai (1879–1889) sietini su prasminga visuomenine veikla, dar svarbesnės veiklos ieškojimais. G. Petkevičaitė-Bitė ėmėsi mokyti Joniškėlio miestelio gyventojų dukteris, nes tuo metu mergaitės ten negalėjo gauti jokio išsilavinimo, net paties elementariausio, kartu ji materialiai padėjo neturtingiems miestelio žmonių vaikams baigti vidurines mokyklas, siekti aukštojo mokslo. Be to, savo namuose dažniausiai per savo vardines ji suburdavo jaunus žmones, su jais dainuodavo liaudies dainas, vėliau repertuarą papildydavo originalia kūryba. Rašytoja kone visą gyvenimą rūpinosi jaunų žmonių švietimu, 1894 m. įsteigė „Žiburėlio“ šalpos draugiją. Pirmame draugijos skelbime buvo rašoma: „Draugystė šelpia: a) jaunuomenę, ieškančią mokslo, b) žmones, jau gavusius mokslo ir dirbančius savo mokslu ant literatūros dirvos, c) mūsų laikraščius ir šiaip jau raštenybę, platinančią tarp Lietuvos žmonių apšvietimą ir tautišką sąmonę.“ G. Petkevičaitė-Bitė laikė penkiasdešimties avilių bityną, iš kurio gautą pelną taip pat skirdavo šalpai, rūpinosi suaugusiųjų mokymu, kalinių galimybėmis dirbti ir šviestis, gydytojavo, įkūrė Ortopedinės pagalbos draugiją, rašė publicistinius, kritinius straipsnius, kultūros renginių apžvalgas, grožinius kūrinius, memuarus. Aktyviai reiškėsi ir kaip moterų judėjimo dalyvė. 1907 m. rugsėjo 23–24 d. Kaune įvyko Lietuvos moterų suvažiavimas, kuriam pirminkauti buvo pavesta G. Petkevičaitė-Bitei. Pirmojo pasaulinio karo metai atskyrė kūrėją nuo aktyvaus kultūrinio gyvenimo. Baigdama „Karo metų

⁸ Žekaitė J. apie Žemaitę, in *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 558.

⁹ *Ten pat.*

dienoraštį“ ji rašė: „O mano siela vargiai kada įstengs nusivalyti visus tuos sielvartus, ašaras, aimanas, kurie it hieroglifai į akmenį, taip į mano širdį, į mąstymo būdą įsigrauzė... ir nieku būdu iš ten neišdils... Veikiausiai į visa gyvenime tęstengsiu žiūrėti lyg per šydą, karo įspūdžių ant akių užmestą... ant sielos akių...“¹⁰ Kalbant apie literatūrinę jos kūrybą, rašytoją būtų galima pavadinti lietuviškuoju Emiliu Zola; jos natūralizmui turbūt neprilygo joks XX a. pradžios lietuvių autorius. Svarbiausios G. Petkevičaitės-Bitės nuostatos – skurstantis bemokslis vaikas niekada neišaugo į dorą asmenybę, todėl visuomenei būtina rūpintis savo gerove – kuo puikiau atsispindi ir grožiniuose jos tekstuose – apysakoje „Vilkienė“, apsakymuose „Dievui atkišus“, „Homo sapiens“, „Mokslas“ ir kt.

Vincas Kudirka (1858–1899) ir Jonas Biliūnas (1879–1907)

Šių dviejų kultūros žmonių negalima lyginti kūrybos atžvilgiu – satyrų meistras V. Kudirka ir lyrinės prozos kūrėjas J. Biliūnas per daug skirtingi savo stilistika ir gal net kūrybinėmis intencijomis, tačiau juos neabejotinai vienija publicistika ir pastangos auginti naują Lietuvą.

Lietuvos himno autorius kūrėjas Vincas Kudirka – šmaikštuolis satyrų autorius, sugebėjęs būti itin rimtas ir reiklus sau ir kitiems, ėmęsis laikraščio „Varpas“ (pirmasis „Varpo“ numeris pasirodė 1889 m.) redaktoriaus pareigų. Rūpestis lietuvių kalba, ūkininkų švietimu, Lietuvos ateitimi išgarsino jį, kaip nepailstantį darbininką, įkvepiantį pavyzdį kitiems kultūros ir literatūros žmonėms. V. Kudirkos bendramintis ir kolega Kazys Grinius, kartu gyvenęs viename miestelyje, prisimena: „V. Kudirkos gyvenimas Naumiesty atrodė neįvairus, bet raštais labai turtingas. Čionai parašyti jo svarbiausi veikalai. Jis rašydavo arba versdavo lengvai, iš karto, dailiu raštu, perrašinėti nereikėdavo, taisyti, perbraukinėti irgi nedaug prisieidavo. V. K. akuratumas ir tvarkingumas buvo pavyzdingi. Pažadus savo visuomet šventai išpildydavo ir net sirgdamas laiku atlikdavo, ką buvo apsiėmęs. Pinigai V. K. buvo antrasis dalykas. Jis jų nerinkdavo ir neturėjo, bet skolas akuratingai reguliuodavo. Pinigus išleisdavo spaudiniams, paveikslams, prezentams. Žodžiu, pinigų

¹⁰ Petkevičaitė-Bitė G., *Karo meto dienoraštis*, t. III, Panevėžys: E. Vaičekausko leidykla, 2008.

nebrangindavo.“ Savamokslis smuikininkas, karikatūristas, poetas, rašytojas, žurnalistas, vertėjas V. Kudirka ankstyvoje jaunystėje vis dėlto ištrūkęs iš Seinų kunigų seminarijos, įstojęs į Varšuvos universitetą, iš ten pašalintas, o paskui vėl sugrįžęs ir baigęs mokslus tapęs gydytoju, dažnai vadintas ne kūno, o sielos gydytoju – jo gebėjimas pastebėti kasdienes negandas ir ieškoti tų negandų priežasčių akivaizdus ir literatūriniuose tekstuose. 1899 m. Vinco Kapso slapyvardžiu buvo išleistas V. Kudirkos eilėraščių rinkinys „Laisvos valandos“, 1895–1898 m. jis parašė satyrinius apsakymus „Viršininkai“, „Lietuvos tilto atsiminimai“, „Cenzūros klausimas“, „Vilkai“. „Satyrų pasakotojas – akylas ir ausylas, savo vertę ir orumą jaučiantis bei ginantis žmogus, reprezentuojantis naująją demokratinę inteligentiją.“¹¹

Jono Biliūno vardas iškart asocijuojasi su humanisto įvaizdžiu, su žmogumi, kuriam sąžinė, atjauta ir tolerancija yra visa ko pagrindas, be kurio neįmanoma brandi visuomenė. Augęs religingoje šeimoje, anksti likęs našlaitis, nepaklūsęs brolių valiai ir netapęs kunigu J. Biliūnas ypač susidomėjo gamtos mokslais, bet galiausiai nutarė atsiduoti literatūrai. Jam norėjosi įiminti žmogaus prigimties mįslę, perprasti sąmonės paslaptis, užfiksuoti brandos kelią nuo kūdikystės iki senatvės, atverti nuojautų slėpinius, apmąstyti žmogaus situaciją sudėtinguose istorijos vingiuose. Tautos istorija ar atskirų žmonių sielos gyvenimai veriasi jo apsakymuose „Liūdna pasaka“, „Vagis“, „Ubagas“, „Lazda“, ypatingas humanizmas ir dėmesys gyvybei koduotas apsakymuose „Kliudžiau“ ir „Brisiaus galas“. Kūrybinis J. Biliūno kelias buvo labai trumpas. 1899 m. baigęs gimnaziją jis pradėjo bendradarbiauti lietuviškoje spaudoje: pirmasis spausdintas jo raštas – 1900 m. „Ūkininkui“ pasiųsta korespondencija iš Liepojos; 1904-aisiais J. Biliūnas galutinai apsisprendžia būti rašytojas. Šie metai skiria autoriaus kūrybinį gyvenimą į dvi dalis: ankstyvąją kūrybą, susietą su politinėmis aktualijomis, ir brandžiąją kūrybą – 1904–1907 m. parašytus kūrinius. Apskritai J. Biliūno kaip žmogaus ir rašytojo situacija buvo labai sudėtinga. Pasak V. Daujotytės, jis gyveno ypatingu laiku – po „Aušros“ ir Maironio, tuo metu, kai vyko reikšmingas žmogaus-menininko vadavimasis iš žmogaus-visuomenininko varžtų. J. Biliūną būtų teisingiau vadinti žmogumi-menininku, nujautusiu žmogaus dvasios daugialypumą ir numaćiusiu kone visų XX a. di-

¹¹ Šidlauskas M. apie Vincą Kudirką, in *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 255.

džiųjų pasaulinės literatūros rašytojų pripažintą tiesą – modernus žmogus pats sau yra didžiausia problema.

**Šatrijos Ragana (Marija Pečkauskaitė, 1877–1930),
Lazdynų Pelėda (Sofija Ivanauskytė-Pšibiliauskienė, 1867–1926)
ir Marija Ivanauskytė-Lastauskienė (1872–1957)**

Kūrybinis Šatrijos Raganos kelias taip pat siejasi su Povilo Višinskio vardu – būtent jis šią dvaro panaitę paragino rašyti lietuviškai. Lietuvių kalbos būsimoji rašytoja mokėsi iš P. Višinskio ir kunigo Kazimiero Bukonto. Pirmieji Šatrijos Raganos tekstai – eilėraščiai, laiškai pramanytiems žmonėms, dienoraščiai. Brandžioji jos kūryba taip pat ganėtinai autobiografiška – dienoraščio forma parašyta apysaka „Viktutė“ (1903) ir XX a. pradžios prozos perlas „Sename dvare“ (1922) įamžino svarbiausius rašytojos gyvenime žmones ir įvykius. Šatrijos Raganos grožinės kūrybos pradžia – 1896 m., kada ji parašo pirmuosius kūrinius – „Margi paveikslėliai“, „Dėl ko tavęs čia nėra?“. Impresija „Dėl ko tavęs čia nėra“ – pirmoji lietuvių literatūroje proziška lyrinė išpažintis. Rašytojos rūpestis – jaunų žmonių švietimas, krikščioniškų vertybių sergėjimas, visapusiškai išprususios asmenybės ugdymas. Mylėjusi muziką, pati skambinusi pianinu, ji gyveno savame atskirame pasaulyje, į kurį sunkiai galėjo įsigauti kiti, ją mylėję, bet, matyt, ne visada suprasdavę. Pasak V. Daujotytės, Šatrijos Raganos kūryboje susitinka mirstančios, nykstančios lietuvių gyvenimo, kultūros formos ir nauji jų daigai. Ji yra svarbi, nes išlaikė tam tikras praeities gyvenimo, patirties, mąstymo, jausmų, kalbos formas¹².

Kalbant apie Šatrijos Raganą, būtina išryškinti originalų jos tekstų lyrizmą. Lazdynų Pelėdos kūrybą būtų teisingiau vadinti sentimentalia – emocijos ir jausmai seserų kūriniuose labai svarbūs, net kartais atrodo, kad rašytojoms svarbiau išprovokuota skaitytojo emocija ir intriga, o ne svarstymus kurstanti teksto prasmė. Iš pradžių Lazdynų Pelėdos slapyvardžiu rašė Sofija Pšibiliauskienė, į literatūros pasaulį įžengusi 1898-aisiais, parašiusi pirmą reikšmingesnį kūrinį „Našlaitė“. Iki 1907-ųjų rašė viena Sofija. Marija pradėjo rašyti būdama septyniolikos, iš pradžių rašė lenkiškai; sesuo Sofija versdavo jos tekstus į

¹² Daujotytė V., *Šatrijos Raganos pasaulis*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997.

lietuvių kalbą ir publikuodavo kartu su savo prozos kūriniais. Nuo 1926-ųjų, mirus Sofijai, Marija rašė viena. Tik 1929-aisiais kultūros leidinyje „Židinys“ Liudas Gira atskleidė faktą, jog Lazdynų Pelėda – tai dvi rašančios seserys. Šios autorės (ypač M. Ivanauskytė-Lastauskienė) dažnai pasiduodavo išmonei vilionėms, nesistengdamos tvirtai motyvuoti vienokių ar kitokių sukurtų personažų poelgių, nusižengdamos „klasikinio“ realizmo priesakams. Visi socialinio ar psichologinio realizmo krypties palankumą jautę autoriai stengėsi perkelti į savo knygas tokią realybę, kokią patys matė, tačiau jų matymas skyrėsi. Atsigręžę į XX a. pradžios lietuvių literatūrą išvysime skrupulingai tikslią Žemaitę, satyriškai dokumentišką V. Kudirką, jautrią Šatrijos Raganą ar didįjį humanistą J. Biliūną, demonstruojančius savąjį matymą; Lazdynų Pelėda viena iš pirmųjų ima kurti, išgalvoti. Į idealaus realistinio romano tipą Lazdynų Pelėdos kūriniai panašūs paties tuometinio pasaulio vaizdavimu, tačiau autorės valia tasai pasaulis išvystamas kitaip, tolstant nuo kanoninių dalykų. Kartais aukodama logiką ar atsisakydama argumentų, ji lenkiasi intrigai ir efektui, sumaniai nusitaikiusi tiesiai į bundančią pramogaujančio skaitytojo vaizduotę. Aktyviausias Lazdynų Pelėdos kritikas Liudas Gira, niekieno nepralenkta M. Ivanauskytės-Lastauskienės gabumų gerbėjas, žavėjęsis pramogą teikiančiais šios autorės tekstais, rašė: „O kai dėl fabulos – tai jos intrigos gausumu, įvairumu ir įdomumu Lazdynų Pelėda, ypač gal Marija Lastauskienė – beveik neturi varžytininkų lietuvių literatūroje. Tai yra didžiausias jos apysakų teigiamumas. Net ir pigių sensacijų romanais sugadinto mūsų skonio laikais šios įdomios ir drauge meniškos apysakos galės būti įdomiai skaitomos tikrai kuo plačiausios visuomenės.“¹³

¹³ Gira L., „M. Lastauskienė – antroji Lazdynų Pelėda“, in: Lazdynų Pelėda, *Radybos*, Kaunas: Sakalas, 1930, p. 13–14.

Vydūnas (Vilhelmas Storosta, 1868–1953)

Vydūną galima vadinti išskirtine XX a. pradžios asmenybe – poliglota, mokėjęs groti įvairiais instrumentais (smuiku, kanklėmis, arfa, trimitu), vadovavęs chorui, mokytojavęs Lietuvoje, dėstytojavęs Vokietijoje, jis nuolat rūpinosi kultūriniu Lietuvos gyvenimu, dalyvavo įvairių draugijų veikloje, rašė filosofinius veikalus, grožinius kūrinius. „Literatūrinį Vydūno palikimą sudaro daugiau kaip 60 knygų – įvairaus žanro pjesės, libretai, apysakos, filosofijos bei istoriosofijos traktatai, dainų rinkiniai, lietuvių kalbos vadovėliai, lietuvių-vokiečių kalbų žodynas, studija apie K. Donelaitį, atsiminimai. Didelę įvairiopo kūrybos dalį sudaro publikacijos periodikoje.“¹⁴ Reikšmingiausi jo kūriniai: „Amžinoji ugnis“, „Prabočių šešėliai“, „Pasaulio gaisras“, „Jūrų varpai“. Vydūno dramatinėje kūryboje veriasi du poliai – žemiškasis (komedijos žanras) ir aukštasis (tragedija). Drama, Vydūno nuomone, yra geriausias žanras skleisti savas idėjas. Šis mąstytojas buvo vadinamas lietuvių dvasios milžinu, „lietuviškuoju mahatma“, kone stebuklingai įveikusi amžiaus pradžioje siautusią vadinamąją džiovą, pražudžiusią ir P. Višinskį, ir V. Kudirką, ir J. Biliūną. Vydūnas nuolat mokė sveikai ir dorai gyventi, mylėti žmones ir nepamiršti, jog žmogus be tautos negali skleisti savojo žmogiškumo; jam tauta – tai tiltas tarp atskiro žmogaus ir žmonijos, kuri yra aukščiausioji pakopa kylant į Absoliutą. „Žmonija atskirame žmoguje ir yra jo žmoniškumas. Žmogus be žmoniškumo tėra žmonijos išgama.“ Vydūnas ieškojo gyvenimo tiesų gręždamasis į Rytų išmintį, dramatiniais kūriniais kviesdamas gilintis į savąsias šaknis, semtis stiprybės iš protėvių tikėjimo ir žygdarbių.

¹⁴ Bagdonavičius V. apie Vydūną, in: *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 540.

Klausimai

1. Kaip XX a. pradžios lietuvių literatūroje veriasi tapatybės paieškos?
2. Kokie žanrai dominavo XX a. pradžios lietuvių literatūroje?
3. Kuo Žemaitės kūryba yra aktuali šiandien, jei sutinkate, kad ji išties aktuali? Jei prieštaraujate, nuomonę pagrįskite.
4. Kaip reiškėsi Šatrijos Raganos ir J. Biliūno prozos kūrinių lyrizmas?
5. Kuo skyrėsi V. Kudirkos ir Vydūno pozicijos Lietuvos kultūros vystymosi klausimais?
6. Pateikite įrodymų, kad G. Petkevičaitę-Bitę galima vadinti lietuvių rašytoja natūraliste.
7. Remdamiesi perskaitytais aptarto meto kūriniais, pamėginkite nusakyti XX a. pradžios lietuvio portretą.

Aurelija Mykolaitytė

LIETUVIŲ LITERATŪRA TARPUKARIU

Nepriklausomos Lietuvos kultūrinio gyvenimo apžvalga. Stasio Šalkauskio, Antano Maceinos kultūros darbai, Kazio Pakšto idėjos. Tarpukario spauda. Literatūriniai leidiniai *Židinys* ir *Naujoji Romuva*. Literatūrinės kartos ir jų kūrybos specifiška. Tarpukario rašytojų savivoka.

Iki Nepriklausomybės paskelbimo 1918 m. Lietuva buvo Rusijos imperijos provincija, vadinamasis Šiaurės vakarų kraštas. Lietuvių kultūrinis gyvenimas buvo varžomas labiau nei estų ar latvių: represijos ypač suintensyvėjo po 1863 m. sukilimo, kuriame greta lenkų dalyvavo daug lietuvių. 123 priespaudos metų pasekmės buvo tokios, kad apie pusė Lietuvos gyventojų nemokėjo nei rašyti, nei skaityti: tai liudijo išvykstančiųjų į Jungtines Amerikos Valstijas apklausos ir 1923 m. gyventojų surašymo duomenys. Nepriklausomai Lietuvai teko įveikti didžiulį atotrūkį nuo kitų Europos šalių, todėl buvo intensyviai kuriamos pradžios mokyklos, progimnazijos ir gimnazijos, 1922 m. pradėjo veikti Lietuvos universitetas (1930 m. pavadintas Vytauto Didžiojo vardu), įsteigtos dar 7 aukštosios mokyklos. Pradžios mokslas buvo nemokamas, tad bent minimalų išsilavinimą galėjo gauti visi.

Lietuva vijosi kitas Europos šalis 1920 m. įkurdama profesionalų operos teatrą: siekti meistriškumo padėjo Peterburgo Marijos teatre išgarsėjęs operos solistas Kipras Petrauskas. Tik tarpukariu gimė ir profesionalus dramos teatras: teatrinio gyvenimo viršūnė tapo režisieriaus Andriaus Olekos-Žilinsko pastatymai. Siekiant ugdyti muzikinę kultūrą, 1924 m. pirmąkart surengta Dainų šventė, kurios tradicija tęsiama iki šiol. Taigi atsilikimo būta didžiulio, tačiau dėta labai daug pastangų, kad jis būtų įveiktas įvairiose kultūros srityse. Galima

įvardinti keletą tarpukario kultūrinio gyvenimo viršūnių: viena ryškiausių – tarpukario muzikas, pripažintas kompozitorius ir pianistas virtuozas Vytautas Bacevičius, Europoje populiarinęs Mikalojaus Konstantino Čiurlionio kūrybą. Tarpukario dailės pasiekimus bene geriausiai atspindi grupės *Ars* kūryba (Antanas Samuolis, Viktoras Vizgirda, Antanas Gudaitis), kurios tradicija iki šiol juntama lietuvių dailėje. Kultūrinis gyvenimas tapo įvairus, menininkai siekė pasirodyti ne tik savo aplinkoje, bet ir tarptautiniu mastu. Tai liudija Paryžiuje Juozo Tysliavos parengtas tarptautinis leidinys *MUBA* (1928), kuriame buvo pristatomi lietuvių, lenkų, latvių, estų, prancūzų dailės ir literatūros darbai.

Vis dėlto šis kultūros proveržis tarpukariu susidūrė su daugybe kliūčių: modernioji kūryba Lietuvoje buvo dar sunkiai suprantama (taip atsitiko su V. Bacevičiaus *Elektrine poema*, grupės *Ars* paveikslai nebuvo priimami į prestižines sales), būta nemažo valdininkų abejingumo (pirmajai operai pastatyti K. Petrauskas savo vardu ėmė paskolą), senų kultūrinių tradicijų stokojanti Lietuvos visuomenė labiau vertino pramoginę kultūrą ir tam skyrė bene daugiausia savo laiko ir lėšų. Populiaria kultūrinio gyvenimo forma tapo kinas: dažniausiai rodytos melodramos ar kriminalinės tematikos filmai, neturintys jokios meninės vertės. Prie tokio kultūros vartotojo ėmė taikytis ir teatras, kviesdamas į pramogines pjeses (Borisas Dauguvietis), dainininkai, koncertuodami *Konrado* kavinės ar *Metropolio* ir *Versalio* restoranų lankytojams (Antanas Dvarionas), dailininkai, piešdami saloninius paveikslus (Antanas Žmuidzinavičius), rašytojai, siekdami dirginti skaitytojo vaizduotę įtempto siužeto kūriniais (Jonas Marcinkevičius, Justas Piliponis).

Tokioje nepriklausomos Lietuvos kultūrinėje aplinkoje brendo S. Šalkauskio ir A. Maceinos kultūros filosofijos darbai, turintys įtakos ir mūsų dienomis. Dar studijuodamas Šveicarijoje S. Šalkauskis 1919 m. paskelbė studiją prancūzų kalba *Sur les confins de deux mondes (Ant dviejų pasaulių ribos)*, kurios idėjas populiarino ir sugrįžęs į Lietuvą. Šis filosofas lietuvių kultūros uždaviniu laikė Rytų ir Vakarų sintezę, jo nuomone, vieno ar kito prado persvara turėjo neigiamų padarinių, o daugiausia pasiekta sujungus vakarietišką aktyvumą ir rytietišką kontempliatyvumą. Šią kultūros teoriją papildė A. Maceina, lietuvių kultūroje įžvelgdamas matriarchato ir nomadinio prado pėdsakų, skirtingų tendencijų, kurios besijungdamos lietuvių būde pasireiškė priešingomis savybėmis: pavyzdžiui, gimtosios žemės meile ir plačių žygių dvasia. Šiuos filosofų

svarstymus savitai papildė geografo Kazio Pakšto Baltoskandijos idėja: Lietuva pradėta suvokti kaip viena iš Šiaurės regiono valstybių, kurios yra artimos gyventojų skaičiumi ir galinčios užmegzti lygiaverčius ryšius. Visos šios koncepcijos svarbios tuo, kad siekta suvokti Lietuvos vietą Europoje, reflektuota lietuvių kultūros savastis, tautinis identitetas. Šiandieninėje Lietuvoje tokie kultūrinės tapatybės svarstymai tebėra aktualūs, inspiruojantys naujiems ieškojimams ir provokuojantys polemizuoti.

Tarpukario spauda atspindėjo tiek patį kultūrinio gyvenimo vyksmą, tiek kultūros refleksijos pastangas. Dienraščiuose *Lietuvos aidas*, *Lietuvos žinios*, *XX amžius* buvo rašoma apie įvairius kultūros įvykius, o štai kultūrinėje žiniasklaidoje daugiau vietos paliekama jų analizei. Akademine rimtimi išsiskyrė *Židinys* (1924–1940), kurio pirmuoju redaktoriumi tapo Vincas Mykolaitis-Putinas. Šiame leidinyje bene didžiausią polemiką sukėlė skirtingi požiūriai į meną: konservatyvusis Antano Dambrausko-Jakšto ir nuosaikiai modernus Mykolaičio-Putino. Redaktoriaus straipsnis „Meno aptarimas“ (1926) tapo teoriniu pagrindu, leidžiančiu pripažinti modernųjį meną, kurį Dambrauskas-Jakštas kategoriškai atmetė. Vis dėlto šiame leidinyje nebūta programinio modernizmo skelbimo, koks pasirodė *Naujojoje Romuvoje* (1931–1940). Žurnalui vadovavo Juozas Keliutis, studijavęs Sorbonos universitete ir kūręs modernią spaudą Lietuvoje. Jo publikacija „Moderninio meno orientacija“ (1935) skelbė moderniojo meno principus, skaitytojai turėjo progą pamatyti moderniausių XX a. dailininkų darbų reprodukcijų, paskaityti įtakingiausių modernistų kūrinių. Daug vietos buvo skirta *Ars* grupės dailininkų darbams, jauniems tarpukario lietuvių rašytojams. Tiek vieno, tiek kito žurnalo veikla prievarta sustabdyta 1940 metais. Paskutinis *Židinio* redaktorius Ignas Skrupskelis tais pačiais metais nuteistas ir ištremtas. Kiek vėliau tokios lemties sulaukė ir J. Keliutis, nesutikęs tapti sovietų kolaborantu. Kiti tarpukario kultūros leidiniai, susiję su atskiromis menininkų grupėmis, nesiekė aprėpti visos Lietuvos kultūros gyvenimo. Bene labiausiai iš jų savo naujumu ir angažuotumu modernizmo idėjoms išsiskyrė *Keturi vėjai*, kur buvo publikuota avangardistinė kūryba, versta teksta siekta pristatyti naujas avangardo sroves.

Rašytojai, kūrę nepriklausomoje Lietuvoje, buvo subrendę skirtingose kultūrinėse tradicijose. Dalis jų labai gerai atminė spaudos draudimo laikotarpį ir kovą už lietuviybę: tai – Maironio karta, kuri nepriklausomoje Lietuvoje ėmė

jaustis užmiršta, nereikalinga. Jų kūryboje dar tebebuvo justi tautinis angažuotumas: pavyzdžiui, Maironio dramų trilogija apie Vytautą, Vaižganto epopėja *Pragiedruliai*, Šatrijos Raganos romanas *Sename dvare*. Visai kitokia epochinių lūžių metu pradėjusi kurti V. Mykolaičio-Putino karta: įsipareigojimą tautai keitė literatūrinis žaidimas, formos eksperimentai. Naujos literatūrinės raiškos siekė simbolistai, neoromantikai, o avangardistai šiems ieškojimams suteikė išskirtinę reikšmę: ypač tai ryšku Kazio Binkio, Juozo Žlabio-Žengės, Petro Tarulio, Jurgio Savickio kūryboje. Trečioji karta, kuri subrendo jau nepriklausomoje Lietuvoje, buvo už ankstesniąją nuosaikesnė, savotiškai derino vienos ir kitos kartos atradimus: siekta ir idėjinio angažuotumo, ir formos meistriškumo. Tokie yra Jono Kossu-Aleksandravičiaus ir Antano Vaičiulaičio darbai, kurie laikomi šios kartos kūrybos viršūne. Būta įtampos tiek tarp atskirų kartų (ypač ryškus keturvėjininkų maištas prieš Maironio kartą), tiek kartos viduje. Labiausiai ideologiškai susiskaldžiusi buvo jaunoji rašytojų karta: vieni labiau orientavosi į vakarietišką kultūrą, kiti – į sovietinę, ypač trečiafrontininkai, kuriems buvo nesvetimos komunistinės idėjos. Vien ideologija pagrįstas šios kartos vertinimas ne kartą atpažįstamas literatūrinės kritikos tekstuose: sovietinėje Lietuvoje visiškai tylėta apie jaunajai kartai priklausiusius J. Kossu-Aleksandravičių ar A. Vaičiulaitį, egzilio autoriai vengė išsamiau tyrinėti Salomėjos Nėries, Kazio Borutos ar Petro Cvirkos kūrybą. Ideologinio vertinimo atgarsių justi ir šiuolaikinėje Lietuvoje: pavyzdžiui, būta abejonių dėl iškilmingo S. Nėries šimtmečio minėjimo.

Akivaizdu, kad tarpukariu keitėsi rašytojo savivoka ir didžiausia įtampa kilo dėl skirtingų laikysenų. Vyresnioji ir jaunesnioji kartos panašios tuo, kad vieni ir kiti save laikė atstumtaisiais: pesimistinės nuotaikos, resignacija, istorinės-moralinės katastrofos ženklai (pavyzdžiui, Maironio ir Bernardo Brazdžiono kūryba). Kita vertus, jaunesnioji karta skyrėsi nuo vyresniosios literatūriniu išsilavinimu: imta suvokti save kaip rašytojus profesionalus, kuriems labai svarbu pažinti kitų kūrybą. J. Kossu-Aleksandravičius studijavo Prancūzijoje, viename seniausių Europos – Grenoblio – universitetų, į Sorboną (Paryžiuje) vyko J. Keliuotis ir A. Vaičiulaitis. Ši nauja profesionalaus rašytojo savivoka greičiausiai neleido taip stipriai pasireikšti atstumtojo pozai, kaip tai atsitiko K. Borutos ar S. Nėries kūryboje. Vidurinioji karta mažiausiai pasidavė resignacijai: jiems būdingas bohemiškas gyvenimo būdas, žaidybinė savireprezen-

tacija. Šie rašytojai labiausiai pabrėžė menininko laisvę, ėmėsi žaisti su skaitytojo lūkesčiais, atskleisdami naujus prasmų horizontus. Šios kartos estetika reflektuota metatekstualiaime V. Mykolaičio-Putino romane *Altorių šešėly*, o bene ryškiausiai atskleista J. Savickio novelėse ir K. Binkio poezijoje.

Skirtingos modernizmo koncepcijos. Neoromantizmas. Valstietiškios būties idealizavimas Vinco Krėvės kūryboje. Žmogaus prigimties analizė Juozo Tumo-Vaižganto apysakose. Simbolizmas. Meninės egzistencijos sureikšminimas, poetinės kalbos rafinuotumas Balio Sruogos lyrikoje. Vinco Mykolaičio-Putino filosofinė poezija. Būties reiškinių sąsajų teigimas Fausto Kiršos eilėraščiuose.

Pirmieji modernizmo ženklai Lietuvoje pasirodė dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą: tai buvo ryšku Igno Šeiniaus kūryboje, Juozo Albino Herbačiausko, Sofijos Čiurlionienės-Kymantaitės estetiniuose svarstymuose. Tarpukariu, ypač trečiąjį dešimtmetį, modernistinės tendencijos tik dar labiau sustiprėjo. Lietuviams, kaip ir kitiems Europos rašytojams, įtakos turėjo reliatyvistinė sąmonė (Albertas Einšteinas), atskiros žmogaus valios pabrėžimas (Frydrichas Nyčė), intuicijos reikšmės akcentavimas (Henris Bergsonas), sąmonės svarbos iškėlimas (Zigmundas Froidas, Karlas Gustavas Jungas). Modernieji menininkai perteikė XX a. žmogaus pakitusį santykį su pasauliu ir savimi: nėra objektyvių reikšmių, tėra tik „aš“, galintis reikšti pasaulį per save. Postmodernizmo epochoje tokio tikėjimo nebeliko, tačiau tarpukariu principas „pasaulis, kaip aš jį matau“ buvo labai ryškus. Skirtingos modernistinės koncepcijos atsirado iš krizės pajautos tuštumą mėginant užpildyti susikurtaisiais vaizdiniais.

Viena iš ankstyvojo modernizmo linkmių, neoromantizmas, atsigręžė į gamtą, kaimą tame regėdamas alternatyvą civilizacijai, miestui. Skirtingai nei romantizmo literatūroje rodomas ne maištas, o vidinis netikrumas, disharmonija, kurią galima įveikti sugrįžus prie to, kas pirmapradiška. Neoromantikai žavėjosi kraštais, kuriuose, kaip manė, išsaugotas šis archajiškumas, pavyzdžiui, Raineris Marija Rilkė poetizavo Rusiją. Lietuvių neoromantikai į savo gimtąjį kaimą taip pat pažvelgė kaip į prarastąjį rojų: nieko panašaus nematė realistai Žemaitė ar J. Biliūnas. V. Krėvei kaimas atsiskleidė savo senais papročiais, ritualais, darbais. Rašytojas siekė aprėpti jo buitį ir būtį kurdamas išraiškingus

kaimo žmonių paveikslus, kurie tebesaugo seno, harmoningo pasaulio atmintį (apsakymas „Antanuko rytas“). Kartu parodomas stipriai civilizacijos paveiktas kaimas. Senieji žmonės, taip pat ir papročiai miršta: naujoji karta daug racionali, nepaisanti senųjų principų (apsakymas „Skerdžius“).

Krėvė senąjį kaimą idealizuoja, tuo tarpu Vaižgantas jame išvelgia daug negatyvių tendencijų į pirmą planą iškeldamas jauno žmogaus gyvybines galias ir tragišką susidūrimą su inertiška papročių bendruomene. Vaižganto dėmesio centre – kūrybiškas žmogus, galių kurti gaunantis iš pačios gamtos, iš prigimties: tokie yra Mykoliukas ir Severiutė apysakoje *Dėdės ir dėdienės* (1920). Mykoliukas perteikia paprasto kaimo žmogaus dvasios turtingumą, kuris prasiveržia muzikavimu, Severiutė atskleidžia gebėjimą kurti aplinkos grožį, puoselėti savo namus. Rašytojas parodo tragišką abiejų veikėjų likimą: vienam lieka monotoniškas darbas, kitam – svetima buitį. Abu, Mykoliukas ir Severiutė, tampa „kitais“ bendruomenėje, nereikalingais žmonėmis – „dėdėmis“ ir „dėdienėmis“. Skirtingai nei rašytojai realistai, Vaižgantas dėmesį sutelkia ne į aplinkos vaizdavimą, o į žmogaus vidų, jo išgyvenimų raišką, atkleisdamas, koks sudėtingas gali būti kaimo žmogus. Dar labiau šis vidinio pasaulio sudėtingumas pabrėžiamas apysakoje *Nebylys* (1930), kur jau skverbiamasi į žmogaus sąmonės gelmes, atskleidžiami užslopintieji instinktai. Gamtos galios parodomos kaip susiduriančios su kultūros sukurtais principais, kurių siekia paisyti bendruomenė. Atrodo, jog šis dualizmas yra amžinas ir nepriklausantis nuo bendruomenės tipo. Vaižgantas gebėjo iškelti ne archajinę kultūrą kaip tam tikrą gyvenimo modelį, o kaimo žmogų, kuris išsiskiria didžiule vitaline energija.

Lietuvių simbolistams neoromantikų kuriamos archajinės kaimo būties ir vitališkojo gamtos žmogaus rekonstrukcijos buvo svetimos. Kaip ir prancūzų simbolistai, pasaulį jie ėmė suvokti nelyginant slaptą ženklų sistemą, siekė kurti hermetinę poeziją, kurioje reikšmę įgauna atskiros žodžio skambesys, kuriama nuotaika. Labiausiai šiems ieškojimams pasidavė B. Sruoga, padėjęs išsivaduoti lietuvių poezijai iš maironinės poetikos įtakos: atsisakė griežtų rimų pasirinkdamas laisvą ritmizuotą kalbėjimą poetiniais vaizdiniais, kurie siejasi vienas su kitu be jokios loginės tvarkos, laisvu asociacijų principu. B. Sruogos eilėraščiuose labiausiai pabrėžiama meninė egzistencija, kuriai priešinama žemiška tikrovė, kaip varžanti kūrėją, kurianti įtampą. Vienas iš svarbiausių simbo-

lių – dangus, tačiau tai nėra nuoroda į metafizines patirtis, o kūrybinės būties išraiška. Simboliai gali būti suvokiami tik iš atskiro poeto kuriamų prasmų, bet ne iš kultūros suteiktų reikšmių. Savita simbolių sistema išsiskiria ne tik B. Sruogos, bet ir V. Mykoliaičio-Putino poezija, kurioje vienas reikšmingiausių simbolių yra vergas, beje, ženklinantis kūrėjo egzistenciją. Šis poetas labiausiai susitelkia ties filosofiniu žmogaus būties apmąstymu, vidinėmis prieštaromis, kurios skleidžiasi per šviesos ir tamsos, viršūnių ir gelmių antinomijas. Kol kas mažiausiai ištyrinėta Fausto Kiršos poezija, traukianti simboliais, perkeltais iš konkrečios tikrovės potyrio: pavyzdžiui, eilėraštyje „Kambarys, kuriame dainuoju“ kūrybinės egzistencijos simboliu tampa paprasto, apleisto kambario vaizdinys. Neoromantikai ir simbolistai reikšmingi tuo, kad lietuvių literatūrai padėjo išsivaduoti iš sąstingio, ieškoti naujų raiškos galimybių. Vis dėlto radikalai literatūrą atnaujino tik avangardistai.

Avangardizmas. Kūrybinės fantazijos ir laisvės absoliutizavimas Kazio Binkio eilėraščiuose. Lietuviškojo avangardizmo tendencijos keturvėjininkų kūryboje. Petro Tarulio avangardistinė proza. Jurgis Savickis – radikalus lietuvių prozos modernizuotojas.

Avangardistinio sąjūdžio lyderiu tapo K. Binkis, bene labiausiai pajutęs modernaus amžiaus prieštaras. Akivaizdus kūrybos lūžis: nuo sentimentalių, ornamentikų prieškario eilių prie šiurkštaus, nuo bet kokių puošmenų apvalyto žodžio, – provokuojančio ir kviečiančio naujam savęs ir pasaulio suvokimui. K. Binkio avangardizmas nebuvo pasiskolintas iš Vladimiro Majakovskio ar išmoktas studijuojant Berlyne, lankantis ekspresionistų pamėgtose kavinėse (K. Binkio moderniosios Europos priešstatos buvo justai ir Lietuvoje). Pirmieji avangardistiniai ieškojimai sietini su Vilniumi, kur kūrė vienas savičiausių lenkų avangardistų Jerzy Jankowkis. „Iš Vilniaus gatvės ūpo“ – štai kur prasideda Pirmojo pasaulinio karo siaubą mačiusio poeto avangardinė poetika. K. Binkis bendradarbiavo vilniškėje spaudoje, rašė dienraščiui „Viltis“, kuris Pirmojo pasaulinio karo metu nuolat skelbė apie karo suluošintus, pakrikusios sąmonės žmones, apie lietuvius, sustatytus priešpriešiais viename ir kitame fronte, apie karo lauko teismus. Vėliau ši atmintis atgijo modernioje jo dramoje „Genera-

linė repeticija“, rašytoje prieš mirtį Antrojo pasaulinio karo metais. K. Binkis ir tiesiogine, ir perkeltine prasme – karo žmogus: jis Nepriklausomybės kovų metais tarnavo Geležinio Vilko pulke, taip pat kovojo prieš pasenusias literatūrines konvencijas, kurios jau negalėjo perteikti naujos epochos. Keturvėjininkų grupės vadovas pirmiausia ėmėsi perrašyti Maironį, parodydamas kitokį santykį su savimi ir aplinka: „„*Pavasario saulė nušvito meiliai*“ / ir žiūri. / Ei, žeme / Žemėn kepurę, / Žiūrėk – spinduliai.“¹ Poetas nevengia šokiruoti, tačiau tai daro ne dėl tuščio efekto, bet siekdamas atkreipti dėmesį į dabartį, šiandienos gyvenimo vyksmą, kuris galėtų būti kūrybiškas, jaunatviškas. Neatsitiktinai *Keturių vėjų* pranašas išleidžiamas 1922 m. vasario 16 d.: siekiama vesti paralelę tarp valstybės gyvenimo ir kultūros kaip jaunos, atgimstančios, atkuriamos. Programinis šio leidinio eilėraštis „Salem Aleikum!“ rytietišku pasisveikinimu parodo poetinę drąsą ir angažuotumą ideologijų nesuvaržytai laisvei.

Binkis sugebėjo suburti visą būrį jaunųjų poetų, kurie ėmėsi tęsti avangardistinius ieškojimus: vieni ryškiausių yra Juozas Tysliava ir Juozas Žlabys-Žengė, taip pat Salys Šemerys, Antanas Rimydis, Teofilis Tilvytis. Visi šie poetai artimi K. Binkiui, bet įdomūs ir savo poetiniais atradimais: J. Tysliava bene geriausiai išreiškė miesto ritmą ir žmogaus būsenas susvetimėjusiam pasaulyje; J. Žlabys-Žengė išsiskyrė pirminių žodžio reikšmių paieškomis; S. Šemerys šokiravo skaitytojus savo erotiniais vaizdiniais; A. Rimydis patraukė dėmesį eilėraščių-plakatais; o štai T. Tilvytis linksmo pagaviomis parodijomis, atskleidamas bet kokios poetikos sekumas. Šis keturvėjininkų judėjimas tapo tikru lūžiu lietuvių literatūroje, atvėrusiu naujas kūrybos perspektyvas, o K. Binkio rinkinys *100 pavasarių* (1923) – naujos avangardo poetikos etalonu.

Tarpukario prozoje taip pat būta tokio avangardistinio atsinaujinimo. Didžiulės reikšmės turėjo P. Tarulio, vieno iš *Keturių vėjų* lyderių, prozos eksperimentai. Šis rašytojas redagavo *Keturių vėjų* žurnalą, kuriame skelbė ir savo avangardistinius prozos tekstus: išskirtinis dėmesys raiškiai, neretai paslėptas prasminis turinys, kurį skaitytojas pats turi iššifruoti. Tai buvo tikras akibrokštas prie realistinės prozos pripratusiam skaitytojui. Avangardinės prozos rinktinėje *Mėlynos kelnės* (1927) rašytojas kiekvienu kūriniu demonstruoja naujos raiškos galimybes: kinematografišką stilių, montažo principą, dėmesingumą detalėms. Jau pats knygos pavadinimas *Mėlynos kelnės* liudija P. Tarulio norą

¹ Binkis K. *100 pavasarių*, Kaunas: Niola, p. 7.

šokiruoti, atkreipti dėmesį. Eksperimentuojama ne dėl paties eksperimento, o bandant perteikti kitokią žiūrą: pasaulis yra netekęs ryšių, virtęs tik pavieniais „kadrais“, kurių nesieja jokia logika – novelės „Mėlynos kelnės“ pagrindinis veikėjas kinas tarsi pamišęs puola gelbėti kelnų, kai jo paties gyvybė atsiduria mirtiname pavojuje. Siekiama reflektuoti šiuolaikinio žmogaus būsenas labiausiai akcentuojant instinktus, kurių nevaldo sveikas protas: atsiskleidžia pirmapradis gaivališkas aistrų pasaulis.

J. Savickis yra panašus avangardiniais ieškojimais, tačiau kitoniškas gyvenimo filosofija. Šio rašytojo kūryba skiriasi nuo keturvėjininkų, nors savo kūrybinių stilistika yra jiems artimas: jam, kaip ir P. Taruliui, svarbi ekspresyvi raiška, ryškios detalės, drastiški vaizdai. J. Savickio sakinytis itin lakoniškas, atsisakoma nereikalingų puošmenų, ieškoma specifinio žodžio, kuris galėtų perteikti mintį: vartojami naujadarai, archaizmai, pasenusios, vien tik vadovėliuose aptinkamos gramatinės formos ir tarpukario lietuvių prozai nebūdingas gatvės kalbos žodynas. Tačiau jo kuriamas pasaulis nėra vitališkas, stichiškas gyvenimo tapsmas: vaizduojama iliuzinė būtis, teatras, kuriame visi atlieka vaidmenis net jų nesuprasdami. J. Savickio kūryboje labai stipriai justi modernioji ironija: rodomas žmogus, gyvenantis susikurtame iliuzijų pasaulyje ir nejaučiantis savo gyvenimo tragizmo. Novelėje „Užburtos jachtos“ ironizuojama romantinė vaizduotė: gyvenimas modeliuojamas pagal melodramos kino scenarijus, kurie įpailioja žmogų į jausmų vaidinimą. Kūrėjas tiesiog atkartoja melodramų žodyną, parodydamas iliuzijų pavergtą protą. Dar sudėtingesnis iliuzijų tinklas atskleidžiamas novelėje „Tėvas“: netikint artimo žmogaus mirtimi, susikuriama tokia tikrovė, kokios norėtusi. Rašytojas taip įtaigiai perteikia šią iliuzinę sąmonę, kad skaitytojas gali patikėti, jog toji susikurtoji būtis yra tikroji gyvenimo tiesa. Šis autorius išsiskiria tuo, kad geba parodyti tapatybės krizę ne vertindamas, žvelgdamas iš šalies, o tarsi leisdamas pažiūrėti į patį tokių iliuzijų pavergtos sąmonės branduolį. J. Savickis yra iš tų autorių, kuris perteikia jau vakarietišką žmogaus koncepciją, atskleisdamas, jog vienokie ar kitokie pasirinkimai slypi žmogaus viduje ir jis pats yra atsakingas už savo iliuzinę egzistenciją. Tai buvo priešprieša Lietuvoje vyravusiai realistinei prozai, kuri akivaizdžiai pakluso predestinacijos doktrinai: akcentavo aplinkos veiksmus, veikiančius žmogų, jį galiausiai sužlugdydami (patriarchalinis kaimas Žemaitės apsakymuose, istori-

niai kataklizmai J. Biliūno apysakoje *Liūdna pasaka*). J. Savickis atskleidė vaidmenis, kurių imasi patys žmonės ir su kuriais galiausiai susitapatina.

Atsinaujinančiai literatūrai šie du avangardo rašytojai buvo labai svarbūs: jie padėjo įveikti klasikinio pasakojimo inerciją ir sukūrė moderniosios prozos pavydžių. Deja, abiejų kūryba ilgą laiką buvo visai užmiršta (nei vienas, nei kitas nepasiliko sovietinėje Lietuvoje) iš naujo atrasta tik dabartinėje nepriklausomoje Lietuvoje. Sovietmečiu apie šiuos autorius išvis nebuvo kalbama, jų tekstai skaitytojams nebuvo prieinami.

Romantinis postavangardizmas. Pralaimėjimo ir rezignacijos dominantės Jono Kossu-Aleksandravičiaus lyrikoje. Dramatiška skirtingų sąvokų, jautimų, vaizdų įtampa Antano Miškinio kūryboje. Katalikiškojo modernizmo sąjūdis. Biblijos temų interpretacijos Bernardo Brazdžionio poezijoje. Spiritualistinės estetikos principai Antano Vaičiulaičio novelistikoje ir romane *Valentina*.

Avangardistiniai ieškojimai visoje Europoje tapo ne tokie intensyvūs kevirtajame dešimtmetyje, kai vis labiau stiprėjo totalitarinės valstybės ir intensyvėjo represinių struktūrų veikla. Dramatiškos nuotaikos buvo juntamos ir Lietuvoje. „Europa stovi mirties angoje“², – taip rašė Petras Juodelis straipsnyje „Kodėl mums nepakeliui su Keturiais vėjais“. Po avangardistų atėjusi rašytojų grupė „pjūvininkai“ (pagal jų leidžiamo žurnalo „Pjūvis“ pavadinimą), jau netikėjo galėsią pakeisti pasaulį, o kartu ir literatūrą. Jie reflektavo išsekimą, rezignaciją, apatiją, vienintele atsvara pripažindami kultūrą, pirmiausia – krikščioniškąją. Jų kūryboje gausu intertekstinių nuorodų į kitus tekstus.

Labiausiai iš visų „pjūvininkų“ išsiskiria J. Kossu-Aleksandravičius (vėliau pasivadinęs J. Aisčiu). Jo poezijoje galima atrasti nuorodų į antikos tekstus, į V. Šekspyrą, į krikščionybės paveldą. Rašytojas imasi tų formų, kurios žinomos klasikinėje literatūroje, pavyzdžiui, soneto, rondo. Vienas iš pesimistiškiausių J. Kossu-Aleksandravičiaus poezijos rinkinių *Imago mortis* (1934), kuriame piešiamas mirties paveikslas, o žmogus suvokiamas kaip viskam apatiškas, abejingas vergas, savo likimą prilyginantis Ahasvero daliai (eilėraštis „Ak, kaip gera man“). Egzistencinė kančia persmelkia visą šio poeto kūrybą, net džiaugsmingi

² Juodelis P., „Kodėl mums nepakeliui su Keturiais vėjais?“, *Pjūvis*, 1929, Nr. 1, p. 18.

kūriniai yra paženklinanti būties trapumo pajautos. Geriausiai šio poeto tekstus perskaitė jau vėlesnio laiko egzistencialistas poetas Bronius Krivickas, pokario metais žuvęs miškuose kaip Lietuvos partizanas.

A. Miškinio poezijoje labiausiai atskleista ne metafizinė kančia, o istorinė-moralinė katastrofa. Jau pirmajame rinkinyje *Balta paukštė* (1928) savotiškai perrašomi avangardistai: eilėraštis „Pavasario motyvas“ pradedamas valiūkiška, džiugia nuotaika, pasitelkiant keturvėjininkų pamėgtą vėjo simbolį, o baigiamas niūriais nykumos vaizdais, kurių ženklų tampa varna. Šis poetas yra ypač kritiškas miestui, pramoginei kultūrai, kurioje nebelieka nuoširdumo, tikrų jausmų, kūryboje skleidžiasi žmonių susvetimėjimas, meilės negalimumas. Poeto sarkazmas justi jau pačiuose kūrinių pavadinimuose, pavyzdžiui, eilėraščių ciklas *Laimė rudeniniam palte*. Labiausiai sielojamasi dėl paprasto žmogaus likimo, kuris skausmingai išsakomas liaudies dainos intonacijomis. Vėlesnėje kūryboje šis gėlos persmelktas kalbėjimas išaugs į raudą kaip *Psalmėse*, rašytose tremtyje ir publikuotose jau Lietuvai tapus nepriklausoma.

Ketvirtajame dešimtmetyje atsigręžta į krikščioniškąjį paveldą. Buvo siekiama atrasti savitą kalbėjimo būdą, kuris perteiktų ne tikėjimo dogmas, o autentišką santykį su Dievu. Šis katalikiškojo modernizmo sąjūdis stipriausiai pasireiškė Prancūzijoje, kur kūrė Oskaras Milašius, Paulas Claudelis, Jeanas Cocteau, Maksas Žakobas, priskiriantys save krikščioniškiems autoriams ir tapę pavyzdžiais lietuvių krikščioniškojo modernizmo rašytojams. Jiems buvo artimesnis Šv. Augustino išpažintinis stilius nei Šv. Tomo Akviničio logiški išvedžiojimai. Šie autoriai siekė nauja, modernia meno kalba prabilti apie vidinį žmogaus pilnatvės ilgesį, kurio niekas negali užpildyti. Atsiranda dievoieškos tema, kurią Lietuvoje ima populiarinti filosofas A. Maceina.

Į šį modernistinį sąjūdį įsitraukė ir B. Brazdžionis: ypač tai justi jo eilėraščių rinkinyje *Amžinas žydas* (1931), kur parodomas ieškančio, abejojančio, klystančio žmogaus kelias Dievo link. Šis rinkinys buvo ypač papiktinęs konservatyvių pažiūrų kritiką A. Dambrauską-Jakštą, kuris B. Brazdžionį išvadino tikru bolševiku, trečiafrontininku. Išskirtina šiame rinkinyje yra tai, kad lyrinis subjektas parodomas neretai kaip gatvės žmogus, valkata, nusidėjėlis, turįs savyje Dievo ilgesį: ypač tai raiškiai atskleista eilėraštyje „Ką sakė mūrininkas Jėzui tą naktį“. B. Brazdžionis šiame rinkinyje renkasi šiurkščius žodžius, nevengia vulgarizmų, keiksmų, o kartu pasitelkia senų religinių tekstų intona-

cijas: eksperimentuojama ištis daug, kad būtų perteiktas viduje pasimetusio žmogaus religinis jausmas. Kituose rinkiniuose tokio angažuotumo naujumui nelieta, atsiranda kitoks lyrinio subjekto amplua – pranašo, kuris skelbia artėjančią katastrofą. Įdomu yra tai, kad prasidėjus Antrajam pasauliniam karui katastrofos skelbimas buvo pakeistas atgimimo pranašavimu: visiškai paklūstama Senojo Testamento pranašų tonui. Tokia savęs stilizacija jau atkurtos nepriklausomybės metais paskatino tautą B. Brazdžionį sutikti kaip pranašą. Modernistinės eilės buvo primirštos, pats poetas jas gerokai pertvarkė pritaikydamas prie savo naujos stilistikos: nebeliko šokiruojančio vaizdų drastiškumo, šiurkštaus žodyno.

Gerokai nuoseklesnis buvo Antano Vaičiulaičio kūrybinis kelias. Studijavęs Sorbonos universitete ir gerai pažinęs prancūzų kultūrą, krikščioniškojo modernizmo idėjas skelbė Lietuvoje atvirai oponuodamas A. Dambrauskui-Jakštui kaip pernelyg konservatyviam, šiuolaikinės Europos literatūros neišmanančiam kritikui. Savo svarbiausią romaną – *Valentiną* (1936) A. Vaičiulaitis sukūrė gyvendamas Prancūzijoje, įtaigiai išreiškdamas šiuolaikinio žmogaus dvasios ilgesį, kurio negali užpildyti kitas žmogus. Kūrinį galima perskaityti kaip *Giesmių giesmės* parafrazę: tekstas persmelktas ieškojimo skausmo, kuris išgyvenamas visa savo tikrove. Kūrinio veikėjai Antanas ir Valentina yra tie žmonės, kurie siekia būti kartu, vienas kitą suprasti, bet juos skiria jų pačių ribotumas, baimės, ambicijos, jie negali įveikti susikurtų ribų, nors ilgisi to, kas juos išlaisvintų. Šia istorija siekiama daugiau nei perteikti nelaimingą meilę: tai nėra nesusikalbėjimų analizė, o žmogaus būties apmąstymas, filosofinė perspektyva, kuri įtvirtinama psichologiškai motyvuotame, tačiau kartu ir paraboliskame siužete: (galbūt tai yra O. Milašiaus kūrybos pamokos). A. Vaičiulaičio novelistikoje taip pat siekiama atskleisti dvasinę tikrovę, žmogaus vidinio pasaulio procesus. Novelėje „Tavo veido šviesa“ vaizduojama senolė, kuri išeina iš savo namų, ieškodama tos dvasinės šviesos, kurią ji atranda bendraudama su savo žentu: taigi akcentuojami ne kraujo ryšiai, o dvasinės jungtys, kurios padeda žmogui net mirties akivaizdoje išlikti ramiam. A. Vaičiulaitis siekia perteikti labai skirtingų žmonių dvasines būsenas, psichologiškai motyvuoti charakteriai neretai įgauna apibendrinančių bruožų. Kartais nevengiama ir vizijų: taip priartėjama prie magiškojo realizmo poetikos kaip novelėje „Apaštalų iškeliavimas“. Tokia proza, nors ji ir nebuvo radikalai nauja kaip P. Tarulio ar

J. Savickio, perteikė kitokias pasaulėvokos perspektyvas, padėjo atitrūkti nuo realizmo kanono.

Individualios kūrybos koncepcijos. Estetinė distancija Henriko Radausko poezijoje. Kultūros archetipų vaizdiniai Stasio Anglickio eilėraščiuose. Meta-tekstualumas Vinco Mykoliaičio-Putino romane *Altorių šešėlis*. Intertekstualumas Igno Šeiniaus romane *Siegfried Immerselbe atsijaunina*.

Tarpukariu rašytojai dažniausiai priklausė kuriai nors grupei, judėjimui, būrėsi apie vienus ar kitus žurnalus, prijautė tam tikroms ideologinėms linkmėms. Vis dėlto būta ir tokių, kurie laikėsi toliau nuo visų, liudijo savo nepriklausomybę. Vienas jų Henrikas Radauskas, tarpukariu išleidęs vienintelį eilėraščių rinkinį *Fontanas* (1935), beje, sutiktą ne itin palankiai. Šį poetą sunku priskirti kokiai nors krypciai: nei simbolistas, nei neoromantikas, nei avangardistas, nei krikščioniškojo modernizmo atstovas. Gal šiek tiek panašumų būtų galima atrasti su J. Kossu-Aleksandravičiumi dėl kultūros, kūrybos refleksijos, bet anaip tol ne dėl elegiško eilėraščių tono. Priešingai, H. Radauskas visus jausmus tarsi paslepia meniniame vaizde, nelieta jų išraiškos, kurią būtų lengva atpažinti. Kūriniai tampa mįslėmis, kurios, akivaizdu, labiausiai erzino to meto kritikus, pripratusius prie išpažintinės lyrikos. Poetas vengia kalbėti „aš“ vardu, palikdamas tik patį vaizdą kaip perteikiantį išgyvenimą: pavyzdžiui, tai parodoma eilėraštyje „Po miražais“, kur spalvos, linijos ženklina žmonių vienatvę ir namų ilgesį. H. Radausko kūryba galbūt šiuo metu yra tokia populiari todėl, kad poetas gebėjo pavaizduoti modernaus žmogaus tikrovę kaip miražą, vidinį nerimą, kuris atsispindi žmogaus aplinkoje (eilėraštis „Fontanas“). H. Radauskas anaip tol nėra estetiškos būties adoratorius: jis atskleidžia vidinį žmogaus tragizmą, kančią, tai, kas yra pasakiška, sapniška, netvaru. Eilėraštyje „Orchidėjos ugnį“ drastišku gaisro vaizdu perteikta žmogaus gyvenimo kančia ir pačios būties efemeriškumas. Vėliau šis eilėraštis dingo iš rinktinių galbūt dėl klaidingo suvokimo: estetizmo kliše trukdė pastebėti kitus rašytojo kūrybos aspektus. Poeto kuriamas pasaulis yra veikiau sapniška tikrovė, kuri graži, bet kartu ir gąsdinanti, nesuprantama: vaizdai jungiami montažo principu, kuriamos savotiškos dėlionės, kurios perteikia greičiau sąmoninį nei sąmonės pasaulį.

S. Anglickis savo kūrybą aiškino kaip impulsus, kurie susiję su jo paties, tėvų, tautos, žmonijos patirtimis. Poetas akcentavo ne tai, kas tiesiogiai perduodama, patiriama, bet kas jungia visus žmones: svarbios nuorodos į Jungo aptartus archetipus. S. Anglickiui būdingi motinos žemės, prarastojo rojaus archetipai. Eilėraščiuose jis siekė susitapatinti su pirmykščio žmogaus jausenomis, ypač akcentavo vyro patirtis. Vyro ir moters santykių dramai skirtas eilėraščių rinkinio *Didžioji kančia* (1937) ciklas *Lilit* – nuoroda į apokrifinį žydų tekstą, kuriame Lilit yra pirmoji ir prarastoji Adomo žmona, sukurta iš tos pačios žemės ir tuo pat metu kaip ir Adomas: visas eilėraščių ciklas yra kreipimasis į moterį, bandant išsakyti savo ilgesį ir skausmą. Savitumu išsiskiria ir *Neringos elegijos*, kur siekiama perkurti savo tautos atmintį, atskleisti tautinį pradžios mitą, kuriame svarbią vietą užima prarastasis rojus – gintaro pilis ir lietuviška pora Jūratė ir Kastytis. Siekiama perteikti vyriškąją poziciją, medituojama prarastis, kuri yra patiriama čia ir dabar, savame laike, tarsi išgyvenant pasikar-tojančią Jūratės ir Kastyčio istoriją. Šiam poetui, kaip ir daugeliui tarpukario autorių, pasilikusių sovietinėje Lietuvoje, teko išgyventi visišką užmarštį.

Prie tų rašytojų, kurie tiek savo kūryba, tiek asmeniniais pasirinkimais siekė laisvės, reikėtų priskirti ir V. Mykolaitį-Putiną. 1933 m. pasirodė romanas *Altorių šešėly*, kurį pirmieji tyrinėtojai pavadino autobiografiniu, vėlesni jį įvardijo kaip psichologinį, intelektualinį romaną. Kūrinys yra sudėtingas, interpretuoti galima įvairiai. Kol kas bene mažiausiai dėmesio atkreipta į šio kūrinio metatekstualumą: romane gvildenamos estetiškos problemos, kurios parodo lietuvių literatūros brandos etapus – nuo meno kaip tarnystės suvokimo iki meno autonomiškumo skelbimo. Skleidžiasi skirtingos perspektyvos: pirmiausia Liudas Vasaris save suvokia kaip Maironio pasekėją, vėliau atsiveria Europos literatūros perspektyva, galiausiai savęs ieškoma kaip visiškai laisvo kūrėjo, nepriklausančio jokiai luomui, savarankiško menininko. Romano strategija panaši į Hermanno Hesės vėlesniu metu pasirodžiusį romaną *Stiklo karoliukų žaidimas* (1943), kuriame taip pat pastebimas vadavimasis iš vienpusiškos būties, varžančios žmogų savo perdėtu dvasingumu. Tik H. Hesės romane bėgama į visiškai nepažįstamą gyvenimą, o V. Mykolaičio-Putino kūrinyje traukiamasi į kūrybą, kuri suvokiama kaip visavertė veikla. Išaukštinama kūrybinė būtis kaip gebanti sutaikinti dvasinį ir juslinį gyvenimą, įveikianti dangaus ir žemės antinomijas. Siužetas, nors ir įvardijantis konkrečias gyvenimo realijas,

akivaizdžiai yra paraboliškas: viduramžiška seminarija ir renesansiškas dvaras ženklina priešingus kultūros tarpsnius, kuriuos visiškai pakeičia miesto, apeliuojančio į moderniuosius laikus, kultūra (beje, vaizduojamas Kaunas). Modernioji kūryba suvokiama būtent kaip priklausanti miesto erdvei, išauginta jos patirčių, jaučiamas susvetimėjimas kaimiškai aplinkai, nuo kurios dvasiškai smarkiai nutolta. Taigi romanas permąsto kūrybos situaciją ir patį kūrėją kaip ieškantį savo vietos kintančių verčių pasaulyje.

Sunkiai kokiems nors vienprasmiams apibūdinimams pasiduoda ir kitas svarbus tarpukario romanas – I. Šeiniaus *Siegfried Immerselbe atsijaunina* (1934). Rašydamas šį kūrinį, autorius jau nekartojo jaunystėje atrasto impresionistinio stiliaus, nesiekė pasakojimo dėlioti iš „aš“ perspektyvos kaip garsiajame romane *Kuprelis*. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad romanas yra skirtingų žanrų, stilių mozaika: pamfletas, pajuokiantis į Vokietijos valdžią atėjusius nacių, fantastinis romanas, vaizduojantis genetines manipuliacijas ir nenuspėjamas jų pasekmes žmogaus psichikai, meilės romano parodija, atskleidžianti vyro ir moters žaidimus kultūros įtvirtintais vaizdiniais, ir kita. Kūrinys – akivaizdi nuoroda į svarbiausius vokiečių literatūros tekstus: herojinį epą *Nibelungų giesmė* ir Gėtės poemą *Faustas*, tarsi bandant tirti pačią kultūrą, kuri gali tapti terpe vystyti nacistinei antikultūrai. Rašytojas nepabijojo atvirai šaipytis iš nacių ideologijos, paviršutiniško tarpukario žurnalizmo, siekiančio perteikti tik sensacijas, Europą ištinkančios atminties krizės. Romanas yra persmelktas intertekstinėmis citatomis, tiesioginėmis ir paslėptomis, tarsi bandant kuo plačiau aprėpti tarpukario kultūros vyksmą. Šis I. Šeiniaus kūrinys dar tarpukariu buvo pastebėtas kaip vienas išskirtinių, tačiau lig šiol menkai reflektuotas, dažniausiai skaitomas vien kaip satyrinio pobūdžio romanas.

Galima įvardinti ir daugiau autorių, kurie buvo nuošaliau kitų ir jų tekstai tik dabar atrandami kaip įdomūs ir saviti tarpukario kūriniai: tai Stasio Leskaičio romanas *Spūdai*, Vinco Ramono novelių rinkinys *Linų žiedai*, Unės Babickaitės laišakai ir dienoraščiai.

Moteriškasis literatūros polius. Salomėjos Nėries lyrika, Nelės Mazalaitės novelistika. Feministinės literatūros pavyzdžiai: Petronėlės Orintaitės romanas *Paslėpta žaizda* ir Liūnės Janušytės romanas *Korektūros klaida*.

Nors moterys lietuvių literatūroje turėjo gana tvirtas pozicijas (jau vien ką reiškė Žemaitės, Šatrijos Raganos, Lazdynų Pelėdos, Gabrielės Petkevičaitės-Bitės, Sofijos Čiurlionienės-Kymantaitės vardai), vis dėlto dar abejota moterų kūrybos verte. Didžiausias akibrokštas tarpukariu buvo Vytauto Bičiūno straipsnis „Moteris ir kūryba“, pasirodęs prestižiniame literatūros leidinyje *Židinys*, kuriame autorius įrodinėjo, kad moteris savo kūryba neįneša nieko naujo, ji esanti tik vyrų įkvėpėja. Anot straipsnio autoriaus, kurianti moteris – ne moteris, o kažkoks hibridas – *virilė*. Akivaizdu, kad būta tylaus pritrimo tokioms pažiūroms, antraip panašus straipsnis vargu ar būtų galėjęs pasirodyti. V. Bičiūno nuostatas paneigė P. Orintaitė moterų žurnale *Naujoji Vaidilutė*, pabrėždama, kad talentas nepriklauso nuo lyties ir kad lietuvės yra pasireiškusios kaip labai kūrybingos, lietuvių liaudies dainos – tai jų kūrybos indėlis į lietuvių kultūrą. Rašytoja pateikia ir nemažai Europos garsių moterų pavyzdžių, nurodo, kurios moterys rašytojos yra gavusios Nobelio premijas, įvertintos tarptautiniu mastu. Apgailestaujama dėl nepastebėtos moterų kūrybos ir moterų ribotų galimybių kurti. Dar labiau moterų teisės ginamos šios autorės publicistikos knygoje *Kviečiai ir raugės* (1938), kur pripažįstama, kad nors valstybė ir suteikė lygias teises moterims bei vyrams, vis dar stipriai veikia paprotinė teisė, kuri moterį suvokia kaip priklausančią nuo šeimos. Tai liudija ir pavardžių formos, rodančios priklausomybę nuo tėvo ar vyro. Publicistė siekė paveikti pačias moteris, kad jos taptų savarankiškesnės ir tuo svarbesnės šeimai bei valstybei. Neteiktinu pavyzdžiu laikoma Vokietija, kur vyrai yra užėmę visas svarbiausias pozicijas, o moters aplinka – virtuvė, vaikai ir bažnyčia: tokia visuomenė tampa disharmoniška. Šave vien šeima apribojančias moteris autorė niekinamai vadina *pataitėmis*, pabrėždama, kad tokios moterys yra neįdomios nei vyrui, nei vaikams.

Tarpukario rašytojos siekė išreikšti savo balsą dominuojančioje vyrų rašytojų bendrijoje. 1930 m. buvo išleistas moterų kūrybos almanachas *Aukštyn*, kuriame siekta pristatyti žinomas ir nežinomas autorese. Būtų galima išvardinti net keliolika tarpukariu rašiusių moterų pavardžių, tačiau garsiausia jų – Salo-

mėja Nėris, kurios poezija jau tarpukariu už rinkinį *Diemedžiu žydėsiu* (1938) buvo įvertinta valstybine premija. Tokio ryškaus poetinio balso iki tol lietuvių moterų literatūroje nebuvo: visos XX a. pradžios garsios rašytojos moterys buvo prozininkės, išbandė savo jėgas dramos srityje, tačiau poezijos vengė. Vienintelė moteris, įtraukta į K. Binkio sudarytą poezijos antologiją *Vainikai* (1921), buvo Bronė Buivydaite, kurios kūrybą greitai nustelbė S. Nėries poetinis žodis. Šią lietuvių poetę galima būtų lyginti su poetėmis Ana Achmatova ar Marina Cvetajeva dėl jos nuoširdaus, intymaus, labai atviro kalbėjimo, kuris kartais prasiveržia nuotaikų pliūpsniu, kartais ramia kontempliacija. Poezija keitėsi tapdama sielos istorija, perteikdama mergaitės, moters, motinos patirtis, išreikšdama skaudžius ribinius išgyvenimus: kančią, kaltę, mirtį. Ypač ryškiai S. Nėries kūryboje atskleidžiama meilė kaip išsipildymas ir kančia, laukimas ir nerimas, laisvė ir atsidavimas. Meilė parodoma kaip prieštaringas, bet visą būtį apimantis patyrimas. Nuo juslinės, jausminės meilės kūrybos pradžioje einama prie dvasinės kaip didžiausios paslapties: tai atsiveria paskutiniame, jau testamentiniame rinkinyje *Prie didelio kelio* (išspausdintas tik 1994 m.). S. Nėries poetinė įtaiga tokia pat stipri kaip Maironio ar K. Binkio. Kitos moterys poetės, bandžiusios rašyti panašiai, atrodė tik kaip šios kūrėjos epigonės, neturinčios savojo poetinio pasaulio, o tik beviltiškai kartojančios atrastąjį. Vien poka rinėms autorėms pavyko išsiveržti iš labai stipraus S. Nėries poezijos lauko.

Visai kitokia situacija tarpukario moterų prozoje, kur daug didesnė skirtingų balsų įvairovė. Pirmiausia minėtina N. Mazalaitė, tarpukariu išleidusi du novelių rinkinius, – *Miestas, kurio nėra* (1939) ir *Pajūrio moterys* (1939), kurie išsiskyrė savarankiškų, savimi pasitikinčių moterų reprezentacija. Skirtingai nei Žemaitė, ši rašytoja vaizduoja nuo tėvų nepriklausančias moteris, kurios pačios pasirenka savo gyvenimo kelią visai nepaisydamos aplinkos spaudimo: turtinga ūkininkaitė išvyksta gyventi į pajūrio kraštą, nes pamilsta iš ten kilusį žvejį (novelė „Pajūrio moterys“). Moteris parodoma kaip lygiavertė vyro partnerė, kuri, tik pajutusi mylimojo norą jai vadovauji, savaip tvarkyti jos gyvenimą, šį palieka – (tokia yra novelė „Miestas, kurio nėra“). Rašytoja pasirenka modernų raiškos būdą: siekiama perteikti moters perspektyvą jos nekomentuojant, o paliekant viską spręsti skaitytojui.

Visai kitokia rašytoja yra P. Orintaitė, kuri siekia vaizduoti moters sąmonėjimo kelią: jei N. Mazalaitės moteris yra laisva savo pasirinkimuose, tai

P. Orintaitės priešingai – priklausoma nuo šeimos, nuo visuomenėje įsitvirtinusio vyro ir moters santykių modelio: moteris klusniai vykdo egoistinius vyro įgeidžius. Romane *Paslėpta žaizda* (1934) nuosekliai parodoma, kad tokia moteris nusivilia šeima, vyro ir moters meile. Vis dėlto dvasinės ir fizinės prievartos patirtis verčia moterį praregėti ir kovoti už savo orumą, ginti save kaip asmenybę, pasijusti „sau žmogumi“: gyvenimo patirtis parodoma kaip galimybė išsivaduoti iš susikurtų iliuzijų ir tapti laisvai nuo vergavimo savo vyrui. Pasirinktoji romano strategija (vienos moters išsipasakojimas kitai) liudija pabrėžtą moterišką solidarumą, kalbėjimo svarbos iškėlimą: tai, kas išsakyta, tampa tarsi pamoka toms, kurios nieko panašaus dar nepatyrė, tačiau gali patirti. Bene pirmą kartą lietuvių literatūroje svarstomos seksualinės problemos, aiškinamasi, iš kur kyla moters nepasitenkinimas lytiniu gyvenimu, taip pat kalbama apie abortus, kurių iniciatoriumi tampa vyras, norintis valdyti moters kūną.

Taigi tuo pačiu metu prozininkės rašo ir apie laisvas, savo orumą ginančias moteris, ir apie pavergtas, priklausomas nuo vyrų. Tačiau nei N. Mazalaitės, nei P. Orintaitės kūryboje moteris nėra vaizduojama kaip galinti manipuliuoti vyrais ir jų jausmais, žaisti meilės žaidimus savotiškai keršijant visai vyrų giminei. Tokia emancipuota moteris yra L. Janušytės romano *Korektūros klaida* (1938) pagrindinė veikėja: ji šaiposi iš vyrų ir jų troškimo turėti šeimą, vaikų, susikurti savo pastovų šeimos gyvenimą. Moteris yra visiškai laisva rinktis ir ji susižavi juodaodžiu: labai netikėta lietuvių tarpukario prozai meilės istorija. Veiksmas vyksta Paryžiuje, kuriame susiduria įvairių kultūrų, tautybių žmonės: rodomas moters savarankiškumas, jos drąsa išlikti savimi, atrasti vietą pasaulyje, kupiname nuolatinio judėjimo. Santykių nutraukimą inicijuoja ne vyras, o moteris, iš Paryžiaus grįžusi atgal į Lietuvą: gebama pasijuokti iš jausmų, kurie parodomi kaip trumpalaikė iliuzija, atsitiktinumas, neturintis jokios reikšmės. Šiame romane tiek vyras, tiek moteris nepaiso jokių moralinių nuostatų: abu mėgaujasi seksualine laisve. Toks požiūris į vyro ir moters santykius iki vedybų tarpukariu turėjo būti gana netikėtas, tuo tarpu L. Janušytė griauja visus stereotipus apie priklausomą nuo visuomenės ir jos vertinimų moterį.

Visų šių prozininkų (N. Mazalaitės, P. Orintaitės, L. Janušytės) kūriniai buvo pirmąkart perleisti tik šiuolaikinėje nepriklausomoje Lietuvoje, praėjus

daugybei metų nuo pirmųjų leidimų. Tai liudija, kad tarpukario moterų kūryba pamažu sugrįžta į lietuvių kultūrą kaip svarbūs to meto literatūrinio gyvenimo ženklai.

Literatūrinis gyvenimas lenkų okupuotame Vilniaus krašte: Juozas Kėkštas, Albinas Žukauskas. Lietuvių literatūra okupacijų metais: pirmoji sovietų okupacija ir vokiečiųmetis. Vytauto Mačernio lyrika. Kazio Binkio drama *Generalinė repeticija*.

Nepriklausomo gyvenimo laikotarpis buvo labai trumpas – vos 20 metų. Tačiau ir šis sąlyginės laisvės laikmetis nebuvo ramus: kovos su krašte plėšikaujančiais bermontininkais, įtampa dėl Vilniaus ir Klaipėdos krašto. 1920 m., lenkams užgrobęs Vilnių, Lietuva neteko savo sostinės, laikinąją tapo Kaunas. Nors šiame mieste ir buvo sutelktos visos valdžios institucijos, Kaunas niekad netapo tikrąja sostine: tarpukario Lietuvos konstitucijose sostinės statusą turėjo tik Vilnius. Lietuviai, kaip ir kitų tautinių mažumų žmonės, išgyveno stiprią polonizaciją, buvo persekiojami lietuvių spaudos leidiniai, kuriantys žmonės patyrė represijų, pavyzdžiui, J. Kėkštui teko kalėti Lukiškėse. Tačiau visai kitokia atmosfera buvo tarp kūrybos žmonių, kurių nesaistė politiniai įsipareigojimai. Lietuviams rašytojams, gyvenusiems Vilniaus krašte, didžiulės įtakos turėjo jaunų lenkų autorių grupė *Żagary*, tarp kurių buvo ir Česlovas Milošas. Būtent šiuo laikotarpiu radosi moderniosios lenkų poezijos vertimai į lietuvių kalbą, lenkai ėmė domėtis lietuvių autorių tekstais. Nepaisant politinės įtampos tarp Lenkijos ir Lietuvos užsimezgė literatūriniai ryšiai, kūryba tapo dvasine jungtimi.

Tokioje atmosferoje gimė lietuvių autorių knygos, kurios Vilniuje leistos 1938 m.: J. Kėkšto *Toks gyvenimas* ir A. Žukausko *Laikai ir žmonės*. Šiuose tekstuose justi lenkiškojo avangardo įtaka: dėmesingumas socialinės atskirties temai, egzistenciniams klausimams, perteikiamiems nervingu eilėraščių tonu ar lėtomis rečitatyvo eilutėmis. Poetika atnaujinama radikaliai, nebelieka lietuvių avangardistams būdingos žaismingumo – eilėraštis tampa iškankintos dvasios šauksmu, kuriame stipriai juntama kančia dėl pasmerktos būties. J. Kėkštas

savo poetiniais vaizdiniais renkasi kalėjimą, karstą, vaizduoja žmogaus vienvėvę: „gyvenimas / teška / į uolą.“³ A. Žukauskas savo eilėraščiuose rodo susvetimėjusį pasaulį, kuriame nėra jokios paguodos, tik prarastis, neviltis. Dramatizmas, katastrofos ženklai jų kūryboje atsiskleidžia labai ryškiai, todėl kaip ir *Žagary* grupės poetus juos būtų galima pavadinti katastrofistais.

Toks skausmingas savo būties patyrimas lietuvių literatūroje ypač sustiprėjo epochinių lūžių metais: pirmiausia 1939 m. okupuotas Klaipėdos kraštas, 1940 m. sovietai užėmė visą Lietuvą, 1941 m. prasidėjo vokiečių okupacija, po kurios vėl sekė sovietinė, trukusi ilgus dešimtmečius. Vis dėlto okupacijų pradžioje dar bandyta priešintis laisva kūryba, kurioje išsakomas egzistencinis nerimas dėl žemės, tautos, atskiros žmogaus likimo. Šiuo laikotarpiu ypač stipriai pasireiškė V. Mačernio balsas, poeto, kuris žuvo karo pabaigoje, 1944 m., nespėjęs pasitraukti į Vakarų. Šio autoriaus kūrybos populiarumo mįslė galbūt yra ta, kad poetas geriausiai išsakė okupacijos laiko žmogaus nerimą, užduodamas esminius klausimus apie gyvenimą ir mirtį, būties prasmę ir (ar) beprasmybę. Tai poetas egzistencialistas, savo svarstymams radęs atramą filosofijoje, kurią studijavo karo metais Vilniaus universitete. Reflektuojamos ribinės situacijos, ypač justi mirties, kaip nuolat esančios, nujaučiamos, motyvas, žmogus yra sukrėstas, ieško tikrumo, bando išsivaduoti iš iliuzinės būties, tapti laisvas. Skausmingai išgyvenamas būties neautentiškumas – net ir meilė suvokiama kaip varžanti, apribojanti žmogų, reflektuojamas gyvenimo nepažinumas, užduodama daugybė klausimų ir nerandama atsakymo. Tokia kūryba sulaukė išskirtinio dėmesio ir iki šiol yra ypač mėgstama jaunimo.

Šį nepriklausomos Lietuvos laikotarpį savotiškai užbaigia 1940 m., prieš mirtį, parašyta K. Binkio drama *Generalinė repeticija*, kuri sovietmečiu buvo išspausdinta tik 1958-aisiais, chruščiovinio atšilimo laikotarpiu. Šiuo kūriniu K. Binkis parodo, kad menas jau yra nepajėgus perteikti tos katastrofos, kuri ištiko žmoniją, nes tapo manipuliavimo įrankiu. Atskiras žmogus, menininkas verčiamas taikytis prie aplinkybių, elgtis taip, kaip pageidaujama – žmogų valdo politinės institucijos. Raiškiai atskleidžiami manipuliavimo mechanizmai: žmonės yra veikiami patriotiniais šūkiais, artimo meilės skelbimu, už kurių slypi egoistiniai tų pačių politikų tikslai. Parodoma, kad tokia pasaulyje jokios reikšmės neturi atskiros žmogaus pasipriešinimas: dramaturgo mirtis pro-

³ Kėkštas J., *Toks gyvenimas*, Vilnius: Jono Karoso leidinys, 1938, p. 28.

testuojant prieš jo teksto pakeitimus teatro direktoriaus suvokiama kaip puiki reklama. Taigi menas tokioje ideologizuotoje visuomenėje tampa manipuliavimo priemone, ribojama kūrėjo laisvė.

K. Binkis, galbūt kaip joks kitas tarpukario autorius, įžvelgė būsimas lietuvių literatūrai grėsmes, pačioje okupacijos pradžioje ėmė kalbėti apie pavergtus Europos protus. Sovietmečio literatūra akivaizdžiai atskleidė pavergimo galią ir mastą.

Klausimai

1. Kokie reikšmingiausi tarpukario kultūros leidiniai?
2. Kada Lietuvoje pasirodo pirmieji modernizmo ženklai?
3. Ką galima vadinti radikaliausiais lietuvių literatūros atnaujintojais?
4. Kaip apibūdintumėte spiritualistinę estetiką?
5. Kuriame kūrinyje pasitelkiami Gėtės intertekstai?
6. Kurių autorių kūrybą būtų galima vadinti feministine?
7. Kuo išskirtinis Vilniaus krašto rašytojų literatūrinis palikimas?

Indrė Žakevičienė

LIETUVIŲ LITERATŪRA SOVIETMEČIU (1940–1990)

Literatūros sovietizacija prasidėjo jau 1940 m., kai buvo dirbtinai sustabdyti nuoseklūs kultūros ir literatūros procesai. 1940–1990 m. lietuvių literatūroje galima išskirti gana aiškius literatūros raidos etapus, kuriuos išsamiau yra aprašę Giedrius Viliūnas ir Elena Bukelienė. E. Bukelienė linkusi skirstyti sovietmečio literatūrą į du ryškesnius periodus: pirmasis etapas – 1940–1965 metai. Šis laikotarpis vadintas „raudonosios“ literatūros etapu. Pirmasis sovietinis dvidešimtmetis – stalinizmas, socialistinio realizmo klestėjimo metas. Pačioje penkto dešimtmečio pradžioje Lietuva netenka savo didžiausių minties galiūnų, praranda ekonominį savarankiškumą, visavertį istorijos mokslą, net pristabdomas lietuvių kalbos funkcionavimas. Pirmieji okupacijos metai – didžiulės sumaišties laikas, kai vis dar buvo viliamasi, kad okupacija netikra. Tokios nuojautos suponavo didelį norą daryti viską, kad tik būtų atsilaikyta prieš smurtą ir prievartą. Uždaroma visa senoji periodinė spauda, pradedama leisti „Tiesa“ ir kiti panašūs laikraščiai. Nuo 1940 m. leidžiamas literatūros ir meno žurnalas „Raštai“. Jo svarbiausi tikslai – nutraukti tautinės kultūros egzistavimą, demaskuoti „buržuazinę kultūrą ir santvarką“. Literatūra aiškiai siejama su politika. Vyriausiasis „Raštų“ redaktorius buvo Petras Cvirka, jo pavaduotojas – Teofilis Tilvytis, kiti redakcinės kolegijos nariai: Salomėja Nėris, Jonas Šimkus, Kostas Korsakas. Žurnalo bendradarbių įsitikinimu, leidinys turėjo remtis marksistinės pažangos kūrimu. Žurnale buvo spausdinami pavyzdiniai sovietinių rašytojų kūriniai – čia skelbiama Vinco Mykolaičio-Putino „Darbo Lietuvai“, panašaus pobūdžio V. Montvilos, S. Nėries, P. Cvirkos, J. Baltušio, J. Grušo kūriniai. Visuomenėje kovojama su atmintimi, tradicija dalijama į pažangią ir nepažangią; atmetami visi modernaus meno ieškojimai, paliekamas

tik realizmas, tačiau ir čia turėjo būti aiški ideologinė tendencija. 1950 m. pasirodo pavyzdinės tarybinės poezijos knygos: Eugenijaus Matuzevičiaus „Darbmečio vėliavos“, V. Mykoliaičio-Putino „Sveikinu žemę“, Aleksio Churgino „Po Spalio žvaigždė“. Jos net po keletą kartų cenzūruojamos, kad neliktų per menkai sovietizuotų gamtos vaizdų; lyrika jau negali remtis jai įprastomis išraiškos priemonėmis, dingsta perkeltinės prasmės, specifinė poetinė kalba. Tuo metu senoji inteligentija mielai būtų tylėjusi, tačiau ir tai buvo politinis nusikaltimas. Daugelis rašytojų prisitaikė, susitapatino su nauja ideologija, kūrė tiems laikams reikalingus kūrinius. To meto literatūra pateisino prievartą, represijas, kurias vadino susidorojimu su liaudies priešais. Proza grindžiama esmine kiekvienam tekstui privaloma schema – praeities-dabarties opozicija; svarbiausios ankstesnės literatūrinės problemos skelbiamos neegzistuojančiomis, talentas tampa nesvarbus, pakanka tik atitinkamos pozicijos. Atsisakoma Dievo, išnyksta būties problematiką, kultūros ir literatūros žmonės po truputį nustoja būti savimi ir nesupranta, kad meluoja.

1953 m., po Stalino mirties, prasidėjo atšilimo laikas, todėl dešimtmetį nuo 1953 m. iki 1964 m. galima išskirti kaip tam tikrą periodą, kuris šiek tiek skyrėsi nuo stalinistinių metų, tačiau ryšys su vadinamąja „raudonąja“ literatūra vis dar buvo labai glaudus. Dar 1962 m. įvykusioje mokslinėje konferencijoje „Šiuolaikinės tarybinės lietuvių literatūros klausimais“ kalbėję literatūros tyrinėtojai vylėsi, kad skaitant gerą literatūrą galima išugdyti tikrus komunistinės visuomenės narius. Konferencijoje pristatytų pranešimų pavadinimai aiškiai atspindi specifinę lietuvių literatūros padėtį: „Literatūra ir komunistinė visuomenė“, „Naujos kolūkinio gyvenimo problemos tarybinėje lietuvių literatūroje“ ir kita. J. Lankučio nuomone, postalininės literatūros uždavinys visiškai aiškus ir ganėtinai konkretus: „Dabar reikia tokių knygų, kuriose skaitytojas tarsi pamatytų save komunistinės rytdienos veidrodyje, pajustų savo gyvenimą didelių žmonijos pertvarkymų perspektyvoje. Savaimė suprantama, čia kalbama ne apie fantastinės literatūros kūrinius (...). Turima galvoje knygos apie kasdienį šių dienų tarybinio žmogaus gyvenimą, o taip pat ir mums aktualiomis praeities temomis.“¹ Aptardamas Justino Marcinkevičiaus apysaką „Pušis, kuri juokėsi“, pranešimo autorius giria dar jauną rašytoją už tai, jog jis „savo puolamąją jėgą nukreipė prieš idealistinę Vakarų filosofiją ir estetiką, skelbiančią pesimizmą,

¹ *Literatūra ir kalba*, t. VI, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1962.

žmonijos nuopuolį ir pasimetimą, gresiant atominiam karui“, jog jis „įdomiai parodo idėjinę ir psichologinę krizę, kurią išgyvena kai kurie šia filosofija užsikrėtę mūsų jaunuoliai – „intelektualiniai miesčionys“. Kitas svarbus konferencijoje aptartas literatūros uždavinys – dorovės principų, nurodytų komunizmo kodekse, ugdymas. Atskiri literatūros žanrai taip pat vertinami pagal tai, kiek jie gali būti naudingi kuriant naują visuomenę, kiek veiksminga jų forma atklijant „naujos formacijos kartą“; ypač skatinama kurti satyras, kurios galėtų pasitarnauti ir vaidinant „kolūkinės“ saviveikos scenoje. Septintojo dešimtmečio pradžioje tuometiniai literatūros kritikai jau mėgino atskirti stalinistinio periodo ir dabartinę kūrybą. V. Galinis išskiria pagrindines naujas literatūros tendencijas: „Glaustai kalbant, jas galima suvesti į keletą punktų. Pirmiausia, tai padidėjęs dėmesys žmogaus asmenybei, moralės klausimams. Antra, dabar darosi labai aktuali intelektualizmo problema. Rašytojai siekia giliau mąstyti, filosofškai įprasminti mūsų epochos žmogų ir istorinę situaciją, perteikti intelektualinę gyvenamojo laikotarpio atmosferą, to laikotarpio, kai žmogus veržiasi į kosmosą, kuria nuostabias kibernetines mašinas, daro perversmą technikoje. Trečia, literatūroje vis labiau ima ryškėti naujas socialistinio humanizmo pobūdis, kurio esmę nusako aforistiniai Komunistų partijos programos žodžiai: „Žmogus žmogui – bičiulis, draugas ir brolis“; „viskas žmogaus vardu, žmogaus gerovei.“ Mūsų humanizmas ir šiandien kovingas, neatlaidus priešui, bet jame dabar vis labiau skamba pasitikėjimo, meilės ir pagarbos žmogui gaida.“² Taigi didžiausias dėmesys skiriamas visaverčiam komunizmo žmogui ugdyti, o tai padaryti gali tarybinė literatūra, kuriama jaučiant menininkui iškelto uždavinio svarbą ir atsakomybę už meninio žodžio svorį.

Poezija po „asmenybės kulto laikų“ taip pat buvo analizuojama žvelgiant iš kitokių pozicijų. Vytautas Kubilius pabrėžė tuometinės lietuvių poezijos intelektualizacijos procesą, išryškėjusį šeštojo dešimtmečio pabaigoje. Tada jis atmetė filosofinę poeziją kaip svarbią lietuvių literatūrai ar tarybinei literatūrai apskritai, akcentavo poetams iškilusį visuotinio pažinimo poreikį: „Iš kur tas mastabiškumo polėkis tarybinėje lietuvių poezijoje (...) Mūsų dienomis tėra viena pasaulėžiūra, nenusivylusi žmogaus protu, pažinimo objektyvumu. Tai – marksizmas. Visa, kas egzistuoja, gali būti pažinta. Visata – materija, turinti savo dėsnius, o ne mistinė paslaptis.“ Tai ir yra pirmoji priežastis, V. Kubiliaus

² *Ten pat.*

nuomone, skatinusi tarybinius poetus gvildenti pažinimo problemą, kurios nebuvo galima traktuoti kaip filosofinės.

Literatūrą iki 1965 m. reprezentavo antroji sovietmečio rašytojų karta: Jonas Avyžius (1922–1999), Mykolas Sluckis (1928), Alfonsas Bieliauskas (1923), Eduardas Mieželaitis (1919–1997), Vytautas Petkevičius (1930–2008). Galiausiai buvo suabejota, ar socrealizmas gali aprėpti visą literatūrinę tikrovę. Po truputį vėrėsi keliai į naują žmogaus sampratą. Po Stalino mirties, atlydžio metais, literatūra tarsi sužmoginama. Nuo klasių tarpusavio santykių aiškinimosi persikeliama į moralės, buities erdvę. Personažai įgyja teisę veikti savarankiškiau. Rašytojai imasi vaizduoti intelektualų žmogų. Socialistinis realizmas gerokai modifikuojamas, jei negalima sakyti tiesos, ją įmanoma nutylėti; žmogus imamas suvokti ne kaip klasės produktas, o kaip tautos atstovas. J. Avyžiaus, M. Sluckio, A. Bieliausko, V. Petkevičiaus kartai iškeliamas uždavinys vaizduoti dabartį, socialistinę tikrovę, dabarties žmogų, tarybinį pilietį. 1963 m. pasirodo M. Sluckio romanas „Laiptai į dangų“, 1964 m. – J. Avyžiaus „Kaimas kryžkelėje“. Ideologija ir šiai kartai buvo privaloma, tačiau rašytojai jau galėjo rinktis savitą stilių, originalesnę kalbėjimą, natūralėjo kūrybinis procesas.

Po 1965 m. atsiranda sąlygos tikrai nauja literatūra, todėl metą nuo 1965-ųjų iki 1985-ųjų, pasak E. Bukelienės, galima vadinti antruoju ryškiu lietuvių literatūros etapu, sąstingio dvidešimtmečiu. Trečiosios rašytojų kartos atstovai: Kazys Saja (1932), Romualdas Granauskas (1939), Bronius Radzevičius (1940–1980), Juozas Aputis (1936–2010), Vytautas Bubnys (1932). Jie turėjo kategorišką nuostatą, kad svarbiausia yra tautinės ir bendražmogiškos vertybės. Socializmas galiausiai atmetamas iš esmės. Vita Vinickytė 2013 m. Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių literatūros katedroje apgintame magistro darbe „Mykolo Sluckio ir Romualdo Lankausko romanai: sociokultūriniai kontekstai“, remdamasi V. Kubiliaus tyrinėjimais, rašė: „Septintojo ir aštuntojo dešimtmečio proza, kratydamasi tezinio galvojimo ir propagandinio iliustratyvumo, ėmė įsitvirtinti kaip realių visuomeninių konfliktų ir asmenybės dvyliptumo išraiška. Proza, kaip ir poezija, stengėsi absorbuoti Europos meninę kultūrą, naujas mąstymo struktūras ir net madas. V. Kubilius pastebi, kad „Lietuvių autorių kūrinuose nesunku įžvelgti ir tolstojišką deterministinės sekos pasakojimą, ir džoišią psichologinę analitiką, ir folknerišką beribio laiko, žemės, kartų atminties ryšį, ir hemingvėjišką jausenos, kalbos būdo lakonizmą, ir mi-

tologinio siužeto transpozicijas pagal G. Garsiją Markesą. Istorinis laikas taip pat padiktavo prozai tam tikras savitumo premisas: agrarinę gyvenimo sanklodą kaip vaizdinio mąstymo šaltinį; šnekamąją valstiečių kalbą kaip labai konkrečios, judrios, veiksmažodinės kalbos pagrindą; prievartinį lūžį iš vienos visuomeninės formacijos į kitą kaip konfliktų mazgą³. Jis taip pat pastebi ir tai, kad septintojo dešimtmečio pradžioje literatūroje ėmė blėsti revoliucinio atsinaujinimo optimizmas: „Greta patetiškos atsakomybės „už visą šalį“ ir išdidaus kalbėjimo „visos planetos“ vardu (E. Mieželaičio „Žvaigždžių papėdė“, 1959) iškyla gimtojo krašto mastelis, traukiantis į uždara erdvę ir intymų kalbėjimą – neretai gaudų. Tai gražino literatūros subjektą į kraštovaizdį – tapatybės su savo tauta išgyvenimą, į Lietuvos istorijos įvykius – pralaimėjimo konfliktų ir tragiškos elegijos resignaciją, į lietuvių kultūros motyvus – niekur kitur nesutinkamą asociacijų ir vaizdinio kolorito savitumą.“⁴

Vėlesnė rašytojų karta: Valdas Papievis (1962), Jolita Skablauskaitė (1950), Jurga Ivanauskaitė (1961–2007), Antanas Ramonas (1947–1993) ir kt. 1985 m. žymi dar vieno naujo periodo pradžią: sovietinėje literatūroje ryškėja atgimimas, pastebimas socializmo neigimas, o paskutinį dvidešimto amžiaus dešimtmetį lietuvių literatūra pradeda visiškai naują ieškojimų kelią. Giedrius Viliūnas sovietmečio lietuvių literatūros etapus suskaido smulkiau. Pirmasis etapas – Antrojo Pasaulinio karo metai (1940–1944 m.), skaidomi į pirmąją sovietų okupaciją (1940–1941 m.) ir nacių okupaciją (1941–1944 m.). Antrasis etapas – pokaris (1944–1960 m.), dalinamas į stalinizmo metą (1944–1953 m.) ir atlydžio metus (1956–1959 m.). Paskui G. Viliūnas išskiria stabilizacijos periodą (1960–1968 m.), sąstingio etapą (1968–1988 m.), atgimimo ir Nepriklausomybės atgavimo laikotarpį (1988–1992 m.).

Justino Marcinkevičiaus (1930–2011) vardas dažnai tapatinamas su Maironio ir Vinco Mykoliaičio-Putino vardais; ilgai vadintas gyvuju klasiku, J. Marcinkevičius lietuvių literatūroje įsitvirtino kaip Lietuvos istorijos saugotojas ir tradicinių vertybių skleidėjas. Publicistikos, lyrikos kūrinių, poemų, poetinių dramų autorius labiausiai vertino poemos teikiamas saviraiškos galimybes. Sovietmečio kontekste jo poema „Donelaitis“ (1964) buvo itin reikšminga, sau-

³ Kubilius V., *XX amžiaus literatūra*, Vilnius: Alma littera, 1996, p. 572.

⁴ *Ten pat*, p. 516.

ganti tautos gyvastį, koduojanti lietuviško žodžio galias. J. Marcinkevičius neišvengė angažuotos kūrybos – pirmosios poezijos rinktinės, pasirodžiusios šeštame ir septintame XX a. dešimtmetyje („Prašau žodžio“ ir „Duoną rai-kančios rankos“), buvo gerokai ideologizuotos, tačiau rašytos nuoširdžiai tikint naujosios santvarkos perspektyva. Svarbiausias lūžis kūrybiniame J. Marcinkevičiaus gyvenime – poezijos rinktinė „Liepsnojantis krūmas“ (1968), atspindinti dvasinius pokyčius ir iš esmės pakitusią poziciją sovietinės ideologijos atžvilgiu. Taikliai jo kūrybą apibūdino V. Kubilius: „J. Marcinkevičius natūraliausiai sujungė savo kūryboje lietuvių literatūros artimumą žemei su romantinio dvasingumo pradų. Artojo šeima, sėdinti prie vakarienės stalo, jo eilėraščiuose tapo amžino būties vyksmo sakraliniu aktu, o šeimos ryšys, toks stiprus liaudies etikoje, meilės – svarbiausio poetinio išgyvenimo – pagrindu.“⁵ Itin lyriškos Marcinkevičiaus poetinės dramos akcentuoja Lietuvai svarbius istorinius įvykius, sprendžia amžinas žmonijos problemas. Sovietmečio skaitytojui J. Marcinkevičiaus tekstai buvo tarsi koduotos rezistencijos apraiškos, kultūrinės atminties garantas.

Juditos Vaičiūnaitės (1937–2001) kūrybinis palikimas gausus ir ganėtinai įvairus: lyrika, poetinės dramos, tekstai vaikams, prozos kūriniai, savo skaitytoją turintys ir XXI amžiuje. J. Vaičiūnaitės lyrika moteriškiausia iš visų sovietmečiu kūrusių moterų poetinių tekstų; eilėraščiuose ji kodavo daugybę moteriškumo aspektų – poetei rūpėjo moteris istorijos akiratyje, pasiaukojanti, aistringai mylinti, globojanti, laukianti, išdidi, atleidžianti, besidžiaugianti gyvenimu ir visa esybe patirianti egzistencijos gelmę ir slėpinius. Rimvydas Šilbajoris J. Vaičiūnaitės poeziją mini kaip gintaro, vaško ir medaus atspalvių prisodrintą pasaulį, dvelkiantį šiluma ir jaudumu. V. Kubilius šią poetę išskiria iš kitų sovietmečio autorių kaip sugebėjusią išvengti bet kokios ideologijos. J. Vaičiūnaitė dar vadinama miesto poete, originaliai įprasminusia brangiausių miestų – Kauno ir Vilniaus – žavesį. Virginija Šlekienė, išsamiai išanalizavusi Vilniaus įvaizdį J. Vaičiūnaitės poezijoje, reziumuoja: „Mitologinės, istorinės bei kultūrinės reminiscencijos, architektūrinių erdvių semantika, gamtinių ir architektūrinių erdvių susipynimas, prarasto Vilniaus paieškos kuria semantinį universumą, sudvasinantį miesto kultūrą. Dažname eilėraštyje miestas iškyla

⁵ Kubilius V., XX amžiaus literatūra, Vilnius: Alma littera, 1996, p. 533–534.

kaip subjekto asmeninio gyvenimo erdvė. Lyrinio subjekto ryšys su miesto istorija, architektūra, gamta – asmeniškas ir subtilus; tai galima pajusti daugelyje tekstų. Vilnius suvokiamas visais pojūčiais – regėjimo, klausos, uoslės, lytėjimo, jis jaučiamas nervais...“⁶ Beveik tą patį galima pasakyti ir aptariant bet kokią kitą poetei svarbią aplinką, įprasmintą eilėraščiuose.

Kalbant apie 1940–1990 m. periodo lietuvių poeziją, būtinai reikėtų paminėti Jono Juškaitio, Vytauto P. Bložės, Marcelijaus Martinaičio, Tomo Venclovos, Gražinos Cieskaitės, Nijolės Miliauskaitės, Kornelijaus Platelio pavardes. Sovietmečio poeziją tyrinęjusio Rimanto Kmitos nuomone, beveik visų čia paminėtų poetų „kūrybos inovatyvumas, jų įtaka literatūros procesui, jų kūrybos aktyvi recepcija daro juos bene reikšmingiausius poezijos modernėjimui“⁷.

Romualdas Lankauskas (1932) ir **Bitė Vilimaitė (1943)** – skirtingų kartų rašytojai, sovietmečio literatūros kontekste išsiskyrę itin lakonišku prozos žodžiu ir talpiu sakiniu. R. Lankausko kūrybos laukas platus: knygų vaikams autorius, vertėjas, dramaturgas, dailininkas. Beje, pats rašytojas šių dviejų meno sričių – literatūros ir dailės – nevertina kaip susisiekiančių indų: „Norėjau tapti ir dailininku, ir rašytoju, taip vėliau ir nutiko. Juokaudamas esu sakęs, kad priešpiet dabar esu rašytojas, o popiet – dailininkas. Rašymą nuo tapymo visada aiškiai atskiriu, nes tapybai literatūros nereikia. Ji nieko nepasakoja ir neprivalo šio darbo imtis, palikdama jį literatūrai.“⁸ Dažnai R. Lankauskas vadinamas lietuviškuoju Hemingvėjumi, nors vertėtų pripažinti, kad jo potekstės kiek kitokio pobūdžio nei minėtojo amerikiečių autoriaus. Vygantas Šiukščius šio rašytojo specifiką apibūdina taip: „Ironiškas sovietinės kasdienybės neigimas, lyrinė gamtos ir meilės projekcija kaip trumpalaikio išsivadavimo viltis sudaro Lankausko pasakojimo dvigubą planą.“⁹ Derėtų paminėti Lankausko novelių rinkinius „Pilka šviesa“ (1968), „Šiaurės vitražai“ (1970), „Džiazio vežimas“ (1971), romanus „Vidury didelio lauko“ (1962), „Užburtas miestas“ (1988).

⁶ Šlekienė V., „Vilnius Juditos Vaičiūnaitės kūryboje“, in: *Žmogus ir žodis*, 2008, Nr. 2, p. 59.

⁷ Kmita R., *Pabėgimas iš fabriko*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, p. 11.

⁸ Iš interviu su R. Lankausku, http://eia.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20091201225022/http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=3261&kas=spaudai&st_id=15687 (žiūrėta 2013 07 25).

⁹ Šiukščius V. apie Romualdą Lankauską, in: *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 266.

B. Vilimaitė minima kaip lietuvių novelės meistrė. Kita lietuvių novelistė Renata Šerelytė Vilimaitės kūrybą vertina taip: „Vilimaitės novelių struktūra – gaivališki metaforų žybsniai, išraiškingos detalės, talpūs dialogai, netikėti koncentruoto „siužeto“ posūkiai, tvarkomi ir derinami pagal griežtą ir paslaptinę sistemą; savotiška punktuacija galbūt yra didžiausias Vilimaitės novelės nežinomas.“¹⁰ Literatūros kritikai akcentuoja šios rašytojos dėmesį skriaudžiamam žmogui, jautrumą nemylimam vaikui, atjautą gyvenimo nuskriaustiesiems, nors pati B. Vilimaitė nėra linkusi su tuo sutikti: „Specialiai apie skriaudžiamus žmones nerašau. Tiesiog manau, kad yra daug nukentėjusių žiauriuose grumtynėse su gyvenimu. Ypač mes, lietuviai. Mūsų našlaitį jau sunku prikelti visaverčiam gyvenimui. Jis beveik sulaužytas, retai beprigyjantis žmonių visuomenėje.“¹¹ B. Vilimaitės ir R. Lankausko kūryba artima ypatingomis potekstėmis, kurias perprasti kartais būna išties nelengva.

Broniaus Radzevičiaus (1940–1980) ir Antano Ramono (1947–1993) kūrybą sieja egzistencinės įžvalgos ir išskirtinis dėmesys žmogaus būties klausimams. B. Radzevičius sovietmečio lietuvių literatūrą iškėlė į aukščiausią egzistencializmu dvelkiančių tekstų lygmenį. Jo romanas „Priešaušrio vieškeliai“ (1979), prisodrintas filosofinių įžvalgų ir kartu stebinantis betarpiškumu, gali būti vadinamas savita rašytojo gyvenimo iliustracija. Romane atskleidžiama kaime augusio, į didmiestį patekusio žmogaus situacija, dvasiniai jo ieškojimai, viltys ir nusivylimai. Mindaugas Grigaitis „Priešaušrio vieškelius“ analizuoja kaip filosofinį tekstą: „Lietuvių literatūroje vienas ryškiausių romanų, kuriame galime kalbėti apie būties tiesą nušviečiančius blyksnius, yra Broniaus Radzevičiaus romanas *Priešaušrio vieškeliai*. Nors literatūros kritikai šį kūrinį labiausiai vertina dėl giliai išjaustos ir unikaliai atvertos žmogaus egzistencijos problematikos, ontologinės hermeneutikos perspektyvoje reikėtų akcentuoti būties reprezentavimą kalba. Romaną rašo intensyviai savo patirtį reflektuojanti ir generuojanti sąmonė. Gyva, pulsuojanti, nuolat bėganti ir nesustojanti

¹⁰ http://eia.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20111120224330/http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=2947&kas=straipsnis&st_id=2248 (žiūrėta 2013 07 25).

¹¹ Varnauskienės E. interviu su Bite Vilimaite „Vaikystėje užprogramuojamas žmogaus gyvenimas“, <http://archive-lt.com/page/288505/2012-09-08/http://rubinaitis.lnb.lt/index.php?135394630> (žiūrėta 2014 04 02).

kalba suponuoja sąmonės ir pasąmonės dinamiką.¹² Romane gvildenamos temos ryškios ir B. Radzevičiaus novelių knygose „Balsai iš tylos“ (1970), „Link Debesijos“ (1984). Būdamas itin reiklus sau ir kitiems rašytojas labai kritiškai žvelgė į sovietmečio buitį, bjaurėdamasis snobizmu, visuomenės sumaterialėjimu ir miesčioniškumu. Kūryba jam buvo tarsi šventas aktas, reikalaujantis besąlygiško atsidavimo ir aukos: „Ir dabar rašydamas dažnai pajuntu, kaip sunku kuo adekvatiškiau, betarpiškiau, be menkiausios pozos, nutylėjimo sugauti išorinio ir vidinio pasaulio įvairovę, kaip svarbu gerai įsiklausyti į menkiausią intonacijos, žodžio, pauzės virptelėjimą, į pirmo sakinio ritmą, kuris nelyginant kamertonas paduoda toną visai vaizdų, niuansų ir digresijų instrumentuotei.“ B. Radzevičiaus prozos tekstai sovietmečio skaitytojui buvo itin netikėti – stulbino minties gelme ir spalvingo žodžio talpumu.

B. Radzevičiaus keliu žengė ir A. Ramonas, apysakų ir novelių autorius, tapybiškai vaizdavęs kasdienos būtį, melancholiškai stebėjęs miesto aplinką ir nostalgikai mąstęs apie žmogaus gebėjimą jausti pasaulį. „Giminingas B. Radzevičiui būties projekcija ir kūrybos esmės paieškomis pirmtako jausmingumą redukavo iki stoiškos glaustos frazės. A. Ramono pasaulėvaizdyje glūdi nuostaba dėl pasaulio ir kasdienės egzistencijos teikiamų mažų džiaugsmų, vertinamas „tobulas paprastumas“.¹³

Juozas Aputis (1936–2010), Romualdas Granauskas (1939) ir Vanda Juknaitė (1949) taip pat itin domėjosi egzistenciniais klausimais ir kiekvienas savaip juos įprasmino prozos tekstuose. J. Aputio dėmesys visada kryo į Lietuvos kaimą, kurio erdvė jo kūrinuose dažnai sakrali, gyvybiškai svarbi doro žmogaus dvasiai skleisti, būties, laiko, atminties klausimams svarstyti. Anot Jūratės Sprindytės, „sovietinio bado metu rašytojas buvo ypatingas autorius. Jo kūriniai „Horizonte bėga šernai“ (1970) ir „Sugrįžimas vakarėjančiais laukais“ (1977) tuo metu buvo knygos įvykiai, mūsų novelę ryžtingai pasukę iš buitinio į būties lygmenį“¹⁴. R. Granausko braižas kiek kitoks nei J. Aputio – pirmiau-

¹² Grigaitis M., „Broniaus Radzevičiaus romanas Priešaušrio vieškeliai iš ontologinės hermeneutikos perspektyvos“, in *Colloquia*, Nr. 25, p. 76.

¹³ Sprindytė J. apie Antaną Ramoną, in *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 412.

¹⁴ Sprindytė J., „Tai, kas parašyta, niekur nedingsta“, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-03-01-in-memoriām-juozas-aputis-tai-kas-parašyta-niekur-nedingsta/41204> (žiūrėta 2013 07 25).

sia stebinantis žodžio spalvomis ir sakinio sklandumu, o jau tik paskui nardantis į paprastesnių ar sudėtingesnių klausimų apmąstymus. „Romualdas Granauskas įsitvirtino mūsų sąmonėje kaip žlungančios agrarinės kultūros, senųjų žemdirbių pasaulio vaizduotojas.“¹⁵ Vis dėlto „R. Granausko kūryba kur kas komplikuočiau, novatoriškesnė, aprėpianti daug platesnį prasmų spektrą. Jos esminis savitumas būtų paradoksali tradicijos ir modernumo jungtis“¹⁶. V. Juknaitės atidus žvilgsnis į žmogaus sielos gelmes, subtili moters dvasios ir vaiko pasaulio pajauta taip pat skaitytoją pakylėja į egzistencinių svarstymų lygmenį. Šios rašytojos kalbėjimas be galo nuoširdus, atviras ir suprantamas tiems, kas tebejaucia ryšį su gimtine, vadinamąja žemės kultūra. V. Juknaitė rašo pasikliaudama patirtimi, gerai pažindama tekstuose koduojamas būsenas: „Mūsų kaimas, kaip ir daugelis kitų, buvo „numelioruotas“. Mačiau žolę užželiančius vieškelius. Bėga, bėga vieškelis ir susmunka į žolę. Pamačius atėmė žadą, negalėjau suvokti, kaip taip gali būti įmanoma. Juk tiek žmonių gyventa, kiek dramų, tragedijų – trėmimai į Sibirą, partizanų kovos, kolektyvizacija, badmečiai – visa tai apaugo žolę. Nemokėjau net reaguoti. Pagalvojau, nuo šiol gyvensiu pomirtinį gyvenimą, aš dabar matau, kaip viskas baigiasi. Ir dar pagalvojau, gal gerai, kad parašiau „Šermenis“. Nieko iš to pasaulio šiandien jau nebeliko, o juk kiekvienas, net mažiausias upelis, kiekvienas akmuo ir kupstas turėjo savo vardus. Štai kaip istoriją nugali žolė. Lyg nieko ir nebūtų buvę...“¹⁷

Kazys Saja (1932) ir **Juozas Glinskis (1933)** – dramaturgai, pakeitę sovietmečio dramaturgijos veidą. K. Sajos kūryba ir šiandien žavi neįtikėtinai išradingai vartojama kalba, žaižaruojančiu lietuvišku žodžiu, talpinančiu folkloro išmintį ir spalvas. Debiutavęs kaip dramaturgas, komedijų autorius, K. Saja rašė prozos knygas vaikams ir suaugusiems, itin akcentuodamas svarbiausias žmogiškas vertybes, nekintančias per amžius. Ironija, groteskas, komizmas, hiperbolizacija, rodos, paprasta liaudies išmintis – vizitinė dramaturgo kortelė. Nenuilstantis tiesos gynėjas, Kovo 11-osios akto signataras, skaitytojų suteikta teise dažnai kalbantis visos tautos vardu rašytojas lieka ištikimas tvirtai sovietmečiu užim-

¹⁵ Juknaitė V., *Romualdo Granausko prozos modernumas*, Vilnius: VPU leidykla, 2009, p. 3.

¹⁶ *Ten pat.*

¹⁷ Iš Kajėno G. interviu su Vanda Juknaite „Iš kur atsiranda žodžiai – nežinau...“, in <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-03-01-in-memoriu-juzas-putis-tai-kas-parasyta-niekur-nedings-ta/41204> (žiūrėta 2013 07 27).

tai pozicijai: sąžinė ir teisingumas – normalaus visuomenės gyvenimo garantas. Pasak jo paties, „Esu iš tų, kurie ligi skausmo myli savo tautą, bet manyje slypi ir mizantropiškas nenuolaidumas kvailybei, apsileidimui, girtuokliavimui... (...) Mano savotiškas credo: žmogus šioj žemėj lieka nemirtingas tiek, kiek jis čia būdamas save išdalija kitiems. Mes „sulipdyti“ iš daugybės dovanų, sunku būtų išvardyti donorus“¹⁸. Būtent šios minėtos moralinės nuostatos sieja K. Sąją ir J. Glinskį, vadinamojo „žiaurumo teatro“ įkūrėją, aštrų, sarkastišką, kartais cinišką, groteskišką, itin originalų lietuvių dramaturgą ir prozininką. Autobiografijoje atskleidžia: „Pirmąją savo dramą („Grasos namus“) parašiau būdamas trisdešimt septynerių (1970). Iki 1990 m. esu paskelbęs dešimt įvairaus žanro pjesių – nuo lyrinės dramos ir komedijos iki tragiško farso ir antiutopijos. Tada darbavomės ideologinės cenzūros sąlygomis. Kad neužkliūtum, turėjai „įdarbinti“ vidinį cenzorių, kuris kontroliavo personažų elgseną ir dialogus. Dangstėms ezopo kalba.“¹⁹

Ezopo kalba – specifinis sovietmečio lietuvių literatūros reiškiny, būdingas daugelio okupuotų ar kolonizuotų šalių literatūroms. V. Kubiliaus teigimu, „Ezopo kalba – perkeltinių prasmų stilistika, užšifruojanti priešingas esamam režimui idėjas metaforų, aliuzijų, parafrazių priemonėmis, konstruojanti dviypį kūrinio planą, aiškų visuomenei ir neįkandamą cenzūrai“²⁰. Ypač gražus ezopinės kalbos pavyzdys – pirmoji J. Glinskio apsakymų rinktinė „Verdenės“, pasirodžiusi 1967 m., kurioje gilinamasi į žmogaus vidinį pasaulį, subtiliai parodant kasdienybės kontekstą, neišvengiamai keičiantį tą pasaulį. J. Glinskį domina neeilinės maištingos asmenybės, tarsi įrodančios, jog žmogaus dvasios galimybės beribės; jis yra parašęs pjesių apie lietuvių poetą Strazdą („Grasos namai“), dailininką ir kompozitorių Mikalojų Konstantiną Čiurlionį („Po Svarstyklių ženklų“, 1977), mąstytoją Sokratą („Cikuta – Sokratui“, 1981). Šio išskirtinio lietuvių dramaturgo kūryba gaivino sovietmečio lietuvių literatūrą novatoriškumu, pagal jo pjeses pastatyti spektakliai traukė žiūrovus ne vieną dešimtmetį. J. Glinskis apie save: „Gana griežtai laikaus tam tikrų nusistatytų taisyklių. Neišgyventi dėl smulkmenų (o kas yra ne smulkmenos?), nesigraužti

¹⁸ Žiemytės I. interviu su Kaziu Sąja 2010 01 11, <http://www.ve.lt/naujienos/visuomene/zmones/kazys-saja-zmogus-lieka-nemirtingas-tiek-kiek-save-isdalija-kitiems-65270/> (žiūrėta 2013 08 04).

¹⁹ Glinskis J., <http://www.juozasglinskis.com/> (žiūrėta 2013 08 04).

²⁰ *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 136.

dėl nepataisomų klaidų (ar yra ir pataisomų?), nesisieloti dėl nuo manęs nepriklausančių dalykų (ar ir tokių yra?), pagarbiai bendrauti su Dievu – negainioti jo į medį, nekeikti jo, pačiam iš medžio iškritus, nežeminti jo garbinimu ir maldomis, nieko neprašyti, dažniau atsiprašinėti negražiai pasielgus, dėkoti jam už pasisekusį puslapį, gražų posakį, nenusilaužtą koją, negautą gužą, – kasdien stiprinti sveikatą, šiandien elgtis taip, kad rytoj būtum kūrybingesnis, energingesnis negu šiandien, o porytdiena darbingumu pralengtą vakardieną – toks mano kredo, ir iš jo ilgumo galite suprasti, gerokai perdėtas ir nerealus.“²¹

Saulius Tomas Kondrotas (1953) ir **Jolita Skablauskaitė (1950)** lietuvių literatūrą praturtino magiškojo realizmo stilistikos variacijomis. S. T. Kondroto kūryba sovietmečiu buvo netikėta savitu iliuziniu pasauliu, specifiniais kodais, trikdžiusiais skaitytojus ir praplėtusiais įprastų lietuvių literatūros prasmių lauką. Dviejų dalių romanas „Ir apsiniauks žvelgiantys pro langą“ (1985) – savitas sovietmečio būsenų įprasminimas, pasirinkus mitinę situaciją ir pramanytą šalį Sniegoviją. Šio autoriaus kūrybos vertintojai akcentavo virtuozinę jo stilių (visos knygos stilistiškai skirtingos), kalbėjimo ir rašties formų įvairovę, tuo tarpu sudėtinga, paini romanų ir apsakymų struktūra, iracionali emocinė jų atmosfera sulaukė daugiau priekaištų nei palankių įvertinimų²². Vis dėlto S. T. Kondroto kūrinių yra išversta į vokiečių, prancūzų, latvių, serbų, suomių, lenkų, rusų kalbas. Šiam rašytojui pavyko emigruoti iš Lietuvos dar neatgavus Nepriklausomybės, 1986-aisiais; Jis jau buvo parašęs visus geriausiai žinomus savo tekstus – pirmąjį apsakymų rinkinį „Pasaulis be ribų“ (1977), romaną „Žalčio žvilgsnis“ (1981), „Ir apsiniauks žvelgiantys pro langą“ (1985). Anot Vyganto Šiukščiaus, „S. T. Kondrotas yra bene barokiškiausias lietuvių rašytojas. Žaisminga, neafektuota retorika, daugiaprasmės metaforos, ironija, krikščioniškų ir pagoniškų mitų, simbolių, įvaizdžių sintezė, archaiški, magiški užkalbėjimai, tanki, sutirštinta ir stenografinė kalba, šaltas racionalaus ir iracionalaus žmogaus psichologijos skerspjūvis mistikos, pasakų – „šulinių dugne radu-

²¹ Kelerio J. interviu su Juozu Glinskiu, „Kaip jaučiasi dramaturgas, kai jam 75-eri?“, in *Metai*, 2008, Nr. 10 (spalis), <http://www.tekstai.lt> (žiūrėta 2013 08 04).

²² Šiukščius V. apie Saulių Tomą Kondrotą, in *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 242–243.

sios laimę našlaitės“ – pasaulis. Magiškojo arba mitinio realizmo pasaulis²³. Literatūrinę kūrybą rašytojas vertina kaip atsakingą darbą, reikalaujantį didelio išprusimo ir išmanymo: „Kad galėtum leisti į improvizaciją, turi gerai žinoti kanoną. Kad sąmoningai peržengtum ribą, turi aiškiai ją matyti. Jeigu nėra taisyklės, negali būti išimties. Tikrovė yra taisyklių rinkinys, kūryba – išimtis.“²⁴

J. Skablauskaitė – taip pat lietuviško magiškojo realizmo meistrė, dailininkė, savo knygų iliustratorė. „Skablauskaitė iliustravo visus savo apsakymų rinkinius ir romanus (išskyrus debiutinį „Tik šviesūs paukščiai naktį“), kurie knibžda sunkiai identifikuojamų antropomorfinių ir mitinių būtybių, o knygų viršeliai tamsūs: juodi, tamsiai pilki, juodrudžiai arba tamsžaliai, kone paežerės dumblo spalvos. Rašytoja ne kartą yra minėjusi, kad prieš rašydama turi „išsipiešti“: bėpėšiant atsipalaiduoja pasąmonė, „o tada tik rašyk“. Įvaizdintos būtybės tampa prozos veikėjais, tad piešiniai – ne tik iliustracijos knygoms, o dažnai ir pats sumanymo stimulus, pretekstas.“²⁵ Sovietmečiu pasirodė jos apsakymų rinkinys „Tik šviesūs paukščiai naktį“ (1986), poezijos knyga „Šviesa, tiesa ir ilgesys“ (1989); romanas „Žolių kartumas“, išleistas 1990-aisiais. J. Skablauskaitė daug kuria ir trečiajame tūkstantmetyje, susilaukdama originalių literatūros tyrinėtojų analizių ir interpretacijų. „Toks fantasmagoriškas Skablauskaitės pasaulis, koks pristatomas skaitytojui dabar, būtų buvęs neįmanomas viešinti ankstyvuojų jos kūrybos periodu XX a. 9-ajame dešimtmetyje – sovietmečiu niūrios fantastikos antplūdis ir tamsių prigimties jėgų skvarbumas būtų vadintas „juodu dekadentizmu“ ir netoleruotas cenzūros. Bet ir anuomet vaizduojant paprasčiausią kasdienybės epizodą šmėžavo grėsmės nuojauta, iškaltos „kruvinos“ detalės, sutemų pasaulėjauta; tuo požiūriu ypač įsidėmėtinas romanas *Žolių kartumas* (pirmasis iš šešių), publikuotas pačiame nepriklausomybės atgavimo įkarštyje, bet skleidžiantis absoliučiai rezignacinę nuotaiką, personažų pasimetimą ir akligatvio, pražūties atmosferą...“²⁶

²³ Šiuokščius V., in *Mito poetika lietuvių prozoje: tekstų interpretacija*, daktaro disertacija, Vilnius, 1999.

²⁴ „Saulius Tomas Kondrotas“, <http://www.booksfromlithuania.lt/lt/node/156> (žiūrėta 2013 08 04).

²⁵ Sprindytė J., „Gotikinės estetikos specifika Jolitos Skablauskaitės romanuose“, in *Colloquia*, Nr. 25, p. 121, http://www.liti.lt/failai/Nr25Colloquia_Str_Sprindyte.pdf (žiūrėta 2013 08 04).

²⁶ Sprindytė J., „Gotikinės estetikos specifika Jolitos Skablauskaitės romanuose“, in *Colloquia*, Nr. 25, p. 119, http://www.liti.lt/failai/Nr25Colloquia_Str_Sprindyte.pdf (žiūrėta 2013 08 04).

Rašytojos tekstai neįtikėtinai spalvingi, stebinantys keisčiausiais personažais, kasdienio stebuklo metu besitransformuojančiais į dar keistesnes būtybes; sovietmečio kontekste šios naujovės kiek trikdė, gal todėl tuo metu ši rašytoja nesusilaukė didelio dėmesio ir solidesnių studijų. J. Skablauskaitės kuriamas groteskiškas piešinys – spalvinga erdvė, greičiau traukianti, o ne baugiai atstumianti, trikdanti, bet kartu viliojanti žaviomis keistenybėmis, artinanti prie menamo natūralumo, pasąmonės sferos.

Klausimai

1. Kaip kito lietuvių literatūra šeštąjį ir septintąjį XX a. dešimtmetį?
2. Kokie kolonizuotų ar okupuotų šalių literatūros bruožai pastebimi J. Glinskio, K. Sajos ir S. T. Kondroto kūryboje?
3. Palyginkite R. Lankausko ir B. Radzevičiaus prozą teminiu ir stilistiniu aspektais.
4. Kokios egzistencialistams būdingos idėjos ryškėja A. Ramono ir V. Juknaitės prozoje?
5. Ar įmanoma išryškinti lietuviško magiškojo realizmo specifiką, perskaičius J. Skablauskaitės ar S. T. Kondroto kūrinius?

Dalia Kuizinienė

LIETUVIŲ EGZILIO LITERATŪRA: TENDENCIJOS IR KRYPTYS

Lietuvių egzilio literatūra yra svarbi lietuviškojo paveldo, dalis. Lietuvių rašytojų kūriniuose atsispindi aktualūs istoriniai, kultūriniai, tapatybės klausimai, lietuviškųjų realijų ir vakarietiško įtakų sandūra. Svetur kurta ir kuriama lietuvių literatūra išsiskiria tematine bei žanrine įvairove. Jos pažinimas ir studijavimas suteikia galimybę daug giliau suvokti gyvenimo svetur aplinkybes, intelektualinę egzilio istoriją, vertybines nuostatas ir jų kaitą. Lietuvių literatūros kūrėjai gerokai praplėtė ir modernizavo lietuviškąją tradiciją. Didžioji dalis autorių emigravo XIX a. pabaigoje, kada buvo numalšintas 1863–1864 m. sukilimas. Istorikas Antanas Kučas teigia, kad dar daugiau žmonių emigravo po 1868 m., bėgdami nuo bado bei materialinių nepriteklių. Tad emigracija buvo skatinama politinių ir ekonominių priežasčių. Iki Pirmojo pasaulinio karo emigravo apie 500 tūkstančių lietuvių, daugiausia – į JAV. Šios emigracijos bangos kultūrinė veikla nebuvo itin gausi ir intensyvi. Stiprėjanti tautinė savimonė skatino kurti lietuviškas organizacijas, leisti lietuviškus laikraščius. Itin populiarūs buvo katalikiškos krypties: *Draugas* (leistas nuo 1909 m.), *Vienybė lietuvininkų* (1886–1920), *Lietuva* (1892–1920), *Garsas* (1892–1894). XIX a. pabaigoje grožinės literatūros knygų pasirodė tik viena kita, buvo leidžiama daugiau praktinio pobūdžio knygų, vadovėlių. Po 1904 m. grožinės literatūros knygų padaugėjo. (...) „Galima daryti prielaidą, jog XIX a. pabaigos – XX a. pradžios imigrantų bangos lietuviai išlaikė stiprų emocinį ryšį su palikta Lietuva – jie ne tik patys puoselėjo lietuvių kalbą bei palaikė tautines vertybes, bet ir perdavė jas savo vaikams, tuo nustebindami po Antrojo pasaulinio karo atvykusius dipukus. Nors didžioji dauguma spausdintų leidinių buvo laikraščiai ar tai-

komojo pobūdžio literatūra, lietuvių bendruomenė nejautė didelio atotrūkio nuo etninių šaknų.“¹

Šiame skyriuje aptarti svarbiausieji XX a. antrosios pusės lietuvių literatūros etapai, išskiriant lietuvių rašytojų kartas, nurodant svarbiausius jų kūrybos bruožus, pabrėžiant slinktį ir kaitą.

Lietuvių literatūra Vokietijos DP stovyklose 1945–1950 m.

XX a. antrosios pusės emigracija buvo gausiausia ir išskirtinė tuo, kad iš Lietuvos pasitraukė itin daug intelektualų. „Karo tragedija ir jos pasekmės nenoromis papildė silpstančią lietuviškos diasporos energiją. Jei prieškarui JAV buvo jaučiama, kad be naujų imigrantų bangų impulso greičiau nunyksta lietuviškos kolonijos, tai po Antrojo pasaulinio karo plūstelėjo ne tik statistiniai naujų emigrantų tūkstančiai. Svarbiausia buvo tai, kad į Vakarų pasitraukė didelė dalis lietuvių tautos intelektualinio, kūrybinio, visuomeninio, politinio elito. Jie išsinešė nepriklausomoje Lietuvoje išugdytus vaizdinius, o pajėgi jaunuomenė, tęsdama studijas Vakarų universitetuose, gebėjo atnaujinti juos laisvojo pasaulio pasiekimais.“² Sovietinė okupacija ir Antrasis pasaulinis karas privertė iš Baltijos šalių pasitraukti daugiausia inteligentijos atstovų. Po karo Vokietijos DP stovyklose atsidūrė 200 tūkst. pabaltijiečių, iš jų – apie 60 tūkst. lietuvių, kurie pasklido po visą Vokietiją, suskirstytą į amerikiečių, britų ir prancūzų zonas. Vokietijos DP laikotarpis lietuvių išeivijos kultūroje buvo itin produktyvus ir intensyvus. Vakarų kultūros įtaka, egzilio išgyvenimai veikė svetur kuriamą meną: vyresnioji kūrėjų karta tęsė iš Lietuvos atsineštą kūrybos tradiciją, jaunoji lietuvių karta pasuko kūrybos modernizacijos link. Europoje atkurtos lietuvių visuomeninės ir kultūrinės organizacijos.

Vokietijos DP laikotarpis pasižymėjo periodinių leidinių ir knygų gausa. Jis unikalūs spaudos įvairovė: tai ir vienkartiniai sienlaikraščio lapeliai su aktualia informacija, ir įvairių stovyklų rotaprintu spausdinti leidiniai, ir savai-

¹ Jovaišienė D., Tapatumo refleksija ir pokyčiai XX ir XXI amžių lietuvių išeivių literatūroje, in: Lietuviai pasaulyje: tautinio identiteto išsaugojimas emigracijoje, Klaipėda: UAB „Baltic Printing House“, 2012, p. 182–183.

² Aleksandravičius E., „Karklo diegas. Lietuvių pasaulio istorija“, Vilnius: Versus aureus, 2013, p. 412.

traščiai (*Mintis, Tėviškės garsas, Žiburiai*), kultūros žurnalai, literatūros almanachai. Vienas populiariausių ir didžiausią tiražą turėjusių kultūros žurnalų buvo *Aidai*, leistas Miunchene, o 1949 m. pabaigoje – Amerikoje (čia leistas iki 1991 m., o nuo 1992 m. sujungtas su Lietuvojeėjusiu kultūros žurnalu *Naujasis židinys*). Šiuo laikotarpiu pasirodė apie 20 įvairių kultūros leidinių: vienuose spausdinta tik grožinė kūryba, telkti skirtingų kūrybinių nuostatų atstovai (*Pėdsakai, Gintaras*), kituose – panašias idėjas išpažįstantys autoriai, linkę eksperimentuoti (avangardiniai *Žvilgsniai*). Spaudoje lietuvių rašytojai skelbė savo kūrybą ir kritikos straipsnius, Vakarų kultūros apžvalgas, Europos ir pasaulinės literatūros vertinimus. Kultūros leidiniai nevengė polemikos, gausūs to meto kultūrinio gyvenimo faktai buvo recenzuojami ir aptariami. Jau pirmaisiais pasitraukimo iš Lietuvos metais ryški rašytojų (ypač jaunosios kartos) tendencija neapsiriboti lietuviška tradicija, bet mėginti integruotis ir į europinės kultūros kontekstą.

Lietuvių rašytojų tremtinių draugija, aktyviai veikusi šiuo laikotarpiu, 1947 m. išleido grožinės literatūros antologiją *Tremties metai*, kurioje buvo paskelbta daugiau negu 70 iš Lietuvos pasitraukusių rašytojų eilėraščių, novelių, romanų ar dramų fragmentų. *Tremties metų* pasirodymas Vokietijos DP stovyklose buvo neabejotinai svarbus įvykis to meto kultūriniame gyvenime, sulaukęs tiek pagiriamųjų žodžių, tiek ir kritikos. Metraštis atskleidė pirmųjų metų tremties literatūros panoramą, bendrąsias literatūros tendencijas, nes savo kūrybą čia publikavo įvairių kartų ir kūrybinių nuostatų rašytojai. Kartu su *Tremties metais* pasirodė ir daugiau lokalinių stovyklinių leidinių, antologijų.

1945–1950 m. Vakarų Europoje keliasdešimt lietuviškų leidyklų išleido 218 grožinės literatūros knygų. Knygų leidybos mastai pasiekė Lietuvos nepriklausomybės laikotarpio lygį – 3–4 tūkst. egzempliorių tiražas. Viena žymiausių leidyklų *Patria* per penkerius metus išleido 44 knygas. Šios leidyklos knygos išsiskyrė gera poligrafija, buvo leidžiamos su dailininkų Vytauto Petravičiaus, Telesforo Valiaus ir kitų iliustracijomis. 1948 m. *Patria* dalyvavo pasaulinėje knygų parodoje, atstovavo Vokietijoje veikusioms svetimšalių leidykloms. Lietuvių rašytojai, įsikūrę DP stovyklose, iškart ieškojo galimybių versti savo knygas į vokiečių ir anglų kalbas. Jau 1945 m. kalbama apie būtinybę lietuvių rašytojams įsijungti į tarptautinę rašytojų PEN klubo veiklą; po ilgų pastangų Lietuvių rašytojų draugija 1955 m. buvo priimta į šią tarptautinę organizaciją.

Vokietijoje pasirodė kelios lietuvių rašytojų novelių antologijos vokiečių kalba: *Novellen vom Baltischen Meer* (1948), *Das Teufelmoor* (1951). Į vokiečių kalbą buvo išverstas ir išleistas daug diskusijų sukėlęs Vinco Ramono romanas *Kryžiai*. Nuo 1948 m. lietuvių rašytojai pradėjo bendradarbiauti su estų leidžiamu kultūriniu laikraščiu *Our Life*, ėjusi anglių kalba, ir kitais leidiniais.

Literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje buvo itin produktyvus daugeliui įvairių kartų lietuvių rašytojų. Šiuo laikotarpiu išėjo itin daug poezijos ir novelistikos knygų. Smulkieji žanrai geriau ir greičiau perteikė to meto gyvenančiųjų svetur nuotaikas ir išgyvenimus.

Prarastoji tėvynė, ilgesio sukeltas skausmas ir nežinia geriausiai leidosi įprasminami poetiniu įvaizdžiu. Bernardas Brazdžionis, Faustas Kirša, Mykolas Vaitkus ir kiti dar nepriklausomybės metais pripažinimą pelnę poetai išleido po kelias eilėraščių knygas. Jų kūryboje sustiprėjo visuomeninis patriotinis motyvas.

Jaunieji rašytojai gana lanksčiai ir imliai perėmė, pritaikė tai, ką pozityvaus gavo studijuodami Vokietijos universitetuose, skaitydami knygas, ieškodami visuotinės kultūros paralelių su kitoniškomis lietuviškosios kultūros išeivijos tendencijomis bei mėgindami atsakyti į klausimą, kokia lietuvių kultūros vieta pasaulyje. Tai buvo individualus santykis su tuometine gyvenamąja tikrove, save jaučiant to konteksto dalimi, išgyvenant nuolatinę įtampą tarp lietuviškojo indentiteto ir pasaulio pilietybės. Jaunųjų lankstumas iš svetimos aplinkos leido jiems perimti tai, kas nauja ir pozityvu, o vyresniosios kartos kultūros atstovų užsidarymas lietuviškojoje tradicijoje susiaurino jų akiratį – kūryboje dažniausiai dominavo paliktos Lietuvos problematika.

Poezijoje debiutuojančių autorių kūrybą veikė pokario Europoje atgimęs egzistencializmas. Alfonso Nykos-Niliūno ir Henriko Nagio lyrikos centre – besiblašantis žmogus, namų netekties tema. Kazio Bradūno lyrikoje pabrėžiamas mistinis ryšys su žeme, pakylėjant šį įvaizdį iki simbolio lygmens. Jonas Mekas *Semeniškių idilėse* kuria spalvingą gimtinės, lauko darbų, gamtovaizdžio spalvų ir kvapų panoramą, tarsi siekdamas sustabdyti prabėgusį laiką.

Pokario laikotarpio smulkiojoje prozoje paliktos Lietuvos tematiką dažnai keičia karo, okupacijos, pasitraukimo iš Lietuvos, gyvenimo svetur motyvai. Kai kurių autorių kūryboje šios patirtys susilieja į vieną katastrofos motyvą, kai

kūrinio centru tampa ne išorinės tikrovės įvykis, o jausmo eksplikacija (Mariaus Katiliškio, Antano Škėmos novelistika). Neretai temos pokyčiai paveikia žanro modifikacijas: Juliaus Kaupo, Jono ir Adolfo Mekų kūryboje originaliai panaudotas pasakos žanras. Pulgis Andriušis lyrinėse apysakose įtaigiai suldydo gamtovaizdį ir žmogaus pasaulį į nedalomą visumą, Nelė Mazalaitė tęsia savo prozos neoromantinę tradiciją: rašo stilizuotas legendas, kuriose universaliai keliamos Lietuvos istorijos, tautos likimo problemos.

Per pirmuosius penkerius gyvenimo svetur metus romanų išleista nedaug. Daugiausiai diskusijų šiuo laikotarpiu sukėlė V. Ramono romanas *Kryžiai* (1947). Čia autoriui svarbu atskleisti dviejų pasaulėžiūrų susidūrimą – katalikiškosios ir liberaliosios. Kūrinyje įtaigiai iškeltos aktualios žmogaus pasaulėžiūros apsisprendimo problemos, netolimi, prieš pasitraukiant į Vakarus patirti bolševikinės okupacijos išgyvenimai. Savo kompozicija, žanru V. Ramono knyga yra tradicinė, tačiau prozininkas atskleidžia neeilinį talentą, psichologiškai motyvuotai kurdamas savo veikėjus okupacijos fone. Statiškus romano personažus autorius rikiuoja dviejose barikadų pusėse, jų ideologinė priešprieša sukelia pagrindinį konfliktą.

Jurgio Jankaus novelių romanas *Naktis ant morų* (1948) vaizduoja netolimus sovietinės ir nacių okupacijos įvykius. Siurrealistškai kuriamos žmogaus kankinimo, prievartavimo scenos, tačiau bet kurioje situacijoje autorius ieško žmogiškumo apraiškų. Kūrinyje, kurio atskiras dalis į vieną visumą sujungia įžanginė novelė, taip pat vaizduojami šiurpūs netolimos praeities įvykiai. J. Jankaus žmogus patiria arba bolševikų, arba nacių okupaciją. Praeitis vaizduojama su didžiule menine įtaiga, katastrofiškai epochos išgyvenimai pateikiami įvairiais pasakojimo būdais.

Vokietijos DP stovyklose vykęs literatūrinis gyvenimas, paveiktas naujų įtakų, pasukusių jį modernizacijos link, pasižymėjo natūralia tąsa tolesnėje egzilio literatūros raidoje. Gimtinės, pastoviųjų vertybių praradimas pakeitė ne tik gyvenančio svetur kūrėjo nuostatas, egzilyje pakito pats literatūros suvokimas ir tikslai. Šiuo laikotarpiu dominavo tautiškai angažuotos literatūros samprata. Literatūrai buvo keltas reikalavimas tapti priemone kovoje už tautinio identiteto išsaugojimą, dvasinės tautos gyvybės palaikymą. Toks pakylėtas, išskirtinai romantizuotas literatūros supratimas nulėmė grožinės literatūros knygų, periodinių leidinių, kultūros faktų gausą.

Pokario egzilio literatūroje galime įžvelgti tam tikrų tematikos pokyčių. Šio laikmečio prozoje dažnai paliktosios Lietuvos tematiką keičia karo, okupacijų, pasitraukimo iš Lietuvos, gyvenimo svetur motyvai. Kai kurių autorių kūryboje tokios patirtys susilieja į vieną bendrą katastrofos motyvą, tada kūrinio centru tampa ne išorinės tikrovės įvykis, o jausmo eksplikacija. Daugelio jaunesnės generacijos rašytojų kūryboje praradimas persipynė su „paveldėto pasaulio griuvėsių sąmonės“ (V. Kavolio sąvoka) paveiktu išgyvenimu. Tai skatino modernizuoti formą. Temos kitimas lėmė žanro modifikacijas, kai J. Kaupo, J. ir A. Mekų kūryboje originaliai buvo panaudotas pasakos, legendos žanras.

Daugeliui jaunųjų rašytojų, pradedančių kūrybinį kelią, Vokietijos laikotarpis atvėrė itin plačias galimybes. Vokietijoje susiformavo jų temos, Vakarų įtaka paspartino kūrybos raidą, prasidėjo meninės išraiškos priemonių modernėjimas. Metai, kuriuos lietuvių rašytojai praleido dar Europoje, buvo pereinamieji. Apie 1950-uosius sekė tolimesnė emigracija: dauguma lietuvių rašytojų apsigyveno Didžiojoje Britanijoje, JAV, kiti – Kanadoje, Australijoje, Pietų Amerikoje.

Vyresnioji generacija ir lietuvių literatūros tradicijos tęsa

Vyresniosios kartos poetai Bernardas Brazdžionis, Jonas Aistis, Mykolas Vaitkus, Faustas Kirša, Gražina Tulauskaitė ir kiti išeivijoje išlaikė dar nepriklausomoje Lietuvoje susiformavusią rašymo manierą ir stilistiką. Jų poetinėje kūryboje ypač sustiprėjo patriotinis motyvas, dažnai pereinantis į patetinę, pranašišką ar sentimentaliąją retoriką.

B. Brazdžionis dar nepriklausomoje Lietuvoje pasiekė poetinių aukštumų, įsiliejo į poetų neoromantikų gretas, pelnė visuotinį pripažinimą. Jo lyrikoje įsivyrąja religiniai, gamtos motyvai, o karo metais atsiranda ir visuomeninis pradas, deklaratyvi retorika, apokalipsės nuojautos. Išeivijoje rašytuose tekstuose dominuoja patriotinė tematika, įtaigiai išsakoma tėvynės praradimo nostalgija. Vis dažnesni tampa Lietuvos praeities motyvai, siejami su mitologine lietuvių simbolika, atskiruose tekstuose įgyjančia visuotinio reikšmingumo ir universalumo. Tėvynės nelaimė ir kančia įgauna religinės prasmės, palaipsniui stiprėja prarastos tėvynės mitologizavimo tendencijos, pasaulio totalitarizmo ir

lietuvių tautos okupacijos problemų paralelės bei priešpriešos. Nepaisant pakitusios stilistikos, B. Brazdžionio lyrikoje dominuojančiais išliko transcendentinės būties ilgesys, gyvenimiškosios egzistencijos laikinumo motyvai. Klasikiniuose tekstuose rašytojas įprasmina tėvynę kaip vienintelį vertybių matą.

J. Aisčio nepriklausomoje Lietuvoje sukurtas neoromantinės lyrikos kanonas sujungė lyrizmą, tautosakines intonacijas, dainingosios lyrikos formos preciziką. Individualųjį intymumą išeivijoje palaipsniui keitė visuomeninė retorika, jo lyrikoje palaipsniui išnyko folkloriniai motyvai, blėso lietuviškojo gamtovaizdžio detalės, ironija ir žaismingumas. „Suidealintas Lietuvos kraštovaizdis, įkūnijantis tautos būties nekintamumą, pokarinėje Aisčio lyrikoje vis labiau slinko į istorines refleksijas, kurioms rūpėjo tautos pralaimėjimų drama.“³ Tautos likimo klausimai, klajonės motyvai, naratyviniai elementai gerokai pakeičia dainingąją J. Aisčio lyrikos tradiciją.

Dviejų didžiųjų nepriklausomos Lietuvos neoromantikų J. Aisčio ir B. Brazdžionio intymumą, dainingumą egzilio lyrikoje keičia visuomeniškuimas, susitapatinimas su tauta ir ją ištikusia drama. Patriotinis motyvas šių poetų kūryboje persipina su religiniu išgyvenimu. Tik kai kuriuose išeivijoje rašytuose eilėraščiuose šie kūrėjai pasiekia savo poezijos aukštumas, į kurias buvo įkopę dar Lietuvoje.

Tai pačiai poetinei kartai atstovauja poetas Henrikas Radauskas, debiutavęs dar nepriklausomoje Lietuvoje, bet kūrybinę brandą pasiekęs jau išeivijoje, savo lyrika įteisinęs estetizuotą tikrovės suvokimą. Rašytojo eilėraščiuose gausu aliuzijų į pasaulio kultūros istorijos realijas, poetinio vaizdo emocinė įtaiga dažnai prilygsta tapybos kūrinio poveikiui. Vaizdiniai dinamiški, teatrališki, ne pasakojantys, o veikiantys, kerintys spalvų gama (dažname eilėraštyje spalviniai deriniai tiek niuansuoti, kad galima kalbėti apie jų pasikartojimą, kaitą ir simboliką). Itin platus lyrikos kontekstas: muzika, tapyba, pasaulio klasikinė literatūra ir filosofija – atramos taškai, tampantys poezijos pagrindu, netikėtų metaforų, palyginimų, simbolių šaltiniu. Bene kiekvienas kritikas, rašęs apie jo kūrybą, įvardijo jį kaip estetą, žodžio meistrą, tobulą eiliuotoją. Ironiškas ir siurrealistinis H. Radausko pasaulio suvokimas pakeitė iki šiol lietuvių poezijoje vyravusią vertybių sistemą, suteikė jai siurrealistinio vaizdingumo ir įtaigos.

³ Kubilius V., Jonas Aistis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999, p. 197.

Išeiviškosios bendruomenės buitį ir būtį savo satyrinių eilėraščių rinkiniuose ironiškai vaizduoja Antanas Gustaitis. Jis nevengia šaržuoti išeivijos visuomenės veikėjų, savo amžininkų deklaruojamo patriotizmo. Klasikine forma parašyti A. Gustaičio eilėraščiai sujungia žaismingumą, aforistiškumą ir ironiją. Savo satyriniuose rinkiniuose A. Gustaitis nevengia kontrastinių vaizdų, paradoksų, dialoginių struktūrų bei dedikacinių eilėraščių.

Antanas Jasmantas (Maceina), Mykolas Vaitkus lyrikoje perteikia religinio išgyvenimo gelmę, jų lyrika hermetiška išorinio pasaulio realijoms. Ištikimi savo lyrikos stilistikai liko Faustas Kirša, Kotryna Grigaitytė. Gyvenimo svetur, tremties, tėvynės nostalgijos motyvai ryškūs Stasio Santvaro lyrikoje, kurioje persipina egzaltacija ir sentimentalumas. Juozo Tysliavos, buvusio avangardinio žurnalo *Keturi vėjai* atstovo, išeivijoje rašyta lyrika nėra gausi. 1954 m. literatūros žurnale *Gabija* jis paskelbė poemą *Tawa nouson*, kuri skirta tragiškai prūsų likimo istorijai. Petro Babicko, nuo 1946 m. gyvenusio ir kūrusio Brazilijoje, kūryboje ryškinami itin dramatine retorine stilistika pateikti tėvynės praradimo, nostalgijos motyvai.

Lietuvių egzilio proza tiek tematinio, tiek formos aspektais gana įvairi. Daugelio vyresniosios kartos rašytojų prozoje vyrauja palikto lietuviško kaimo, sovietinės okupacijos, karo tematika. Vincas Krėvė, Ignas Šeinius, Antanas Vaičiulaitis, Petronėlė Orintaitė, Vytautas Alantas, Liudas Dovydėnas tęsia savo kūrybos tradiciją, kuri susiformavo dar nepriklausomoje Lietuvoje. Išeivijoje V. Ramono rašytos prozos nėra gausu, tačiau tiek savo novelistikoje, tiek romanuose jis subtiliai sujungia realistines ir impresionistines vaizdavimo priemones, sukurdamas itin savitą stilių.

A. Vaičiulaitis išeivijoje tęsia Lietuvoje pradėtą tradiciją. Jo svetur rašytuose pasakojimuose toliau plėtojama palikto Lietuvos kaimo tema, nuosekliai pateikiama archainė kaimo aplinka, kuriamas seno žmogaus paveikslas, subtiliai ir niuansuotai vaizduojama gamta. „Vaičiulaičio raštai yra mums proga keliauti ir tyrinėti senąjį mūsų dvasios pasaulį – gražų, artimą, raminantį ir brangų. Jis yra tvirtas ir pastovus, jis turi šventą šerdį.“⁴ A. Vaičiulaitis išeivijoje nesiribojo tik pasakojimo žanru, kūrė literatūrines pasakas, išleido literatūrinių legendų knygą (*Gluosnių daina*, 1966).

⁴ Liulevičienė A., „Antanas Vaičiulaitis“, in: *Lietuvių egzodo literatūra. 1945–1990*, Čikaga, 1992, p. 243.

Jurgio Jankus egzilyje rašytuose romanuose (*Paklydę paukščiai* (1955), *Namas gerojoje gatvėje* (1954), *Anapus rytojaus* (1978)) ir novelėse kaip intriga iškyla patrauklaus veiksmo kūrėjas, jungiantis tradicinį pasakojimą su detektyviniais ir psichologiniais elementais. Savo romanuose J. Jankus akcentuoja žmogų, kurio siela ir elgesys dažnai yra nepaaiškinami logika. Tai – paslaptis, vaizduojama įvairiose situacijose, siekiant ją įminti. „Žmogus yra neaiškus pats sau, ir romanisto užduotis – sugestvyviai atverti jo neaiškumą kaip nepertraukiamą procesą, kur nebūna galutinių išvadų.“⁵ J. Jankus kelia ir analizuoja esminius žmogaus egzistencijos momentus: žmonių tarpusavio santykių niuansus, dvasinės krizės išgyvenimus, santykį su mirtimi, realybės ir vizijos tapatumą, žmogiškosios prigimties labirintus ir blaškymąsi aistrų pasaulyje, nuodėmės bei nusikaltimo anatomiją. Rašytojas asmenybę vaizduoja ribinėje, kritinėje situacijoje, kada jam iškyla būtinybė rinktis, išbandyti bei patikrinti moralines nuostatas.

Savo geriausiuose pasakojimuose J. Jankus sugeba puikiausiai derinti kelias pasakojimo manieras, plotmes. Dažnas jo pasakojimas balansuoja tarp novelės ir apysakos ribos. Rašytojas geba netradiciškai interpretuoti legendą, supaprastinti, priartinti prie kasdieninio gyvenimo lygmens, o taip pat ir supoetinti. Jo gebėjimas rasti intrigą pačiame paprasčiausiame įvykyje ryškus tiek smulkiojoje prozoje, tiek romanuose.

P. Andriušio išėivijoje rašytoje novelistikoje ir toliau išlieka lietuviška tematika; beletristas renkasi lyrinį arba feljetonų, humoristinį stilių, vaizdingai piešdamas tarpukario Lietuvos kaimo panoramą. Romane *Tipelis* (1951) autorius fragmentiškai, bet itin įtaigiai pristato tarpukario Kauno gyvenimą, kuria šaržuotus personažus, žvelgdamas iš pačių įvairiausių perspektyvų aprašo laikinosios sostinės svarbiausias istorines vietas. Savo biografiją ir spalvingus nepriklausomos Lietuvos gyvenimo prisiminimus P. Andriušis atskleidžia memuarų knygoje *Septinton įleidus* (1962).

Savitu braižu išėiviškosios prozos kontekste išsiskiria vyresniosios kartos atstovas Kazimieras Barėnas, debiutavęs jau išėivijoje. Netikėtas jo novelių rakursas, taiklios detalės, nutylėjimai pilkam kasdienybės pasauliui suteikia įtaigos ir spalvingumo. Romanų trilogijoje (*Tūboto gaidžio metai* (1969), *Beragio*

⁵ Kubilius V., „Neoromantikų karta“, in: Kubilius V., *XX amžiaus literatūra*, Vilnius: Alma littera, 1995, p. 281.

ožio metai (1982), *Meškos maurojimo metai* (1990)) K. Barėnas nuosekliai kuria personažų charakterius esminių tautos lūžių ir įvykių fone. Trilogija apima maždaug septyniiasdešimties metų giminės gyvenimą. Tai – epopėja, simboliškai apibendrinanti istorinius įvykius ir žmonių gyvenimus. Išskirtinis dėmesys šio autoriaus kūrybos kontekste tenka novelių romanui *Dvidešimt viena Veronika* (1971), ryškinančiam moters gyvenimo etapus istoriniais laikotarpiais per įvairius išbandymus, skaudžius išgyvenimus, sudėtingą santykį su kitataučiais. Vėlyvojoje novelistikoje K. Barėnas puikiai aprašo išeivijos gyvenimo kasdienybę. Dažname tekste autorius nevengia ironijos ir komizmo.

Išeivijos prozoje Lietuvos istorijos tematika buvo itin populiari. V. Alantas savo istoriniais romanais nukelia į pagonybės laikus, J. Kralikauskas sukuria romanų ciklą, skirtą karaliaus Mindaugo valdymo laikotarpiui, romaną apie M. Valančių, M. Mažvydą. J. Gliaudos kūryba grąžina į vėlyvesnės istorijos (tarpukario, okupacijos, genocido) laikus.

Istorinės tematikos romanus išeivijoje kūrė daugelis lietuvių prozininkų, net ir tie, kurie šio žanro anksčiau nerašė (P. Orintaitė 1976 m. išleido istorinį romaną *Erelių kuorais*).

Žemininkų-lankininkų generacija ir lietuvių literatūros svetur modernizacija

Lietuvių poezijos antologiją *Žemė* 1951 m. išleido penki tos pačios kartos, panašių pažiūrų lietuvių literatūros poetai Kazys Bradūnas, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Henrikas Nagys, Juozas Kėkštas ir Vytautas Mačernis⁶. Antologijai įvadinį straipsnį parašęs filosofas Juozas Girnius autorius, čia skelbiančius savo kūrybą, įvardija kaip generaciją, atėjusią į lietuvių poeziją po neoromantikų. Linkstama prie naujų, asociatyvių, filosofinį kontekstą turinčių poetinės raiškos formų. Tai – rašytojai, brendę ir kūrybinį kelią pradėję dar Lietuvoje, pokario Europoje debiutavę savo pirmaisiais rinkiniais, o kai kurie iš jų buvo ir itin reiklūs literatūros kritikai (A. Nyka-Niliūnas, H. Nagys). Į antologiją

⁶ Vytauto Mačernio (1921–1944) eilėraščiai į antologiją įtraukti jo bičiulių po jo mirties, nes bėgdamas į Vakarus jis žuvo (aut. pastaba).

įtrauktiems autoriams bei kitiems jų amžininkams išėivijoje prigijo žemininkų generacijos įvardijimas.

K. Bradūno poezijos atramos taškai – nuosekli žemės motyvo dominan-
tė, pagoniškosios ir krikščioniškosios tradicijos sintezė, istorinio tautos likimo
refleksija. Jo kūryboje ryškiausiai iš visos kartos poetų mitologizuojama žemė,
poemose „Sonatos ir fugos“ (1967), „Donelaičio kapas“ (1970), „Pokalbiai su
karalium“ (1973) įprasminamos svarbios Lietuvos kultūrai ir istorijai asmeny-
bės – M. K. Čiurlionis, K. Donelaitis, kunigaikštis Gediminas.

J. Kėkšto poezijoje vyrauja visuomeninis-socialinis pokarinio pasaulio
pjūvis, grindžiamas kompoziciniais kontrastais – pokarinio pasaulio griūtis,
nepastovaus, fragmentuoto pasaulio jungtimi tampanti apokalipsė, griuvėsių
motyvai.

H. Nagio lyrikoje, kuriai įtakos turėjo vokiškojo ekspresionizmo tradicija,
itin ryški dramatinė įtampa, dažnai perteikiama per dabarties ir atsiminimo
kontrastą, mirties motyvą. Šio poeto kūryboje kartojami paukščio, brolio įvaiz-
džiai, išreiškiantys maištingo ir ieškančio lyrinio subjekto vidinę būseną.

A. Nykos-Niliūno poezijoje, paveiktoje prancūzų literatūros konteksto,
vienomis iš pagrindinių tampa praradimo ir namų temos, kurios atskleidžia-
mos talpia daugiaklode metafora, sujungiančia priešpriešas ir filosofinę minties
gelmę. Poeto kuriamas įvaizdis sudėtingas, remiasi antikine ir Vakarų kultūra
bei filosofija. Rašytojas nevengia citatų, literatūrinių aliuzijų, „per Nyką-Niliū-
ną eina lietuvių lyrikos evoliucijos srovė į moderniai poezijai būdingus dainos ir
refleksijos junginius, į sąmoningumą, į formas, disonuojančias lyrinei pilnatvei,
į kultūrvaizdžių paremtą poetiką, į poeziją, kuri prasmingai santykiauja su pla-
čiu Europos kultūrų kontekstu ir vis dėlto išlieka savita, nepakartojama“⁷.

Poetus žemininkus sieja pastanga atnaujinti lietuvių lyrikos poetinę kalbą,
atsisakyti deklaratyvumo, besaikio ir banalaus patriotinės temos eksploatavi-
mo. Su žemininkų generacija gali būti siejami jų amžininkai Vincas Kazokas,
Paulius Jurkus, Jonas Mekas, Vladas Šlaitas. Pastarųjų lyrika išsiskiria nara-
tyvumu, minimalia poetinės raiškos priemonių visuma, epinio žodžio auten-
tiškumu, kasdienybės reiškinių poetika. Prozininko ir poeto Albino Branaus-

⁷ Skrupskelytė V., Alfonsas Nyka-Niliūnas, in: *Lietuvių egzodo literatūra. 1945–1990*, Čikaga, 1992, p. 409.

ko lyrikos rinkiniai intriguoja nebaigtų sakinių, poteksčių stilistika, netikėta gamtovaizdžio poetizacija.

Leonardo Andriekaus poezijoje dominuoja religinio išgyvenimo gelmė, originaliai transformuojami tradiciniai lietuvių poezijos motyvai (rūpintojėlio archetipas).

Julijos Švabaitės-Gylienės lyrikos centre ryškėja gili emocinė meditacija, poetizuojama moters kasdienybė (ne kartą poetė buvo lyginta su S. Plath poetika). Pagrindinė Birutės Pūkelevičiūtės lyrikos ašis – moters vidinio gyvenimo prieštara, vidinės laisvės demonstravimas, erotiniai motyvai.

Leonas Švedas pasirinko visiškai naują eksperimentinį stilių, jo poetinė metafora grubi, kartais vulgari, nevengianti ironijos, prieštartų ir kontrastų. Panaši stilistika pastebima ir šio autoriaus prozoje. Leonas Lėtas (V. Adamkevičius) taip pat eksperimentavo su poetinio teksto forma, ieškojo dar neišnaudotų lyrikos ir prozos teksto semantikos galimybių. Abu šie poetai gali būti laikomi avangardo poetikos atstovais, prieštarinčiai vertintais, nesuprastais, gerokai pakeitusiais lietuvių literatūros kanoną.

Žemininkų-lankininkų generacijai priklausančių prozininkų M. Katiliškio ir A. Škėmos novelistika ir romanai atnaujino ir modernizavo lietuvių beletristikos tradiciją. Geriausiose M. Katiliškio novelėse jungiami realistinio ir lyrinio impresionistinio vaizdavimo pradai, kurie vienas kitą papildo ir išryškina. Naudodamas tradicinius lietuvių prozos siužetus, novelėse M. Katiliškis juos transformuoja, modernizuoja, suteikdamas visiškai netikėtą prasmę, palikdamas mįslių ir poteksčių savo kūrybos vertintojams. M. Katiliškio prozos tematika susijusi su paliktu Lietuvos kaimu, kuris jo novelių romane *Užuovėja* (1952) bei romane *Miškais ateina ruduo* (1969) yra poetizuojamas, sakralizuojamas. Bendruomenė, kaimas, miškas šiuose tekstuose tampa dvasinės ramybės, žmogiškųjų santykių harmonijos vieta. Autobiografinėje memuarinės prozos knygoje *Išėjusiems negrįžti* rašoma apie pasitraukimą iš Lietuvos, patiriant nuolatinę akistatą su mirtimi. Subtilus gamtos vaizdavimas dera su personažų bei veiksmo aplinkos charakteristikomis. Vėlyvoji M. Katiliškio proza nukelia į svetimą išeivišką aplinką, šaržuojami vaizdai, veikėjai. Šio laikotarpio personažas yra pralaimėjęs, nepritapęs prie aplinkos, rezignuojantis. Geriausiuose M. Katiliškio tekstuose matome subtilią realistinio ir lyrinio prado sintezę.

Algirdo Landsbergio proza išeivijos prozos kontekste išsiskiria tematikos ir formos naujumu. A. Landsbergio novelės pasižymi eksperimentiškumu: pereinama iš vienos plotmės į kitą, personažai gyvena nuolatinėje kaitoje, autorius keičia požiūrio taškus ir rašymo technikas. Modernistinės stilistikos romane *Kelionė* (1954) viena kitą papildo dvi plotmės – realioji ir dvasinė: pagrindinis personažas išgyvena pasitraukimo iš Lietuvos odisėją, tačiau tuo pat metu vyksta ir jo dvasinė kelionė – vidinės metamorfozės. A. Landsbergio romano leitmotyvas – griuvėsiai, pasaulį ištikusi katastrofa ir jauno žmogaus bandymas surasti tiek savo dvasinės egzistencijos prasmę, tiek atramą chaotiškos pokario aplinkos bei svetimos šalies labirintuose. Šiame romane „tikras konfliktas dabar yra ne tarp žmonių, bet žmogaus viduje, o iškyla jis iš asmeniško troškimo kaip nors susigaudyti šiandieninio pasaulio griuvėsiuose“⁸. Pastovus santykis su svetimumu, atstovaujančiu vis kitokiai gyvenimo tiesai, moralės sričiai, padeda personažui subręsti ir išlikti. Laikūno santykiai su sąlygiškais personažais, vidinio monologo intarpai į nuolat besikeičiantį siurrealistinio išgyvenimo, sapno, regėjimo, tragiškos patirties fragmentišką aprašymą sukuria kaleidoskopinį aplinkinio ir pagrindinio romano veikėjo Juliaus vidinio pasaulių trapumo ir dvasinės kelionės punktūrą. Šiame romane, įtvirtinusiame moderniąją struktūrą, vidinio monologo prozą, ryškus autoriaus polinkis simbolizuoti, liudyti ne tik individą, tautą, bet ir pokario Europą ištikusią krizę. Fragmentiškumas, katastrofa reiškiami per pasikartojančius griūties, griuvėsių motyvus. Komplikuoto emocinio santykio su dabartimi išgyvenimo trapumo akimirka aktualizuojama pagrindinio personažo dvasinėse kelionėse. Siurrealistinis tikrovės vaizdavimas, kuriantis, trapumo iliuziją, tampa romano ašimi.

Antano Škėmos proza, patyrusi didelę egzistencializmo ir siurrealizmo įtaką, atskleidžia tragišką, kartais absurdišką XX a. vidurio žmogaus lemtį, kuri labiau paveikta išorinių aplinkybių, o ne priklauso nuo jo apsisprendimų ir poelgių. Vidinis monologas, fabulos fragmentavimas, kinematografiniai vaizdų jungimo būdai matyti ir vieninteliame A. Škėmos romane *Balta drobulė* (1958), ir jo novelistikoje. Šie bruožai bei nuolatinė dviejų realybių (tikrosios ir iliuzinės) sandūra ryški ir A. Škėmos dramaturgijoje. Savo novelistikoje, rašytoje jau JAV, autorius pasuko sąlygiškumo, paradoksų, kontrastų linkme. *Baltoje*

⁸ Šilbajoris R., „Algirdas Landsbergis: prasmė ir struktūra“, in. Rimvydas Šilbajoris, *Netekties ženklai*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 283.

drobulėje jis reprezentavo modernųjį lietuvišką romaną, komplikuoatą žmogaus egzistenciją, deformuotą, suskilusią jo sąmonę kaip krizės pasaulio vaizdinį. „*Balta drobulė*“ buvo neabejotinas to pažado tesėjimas ir sėkminga pastanga į lietuvių literatūrą atvesti žmogų, nesuvaržytą etninių šarvų, neprislėgtą jokių epochinių ar pramoginių tarnysčių. Šiuo veikalu A. Škėma aiškiai stoja šalia A. Landsbergio. Kaip modernaus romano atstovas lietuviškoj raštijoje, kaip be-kompromisis naujų kelių ieškotojas.“⁹

Išeivijoje subrendusių kūrėjų proza pasižymi stilių ir temų įvairove. B. Pūkelevičiūtės romanuose ir novelistikoje vaizduojamos pasitraukimo iš Lietuvos, lietuviškosios išeivijos gyvenimo temos. Savo geriausiuose romanuose *Aštuoni lapai* (1956) ir *Devintas lapas* (1982) autorė lygiagrečiai rutulioja dabarties ir praeities plotmes, pasitelkdama biblinę simboliką. Eduardo Cinzo-Čiužo prozoje dera epinis konkretumas ir gilios psichologinės įžvalgos. Šio Europoje gyvenusio ir kūrybiškai brendusio autoriaus romanų *Raudonojo arklio vasara* (1975) ir *Mona* (1981) siužetas grindžiamas nauja lietuvių literatūros tematika, nevengiama aliuzijų į mitologiją. A. Barono prozoje gausu biblinės simbolikos, autobiografinių motyvų.

Per pirmuosius du gyvenimo svetur dešimtmečius parašyta, išleista ir lietuviško mėgėjiško teatro scenoje pastatyta itin daug dramų. Jas kūrė vyresniosios kartos autoriai: Antanas Rūkas, Jonas Grinius, Stasys Laucius, Vytautas Alant, Antanas Gustaitis, taip pat Anatolijus Kairys, pratęsęs realistinės buitinės dramos tradicijas. Vėliau moderniosios dramos principus įteisina A. Škėma, A. Landsbergis, o postmoderniosios – Kostas Ostrauskas.

A. Škėmos modernistinė drama implikuoja nuolatinę kelių plotmių (realiosios ir metafizinės) koliziją, čia daug aliuzijų į legendos, Šventojo Rašto siužetus, kurių nevengiama siurrealistiškai transformuoti. Dramų centre – abejojantis, maištaujantis žmogus. Jo dvasiniai ieškojimai ir kolizijos išreiškiami keleriopomis žanrinėmis struktūromis.

A. Landsbergio modernistinė drama grindžiama keliais, vienas kitą keičiančiais kompozicijos būdais ir jų derme viename kūrinyje, netikėtomis nuorodomis į civilizacijos istoriją. Rašytojas perteikia ir rezistencijos bei totalitarizmo idėjas (*Penki stulpai turgaus aikštėje*, 1966), demonstruoja istorinės temos

⁹ Keblys K., „Romanas išeivijoje“, in Kęstutis Keblys, *Smulki kritikos rasa*, Vilnius: Versus aureus, 2011, p. 63.

sąlygiškumą, atlieka ironišką keliaklodį išeiviškosios buities skerspjūvį. Eksperimentavimas dramos forma ryškus šio autoriaus kūrinuose *Vaikai gintaro rūmuose* (1981), *Vėjas gluosniuose, gluosniai vėjuje* (1973). Pastarojoje dramoje A. Landsbergis tą patį siužetą varijuoja kelis karus, naudodamas vis kitą požiūrio tašką.

Kostas Ostrauskas – moderniosios ir postmoderniosios dramos atstovas, jo avangardistinė kūryba yra paveikta absurdo teatro. K. Ostrausko dramaturgija pasižymi intertekstualumu, jau žinomų pasaulinės literatūros siužetų transformavimu, žaismingumu, sąlygiškumu, paradokso poetika. K. Ostrauskas – ryškiausias avangardinės dramaturgijos atstovas lietuvių literatūroje, jo drama intelektualė, kelianti istorines, kultūrines aliuzijas, improvizuojanti skirtingų laikotarpių realijomis. K. Ostrausko kūryboje pasigesime nuoseklios tradicinės fabulos. Dramos *Pypkė* (1951), *Gyveno kartą senelis ir senelė* (1963–1969) lietuviškosios dramos tradicijai suteikia avangardizmo, eksperimentinės dramos bruožų. Dailės ir muzikos kūriniai, bibliniai siužetai, lietuvių ir Vakarų klasikinės literatūros personažai bei istorijos ir literatūros pasaulio asmenybės tampa kūrinių pagrindu, keičiančiu tradicinės dramos kanoną. K. Ostrauskas eksperimentuoja šiuo žanru – trina grožinės literatūros ir kritikos ribas. „Kai kurie kritikai teigia, kad kritika esanti kūryba, vadinasi – kritikas yra kūrėjas.“¹⁰

Neornamentuotos kalbos generacijos karta

Šeštajame dešimtmetyje į literatūrą atėjo jau egzilyje subrendusių rašytojų karta, lyrikoje daug giliau ir dramatiškiau išreiškusi namų, vaikystės, tikėjimo ir kalbos praradimą. Šiai kartai prigijo neornamentuotos kalbos, arba bežemių, generacijos įvardijimas. Ryškiausi šios kartos poetai yra Algimantas Mackus ir Liūnė Sutema (Zina Nagytė-Katiliškienė). A. Mackaus, žymiausiojo šios kartos poeto, kūryboje ryškūs mirties, beprasmybės, prarasties motyvai. Čia liaudies dainos tautosakinė stilizacija jungiama su krikščioniškąja simbolika.

¹⁰ Ostrauskas K., „Pratarmė“, in *Ketvirtoji siena*, Chicago: A. Mackaus knygų leidimo fondas, 1996, p. 10.

L. Sutemos lyrikai būdinga kaita nuo išplėsto naratyvumo iki minimalios raiškos, taupios metaforos: poetui svarbus žodžio ir tikrovės santykis, jos lyrikoje dažna tautosakinė citata, pasakos archetipas, suteikiantis dramatinės įtampos.

Tai pačiai bežemių kartai priklausančios Vitalijos Bogutaitės poezijoje pastebimas žodžio taupumas, tačiau išskirtinis yra jos lyrikos metaforų daugia-prasmiškumas, netikėtos tautosakinės stilizacijos. Eglė Juodvalkė ir Živilė Bilaišytė poezijoje naudoja urbanistinį motyvą, akivaizdi poetinio žodžio įtaiga. Ypatingu įvaizdžio taupumu ir tapybine vizualaus įvaizdžio ekspresija išskiria jau Australijoje debiutavusios Aldonos Veščiūnaitės poezija.

Egzilyje brendusių ir kūrusių poetų gretas papildė sovietmečiu iš Lietuvos emigravusio poeto Tomo Venclovos kūryba, kurioje daug intertekstualumo, formos eksperimentų. T. Venclovos poetinis žodis yra sudėtingas, lyrinis pasakojimas dažnai pereina į naratyvinį pasakojimą, įvairius kultūrinius klotus.

Savita rašymo maniera būdinga sovietmečiu iš Lietuvos emigravusiam prozininkui Icchokui Merui. Kritikuotas dėl neleistinių temų Lietuvoje išėivijoje rašyti jo romanai išsiskiria modernia struktūra: atsisakyta nuoseklios fabulos, o jos fragmentai siejami asociatyviais simboliniais ryšiais. Romanuose *Striptizas* ir *Sara* autorius skaudžiai kėlė holokausto temą.

Išėivijos kultūrinė spauda

Gyvendami tiek Europoje, tiek tolimesniuose kraštuose lietuviai egzilyje leido nemažai periodinių leidinių. Daugelis iki šiol nepraradę savo aktualumo, yra skaitomi ir analizuojami. Dalis iš jų buvo atsvara sovietmečiu leistai ideologizuotai spaudai, kurioje buvo priimtina tik viena tiesa, nuomonė.

Žemės antologijos autoriai su bendraminčių būriu pradėjo leisti neperiodinį literatūros žurnalą *Literatūros lankai* (1952–1959). Išleisti aštuoni žurnalo numeriai. Jo bendradarbiai skelbė manifesto pobūdžio redakcijos žodį, kuriame skatinta orientacija į Vakarų kultūrą, siekta atkurti vertybių gradaciją literatūroje, pirmenybę atiduoti estetiniam meninės vertės kriterijui, o ne moraliniam, religiniam, tautiniam motyvui. Žurnale spausdinta originalioji ir verstinė grožinė literatūra, itin daug dėmesio skirta egzilio literatūros procesų

vertinimams, knygų recenzijoms. Žurnalo bendradarbiai buvo A. Nyka-Niliūnas, H. Nagys, K. Bradūnas, J. Kaupas, A. Landsbergis, A. Škėma, A. Mackus, K. Ostrauskas, A. J. Greimas, J. Girnius. Savo straipsniuose jie siekė išreikšti kritišką požiūrį į egzilio kultūros ir literatūros procesus, iš naujo įvertino jau pripažintų autorių kūrybą.

Tiek žurnale bendradarbiavusiems rašytojams, tiek kitiems tai pačiai kartai atstovavusiems ir panašių pažiūrų besilaikiusiems rašytojams prigijo žemininkų-lankininkų kartos įvardijimas.

Literatūros lankų idėjos buvo toliau plėtojamos akademiniam žurnale *Metmenys*, ėjusiam nuo 1959 metų. Žurnalas skirtas literatūros ir kultūros problemoms aptarti. *Metmenis* iki 1996 m. redagavo Vytautas Kavolis, nuo 1997 m. – Violeta Kelertienė ir Rimvydas Šilbajoris (žurnalas nustojo eiti 2006 m.).

Tik literatūrai skirtas žurnalas *Gabija* (red. Stepas Zobarskas) buvo leidžiamas 1951–1954 metais. Penkiuose žurnalo numeriuose savo kūrybą skelbė įvairių kartų rašytojai, čia buvo spausdinami ir kritikos straipsniai, literatūros apžvalgos.

1964–1980 m. Didžiojoje Britanijoje ėjo literatūros metraštis *Pradalgė*. Jį redagavo rašytojas Kazimieras Barėnas. Per šį laikotarpį buvo išleista 10 numerių. Metraštyje spausdinta tiek Vakarų Europoje, tiek JAV, Kanadoje ir Australijoje gyvenusių lietuvių egzodo rašytojų kūryba. Be grožinės literatūros buvo skelbiami memuarai ir literatūros kritika.

Nemenkas dėmesys literatūrai skiriamas visuomenės bei kultūros klausimams nagrinėti skirtuose periodiniuose žurnaluose *Atspindžiai* (1951–1952, red. V. Meškauskas), *Margutis* (1951–1964), *Santarvė* (1953–1958, red. F. Neveravičius), vėliau mėnraštyje *Akiračiai* (nuo 1968 m. iki 2005 m. leistas Čikagoje, vėliau perkeltas į Lietuvą, šiuo metu nėra leidžiamas).

Lietuvių literatūra anglų kalba

Paskutiniaisiais dešimtmečiais literatūrinė padėtis egzilyje keičiasi. Literatūros horizonte pasirodo svetur gimę, augę ir brendę rašytojai, dažnai rašantys ir lietuvių, ir anglų kalbomis arba tik angliškai. Jų kūryboje dvikalbystė, daugia-

kultūrė perspektyva išreiškiama pačiomis įvairiausiomis formomis. Lietuviškai ir angliškai rašė viduriniajai kartai atstovaujantis prozininkas ir dramaturgas Algirdas Landsbergis, dviem kalbom (lietuvių ir anglų) – poetės Ėglė Juodvalkė ir Lidija Šimkutė, Marija Stankus-Saulaitė ir Vainis Aleksa. Kita dalis rašytojų – tik angliškai. Jų kūryboje galima pastebėti dvi tendencijas: vienuose kūriniuose ryškus lietuviškos tapatybės ir tematikos nutolimas (Algis Budrys, Dalia Janavičius), kituose priešingai – pabrėžiama savo tautos ar šeimos istorinių detalių recepcija (memuarai, autobiografijos). Šie aspektai atsiskleidžia Kanadoje gyvenančių lietuvių kilmės prozininkų Irenos Mačiulytės-Guilford, Antano Šileikos kūryboje ir Raimondo Pillipo (Filipavičiaus) poezijoje. Daugelio angliškai rašančių lietuvių kūriniuose reflektuojama netolima istorija, tėvų ir senelių netolima praeitis, aktualizuojamos lietuviškos realijos.

I. Mačiulytė-Guilford memuarinėje apysakoje „Prisilietimas“ (*The Embrace*) susitelkia ties dviem aspektais: knygos veikėja mėgina identifikuoti savo tautinę tapatybę, buvimą tarp dviejų skirtingų kultūrų ir savąjį nepritapimą prie nė vienos iš jų. Knyga kuriama kontrasto principu: čia nuolat susikerta dvi realybės – sovietmečio Lietuvos tikrovė ir knygų, prisiminimų ir pasakojimų sukurtas iliuzinės Lietuvos vaizdinys. Apysaka baigiama perteiktu suvokimu, kad dviejų tapatybių, dviejų kultūrų, skirtingų patirčių neįmanoma suvienyti. Namų samprata pasakotojos sąmonėje dematerializuojasi, tampa tik jos vaizduotės sukurta vieta.

R. Phillip (Filipavičiaus) anglų kalba rašytoje poezijoje itin akcentuojami autobiografiniai ir istoriniai aspektai. Jo tekstuose persipina lietuviški, kanadietiški ir Azijos kultūrų motyvai. Šio autoriaus poetikoje svarbus tautiškumo klausimas: ieškant savosios tautinės tapatybės susitapatinama su pasaulio pilietybe egzilyje, multikultūre aplinka ir jos atstovais.

A. Šileikos ankstyvoji proza skaitytoją nukelia į pirmuosius gyvenimo Kanadoje metus. Iš pasakotojo paauglio pozicijos su humoru ir ironija pasakojami tėvų įsikūrimo svetimoje ir nežinomoje aplinkoje rūpesčiai, prieštaringi santykiai su kitataučiais. Romane *Bronzinė moteris* (*Women in Bronze*) autorius kuria tarpukario menininko paveikslą, jo gyvenimas suskyla į du etapus: lietuviškojo kaimo aplinką ir patirtis Paryžiuje. Abi tradicijos suformuoja jo kūrybinį individualumą. Romane kuriamas dramatiškas menininko paveikslas, atskleidžiamas sunkus adaptacijos, meninių paieškų procesas Lietuvoje, Lenki-

joje ir Paryžiuje. A. Šileikos romanas *Pogrindis (Underground)* paliečia skaudų, dažnai diskusijas ir ginčus keliantį Lietuvos istorijos tarpsnį – pokarį ir rezistenciją. Pokario išeivių kūryboje ši tema buvo heroizuota ir romantizuota. Tik vienas kitas tekstas problemiščiau, dramatiškiau atskleidė rezistencijos ir totalitarizmo klausimus, pokarinę Europą ištikusią humanizmo krizę. A. Šileikos kūryba tęsia šią tradiciją, pasakodama istoriją plačiame jos kontekste.

A. Šileika *Pogrindyje* susitelkia ties platesniu laiko tarpsniu, mitinė Lietuva įgauna konkretesnių vietovių kontūrus. Žmogus ir istorija matoma per komplikotą pokario prizmę, rezistencija vertinama ne tik lietuvių istorinės atminties aspektu, bet ir Europos, pasaulio kontekste. Pasakojant iš platesnės perspektyvos, konkrečiam epizodui, situacijai suteikiama platesnė ne tik erdvės, bet ir laiko samprata, ateities dimensija.

Rūta Šepetys, lietuvių kilmės JAV gyvenanti lietuvių rašytoja, populiarumo pasiekė išleidusi pirmąjį savo romaną anglų kalba *Between Shades of Gray* (2011). Tais pačiais metais knyga buvo išversta ne tik į lietuvių, bet ir į daugelį Europos kalbų (šiuo metu – į beveik 30 kalbų), įtraukta į populiariausių knygų paaugliams dešimtukus. Romano populiarumą nulėmė patraukliai ir įtaigiai papasakota 1941 m. trėmimų istorija. Vienos šeimos istorija pasakojama iš penkiolikmetės merginos pozicijos, liudijant tragišką ir dramatišką lietuvių tautos istorijos tarpsnį.

Klausimai

1. Nusakykite pagrindines lietuvių egzilio literatūros Vakarų Europoje tendencijas.
2. Kokiems egzilio autoriams turėjo įtakos Vakarų literatūra? Kokiais motyvais, tematiniais pokyčiais tai pasireiškė jų kūryboje?
3. Kurie lietuvių egzilio prozininkai labiausiai modernizavo svetur rašytą literatūrą? Atsakymą pagrįskite skaitytų autorių kūrybos pavyzdžiais.
4. Palyginkite žemininkų ir neornamentuotos kalbos generacijos kartos autorių svarbiausias kūrybines nuostatas.
5. Kokias patirtis liudija I. Mačiulytės-Guilford, A. Šileikos, R. Šepetys prozos tekstai?

Dalia Kuizinienė

LIETUVIŲ LITERATŪRA SVETUR PO 1990 M.

Per dvidešimt atkurtosios Lietuvos nepriklausomybės metų lietuvių kultūra priartėjo prie Europos bei pasaulio kultūrinių standartų. Per pastarąjį dešimtmetį buvo sukurta daug tekstų, kurių autoriai ilgesnį ar trumpesnį laiką gyveno svetur. Šalia lietuvių rašytojų, kurių pavardės skaitytojui yra puikiai žinomos (V. Papiėvis, B. Jonuškaitė, Z. Čepaitė, M. Ivaškevičius), svetur kurti pradėjo ir gana daug neprofesionalų (I. Pukelytė, A. Imbrasas, L. Jegelavičius, A. Križanauskas). Naujo gyvenimo patirtys, savosios tapatybės paieškos inspiravo daugelio tekstų atsiradimą. Buvimas svetur skatino dažną intelektualą ne tik apmąstyti savąjį santykį su praeitimi, suvokti save kaip individą kitos kultūros ir papročių kontekste, bet ir tas prieštaras įvardyti meninėje kūryboje.

Per 15 metų laikotarpį svetur parašyta daugiau nei 30 įvairių žanrų lietuvių tekstų, kuriuose atsispindi gana ryškios naujausios emigrantų literatūros tendencijos, tapatybės kaita – nuo įprastos nostalgijos refleksijos iki mėginimo paneigti savo lietuviškumą, pateikti kitokią, transformuotą, tapatybę.

Kūriniai yra įvairūs tiek savo tematika, tiek žanru, tiek literatūrine verte. Autoriai priklauso skirtingoms generacijoms, skiriasi jų gyvenamoji vieta (vieni, ilgiau ar trumpiau gyvenę užsienyje, sugrįžo į Lietuvą, kiti jau kelis dešimtmečius gyvena svetur, dar kiti niekur neemigravo ir, gyvendami Lietuvoje, sąmoningai pasirinko emigracijos temą). Juos vienija tautinės tapatybės refleksija, egzilio patirtys, santykio su lietuviųbe raiška. Migracija, tapatybės svarstymai tampa dažno literatūrinio kūrinio tema. Šių tekstų autoriams įvardinti netinka išeivio, emigranto sąvokos, nes jų kūryboje susijungia kelios patirtys, tapatybės, skirtingų erdvių bei kultūrų paralelės.

Vis dažniau galime kalbėti ne apie grynąją tautinę, o apie hibridinę tapatybę. Diasporos žmogaus situaciją bene geriausiai įvardija kultūrologo Homi K. Bhabha hibridinės tapatybės modelis¹, kuris susiformuoja dviejų ar daugiau kultūrų, kalbų, istorinių patirčių sandūroje. Visiškai aišku, kad XX a. pabaigos – XXI a. pradžios lietuvių proza atspindi ryškius tapatybės pokyčius, ženklina kartų pasaulėjautų skirtumus, dekonstruoja lietuviškosios tapatybės tradiciją.

„Utopinė egzilinė sąmonė yra smarkiai susilpnėjusi, jei neišnykusi jau vien dėl to, kad radikaliai pasikeitė komunikacinė situacija. Vieta, subyrėjus politinėms sienoms ir esant šiuolaikinėms komunikacijos priemonėms, tampa gana reliatyvia sąvoka – lėktuvai ir internetas, išmanieji telefonai Eldoradą pavertė tėvyne, kurią kone gali nešiotis kišenėje.“²

Patys kūrėjai savo tekstuose ir pasisakymuose deklaruoja pakitusią emigranto būseną, namų ir pasaulio ryšio praradimą. Novelių romano *Ilgesio kojos* (2010) autorė Aušra Matulevičiūtė interviu teigia: „Taip, prieš septynis dešimtmečius buvo kitoks emigranto statusas, kitas prisitaikymo svetimoje aplinkoje greitis, kita ištvermė...“³ O jos knygos pagrindinės veikėjos Inesos egzilinės tapatybės svarstymai persipina su jos libaniečio vyro etninių šaknų praradimo krize.

Bėgimas nuo posovietinės tikrovės ir savosios tapatybės paieškos ryškiausiai atsiskleidžia Valdo Papievio romane *Vienos vasaros emigrantai* (2003). Tekste dominuoja vidinis vyksmas, dabarties ir praeities laikų kaita, nuolatinė dviejų erdvių – (Vilniaus ir Paryžiaus) priešprieša.

Pats autorius, gyvendamas tarp šių erdvių, aiškiai įvardija savo fizinę ir dvasinę būseną: „Paryžius veria visai kitus laiko ir erdvės mastelius. Tiesą sakant, niekada nemaniau, kad galėčiau taip įsigyvent svetimoje vietoje. Aš blaškausi tarp Paryžiaus ir Vilniaus, tarp Prancūzijos ir Lietuvos. Vos atsiduriu Paryžiuje, man jau trūksta Vilniaus, o Vilniuje trūksta Paryžiaus.“⁴

V. Papievio romano *Vienos vasaros emigrantai* pasakotojas klajoja ne tik po Paryžių, bet ir po savo vidinės tikrovės labirintus. Autorius kuria gyvenimi-

¹ Bhabha Homi K., *Nation and Narration*. London: Routledge, p. 32.

² Satkauskytė D., „Egzilinė (ne)tapatybė naujausioje lietuvių emigrantų literatūroje“, *Oikos*, Nr. 2 (12), 2011, p. 121.

³ Matulevičiūtė A., „Kūryba mesteli aukščiau fakto, ženklo, simbolio“, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-11-06-ausra-matuleviciute-kuryba-mesteli-auksčiau-fakto-zenklo-simbolio/52687>.

⁴ Papievis V., „Sapnai dar lietuviški“, Valdą Papievį kalbina K. Platelis ir L. Jakimavičius // *Literatūra ir menas*. 2004 01 16, p. 5.

mo kaip nuolatinį ieškojimą, nesibaigiančios kelionės, klajonių, klostarystės įvaizdį. Romane beveik nieko nevyksta, iš pažiūros nereikšmingas įvykis yra reikalingas tik tiek, kiek jį jo personažas reflektuoja, išgyvena, kiek jis jį išprovokuoja ir sukelia kokius nors jausmus. Tai – daugiaklodis romanas, kuriame ieškoma tapatybės su svetimu ir tuo pat metu savu miestu Paryžiumi ir kuriame bandoma atrasti savąjį santykį ne tik su konkrečia vieta ar pasauliu, bet ir su pačiu savimi. Nors romano pavadinimas implikuoja konkrečią sampratą – vienos vasaros emigrantai, tačiau autorius konkretumo iliuziją labai greitai išsklaido (vienos vasaros arba viso gyvenimo emigrantai). Kūrinyje kinta laiko dimensija – veikėjas nuolat balansuoja tarp praeities ir dabarties, realybės ir įsivaizdavimo, iliuzijos ribų. Tam V. Papievis pasitelkia pasaulinėje ir lietuvių modernizmo literatūroje dažną kelionės, piligrimystės motyvą, suteikdamas jam du prasmų kodus: išorinis, dažnai beprasmis klajojimas po miestą implikuoja daug sudėtingesnę ir prieštaringesnę kelionę vidiniuose, dvasiniuose labirintuose.

Naujasis V. Papievio romanas *Eiti* (2010) yra ankstesniojo romano tęsa, tačiau jame gerokai mažiau išorinio pasaulio, konkrečios vietos ženklų. Šiame kūrinyje ryškinama visai nauja slinktis, atsiribojima nuo išorinio pasaulio, pasakotojo klajonės po Provansą tampa ateivio (taip įvardija save pasakotojas Valdas) vidinės kelionės simboliu. Autorius nuolat akcentuoja erdvės svetimumą, laikinumo pajautimą. Einama ten, „kur tavęs niekas nelaukia“⁵, dvasinė kelionė tampa gyvenimo būdu, nelieka poreikio save sieti su konkrečia erdve.

Teatrologės Inos Pukelytės knyga *Prancūziškas romanas* (2000) parašytas stažuotės Prancūzijoje metu. Svetur praleisti metai ir nelaimingos meilės patirtis subrandina knygos veikėją ir padeda suformuoti savąją tapatybę, kylančią iš jaunos merginos, įsiveržusios į pagyvenusios prancūzų poros gyvenimą, išgyvenimų. Romaną įrėmina Giedrės išvykimas iš gimtojo miesto ir sugrįžimas į jį praėjus vieneriems skausmingos patirties metams.

I. Pukelytės romano veikėja labai aiškiai įvardija savo tikslus. Jos siekis yra pažinti kraštą, žmones, su jais susiliesti. Vienintelis ryšys su gimtine – laiškai ir reti pokalbiai telefonu. Nutolimas nuo įprastinio gyvenimo implikuoja kitokį praeities suvokimą ir vertinimą – žvelgiama iš kito laiko ir erdvės perspektyvų:

⁵ Papievis V., *Eiti*, Vilnius: Baltos lankos, 2010, p. 56.

„Gyvenimas Lietuvoje dabar ėgavo naują matą. – Giedrė jame įžvelgė daugybę privalumų, kurių iki šiol nepastebėdavo.“⁶

Bendraudama su įvairių tautybių studentais mergina labai aiškiai suvokia, kad visi jie, o taip pat ir ji, „nori nenori atstovauja savo tautai ir yra jos kodų perteikėjai“⁷. Gyvendama universiteto miestelyje pagrindinė knygos veikėja bendrauja ir laisvalaikį leidžia su įvairių tautybių atstovais, vyksta savaiminis patirčių, nusistovėjusių sampratų įtvirtinimas arba jų paneigimas.

Istorijos paieškos naujausioje literatūroje. Romanas *Klajūnas* (2005) yra debiutinė architekto Artūro Imbraso, devynerius metus gyvenusio ir dirbusio Izraelyje, knyga. Romane itin nedaug išorinio veiksmo. Tai – jauno žmogaus kelionė erdvėje ir laike, savo jausmuose, pastangos susigrąžinti prarastas vertybes. A. Imbraso personažas, pasakojantis pirmuoju asmeniu, neklajoja svetimose šalyse ar miestuose, jo kelionės erdvė vidinė. Romanas parašytas išpažintine dienoraščio forma. Žmogaus tapatybė su istorinėmis protėvių šaknimis reiškia netikėtomis ir ironiškomis paralelėmis, simboliais, metaforomis. Siekis suprasti save per santykį su praeitimi skatina romano pagrindinį veikėją gilintis į istoriją, lyginti savąsias ir praeities kartų vertybines nuostatas. Gyvenimo svetur realijų čia nėra. Tai – dabartis ir kelionė į praeitį abstrakčioje erdvėje, neturinčioje konkrečių erdvės kontūrų, ir tolima protėvių praeitis, interpretuota naratoriaus. Knyga apie kelionę į praeitį, kurioje ieškoma ne istorinių faktų ar duomenų, yra giluminių, vertybinių nuostatų tikrinimas iš šiandienos žmogaus, klajojančio po pasaulį, perspektyvos, kuri daugelį nusistovėjusių normų nuvertina, desakralizuoja, tačiau galų gale surandamos pastoviosios vertybės. Savosios tapatybės ieškoma atsigręžiant atgal, lyginant, atmintyje rekonstruojant individualiąją patirtį.

Praeities refleksija itin ryški ir rašytojos, žurnalistės Aušros Marijos Jurašienės knygoje *Egziliantės užrašai* (2008). Pati autorė knygos tekstus pavadino esė, portretų eskizais, atsiminimais, impresijomis. Iš tikrųjų knyga įvairialypė, ją sudaro Lietuvoje ir išeivijoje rašyti tekstai, kuriuose kaip mozaiką autorė dėlioja savo gyvenime sutiktų žmonių portretus, kuria asmenybių štrichus, pateikia savo emocines charakteristikas. Gyvenimą tarp dviejų kraštų, sunkiai įvardija-

⁶ Pukelytė I., *Prancūziškas romanas*, Vilnius: Tyto alba, 2000, p. 89.

⁷ Pukelytė I., *Prancūziškas romanas*, Vilnius: Tyto alba, 2000, p. 98.

mą tapatybę nusako kaip savotišką „nesvarumo būseną, tarsi eitum siūbuojančiu beždžionių tiltu, ištiestu per Atlantą.“⁸ Šis dvasinis blaškymasis tarp *savo* ir *svetimo*, tarp *savų* tapusio *svetimo* ir *susvetimėjusio savo* tampa neatskiriama knygos autorės būseną (ji įvardijama ne viename skirsnyje). Santykis su vieta, savosios vietos ir savųjų namų paieškos ženklina knygos tekstus, atskleidžia ne tik A. M. Jurašienės ir jos vyro režisieriaus Jono Jurašo, bet ir apskritai globaliame pasaulyje gyvenančio žmogaus savijautą, jo saviidentifikacijos paieškas. Greičiausiai panašiai jautėsi ir tebesijaučia menininkas, intelektualas, išrautas su šaknimis iš savosios terpės, taip niekur ir neprigijęs, nepritapęs ir nuolat besiblaškantis. Jurašų šeima pernelyg neišitraukė į amerikiečių gyvenimą, jiems per siauri buvo ir išeiviškosios bendruomenės rėmai. Todėl neatsitiktinai, kurdama Elenos Gaputytės bei Marijos Gimbutienės portretus, autorė atskleidžia jų asmenis, kūrybos nepriklausomumą, jų kūrybos lietuviškas šaknis, o taip pat ir universalųjį raiškos matmenį.

Dalios Staponkutės, filosofės, vertėjos, keliolika metų gyvenančios Kipre, eseistinių svarstymų knygos *Lietumi prieš saulę* (2007) atsiradimą greičiausiai inspiravo kelių patirčių ir kultūrų, kalbų sandūrų sukeltas savosios tapatybės pajautimas. Individuali, asmenine patirtimi paremta stilistika skatina autorę autobiografizuoti, atrasti. D. Staponkutės eseistikoje ryškėja buvimas svetur kaip savęs vertimas į kitą kultūrą. Gimtoji kalba, jos kaita svetimose aplinkose, motinos ir vaiko ryšio silpnėjimas dvikalbėje aplinkoje – šios temos skaudžiausiai yra svarstomos D. Staponkutės eseistikoje.

Tarp publicistikos ir grožinės literatūros. Pastaraisiais metais viena po kitos leidžiamos dokumentinės literatūros, pažintinių kelionių aprašymų, dienoraščio žanro knygos. Apie lietuvių gyvenimą emigracijoje yra rašoma tikrai daug. Didžiojoje Britanijoje 15 metų gyvenusio žurnalisto Andriaus Užkalnio pažintinės knygos *Anglija: apie tuos žmones ir jų šalį* (2009) ir *Prisijaukinti Anglija* (2010) sulaukė ne vieno pakartotinio leidimo. Zitos Čepaitės *Emigrantės dienoraštis* (2011) taip pat pratęsia emigrantų buities ir *būties* Anglijoje įprasminimą. Šios knygos jau yra tapusios savotišku gidu, besiruošiantiems emigruoti.

⁸ Jurašienė A. M., *Egziliantės užrašai*, Vilnius: Kultūros barai, 2007, p. 8.

Birutė Jonuškaitė romane *Baltų užtrauktukų tango* (2009) sujungia dokumentiką, grožinės literatūros ir publicistikos elementus. Į pagrindinės romano veikėjos Laimos egzilinių patirčių ir nuotykių aprašymą yra įterpiami autentiškų laiško fragmentai, meninė tikrovė persipina su konkrečia ir pažįstama lietuviškojo egzilio gyvenimo realybe. „Asmenys, kuriems gerai sekasi, autorės nedomino, nes jiems gali sektis visur. Knygą norėta paskirti daugumai emigrantų, kurie lekia vejami svajonės ieškoti rojaus, tačiau ne visada tai pavyksta.“⁹

Zita Čepaitė *Emigrantės dienoraštyje* (2011) publicistiškai apibendrina tūkstančių lietuvių, gyvenančių Didžiojoje Britanijoje, patirtis. Knygoje pateikiama itin daug londonietiško gyvenimo realijų: autorė su ironija rašo, kuo skiriasi angliški elektros lizdai nuo lietuviškų, pataria, kur pigiai apsipirkti. Kūrinyje dominuoja emigrantų buities, darbo specifikos, bendravimo su britais ir kitataučiais patirčių aprašymai, pabaigoje pateikiamas trumpas žodynėlis, kuriame aiškinamas įprastas tautiečių žargonas („babajus“, „čikininė“, „karbutseilai“, „sitingas“).

„Z. Čepaitės knyga, perskaitoma vienu ypu, tarsi koks detektyvas, bet vis dėlto laikyti ją literatūra tradicine šio žodžio prasme nėra paprasta. Šiuose tekstuose nėra jokio signalo, kad autorė tokių pretenzijų turėtų, kad jai rūpėtų raiškos dalykai: tiesiog protinga moteris raštingai pasakoja savo ir kitų emigrantines istorijas, kurias dėl įvairių priežasčių norisi skaityti: jos nereikalauja suvokimo pastangų, tekstas suteikia aktualios informacijos, patenkina žmogišką smalsumą.“¹⁰

Knyga Lietuvoje buvo pristatyta Vilniaus knygų mugėje, populiariojoje spaudoje publikuota daug interviu su autore. *Emigrantės dienoraštis* sulaukė ne vienos recenzijos, buvo įtrauktas į Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto kasmet sudaromą kūrybiškiausių knygų dvyliktuką. Be gyvenimo svetur praktinių buities realijų autorė nusako ir britų bei lietuvių patirčių skirtumus, bendravimo ir santykių ypatumus, taip pat deromantizuoja tautiečių patriotizmą. Neatsitiktinai pirmajame knygos skyriuje Z. Čepaitė pasakoja kolegės sapną: „Moteris sapnavo su šeima nuvykusi pasisvečiuoti į tėviškę ir ten sužinojusi, kad valdžia nutarė uždaryti sienas ir nieko iš Lietuvos nebeišleisti.“¹¹

⁹ Tamošaitis R., „Išėjusios laimės ieškoti“, *Metai*, Nr. 12, 2009, p. 141.

¹⁰ Baliutytė E., „Rašytojai ateina, rašytojai išeina: kokia mūsų literatūros šiandiena? 2011-ųjų knygos“, *Metai*, 2012, Nr. 4, p. 102.

¹¹ Čepaitė Z., *Emigrantės dienoraštis*, Vilnius: Alma littera, 2011, p. 8.

Apibūdindama emigracijoje gyvenančiųjų pasaulį, jų ryšius su gimtine, Z. Čepaitė griauja iki šiol lietuvių literatūroje kurtą nostalgijos kamuojamo emigranto stereotipą:

„Nuo Lietuvos nė kiek neatitrūkę, glaudžiai susieti nuolatinėmis pigių skrydžių linijomis, nelegalių ar pusiau legalių vežėjų maršrutais ir pirmyn atgal cirkuliuojančiais nenutrūkstamais prekių srautais. Lietuvos mums čia kurti nereikia, mes tiesiog jos dalį iš šiaulių, panevėžių bei plungių perkėlėme į Londono pakraščius.“¹²

Naujausiame Z. Čepaitės romane *Londono vėjas* (2013) pasakojama istorija, nutikusi į Londoną išvykusiai lietuvei. Tačiau tai kitokio žanro knyga – detektyvinis romanas. Goda išvažiuoja į Londoną ieškoti mylimojo, nugvelbusio jos pinigus ir pasprukusio iš Lietuvos. Ji susiduria su šešėlinio verslo atstovais ir su nuostaba suvokia, kad dauguma jų vienaip ar kitaip buvo pasirodę jos gyvenime ir anksčiau. Romano veikėjai nėra itin svarbu atskleisti savo santykius su lietuviškąja bendruomene, išsakyti tautiečių gyvenimo svetur patirtis. Autorė pateikia daugiakultūrę Londono emigrantų publiką iš posovietinių šalių, rašo apie kontrabandą, prostituciją, vaikų išnaudojimą. Į visą tai netiesiogiai įsipainioja Goda. Romane aprašytų personažų tapatybes sunku nusakyti, visi jie iš posovietinio pasaulio.

Žurnalistės Audronės Urbonaitės romane *Cukruota žuvis* (2012) itin emocionali, fragmentiška kalba pasakojama apie skirtingas lietuvių ir kinų kultūras, apie nesusikalbėjimą. Romano personažei sūnus palieka prižiūrėti anūkę, kurios mama kinė. Anūkė dingsta, o moteris, jos nerasdama, blaškosi po Vilnių, vėliau išvyksta į Kiniją ieškoti marčios. Romane keliamas tapatybės klausimas, autorė ironiškai ieško sąvokos „lietuvybė.lt“ bruožų, taikliai aprašo daugiakultūrį Vilniaus ir Kinijos kontekstą. Romano personažai – lietuviai ir kinai, atstovaujantys skirtingoms kultūroms. Kūrinyje daug ironijos, neptrauklaus lietuviškosios realybės vaizdavimo, provokuojant savąjį skaitytoją:

„Yeping vaipėsi televizijos ekrane ir kartojo žodį „Ne-re-a-liai!“ Išpilta prakaito sapnavau tirpstančią Lietuvą, kurioje nebus kam skaityti mano knygų. (...) Mano anūkė tapo visavertė. Ji įvaldė lietuvių naujakalbę. Mano pareiga buvo gauti jos pasą ir išmokyti didžiuotis tėvyne.“¹³

¹² Čepaitė Z., *Emigrantės dienoraštis*, Vilnius: Alma littera, 2011, p. 41.

¹³ Urbonaitė A., *Cukruota žuvis*, Vilnius: Alma littera, 2012, p. 36.

Jaunųjų proza: nepatrauklioji emigracijos pusė. Kiek kitokias egzilines patirtis pateikia jaunoji debiutuojanti rašytojų karta. Jų kuriamas emigrantų gyvenimas nepatrauklus, personažai dažniausiai stengiasi išsiveržti iš lietuviškosios bendruomenės geto, pasispėti po kosmopolito kauke, atsižadėti ne tik tradicijų, bet ir savo etninių šaknų. Aneta Anra romane *Katinas Temzėje* (2008) vaizduojamas jaunos merginos siekis išvykti, kuriai yra svarbu susigaudyti savyje, jos tapatybės branda. Ieškojimai vyksta daugiakultūriame Londone. Su pasidarygėjimu jaunoji veikėja vertina savo tautiečius, uždariaujančius Londone. Ji siekia realizuoti save intelektualinėje sferoje, vėliau svajoja tapti turtingo britų aristokrato išlaikytine. Deja, nei jai, nei jos draugui lenkui nepavyksta įgyvendinti savo kūrybinių ambicijų. Taip savęs ir nesuradusi ji grįžta namo. Aleksandro Fominos romano *Mes vakar buvome saloje* (2011) bohemiški veikėjai išvyksta užsidirbti į Londoną, autorė vaizduoja benamių gyvenimą skvotuose, kasdienes pastangas išgyventi svetimose erdvėse. Tačiau bene geriausiai jaunosios kartos pasaulėjauta išreikšta Gabijos Grušaitės romane *Neišsipildymas* (2010). Jūratė Čerškutė įvardija šią knygą kaip romaną, kurio trūko ir kuris vieną dieną turėjo būti parašytas: „Parašytas jauno žmogaus apie jaunus žmones, sutinkamus ir matomus kasdienybėje. Apie tuos, kuriuos apibrėždavo rinkodaros produktai, kurių tapatybė buvo masinio turėjimo, naudojimo ir sudėvėjimo padarinys.“¹⁴

Romano siužeto ašimi tampa Ugnės ir Rugilės meilės istorija. Viena iš knygų gijų – tautinės tapatybės refleksija, priešinimasis savo lietuviškumui. Tai autorė deklaruoja knygos anotacijoje: „Tiek mano, tiek Ugnės istorijos buvo tokios nenacionalinės, nelietuviškos, netikros.“¹⁵ Romano veiksmas vyksta Londone, Paryžiuje, Barselonoje. G. Grušaitės personažai ne tik ieško savęs, jaunatviškai maištauja, bet ir atsisako lietuviškosios tapatybės simbolių, siekia įtvirtinti kosmopolitinės tapatybės vaizdinį.

„Susimąščiau: turbūt mus visus tris jungiantis ilgesys kilo iš tos tamsios lietingos žemės, kuri pagimdė tiek daug neapbrėptų pilkumos. Buvome svetimi visur, kur ėjome. Retai kalbėdavome apie Lietuvą, nepirkdavome lietuviškos duonos, nesiilgėdavome mamos kotletukų. Nešiojomės savo kilmę kaip paslaptį,

¹⁴ Čerškutė J., „Perviršio kartos neišsipildymų kronika“, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-01-17-jurate-cerskute-perviršio-kartos-neissipildymu-kronika/56275>.

¹⁵ Grušaitė G., *Neišsipildymas*, Vilnius: Baltos lankos, 2010, knygos nugarėlė.

mums tai nebuvo nacionalinė tapatybė ar geografija, greičiau liūdesio ženklas ant kaktos, lyg nematomas totemas. Kartais atrodė, kad priklausome slaptai masonų ložei, kurios kiekvienas narys turi įtaisyta savinaikos mechanizmą.“¹⁶

Tačiau nuolat mėginamos slėpti lietuviybės nė vienam iš personažų atsisakyti nepavyksta, nes nerandama dvasinio pakaitalo.

Naujausia literatūra, rašyta svetur, stebina savo įvairove, žanriniais aspektais. Poetiniame moterų, gyvenančių ir kuriančių svetimame krašte, diskurse itin svarbus tampa nuoseklus pasakojimas. Tai ryšku pastarojo meto Neringos Abrutytės, Agnės Žagrakalytės poezijoje. Dianos Šarakauskaitės poezijos knygoje *Septyni gailestingumo darbai kūnui* (2013) ši tendencija taip pat tęsiama. Tokia kūryba skatina dialogiškumą. Nejučiom užčiuoptos vidinės jausenos veda per emocinius, psichologinius ir egzistencinius lūžius, provokuoja, išplečia bei pagilina atrodo jau išsemtas temas. Brandi ir taupiai kalba, intertekstai bei netikėti archajiški intarpai persipina su tapatybės svarstymais. Naratyvinėje poezijoje susijungia istorinis, giminės praeities, kinų poeto Li-Young Lee poezijos „Emigranto bliuzai“ kontekstai, liudijantys totalų praradimą: „Tai istorija apie išplėštus iš gerklų balsus / Kurie iš visos sielos dainuotų tik daugiau nemoka dainų.“¹⁷

Klausimai

1. Nusakykite svarbiausias naujausios lietuvių literatūros, rašytos svetur, tendencijas.

2. Kas inspiruoja svetur kuriančius autorius kelti tapatybės klausimus?

3. Kokias patirtis apibendrina Z. Čepaitė „Emigrantės dienoraštyje“? Palyginkite šį tekstą su J. Melniko „Paryžiaus dienoraščiu“.

4. Kokie motyvai dominuoja K. Sabaliauskaitės novelių rinkinyje „Danielius Dalba ir kitos istorijos“?

5. Kas lemia svetur rašytos poezijos proziškėjimo naratyvą?

¹⁶ Grušaitė G., *Neišsipildymas*, Vilnius: Baltos lankos, 2010, p. 29.

¹⁷ Šarakauskaitė D., *Septyni gailestingumo darbai kūnui*, Kaunas: Kauko laiptai, 2013, p. 36

Aurelija Mykolaitytė

NAUJAUSIOJI LITERATŪRA NUO 1990 M.

Sugrįžtanti literatūra: tarpukario ir išeivijos kūriniai, sovietmečiu slėpti tekstai. Dalios Grinkevičiūtės fenomenas. Istorinės atminties tema šiuolaikinėje literatūroje: Justino Sajausko miniatiūrų romanas *Suvalkijos geografija*, Vytauto V. Landsbergio pjesė *Bunkeris*, Alvydo Šlepiko romanas *Mano vardas – Marytė*. Istorijos ženklai Roberto Keturakio poezijoje.

Sovietmečiu lietuvių literatūra paversta ideologijos tarnaitė, cenzūrai neįtikę tekstai būdavo greitai atmetami, persekiodavo jų autorius, stengdavosi jais atsikratyti išstremiant, uždarančios psichiatrinės ligoninės, kalėjimuose. Tarpukariu kūrę rašytojai, pasilikę sovietinėje Lietuvoje, buvo verčiami prisitaikyti arba visiškai nutildyti, geriausiu atveju jiems leista imtis vertėjo darbo. Išeivijos, kaip ir valdžiai neįtikusių tarpukario autorių, literatūra buvo nežinoma: egzistavo dvi skirtingos literatūros – suvaržyta, vien Ezopo kalba galinti prabilti sovietinė ir laisva išeivijos. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę pirmiausia stengtasi prisiminti tai, kas buvo prievarta ištrinta iš kultūrinės atminties. Į lietuvių literatūrą vėl sugrįžo svarbūs tarpukario autoriai, apie kuriuos sovietinių mokyklų vadovėliuose nebuvo kalbama: Jonas Aistis, Antanas Vaičiulaitis, Bernardas Brazdžionis, Henrikas Radauskas, Jurgis Savickis, Petras Tarulis ir kiti. Pamažu buvo galima pažinti ir išeivijoje kurtą poeziją, prozą, dramaturgiją: sugrįžo Antano Škėmos, Algimanto Mackaus, Algirdo Landsbergio, Mariaus Katiliškio, Kazio Bradūno, Alfonso Nykos-Niliūno ir kitų išeivijos autorių tekstai. Visų jų knygos sovietinėje Lietuvoje buvo saugomos specialiuose fonduose ir skaitytojams buvo neprieinamos. Lietuvių literatūra gavo labai stiprų impulsą iš sugrįžtančių kūrinių, kurie provokavo naujiems ieškojimams ir skatino vaduotis iš sovietmečiu įsitvirtinusių literatūros kanonų. Lietuvių

literatūrinis paveldas atsiskleidė kaip labai įvairus, turintis aiškų ryšį su Vakarų Europos kultūros tradicija, moderniosiomis literatūros linkmėmis. Europos, Amerikos, Australijos žemynus aprėpusi lietuvių literatūra parodė itin plačią perspektyvą, tapo polilogo tarp įvairių kultūrų reiškėja. Šiuolaikinės literatūros tendencijos slypi kaip tik tame sugrįžtančių tekstų kitoniškume, Jurijaus Lotmano žodžiais tariant, įvyko „kultūrinis sprogimas“¹, kuris būtų vargu ar įmanomas be šių sovietmečiu iš kultūrinės atminties išbrauktų tekstų.

Paradoksalu, tačiau pačioje sovietinėje Lietuvoje maža buvo parašyta tokių kūrinių, kurie turėtų sugrįžti ir keistų požiūrį į sovietinės Lietuvos rašytojus. Vienas ryškiausių kūrinių, tikrąja to žodžio prasme užkastas žemėje ir atrastas jau tik nepriklausomoje Lietuvoje – Dalios Grinkevičiūtės memuarai *Lietuviai prie Laptevų jūros* (išspausdintai 1996 m. žurnale *Metai*), parašyti dar Stalino laikais, kai autorei buvo 23 metai, ir slėpti visą priespaudos laikotarpį. Tai bene pats autentiškiausias liudijamas apie sovietinės sistemos baisumus, kurie nė kiek nenusileido nacių žiaurumams. Išskirtina yra tai, kad rašytoja dokumentiškai fiksuoja jaunos tremtinės patirtis, reakcijas į tai, kas vyksta: skleidžiasi perspektyva, kuri parodo žmonių naikinimo fabriką ir tremtinių kovą už išlikimą, fizinę ir dvasinę kančią. Tremties paveikslai perteikiami ryškiais, įsimenamais vaizdais: D. Grinkevičiūtė geba atskleisti skirtingus žmonių charakterius, aplinkai vaizduoti pasitelkia atskiras detales, kurios padeda išryškinti tenyškščio gyvenimo bruožus. Paliudijama sukrečianti tiesa be jokio graudavimo, retorikos – tai vienas ryškiausių lietuvių literatūros tekstų. Kaip ir Balio Sruogos memuarai *Dievų miškas*, taip ir D. Grinkevičiūtės iškart po pirmosios tremties parašyti memuarai *Lietuviai prie Laptevų jūros* atskleidžia didžiausias XX a. katastrofas, brutalų žmonių naikinimą, pavertimą vergais, kuriuos galima bet kada pagal užgaidą sunaikinti, iš kurių niekas nedraudžia pasityčioti. Šis kūrinys svarbus ir tuo, jog Lietuvoje ilgą laiką tylėta apie represijų mastus – knyga padėjo atgaivinti istorinę atmintį. Be to, šių memuarų vertimai į užsienio kalbas skatino ir laisvojo pasaulio žmones suprasti, kas vyko „už geležinės uždangos“: sovietinė sistema Vakaruose dažnai suvokiama kaip ne tiek nusikaltusi žmonijai palyginti su nacių; niekada nebuvo panašaus proceso kaip kad Niurnbergo, kuris pasmerkė nacizmą.

¹ Lotmanas J., *Kultūros semiotika*: Straipsnių rinktinė, sudarė Arūnas Sverdiolas, iš rusų k. vertė Donata Mitaitė, Vilnius: Baltos lankos, 2004, p. 219.

Istorinė atmintis pamažu atgyja ir šiuolaikiniuose lietuvių tekstuose. Vienas iš savičiausių ir išskirtiniausių mūsų dienų kūrinių – Justino Sajausko miniatiūrų romanas *Suvalkijos geografija* (2001), kuriame remiamasi autentiškais liudijimais, virstančiais literatūriniu pasakojimu apie pokario suirutę. Vaizduojami žmonės, patiriantys didžiulį sukrėtimą: užuot gyvenę ramų valstietišką gyvenimą, kūrę šeimas ir rūpinęsi savo vaikais yra verčiami ideologijų įkaitais. Vienos ar kitos tapatybės prisiėmimas siejamas su likimu: drąsus pasipriešinimas ir mirtis ar bandymas prisitaikyti, tyli vegetacija. Nuolat provokuojama sąžinė, – kad apsaugotum save ir kitą, esi priverstas meluoti. Pavyzdžiui, parodoma, kaip sovietai žaidžia priesaika Dievu: tai lyg vienas manipuliacijos mechanizmo, siekiant išgauti kuo daugiau slaptos informacijos. Taip tėvas gali tapti priešu savo sūnui – atskleidžiama, kokie stiprūs išgyvenimai turėjo išprovokuoti sąmonės skilimą. Klasta – pagrindinis sovietų veikimo įrankis, beje, kaip ir Frydricho Šilerio tragedijoje „Klasta ir meilė“, kur dramaturgas labai gerai atskleidžia prievartos struktūrų veikimo būdus, kuriuos įkūnija diktatoriškos sistemos.

Manipuliacijos žmogaus sąmone vaizduojamos ir Vytauto V. Landsbergio dramoje *Bunkeris* (2009), kuri reflektuoja Kosto Kubilinsko, išdavusio partizanų, atvejį. Dramaturgas siekia atskleisti kuriančiojo situacijos sudėtingumą pokario laike: norėdamas būti Rašytojų sąjungos nariu, poetas turi pasiduoti sistemai, antraip nebūtų publikuojami jo tekstai. Pjesėje remiamasi autentiška Rašytojų sąjungos posėdžių medžiaga, kuri tampa to meto atmosferos liudytoja: ideologija yra visiškai pavergusi žmonių protus, žmonės kaip marionetės kartoja tuos pačius šūkius. Dramos pabaigoje parodoma, jog pati sistema atsikrato jai nereikalingais, jau atitarnavusiais žmonėmis – sunaikinus partizanus, nužudomas ir pats rašytojas. Galima atrasti paralelių su A. Škėmos pjesė *Pabudimas* – šiame kūrinyje taip pat vaizduojamas budelis, kuris galiausiai tampa nereikalingas sovietams. K. Kubilinsko drama perteikiama nei nuteisiant, nei išteisinant: siekiama parodyti pokario tikrovę, kai tiesiog ramiai atsidėti kūrybai nebuvo jokių galimybių, tik alternatyvos: arba žūti su partizanais, arba tapti prisitaikėliu prie sistemos ir būti kamuojamam sąžinės, kurią gali numarinti tik stiprūs nuodai (oficiali mirties versija – apsinuodijimas alkoholiu).

Pats naujausias istorinę atmintį prikeliantis kūrinys – Alvydo Šlepiko romanas *Mano vardas – Marytė* (2012), kurio jau yra išėję trys leidimai. Šiame

tekste taip pat vaizduojamas pokaris, tačiau kitu rakursu: siekiama reflektuoti vadinamųjų „vilko vaikų“ patirtis Lietuvoje. Pirmuosiuose knygos epizoduose parodomas brutaliai naikinamas Karaliaučiaus kraštas, prievartaujamos moterys, badaujantys, be gyvenamosios vietos likę vaikai, kuriems vienintele išsigelbėjimo viltimi tampa bėgimas į Lietuvą. Vaizduojama, kaip šie vaikai buvo persekiojami ir sovietinėje Lietuvoje – žmonės juos pjudydavo šunimis, bijodavo įsileisti į savo namus, nes už jų priglaidimą grėsė Sibiras. Jautriai perteikiama benamio žmogaus kančia, ieškojimas bet kokio gyvenimo galimybės. Kartu atskleidžiama brutali pokario Lietuvos tikrovė: įbauginti žmonės, skundžiantys vieni kitus, net ir pačius artimiausius, strībų ir partizanų susidūrimai, kolonizatorių pastangos prisitaikyti naujoje vietoje. Tokiame istoriniame kontekste mažo, benamio žmogaus klajonės iš vienos vietos į kitą atrodo kaip brutali tikrovės simbolis: atskiras žmogus ir jo gyvybė, gyvenimas neturi jokios vertės. Išskirtina yra tai, kad A. Šlepikas romanu priminė skaudžią istorinę patirtį: ne tik mes patys patyrėme skriaudų, bet buvome neretai abejingi ir kitam, šalia esančiam.

Poetiniame tekste istorijos kontekstai savitai atsiskleidžia Roberto Keturakio kūryboje: užrašoma tai, kas įkūnyta individualioje ir kartu kolektyvinėje atmintyje, siekiama autentiško santykio su istorijos įvykiais. Poetas dėmesingas tragiškiesiems istorijos momentams, siekia reflektuoti tai, kas patirtyje skaudžiausia (eilėraštis „Karas“). R. Keturakio kūryboje naujai atgimsta karas ir pokaris, o šiuolaikinio žmogaus tikrovė parodoma kaip brutaliai paveikta užmaršties (eilėraštis „Per daug atminties“). Poetas atsigręžia į savo kartos praeitį ir ją perteikia šiuolaikiniam skaitytojui kaip liudijimą to, kas buvo patirta: „Mes esame nelikimo vaikai.“² Savotiška poetinio žodžio tąsa tampa ir prozos kūryba – romanas apie partizanus „Kulka Dievo širdy“ (2002).

Pažymėtina tai, kad istorinės atminties tema poezijoje būdingesnė vyresniajai, o ne jaunesniajai kartai. Tai akivaizdu Juditos Vaičiūnaitės, Janinos Degutytės, Jono Juškaitio poetiniame palikime.

Naujos poetikos ieškojimai: krizė ir siekiai ją įveikti. Lietuvių literatūra XX a. pabaigoje. Ryškiausi autoriai: Jurga Ivanauskaitė (pjesė *Nežaiskite su mėnuliu!*), Ričardas Gavelis (romanas *Vilniaus pokeris*), Sigitas Parulskis (pjesė

² Keturakis R., *Ir niekad vėlai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, p. 144.

P. S. Byla O. K.), Jurgis Kunčinas (romanas *Tūla*). Sigitas Parulskio, Aido Marčėno ir Gintaro Grajausko poetinės inovacijos.

Šiuolaikinė lietuvių literatūra anaip tol negalėjo išsitemti vien tik sugrįžtančios atminties paradigmoje. Ieškota naujų vaizdavimo perspektyvų, kurios labiausiai padėtų atskleisti XX a. žmogaus situaciją, jo dvasinį pasaulį. Taigi stipriausias akcentas – ne aplinka ir joje siekiantis išgyventi žmogus, o vidinės patirtys, prasiveržiančios per sąmonės srautą, sąmonę, sapniškos tikrovės turinius. Vienas pirmųjų kūrinių, rodantis naujas lietuvių literatūros linkmes, – J. Ivanauskaitės pjesė *Nežaiskite su mėnuliu!*, kuri buvo pastatyta režisieriaus Gyčio Padegimo dar 1987 metais. Šiame kūrinyje rašytoja atskleidžia viskuo nusivylusių jaunų žmonių pasaulį, jame vykstančius keistus dalykus: žmonės susidvejinę, nežinantys, kas yra tikra, o kas – tik haliucinacija, iliuzija. Jaunuočiai gyvena tarsi ne savo gyvenimus, bando užpildyti atsivėrusią tuštumą Rytų religijomis, muzika, literatūra. Parodomas visiškai dvasinis išsekimas, kuris provokuoja mirties vaizdinius. Gyvenama kažkokioje susikurtoje hiper-tikrovėje, kurioje nežinoma, kas yra tikra. Tai vienas subtiliausių kūrinių, padedančių atskleisti dvasinę sovietmečio atmosferą.

Tikru nuosprendžiu praėjusiam laikui tampa Ričardo Gavelio romanas *Vilniaus pokeris* (1989), kuriame parodomas persekiojimą išgyvenantis žmogus, kuris savo sąmonėje visiškai kitaip susikuria buvusį šventą miestą: Vilnius jau nebeturi sakralumo, yra tapęs profanišku miestu, kurio pagrindinis simbolis – falą primenantis bokštas, žymintis prievartos pasaulį. Rašytojas anaip tol nepaniekina senų istorinių simbolių: jis parodo, kaip gali kisti ankstesnės vertės priklausomai nuo atskiro individo patirties. Matomas pasaulis ir jo ženklai yra tarsi žmogaus sąmonės orientyrai, atskleidžiantys, kaip yra pakitusi pasaulėvoka. Šis romanas akivaizdžiai yra parabolishkas: R. Gavelis panašiai kaip ir Francas Kafka kuria labai talpius paveikslus, kuriuose reikšmę turi visumos vaizdas ir paskiros detalės. Pavyzdžiui, romane neatsitiktinai pasirodo šuo – lietuvių rašytojas, kaip ir garsusis apsakymo „Metamorfozės“ autorius, gyvūno vaizdiniu įprasmina pačią žmogaus būtį kaustančią sovietinę sistemą, kuri leidžia laisvai reikštis tik instinktams. R. Gavelis įtaigiai parodo sovietinės sistemos žmogaus beviltišką būtį, jo visišką pasimetimą. Taigi labai savitai perteikiama sovietinio žmogaus tikrovė, kurios tikrasis siaubas dar sunkiai suvokiamas ir

aprepiamas. Autorius tai sugebėjo parodyti tiek savo įtaigame romane *Vilniaus pokeris*, tiek ir vėlesniuose kūrinuose.

Kitas autorius, ėmęsis bylos su sovietmečiu, buvo Sigitas Parulskis. Vienas iš svarbiausių ir savičiausių jo kūrinių – pjesė *P. S. Byla O. K.*, pastatyta režisieriaus Oskaro Koršunovo 1997 metais. Nors pavadinimas akivaizdžiai koduoja šių abiejų autorių inicialus, kūrinį galima perskaityti ir kitaip, – kaip „Post scriptum“, įvardijant, jog byla yra sėkmingai baigta. S. Parulskis, kaip ir R. Gavelis, vaizduoja sistemos prievartą: tai – mokykla, vėliau – kariuomenė, muštruojanti žmogų ir paverčia jį nesąmoningu įsakymų vykdytoju. Pati sovietinė sistema parodoma kaip kančių kelias, kurį turėjo nueiti žmogus. Kulminacija ir pabaiga – Abraomo ir Izaoko istorijos pakartojimas, tačiau šiuokart ne tėvas žudo, o sūnus aukoja tėvą dėl pilnos tiesos: „Man nusibodo žiūrėti į tave, gyvenantį puse tiesos, slepiantį dalį tiesos, verčiantį dalį tiesos melu.“³ Taip netikėtai išsprendžiama byla su praeitimi: tėvo ir sūnaus konfliktas įgauna simbolinę prasmę, koduojančią pačią kultūros situaciją. Jei, pavyzdžiui, tarpukario dramose sūnus parodomas silpnas ir negalintis pasipriešinti, tai šioje pjesėje jaunoji karta įgauna persvarą ir jaučiasi dvasiškai pranašesnė, gebanti išreikšti save bent jau atviru pasipriešinimu. Panašiai konfliktas sprendžiamas ir kito tos pačios kartos autoriaus Herkaus Kunčiaus pjesėje *Matas*, kuri teatre buvo pastatyta 2005 m., – sistema gali būti įveikiama naujos jėgos, kuri dvasiškai stipresnė. Įdomu yra tai, kad ši praeities ir dabarties santykio versija priešinga gaveliškajai: vyresniosios kartos rašytojas nepaliko jokių išsivadavimo iliuzijų.

Jurgio Kunčino romanas *Tūla* (1993) neveda bylos su sovietine praeitimi, tačiau labai aiškiai ją parodo, ypač pabrėžiama nuolatinio svaigulio būseną, kurią patiria pagrindinis veikėjas, gyvenantis sovietiniame Vilniuje ir matantis jį jau visai kitaip nei R. Gavelis. Šiam rašytojui Vilniaus kraštovaizdis tampa atminties topografija – daugiausia dėmesio skiriama Užupio erdvei, susijusiai su mylimąja Tūla. Visas kūrinys konstruojamas kaip dialogas su Tūla, kuri jau yra mirusi – tai tarsi kreipimasis į šviesiąją savo asmenybės pusę, išpažįstant tamsiąją. Valkatos laisvė parodoma ne kaip dvasinė, greičiau – gyvūniška laisvė, kurios simboliu yra šikšnosparnis – patamsių, nakties gaivalas. Istorinė tikrovė svarbi tiek, kiek ji varžo šią gyvūnišką laisvę – rašoma apie priverstinį gydymą nuo alkoholizmo. Svarbiausia – pats žmogus su savo dirgliais pojūčiais, imliais

³ Parulskis S., 3 pjesės, Vilnius: Baltos lankos, 2006, p. 132.

viskam, ką paliečia juslės. Pasakotojas medituoja savo tikrovės atvertis, kurios gali priblokšti atvirumu: visiškas pasidavimas gyvenimo svaiguliui, alkoholiui ir moterims, kurias keičia be jokios sąžinės graužaties, kaip vyno butelius. Tai visai kitoks pasakojimo tonas, ne gaveliška refleksija: greičiau tai džoiškas sąmonės srautas, vidinio pasaulio skeveldros, pagautos kaip atskiros išgyvenimų akimirkos. Taip visiškai atitrūkstama nuo praeities ir gyvenama dabarties nirvanoje: J. Kunčino žmogus akivaizdžiai neistorinis, jau nesuveidinėjantis jokių sąskaitų su praeitimi, kaip S. Parulskio, ir nefiksuojantis pavergtos sąmonės ženklų, kaip R. Gavelio. Tai postmodernios epochos žmogaus suvoktis.

Atsisakymas reflektuoti istoriją labai aiškiai justi S. Parulskio kartos poezijoje, kuriai svetimas bet koks praeities mitologizavimas. Pats S. Parulskis bene labiausiai yra įsigilinęs į mirties lauką, kuriame ryškus neigimo imperatyvas: tarsi bandoma suardyti tai, kas iki tol buvo suvokiama kaip nekvestionuojamos tiesos. Tai savotiška ankstesnių poetinių sistemų dekonstrukcija, parodant žodžių ryšių mirtį, akivaizdžius neatitikmenis. „*Die Welt ist Traum / Pasaulis yra trauma*“⁴, – taip koduojama sąmonės, o kartu ir pačios kalbos krizė. Savo poezija šis autorius labai autentiškas, įtaigiai perteikiantis šiuolaikinio žmogaus disharmoniją. Panašiausias būtų nebent į Algimantą Mackų: juos jungia neigimo filosofija, ištrinanti romantinės pasaulėjautos sukurtas poetines klišes.

Labai savitas šios kartos poetas yra Aidas Marčėnas, iš pirmo žvilgsnio galintis pasirodyti kaip tikra priešingybė S. Parulskiui. Tačiau nors vieno švieša – iš kultūros, o kito tamsa – iš prigimties analizės, tai ne antinomijos, o labiau matomos pusės. Kaip yra teigęs pats autorius, vieno neigime galima atrasti teigimo, antro teigime – neigimo, viskas gali susijungti poetiniame prasmų lauke, kurio vienprasmiskai negali iššifruoti. Trumpėjantys A. Marčėno tekstai virsta lėtomis meditacijomis, savotiškomis žodžių prasmų, ryšių atvertimis, atradimo džiaugsmu.

Abu šie autoriai ieškojo naujų poetinių formų savo pasauliams išreikšti. S. Parulskį galėtume laikyti avangardinės poetikos atnaujintoju, o štai A. Marčėnas labiau linkęs į klasikines formas, išbandęs tiek vakarietišką sonetą, tiek rytietišką haiku (naujausia knyga *Ištrupėjusios erdvės* (2012) yra haiku pavyzdys).

⁴ Parulskis S., *Mortui sepulti sint*, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 24.

Savitumu išsiskiria ir Gintaro Grajausko poezija. Galbūt ryškiausia yra tai, kad šio poeto kūrybai būdingas prozaizkumas: ją galima būtų pavadinti daiktiskąja poezija. Poetiniuose tekstuose gausu gyvenimiškos tikrovės detalių, kurios liudija žmogaus gyvenimo tikrumą ir kartu efemeriškumą – filosofuojama pačiais vaizdais. Gyvenimo nuotrupos tampa savotiškais simboliais, rodančiais fragmentišką būtį, kaleidoskopą, kurio dariniai nuolat kinta. Poetas įsižiūri į skirtingus gyvenimus, skirtingas patirtis – tai padeda nutolti nuo lietuvių poezijai būdingo išpažintinio tono ir kartu perteikti individualias patirtis: skleidžiasi savita žiūra, kiek ironiška, tačiau ne sarkastiška laikysena.

Galima būtų teigti, kad galbūt kaip tik šie autoriai įveikė lietuvių literatūrą ištikusią krizę ir atvėrė naujas raiškos perspektyvas, atrado savitą kalbėjimo būdą, kuris padėjo jiems išreikšti vidinio pasaulio sudėtingumą. Tai buvo ieškojimai, kurie sugrąžino lietuvių literatūrą į klasikinio modernizmo trajektorijas ir kartu tapo pirmaisiais postmodernistiniais bandymais: būdingas rašymas remiantis kitais teksta, juos perkuriant ir naujai interpretuojant, žaidimas tam tikromis žanrinėmis formomis. Vis dėlto visiems šiems autoriams už žaidybinius elementus svarbesnis „aš“, patiriantis pasaulį – subjekto pozicija tebėra dar labai svarbi, jis nėra kvestionuojamas kaip vėlesniuose postmodernistiniuose tekstuose.

Šiuolaikiniai literatūriniai žaidimai: Kostas Ostrauskas (pjesė *Žemaitė sutinka Šekspyrą*), Marius Ivaškevičius (pjesės *Madagaskaras, Mistras*), Tomas Šinkariukas (pjesė *Hambetas*). Kęstučio Navako ornamentiškoji poezija: naujos raiškos galimybės. Literatūros paribiai: Gabrielės Labanauskaitės audiovizualinė poezija.

Naujos postmodernistinės poetikos pradininku lietuvių literatūroje tapo K. Ostrauskas, kurio tekstai, rašyti išeivijoje, atkūrus nepriklausomybę, pasiekė ir Lietuvą. Šis autorius labiausiai išsiskiria gebėjimu pasitelkti įvairius kultūrinius kontekstus ir parodyti, kaip įdomiai gali susidurti skirtingos kultūrinės savimonės: žaidžia dėliodamas labai savitas kultūros tekstų mozaikas. Vienas iš įdomiausių jau XXI a. rašytų jo kūrinių – pjesė *Žemaitė sutinka Šekspyrą* (2008), kurioje tikras kultūrinis faktas (yra žinoma, jog Žemaitė studijavusi

Viljamo Šekspyro kūrinys) paverčiamas įtaigiu kultūrų dialogu, kuriame susitinka labai skirtingi balsai. Žemaitės kalbėjime galima atpažinti lietuvių dramaturgijos situaciją, tuometinę dramos sampratą, požiūrį į teatrą; V. Šekspyro žodžiai perteikia Vakarų kultūros subrandintą dramos ir teatro patyrimą. Įdomiausia yra tai, kad vis dėlto parodomas bandymas kalbėti ir susikalbėti, kad ir kokie dideli skirtumai būtų. Į šį dialogą įtraukiamas ir trečiasis – paties K. Ostrausko balsas. Taip kuriamas tekstas, tirštas kultūrinių nuorodų, permąstoma lietuvių kultūra: visa tai perteikiama žaidybiškai, gyva liaudiška kalba, kurią stilistiškai pajvairina poetinė – autentiškos V. Šekspyro citatos, užrašytos angliškai. Pjesė svarbi tuo, kad tai – akivaizdžiai metakultūrinis tekstas, kuriuo siekiama lietuvių dramaturgiją įrašyti į pasaulinės literatūros kontekstus.

M. Ivaškevičius taip pat imasi žaisti su kultūros įtvirtintais vaizdiniais, tačiau jo kūryba kitokio pobūdžio: rodomas ne žaismingas kultūros vyksmas, gretinant labai skirtingus balsus, bet atskleidžiamas pakitęs šiuolaikinio žmogaus požiūris į anksčiau buvusius svarbius vertės objektus. M. Ivaškevičiaus tekstus persmelkia ironiškoji perspektyva – juokiamasi iš susikurtų mitų apie tarpukarį, parodant, koks šis laikas dabar mums gali būti graudžiai juokingas (*Madagaskaras*); šaipomasi ir iš romantinio pasaulėvaizdžio, paverčiant jį tikra karikatūra (*Mistras*). Rašytojas geba kurti šmaikščius dialogus, žaisti pačia kalba: pavyzdžiui, pjesėje *Mistras* (2010) palinkėjimas išgeriant „Būk sveikas“ virsta į anglišką „Books wake us“⁵, šmaikščiai žaidžiama tarpukario Lietuvos leksika, parodant, kaip gali kisti reikšmės (kuriamos žodžio „santykiauti“ dvi-prasmybės). M. Ivaškevičius akivaizdžiai dekonstruoja įsitvirtinusius vertinimus ir tuo kartais papiktina konservatyvesnius skaitytojus (pavyzdžiui, Kazys Pakštas pjesėje *Madagaskaras* virsta Pokštu, šaipomasi iš jo idėjos Lietuvą perkelti į Afriką). Taigi demonstruojama visiška laisvė, neįpareigojantis literatūrinis žaidimas.

Gerokai sudėtingesnis už M. Ivaškevičių yra T. Šinkariukas, ypač išskirtina jo pjesė *Hambetas* (2001). Šiame kūrinyje parodomas skvarbus žvilgsnis į šiuolaikinę kultūrą, kurioje visa yra virtę simuliakrais ir simuliacija. Dramaturgas filosofo Žano Bodrilardo tekstų paraštėse iš naujo perskaito V. Šekspyro tragedijas *Hamletą* ir *Makbetą*, atskleisdamas šiuolaikinio žmogaus pasaulėjautą, visišką vidinį pasimetimą ir netikrumo jausmą. Žmogus yra valdomas

⁵ Ivaškevičius M., *Mistras*, Vilnius: Tyto alba, 2010, p. 24.

pasąmonės, kurios jis negali suvokti ir paaiškinti: nieko negelbsti hamletiškas mąslumas, lieka tik makbetiškas tikrovės patyrimas per žudymą ir mirtį. Šinkariuko vaizduojamas žmogus yra destruktivus, jis naikina tiek kitus, tiek patį save: nėra jokio tikėjimo, išsigelbėjimo vilties. Tokia nihilistinė pasaulėjauta perteikiama sąmojingais dialogais, šiukščiu žodynu. V. Šekspyras perrašomas naujai parodant, kaip gali būti pakitusi žmogaus sąmonė: šiuolaikinis mąstantis žmogus išgyvena sunkią tapatybės krizę. Nebelieka nieko, kas galėtų būti tikra, pavyzdžiui, kvestionuojama ir žmogaus lytis – vienas iš personažų, kuriam pasirodant prasideda kūrinys, yra „šauklys transvestitas“.

Iš lietuvių poetų į postmodernistinius žaidimus bene labiausiai įsitraukė K. Navakas, demonstruodamas, kaip galima naujai perkurti senąsias poetikas. Ypač linkstama į ornamentškumą, perimtą iš baroko ir jugendo stilistikos ir savaip transformuotą: eilėraščiai perkrauti puošybinėmis detalėmis, kurios slepia būties tylą, vidinę tuštumą, žodžiai tampa žaidimu gražiais paviršiais (eilėraščių rinkinys *Žaidimas gražiais paviršiais*, 2003). Poetas įtaigiai perteikia ieškojimus, kurie neturi nei aiškos krypties, nei tikslo: tai – kultūriniai žaidimai, neskiriant *sacrum* nuo *profanum*, tai – mėgavimasis niekam neįpareigojančia kūrybine laisve. Šis žaidimas savy slepia ir vidinį nerimą dėl tuštumos, kurios niekuo negalima užpildyti. Taigi K. Navakas filosofuoja vaizdais (kaip tarpukariu H. Radauskas), tačiau perteikia jau visai kitą mentalitetą – netikima nei pačia kultūra / kultūromis, nei žmogumi, tapusiu kultūros piligrimu.

Šiuolaikiniai autoriai ima abejoti žodžiu, kaip galinčiu perteikti prasmes, ypač užrašytu, tapusiu negyva raide: vis dažniau nusigręžiama nuo rašto medijos ir sugrįžtama prie kalbėjimo, garsinio perteikimo, gebančio psichologiškai įprasminti žodį, suteikti jam individualų skambesį. Viena iš audiovizualinės poezijos pradininkių Lietuvoje – Gabrielė Labanauskaitė, kartu su grupe *AVaspo* išleidusi kompaktinių vaizdo ir garso plokštelių rinkinius *Nėra okeano* (2009), *Niagara* (2010), *Kraujuojantis okeanas* (2013), kuriuose bando atskleisti įvairialypės terpės galimybes. Savita yra tai, kad eilėraštis virsta muzika, jam parenkamas muzikinis akompanimentas, žaidžiama šviesų, spalvų efektais – taigi veikiami regėjimo, klausos pojūčiai, kūrinys, įkūnytas erdvėje ir laike, virsta performansu. Taip stengiamasi peržengti ribas, nubrėžtas literatūrai, ir kurti transmedialias ženklų sistemas. Kūryba tampa sudėtingu įvairių menų sintezės išbandymu.

Moterų literatūros specifika: Renatos Šerelytės moterų akistata su praeitimi (romanas *Mėlynbarzdžio vaikai*), Lauros Sintijos Černiauskaitės dramatiškas moterų pasaulis (pjesė *Liucė čiuožia*, romanas *Medaus mėnuo*), šeimos krizė Violetos Šoblinskaitės romane *Skyrybų kambariai* ir Zitos Čepaitės romane *Moters istorija*. Neringos Abrutytės poezijos atvertys.

Moterų kūryba šiuo metu vis labiau įsitvirtina lietuvių literatūroje, dažnai sulaukia palankių vertinimų ir užsienyje. Šiuose tekstuose raiškiai skleidžiasi moters patirtis, jos susikurtas pasaulio modelis, išgyvenamos dramos. Galima matyti, kaip tos pačios temos, kurias analizuoja ir vyrai, plėtojamos jau kitaip. Pavyzdžiui, R. Šerelytė romane *Mėlynbarzdžio vaikai* (2008) daug dėmesio skiria sovietmečiui, tačiau pačią represinę struktūrą interpretuoja skirtingai nei R. Gavelis ar S. Parulskis. Represuotoji yra pati moteris: jos gyvenimas įspraustas į tam tikrus rėmus, iš kurių neįmanoma ištrūkti. Rodo mos trys moterų kartos: vyriausioji nuolankiai priima savo dalį ir tarnauja net suaugusiam sūnui, rūpinasi jo vaikais, kai pats tėvas to padaryti nesugeba; jos marti bando ištrūkti iš ją slegiančios aplinkos, tačiau nieko daugiau neranda – tik mirtį (pasitraukimas neįmanomas); jauniausios kartos moteris permąsto ankstesnes patirtis ir bando kurti gyvenimą jau laisvoje Lietuvoje, tačiau ir šie savęs ieškojimai gali pasirodyti kaip iliuzija. Moters būtis parodoma kaip problemiška, kelianti klausimus ir neduodanti galutinių atsakymų. Ypač daug dėmesio skiriama sovietmečio sužalotam kaimui, tačiau miestas taip pat neidealizuojamas, tai nėra utopinė erdvė, į kurią pasitraukusi moteris galėtų jaustis visiškai saugi. Lygiai toks pats nesaugus parodomas ir vyras, kuris savo negatyvias patirtis slopina alkoholiu, visiškai prarasdamas kritinį savęs ir aplinkos vertinimą. Šiuo atveju moteris stipresnė, galinti reflektuoti savo pasaulį, nepasiduodanti vidinėms manijoms.

Įdomus ir savitas L. S. Černiauskaitės moterų pasaulis. Bene išskirtiniausi du kūriniai: pjesė *Liucė čiuožia* (2003) ir romanas *Medaus mėnuo* (2011). Dramoje vaizduojama moteris išgyvena šeimos krizę, nori būti vertinama kaip asmuo, o ne kaip globos reikalaujantis šeimos narys. Taigi siekiama lygiaverčių santykių. Atskleidžiama, kaip stipriai vieną moterį gali paveikti susitikimas su kita, su jos pasauliu, kitokia patirtimi: tada bręstama dvasiškai, atsisakant iliuzijų apie tobulumą ir priimant gyvenimą tokį, koks jis yra. Pjesė baigia-

ma priešingai nei Henriko Ibseno *Lėlių namai* – pagrindiniu akcentu tampa ne išėjimas iš namų, o sugrįžimas į šeimą, vienas kito atradimas iš naujo. L. S. Černiauskaitė perteikia dramatišką vienas kito ieškojimą, vyro ir moters santykių sudėtingumą, pažeidžiamumą. Visai kitaip šis santykių konfliktas sprendžiamas romane *Medaus mėnuo*, kuriame vaizduojama disertaciją rašanti jauna mokslininkė, lituanistė. Nors iš pat pradžių jaučiama, kad santykiai nėra lygiaverčiai, jiems pasiduodama gyvenant vien tik instinktu, neturint jokio dvasinio ryšio. Romanas parodo, kaip tokie santykiai sužeidžia pačią moterį, galiausiai ji tampa liguistai religinga ir užsidaro nuo viso pasaulio vienuolyne. Jei pirmajame kūrinyje vis dėlto ryškesnė aktyvioji moters plotmė, savikūros siekis, tai šiame vaizduojama, kaip moterį užvaldo pasyvusis pradas, kokia stipri gali būti vidinė disharmonija. Romanas patraukia tiek įtaigiais dialogais, tiek introspekcija, tiek pačiu siužetu: sukuriamas intriguojantis naratyvas, kurį nesunkiai galima būtų ekranizuoti. Atsiranda nauja lietuvių prozos kokybė – gebėjimas patraukti skaitytoją pačiu pasakojimu. Galbūt tai yra jau išmoktos skandinavų literatūros pamokos.

Tarp moterų rašytojų minėtinos ir V. Šoblinskaitė bei Z. Čepaitė. Jei palygintume šias autorės su garsiomis švedų rašytojomis, pavyzdžiui, Mariana Fredriksson ar Kerstin Thorvall, pamatytume aiškų skirtumą: švedų autorėms labiausiai rūpi probleminiai santykiai šeimoje, seksualinės prievartos patirtys, o lietuvės labiau reflektuoja visuomenės požiūrį į moterį, šeima parodoma kaip apskritai negalima, neįmanoma. V. Šoblinskaitės romane *Skyrybų kambariai* (2008) moteris yra gyvenusi su keletu vyrų ir nė vienas nebuvo šeimos narys, tas pats ir jos dukterų gyvenime. Z. Čepaitės romane bijoma užmegzti santykius todėl, kad tokių visuomenė netoleruoja. Moteris abiejuose romanuose parodoma kaip patirianti vienatvę, netikinti šeima, aplink niekur nematanti tikro tarpusavio sugyvenimo. Vyras vaizduojamas kaip norintis valdyti moterį, kitokia santykių galimybe tiesiog netikima. Vienu ir kitu atveju rodomos iliuzinės išeitys: V. Šoblinskaitės romano *Skyrybų kambariai* moteris tikisi ištekti už vokiečio, Z. Čepaitės romano *Moters istorija* (2003) pagrindinė veikėja pasirenka emigraciją į Ameriką. Rašytojos reflektuoja pirmiausia bėgimą nuo savęs, nuo savo aplinkos į utopines susikurtas erdves: parodoma, jog postsovietinė moteris pirmiausia bijo pati savęs ir pasirenka tai, kas yra lengviausia – bėgimą.

N. Abrutytė tiesiogine to žodžio prasme yra pasitraukusioji: gyvena ne Lietuvoje, o Danijoje, Kopenhagoje. Jos kūryboje atsiskleidžia sudėtingas menininkės pasaulis, kurio vienas iš dėmenų – atviras žvilgsnis į komplikuotus vyro ir moters santykius, artumo ir atskirtumo patirtys. Galima justi įtampą, kuri tampa dviejų žmonių skirtimi. Moteris skaudžiai išgyvena santykių tuštumą ir ilgisi pilnatvės, dialoge ieško atsakymo į būtiškuosius klausimus, ieško pačios kūrybos. Pagrindinė eilėraščių paradigma – maištas ir kartu rezignacija, laisvės troškimas ir pasidavimas gyvenimo srautui, savasties paieškos ir nesi-priešinimas lyties, kultūros nulemtoms santykių paradigmoms.

Eseistikos proveržis. Rolando Rastausko kultūrinė topografija (rinktinė *Kitas pasaulis*). Poetinės Donaldso Kajoko esė įžvalgos (rinktinė *Dykinėjimai*). Personaliausios esė iššūkiai: Giedros Radvilavičiūtės atvertys (rinktinė *Suplanuotos akimirkos*). Juliaus Sasnausko esė provokacijos (rinktinė *Dar kartą – Žmogaus Sūnus*).

Lietuvių eseistikos pradžia galima būtų laikyti tarpukarį, kada pasirodė Jono Kossu-Aleksandravičiaus esė rinktinė *Dievai ir smūtkeliai* (1935). Sovietmečiu šis žanras buvo visiškai apmiręs, palaikomas vien tik eseistinių kūrybos apmąstymų (Eduardas Mieželaitis, Justinas Marcinkevičius): nelaisvės sąlygomis jokių kanonų nevaržoma esė negalėjo laisvai skleistis. Situacija pasikeitė Lietuvai tapus nepriklausoma: atsirado daug tekstų, kurie sunkiai pakluso griežtai novelės formai, nesidavė valdomi apsakymo poetikos. Eseistika tapo nauju laisvo autoriaus saviraiškos būdu, „aš“ reprezentacijos galimybe. Šie tekstai balansavo tarp fikcijos ir dokumentikos, proziškumo ir poetiškumo, sudėtingumo ir banalumo...

Vienas iš savičiausių šio laikotarpio Lietuvos eseistų, įvertintų Lietuvos nacionaline kultūros ir meno premija būtent už esė kūrybą, – R. Rastauskas. Jo tekstai išskirtini tuo, kad asmeninės patirtys paverčiamos kultūrinėmis atvertimis, naujais atradimais sau ir kitiems. Eseistas įdėmiai žvalgosi tiek po Europos, pasaulio, tiek po Lietuvos kultūrą, pamatydamas tai, kas kitiems yra tarsi savaime suprantama. Autoriaus balsas jaučiamas kaip lygiaverčio dialogo dalyvio, gebančio užmegzti ryšį su kitų kultūrų žmonėmis, padedančio pažinti

kitus kultūrinius kontekstus, kurie mažai ar visai nežinomi. Pavyzdžiui, būtent R. Rastauskas ima kalbėti apie savitą Sarajevo poetą Josipą Ostį, leidžia pajusti jo poeziją cituodamas ir padėdamas suvokti mažos Europos tautos balsą. Eseistas provokuoja išprususį skaitytoją ieškojimams, nebūtinai einant jo pramintais keliais. Rašytojo tekstuose justi didžiulė kultūros aistra, noras įsigilinti ir suprasti pasaulio įvairovę per kultūros ženklus.

O štai D. Kajokas yra visiškai kitoks. Jis gilinasi ne į kultūrinę topografiją, o į savo vidinę tikrovę: erdviniai ženklai mažai turi reikšmės. Išorėje lyg niekas nesikeičia, tačiau vyksta intensyvus vidinis gyvenimas aiškinantis amžinuosius klausimus, niekad nepaliaujamai klausiant ir nerandant atsakymo. D. Kajokas išsiskiria dvasiniu jautrumu ir nuoširdumu pirmiausia sau pačiam, o paskui tam, kuris skaito ir bando atpažinti sąskambius savo dvasioje. Šį autorių galima būtų pavadinti aistringą sielos tyrinėtoju, tikru montenišku mąstytoju, bandančiu išlikti sąžiningu šiame simuliakrų ir simuliacijų laike. Savotiškai einama prieš šiuolaikinės žurnalistinės esė srovę: užuot kalbėjus apie juslinį „aš“, gilinamasi į asmenybės gelmines struktūras, santykį su „kitu“. Tam nebyliam dialogui išsakyti dažnai pasirenkama poetinė kalba: esė – kaip išplėtoti poetiniai išpažinimai, išreiškiantys vidinės tikrovės impulsus.

G. Radvilavičiūtės esė panardina į sudėtingą, savitą moters pasaulį, kuris intriguoja savianalize. Rašytoja išsiskiria skvarbiu analitiniu žvilgsniu, persmelkiančiu moters patirtis, geba raiškiai atskleisti reakcijas į aplinkos dirgiklius, parodo šiuolaikinės moters egzistenciją kaip kitokią, provokuojančią iš naujo pažinti ir suprasti. G. Radvilavičiūtės kuriamas moters pasaulis perteikiamas be savigailos, graužaties – greičiau justi ironija ir saviironija. Autorė sėkmingai įveikia moterų prozai vis dar būdingą emocinę egzaltaciją ir prabyla lakoniška, ekspresyvia kalba – įtaigų kalbėjimo būdas, patraukiantis savo naujumu ir sugestyvumu.

J. Sasnausko eseistikos neįmanoma priskirti jokiame tipui: tai nei kultūrologiniai svarstymai, nei dvasinės meditacijos, nei patirtinis rašymas. Kūriniai pirmiausia pasirodė kultūros leidinyje *Šiaurės Atėnai* kaip sekmadieniniai apmąstymai, kviečiantys autentiškam dialogui su Dievu, kurį bandoma atrasti per metaforas, paradoksalius palyginimus. Šis autorius bene labiausiai įsigilinęs į metaforos prigimtį: tai, kas negali būti apibrėžiama, tampa iššūkiu mūsų

sąmonei, kiekviena pastanga eiti nuo to, kas pažįstama, prie to, kas nepažinta, perteikia religinį išgyvenimą. Tik tuomet, kai lieka sustabarėjusios metaforos, apmiršta ir žmogaus dvasia: rašytojas provokuoja skaitytoją, siūlydamas netikėtas Dievo įvardijimo paradigmas, ginčydamasis su garsiais XX a. mąstytojais, pavyzdžiui, Žanu Poliu Sartru, ir parodydamas kitokią perspektyvą. Jau nuo pat pirmųjų savo tekstų J. Sasnauskas jautriai reaguoja į bet kokią minties sustabarėjimą, aklą autoritetų vardų kartojimą: savo apmąstymais siekia minties gyvybės, kuri teologinį kalbėjimą paverstų poetiniu – minties įtaiga šis autorius nenusileidžia kitiems eseistams.

Galima būtų įvardinti eilę eseistų: Eugenijų Ališanką, Gintarą Beresnevičių, Alfonsą Andriuškevičių, Sigitą Gedą, G. Grajauską, S. Parulskį ir kitus – visi jie atskleidžia šio žanro tekstų įvairovę, nekanoniškumą. Esė, kaip joks kitas šiuolaikinis žanras, parodo dabarties literatūros gyvybingumą, liudija XX–XXI a. sandūros žmogų, jo pastangas aiškinti save ir pasaulį – savaip, nesibaiminant likti nesuprastam ir atmestam.

Tarpkultūrinė literatūra. Lietuvių išeivių knygos anglų kalba: Antano Šileikos romanas *Pogrindis* ir Rūtos Šepetys romanas *Tarp pilkų debesų*. Lietuvos žydų kūryba: Grigorijaus Kanovičiaus romanas *Šėtono apžavai*, Marko Zingerio romanas *Grojimas dviese*, Icchoko Mero apsakymų rinktinė *Apverstas pasaulis*. Jaroslavo Melniko prozos savitumas. Skirtingų kultūrų patirtys: Dalios Staponkutės esė rinktinė *Lietumi prieš saulę* ir Aušros Matulevičiūtės novelių romanas *Ilgesio kojose*.

Šiuolaikinės literatūros, ne tik eseistikos, bet ir visos kūrybos, negalima suvokti kaip kažkokio vientiso darinio, sistemos, kurios nariai vieni su kitais būtų susiję artimais ryšiais, subrendę toje pačioje kultūrinėje aplinkoje. Atsiranda tekstų, kurių negalima priskirti vienai kultūrai: tokiai kūrybai įvardinti vokiečių literatūrologai pasitelkia „tarpkultūrinės literatūros“ („Interkulturelle Literatur“) sąvoką, kuri vis labiau populiarėja išstumdama anglakalbėje erdvėje įprastos „migracijos literatūros“ („Migrant Literature“) terminą. Lietuvoje šis tarpkultūriškumas egzistavo jau šimtmečius: kurta lietuvių literatūra gudų, lenkų, rusų, vokiečių, švedų kalbomis, perimant to kultūrinio arealo

rašties konvencijas. Šiuolaikinės tendencijos: atsiranda vis daugiau tekstų, parašytų anglų kalba ir skirtų pirmiausia angliškai skaitančiai auditorijai, patys autoriai yra išaugę anglakalbėje aplinkoje ir rašo nesiekdami prisitaikyti prie kitokio mentaliteto. Pavyzdžiui, A. Šileika ar R. Šepetys yra Amerikos žemyno augintiniai. Šie autoriai išsiskiria tuo, kad siekia perteikti savo pačių nepatirtą, bet norimą pažinti gyvenimą, susijusį su tėvais, seneliais ar proseneliais, gyvenusiais Lietuvoje. Naujai primenamos dramatiškos tautos patirtys, kurios Vakarams yra mažai žinomos: partizaninis karas, tremtys. Apie tai kalbama pasitelkiant tas pasakojimo struktūras, kurios vakariečiui yra gerai atpažįstamos: įtempto siužeto kūriniai patraukia net ir pokario istorija nesidominčią literatūros skaitytoją.

Labai svarbią vietą lietuvių literatūroje užima Lietuvos žydų sukurti tekstai: Grigorijaus Kanovičiaus, Icchoko Mero ir Marko Zingerio. Visi šie autoriai reflektuoja savo tautos patirtis, kurios yra neatsiejamos nuo Lietuvos. Niekas iš lietuvių autorių kol kas nesugebėjo perteikti XX a. žydų tragedijos taip, kaip šie rašytojai, įtaigiai parodę laiko sudėtingumą ir atskiros žmogaus atsakomybę, iš anksto neteisindami ir nesmerkdami, o atskleisdami tragiškąją istorijos paveikslą. G. Kanovičiaus kūriniai išsiskiria nuorodomis į senuosius žydų kultūros tekstus, tautos atmintyje išsaugotus vertybinius principus, požiūrį į save ir Dievą. Šis pasaulis sudėtingas, bet kartu turintis ir aiškų pagrindą – kreipimasis į Dievą tampa bene svarbiausiu leitmotyvu romane *Žydų parkas* (1998). Romanas *Šėtono apžavai* (2008) perteikia dieviškojo ir velniškojo prado kovą atskiros žmogaus sieloje ir jo kuriamoje aplinkoje – visa tai įsikūnija istorijoje, mažame Lietuvos miestelyje, kuris išgyvena pirmojo sovietmečio baimes ir vokiečiųmečio baisumus.

I. Mero garsiajame romane *Lygiosios trunka akimirka* ši gėrio ir blogio kova parodoma kaip egzistencinė, atkartojanti Kristaus aukos motyvą: Abraomas aukoja savo sūnų už žydų geto vaikų gyvybes. Tiek ankstyvoji, tiek vėlyvoji I. Mero kūryba (novelių rinktinė *Apverstas pasaulis* pasirodė 1995 m.) išsiskiria kultūriniu daugiabalsiškumu: vienoje semiotinėje erdvėje atsiranda Kaunas ir Tel Avivas, lietuviškumas ir žydiškumas, krikščionybė ir judaizmas (novelė „Paskutinė vakarienė“).

Panašią kultūrinio dialogo linkmę renkasi ir M. Zingeris, tačiau jo kūryboje, skirtingai nei Kanovičiaus ar Mero, nelieta religinio matmens, o svar-

biausią vietą užima kultūrinis: siekiama atrasti žydų kultūros pėdsakus Lietuvoje, atsigręžiama į tarpukario ir karo metų Kauną kaip romane *Grojimas dviese* (2002), kuriame parodoma, kad aiškinantis svetimų, tolimų žmonių gyvenimus galima netikėtai atrasti ir savo tapatybę, kuri buvo slepiama ilgus metus. Refleksijos objektu tampa žydų trauminė atmintis, kurios siekiama atsikratyti užmarštimi. Visi šie žydų tautybės autoriai svarbūs tuo, kad jie vienokiu ar kitokiu būdu iš tylos prikelia savo tautos atmintį ir autentišku balsu prabyla apie tai, kas Lietuvos žydų istorijoje yra skaudžiausia. Lietuvių autoriai, kalbėdami apie tuos pačius istorinius įvykius, dar yra gana paviršutiniški, vienpusiški, negebantys perteikti tragiškų patirčių: nei S. Parulskio romanas *Tamsa ir partneriai*, nei Daivos Čepauskaitės pjesė *Duobė* nepasiekia tokio vidinio tikrumo.

Tarsi visai atstu nuo lietuvių literatūros būtų ukrainiečių kilmės rašytojo J. Melniko kūryba (romanai ir smulkioji proza), kuri Ukrainoje dar menkai žinoma. Šis autorius bene raiškiausiai perteikia reliatyvistinę šių dienų sąmonę, mėgsta konstruoti situacijas, kas būtų, jeigu... Jo kūriniai yra paraboliški, neretai priartėjantys prie fantastinės literatūros. Tačiau autorius kviečia ne vaizduotės žaidimams kaip *fantasy* žanro kūriniuose, o filosofiniams apmąstymams – beje, tikroji jo profesija filosofas (iš lietuvių kultūrinio paveldo jam artimesnis būtų filosofinis palikimas, pavyzdžiui, mini lietuvių išeivijos filosofą Aleksandrą Mauragį). Tokie kūriniai kaip J. Melniko išlaisvina lietuvių literatūrą nuo perdėto realybės sureikšminimo, parodo naujas pasakojimo perspektyvas.

Savotiškuose lietuvių literatūros ir pačios kultūros paribiuose atsidūrė ir tos autorės, kurios išvyko iš Lietuvos ir tapo naujos egzilinės tapatybės liudininkėmis. Tai – D. Staponkutė, reflektuojanti lietuvių ir graikų kultūrą esė knygoje *Lietumi prieš saulę* (2007), labiausiai pabrėždama „kito“ nepažinumą, tolumą, ir A. Matulevičiūtė, atskleidžianti to, kas „sava“, efemeriškumą, netikrumą, problemiskumą santykyje su „kitu“, prancūzų, libaniečių kultūra. Šios autorės novelių romane *Ilgesio kojos* (2010) pagrindinė veikėja Inesa aplinkinių yra suvokiama kaip kitokia. Tai provokuoja tiek kitus, tiek ją pačią pažinti savastį, tačiau susiduriama su neišsprendžiama dilema: „Visai galimas daiktas, kad niekada nebegalėsiu pasakyti, kur yra mano *namai*...“⁶

⁶ Matulevičiūtė A., *Ilgesio kojos*, Vilnius: Tyto alba, p. 116.

Taigi lietuvių literatūra tampa daugiabalsė: ją sunku pavadinti tautine, greičiau tarpkultūrine, apimančia įvairias kultūrines patirtis ir jomis praturtinančia šiuolaikinį skaitytoją.

Jauniausios kartos kūryba. Naujos saviraiškos galimybės: Marijos Korenkaitės pjesė *Pabėgimas į Akropolį*, Justo Tertelio pjesė *Pra*, Marijaus Gailiaus novelės *Šlapias spalis*, Jurgos Tumasonytės trumpoji proza *Dirbtinė muselė*, Ievos Toleikytės apsakymai *Garstyčių namas*. Pauliaus Norvilos ir Ilzės Butkutės poezija.

Šiai kartai, gimusiai nepriklausomos Lietuvos išvakarėse, jau neteko patirti sovietmečio realijas. „Gimiau, kai Lietuvoje plito dainuojanti revoliucija, aižėjo geležinė uždanga, o poetai stadionuose virkdė žmones“⁷, – rašo J. Tumasonytė, viena iš šios kartos atstovių. Jauniausiems lietuvių literatūros autoriams būdingas kitas mentalitetas, jie išaugo kitoje kultūrinėje terpėje. Sunku dar ką nors pasakyti apie bendras naujausios literatūros tendencijas.

Jauniausios kartos dramaturgams būdingas labai artimas ryšys su teatru, jie yra atėję iš teatrinės aplinkos (režisieriaus Aido Giniočio studentai). M. Korenkaitės kūryboje justas noras patraukti dramine intriga: pavyzdžiui, pjesėje *Pabėgimas į Akropolį* analizuojama šiuolaikinės pramogų kultūros įtaka jaunam žmogui, provincijos ir centro atskirtis, kartų santykiai. Kūrinį pristatant scenoje (premjera įvyko 2008 m.) atsiranda brechtiškieji zongai, padedantys žiūrovui analitiškai žvelgti į vaizduojamą situaciją, nesusitapatinti su veikėjais ir nepasiduoti jausmams. Analitinė perspektyva būdinga ir kitam šiuolaikiam autoriui – J. Terteliui, kuris pjesėje *Pra* analizuoja jau ne kasdienybę, o šiuolaikinį teatrą, užduoda esminius klausimus apie teatro prigimtį, aktoriaus pašaukimą, kūrybinį gyvenimą. Kūrinys tampa paskata žiūrovui tapti dėmesingesniam, budresniam, kritiškesniam. Taigi naujoji drama pasižymi tolimu nuo tvirtas pozicijas turėjusios poetinės dramos ir bandymu atrasti šiuolaikiam teatrui tinkamiausią draminę raišką.

Šių dienų jaunųjų prozininkų kūryba, pasirodžiusi Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos „Pirmosios knygos“ serijoje, pasižymi poetika, kurioje ryškiai jun-

⁷ Tumasonytė J., *Dirbtinė muselė*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2011, IV virš.

tama siurrealizmo įtaka kaip J. Tumasonytės prozos tekstuose *Dirbtinė muselė* (2011) ar magiškojo realizmo trauka I. Toleikytės apsakymų rinktinėje *Garsų tyčių namas* (2009). O štai M. Gailiaus knygos *Šlapias spalvis* (2012) novelėse įmanoma atrasti *fantasy* bruožų, pavyzdžiui, rašoma apie XXI a. vidurį, kada „Lietuvos vardas dar vartojamas tarp vyresnės kartos individų ir poetiniuose žanruose“⁸ (novelė „Šlapias spalvis“). Visų jų kūryboje analizuojami trūkinėjantys žmonių ryšiai, akcentuojama vienatvės tema. Išskirtina tai, kad stengiamasi pažinti kitokią „kito“ būtį: I. Toleikytės ir J. Tumasonytės kūryboje imama pasakoti iš vyriškos perspektyvos (apsakymas „Studijų laikų baseinai“, novelė „Išeitis“), M. Gailiaus siekiama priartėti prie moters žiūros (novelė „Metro“). Tai tampa įdomiu tapatybės tyrimu, bandymu įsigilinti į „kito“ patirtis. Vis dėlto visų jaunųjų autorių kūryboje parodoma, kad vyro ir moters pasauliai yra tolimi, ryšiai paviršutiniški, justai nusivylimas. M. Gailius šaiposi iš seksualinės revoliucijos, kuri atnešė dar didesnę vergovę: jo vaizduojami žmonės abejingi vienas kitam, vaikinas nesureaguoja net tada, kai sužino, kad jo mergina buvo išprievartauta – jam Skaistė buvusi tik laikina seksualinė partnerė (novelė „Atsuktuvai“).

Šiuolaikinė poezija taip pat perteikia tą būties paviršutiniškumą. G. Norvilos eilėraščiai išsiskiria labai sklandžiu eiliavimu, kuris patraukia klasikinės eilėdaros metrais. Tačiau šis neįpareigojantis lengvumas atrodo dirbtinas, prasmės išsprūsta, negyvos, tarsi bandoma visiškai užsimiršti, paskęsti ritminiuose garsų pliūpsniuose. Galbūt tokia kūryba pasireiškia simptomiškai šiuolaikinės kultūros ženklais, visiškas reiškinių išsekimas. Kiek kitokia I. Butkutės poezija – rinkinys *Karavanų lopšinė* (2011). Joje taip pat juntami ritminiai intervalai, eilėraščių struktūruojantys į tam tikras atkarpas, tačiau jau nebėra būties lengvumo, skverbiamasi į kultūros vyksmą ir bandoma išskaityti civilizacijos ženklus. Tai – poezija, kurioje pasimato pasaulio svetimumas ir kartu savumas, justai lyrinio subjekto ambivalentiška būseną: kritiškai iš šalies vertinti, bet kartu ir priimti, susitapatinti. Pasaulis kaip pasikartojantis, užtemdantis individualią būtį ir paliekantis išmoktas pozas, leidžiantis sutapti su bet kuo. Tai ir prasmų atradimas, ir jų naikinimas, parodant, jog nieko nėra individualiai reikšmingo.

⁸ Gailius M., *Šlapias spalvis*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2012, p. 105.

Šiuolaikinės naujausios literatūros autoriai dar ieško savų raiškos galimybių. Tačiau tai, ką galima dabar atpažinti, liudija neužsisklendimą tradiciniame lietuvių literatūros lauke: kalbama bandant tapti autentiškais jau XXI amžiaus balsais.

Klausimai

1. Kodėl Grinkevičiūtės memuarus galima vadinti lietuvių literatūros fenomenu?
2. Kuo išskirtinė Parulskio pjesė „P. S. Byla O. K.“?
3. Ką galima vadinti postmodernistinės poetikos pradininku?
4. Kokios temos būdingos šiuolaikinei moterų literatūrai?
5. Kas galėjo lemti tokį esė žanro populiarumą?
6. Kaip apibūdintumėte tarpkultūrinę literatūrą?
7. Kokie jauniausios kartos kūrybos bruožai?

Asta Gustaitienė

LIETUVIŲ VAIKŲ LITERATŪROS ISTORIJA

Bandant diachroniškai apžvelgti lietuvių vaikų literatūrą, išryškinti jos raidą bei dinamiką, tenka pradėti nuo bendrų, ne tik lietuvių vaikų literatūrai būdingų dalykų ir teigti, jog vaikų literatūra – nevienalytė ir apie ją apskritai gana sunku kalbėti. Iškart iškyla adresato amžiaus (ikimokyklinis, jaunesnis mokyklinis, jaunuolio), žanro (realistiniai kūriniai, didaktinė literatūra, literatūrinės pasakos, istorinė nuotykinė literatūra, *fantasy* ir pan.), tikslo (estetiniai, pedagoginiai, biblioterapiniai ir pan.), tematikos ir pobūdžio aspektas (kriščiioniškas, antikriščiioniškas). Be to, akivaizdu, kad vaikų literatūra stipriau nei literatūra suaugusiesiems šalia estetiškos funkcijos atlieka ne mažiau svarbias relaksacinę, pažintinę, auklėjamąją, vertybių perteikimo ir formavimo. Visos jos susijusios su amžiaus tarpsnių psichologija, edukologija, menotyra. Dėl vaikų literatūros sampratos ir traktuotės įvairovės egzistuoja itin daug skirtingų požiūrių į šią literatūrą, jos vertinimo metodų, teorinių prieigų. O tokie klausimai kaip, kiek vienu ar kitu metu vaikų literatūra buvo pažymėta didaktikos ženklų, kiek pavykę ją ištirpdyti, paslėpti meniniame kūrinio audinyje, bene aktualiausi iš esmės aptariant bet kurio laikotarpio lietuvių vaikų literatūrą. Tai gražiai parodo literatūrologas Lionginas Šepkus, kuris, kalbėdamas apie XX a. I pusės lietuvių vaikų literatūrą, su neslepia nuoskauda konstatuoja, jog „kai kuriuose S. Zobarsko, ir ypač V. Tamulaičio apsakymuose suaugusiųjų vertybių nesugeba ištirpdyti vaiko sielos šiluma, ir jos lieka plikai pamokančios, kad ir kaip jas autoriai dangstytų egzaltuotu jausmingumu“¹. Apskritai lietuvių vaikų literatūros statusas bendrame literatūros kontekste ilgą laiką nebuvo

¹ Šepkus L., „Kur vingiuoja didaktizmo keliai“, Vaikų literatūros patirtis, Vilnius: Šviesa, p. 138.

aiškus, o ši literatūra vertinama tarsi paraliteratūra, „tarp“ literatūra, kuri, nors visuotinai pripažįstama kaip vertinga, kaip svarbi vaikams ugdyti, pirmiausia buvo traktuojama kaip utilitarinė priemonė, tarsi kokia nors pedagogikos pagalbininkė. Jos vertinimo kriterijai ir pats vertinimas ilgai išliko amorfiški. Ši literatūra nuosekliau buvo pradėta vertinti tik XX a., o pirmasis lietuvių vaikų literatūros tyrinėtojas buvo lietuvių literatūros klasikas Bernardas Brazdžionis, kuris 1942 m. keliuose vaikų žurnalo „Žiburėlis“ numeriuose publikavo seriją straipsnių „Lietuvių vaikų literatūra“, kuriuose bandė nuosekliai apžvelgti vaikų literatūros istoriją nuo pat jos ištakų iki 1941-ųjų metų. Beje, pats studijos autorius B. Brazdžionis, pasirašinėjęs Vytės Nemunėlio slapyvardžiu, iki šiol yra suvokiamas kaip vienas mylimiausių lietuvių vaikų literatūros kūrėjų.

Žvelgiant į XXI a. 2 deš. Lietuvos knygų leidybos, platinimo, mokslinės refleksijos situaciją, akivaizdu, kad lietuvių vaikų literatūra laipsniškai stiprėja, jos kiekvienais metais išleidžiama vis daugiau, be to, vaikams jau kuria ir ne mažai gerai žinomų profesionalių suaugusiųjų literatūros rašytojų: Renata Šerelytė, Laura Sintija Černiauskaitė, Vilė Vėl, Kęstutis Navakas ir kiti. Drauge vaikų literatūra apmąstoma ir estetiškai vertinama vis sistemingiau ir nuosekliau, vos ne kiekviename kultūros ir meno savaitraštyje šalia suaugusiųjų lygia dalimi aptariama ir vaikų literatūra. Kita vertus, Lietuvoje iki šiol nėra mokslinių monografijų, kuriose būtų pateikta vaikų literatūros etapų analizė, sistemingas požiūris į literatūros raidą. Vis dar tenka remtis sovietmečiu pasirodžiusia enciklopedinio pobūdžio Vinco Aurylos monografija „Lietuvių vaikų literatūra“, išleista 1986 metais². Ji sistemingiausiai aprėpė visą lietuvių vaikų literatūrą (nuo ištakų iki 1986-ųjų), autorius subtiliai analizavo, interpretavo bei vertino kanoninius vaikų literatūros kūrinius, ieškojo sąsajų su klasikine užsienio autorių vaikų literatūra, tačiau knygoje išsakytos mintys smelkte persmelktos specifiškai sovietinio, ideologizuoto požiūrio.

Nepriklausomybės metais pasirodė nemažai vertingų aspektinių lietuvių vaikų literatūros tyrinėjimų. Vienas iš vertingiausių buvo straipsnių rinkinys „Vaikų literatūros patirtis“, sudarytas profesoriaus, vieno iš didžiausių XXI a. lietuvių vaikų literatūros entuziastų, vertėjų (Viltaro Alksnėno slapyvardžiu) ir nuosekliausių tyrinėtojų Kęstučio Urbos. Buvo suburta geriausių lietuvių vaikų literatūros tyrinėtojų grupė, kuri pasistengė pateikti naują požiūrį į XX a.

² Auryla V., *Lietuvių vaikų literatūra*, Vilnius: Vaga, 1986.

pradžios lietuvių vaikų literatūrą, iš naujo ją įvertinti, apvalyti nuo sovietmečiu suformuluotų požiūrių, ypač į XX a. pradžios (iki 1940-ųjų) vaikų literatūros faktus. Be to, itin svarbus tapo ir paties K. Urbos 2002 m. parašytas straipsnis „Literatūra vaikams ir paaugliams“³, kuriame jis jau tipologizuoja XX a. pab. – XXI a. pradžios lietuvių vaikų literatūrą. Šiandien lietuvių vaikų literatūros tyrinėjimams angažuojasi daugelis literatūros mokslininkų: Vita Mozūraitė, Kęstutis Urba, Danguolė Šakavičiūtė, Romualdas Skunčikas, Džiuljeta Maskuliūnienė, Loreta Jakonytė, Neringa Mikalauskienė, Loreta Žvironaitė, Aleksandra Strelcova ir kiti. Kiekvienas iš jų yra atlikęs aspektinių lietuvių vaikų literatūros tyrinėjimų, parašę monografijų, mokslinių straipsnių, be to, savo vaikų literatūros tyrimuose taiko įdomius šiuolaikinius literatūrologijos metodus.

Lietuvių vaikų literatūra vis plačiau pristatoma užsienyje. Kartu su ja – lietuvių vaikų knygų iliustratoriai ir jų iliustracijos. Daug dėmesio lietuvių vaikų literatūrai skirta Bolonijos vaikų knygų mugėje, kurioje 2011 m. Lietuvos atstovai buvo garbės svečiai. Per kelerius metus Bolonijos knygų mugei skirtoje interneto erdvėje buvo pristatyti beveik visi geriausi lietuvių vaikų rašytojai, iliustratoriai, taip pat plačiau supažindinta su sovietmečio lietuvių vaikų literatūros, iliustracijos paveldu, atskleistas sovietmečio literatūros kanonas (http://lithuania-bologna.eu/en/376989/in_focus/lithuania-presents-a-special-book-exposition-by-internationally-celebrated-illustrator-kestutis-kasparavicius). Nemažai lietuvių vaikų literatūros yra pateikta ir prieinama internete tiek lietuvių, tiek anglų kalba. Pavyzdžiui, svetainėje <http://thelithuanians.com/page9.html> galima rasti lietuviškų pasakų „Kaimietis, kaunietis ir šuo“ (*The Villager, The Man from Kaunas, and The Dog*), „Kelautojas ir senelis“ (*The Traveler and The Old Man*). Gana daug lietuviškų knygų verčiama naudojant programą „Dvi kalbos“ (*Dual Language*) (<http://www.brightbooks.co.uk/ecommerce/childrens-books/dual-language-childrens-books/lithuanian-dual-language/> ir kt.).

Kalbant apie lietuvių vaikų literatūros istoriją, joje galima išskirti 4 etapus:

- vaikų literatūros pradmenys (iki 1904-ųjų m.);
- nuo 1904-ųjų iki 1940-ųjų metų;
- sovietmečio vaikų literatūra;
- naujausioji vaikų literatūra.

³ Urba K., *Literatūra vaikams ir paaugliams*, in Naujausioji lietuvių literatūra, Vilnius: Alma littera, 2002.

Toliau pateikta šių etapų apžvalga, svarbiausi rašytojai, jų kūrybos tyrimai.

Be abejo, toks tipologizavimas diskutuotinas dėl to, kad antrasis laikotarpis „Nuo 1904-ųjų iki 1940-ųjų metų“ galėtų būti išskirtas į du segmentus: 1) nuo spaudos draudimo panaikinimo 1904-aisiais iki nepriklausomybės paskelbimo 1918-aisiais ir 2) nuo 1918-ųjų iki 1940-ųjų metų. Vis dėlto chronologiškai pažvelgta į vaikų literatūrą iš platesnės laiko perspektyvos. Daugiausia susitelkta į užsieniečiams įdomiausius naujosios lietuvių vaikų literatūros faktus bei tendencijas, į „gyvus“, iki šiol skaitomus kūrinius. Išryškinant svarbiausius atskirų laikotarpių vaikų literatūros faktus, nuolat keliamas klausimas, kiek vienas ar kitas skirtingu laikotarpiu parašytas kūrinys galėtų kalbėti šiandien, kiek jis galėtų kalbėti ne tik lietuvių vaikams, bet ir užsieniečiams?

Vaikų literatūros pradmenys (iki 1904-ųjų metų)

Geriausiai lietuvių vaikų literatūros visumą, raidą bei transformacijas gali padėti suvokti Kaune įsikūręs *Vaikų literatūros muziejus* (Maironio lietuvių literatūros muziejaus filialas) (http://www.muziejai.lt/kaunas/vaiku_lit_muz.htm), kuriame eksponuojamas gražiai įrėmintas pirmasis 1763 m. lietuviškai parašytas ir išspausdintas, specialiai vaikams skirtas nežinomo autoriaus eilėraštis *Kalėdaitis dėl mažų vaikelių*, kuris šiandien atrodo egzotiškas ne tik dėl specifinės, sunkiai suprantamos kalbos ir rašybos, bet ir tematikos, – rykštės garbinimo, t. y. vaiko mušimo rykšte, pagal eilėraščio logiką atliekančio begalę pedagoginių funkcijų: išmoko paklusnumo, pagarbos tėvams – „pavaro razumą ing galvą“, „ožį išvaro“ ir kita.

Aptariant lietuvių vaikų literatūros pradmenis, būtina atsižvelgti į kelias aplinkybes:

1. Panašiai kaip ir pasaulinės vaikų literatūros istorijoje dalis suaugusiems rašytų knygų ilgainiui buvo priskirtos vaikams ir net tapo vaikų literatūros klasika (Džonatano Svifo „Guliverio kelionės“ ar Danieliaus Defo „Robinsonas Kruzas“). Lietuvoje taip pat kai kurie senosios (pavyzdžiui, Kristijono Donelaičio „Metai“) ar XIX a. suaugusiems skirtos literatūros klasikiniai

kūriniai (Motiejaus Valančiaus „Palangos Juzė“), ypač šių kūrinių ištraukos, yra pritaikomos vaikams, pateikiamos mokyklų vadovėliuose. Todėl, pavyzdžiui, ir Bernardas Brazdžionis, kalbėdamas apie Vinco Pietario 1904 m. išspausdintą romaną „Algimantas“, rašo, jog jis, nors ir ne vaikams rašytas, bet „daugiausia jų skaitytas ir skaitomas“⁴.

2. Kai kuriuose senosios ir XIX a. literatūros kūriniuose, pirmiausia religinio pobūdžio, šventųjų gyvenimų aprašymuose, viename ar kitame jų kontekste minimas vaikas. Tokie kūriniai neretai tampa įdomūs ne tik suaugusiųjų literatūros tyrinėtojas, antropologams, edukologijos istorikams, bet taip pat ir vaikų literatūros specialistams, mat padeda suvokti požiūrio į vaiką dinamiką. Be to, literatūros tyrinėtojus domina ir tai, kas tuo metu patiko vaikams, kas jiems buvo skaitoma.

3. Visoje XVIII–XIX a. lietuvių vaikų literatūroje galima išvelgti dvi linkmes, kurias V. Auryla yra apibrezęs taip: „šviečiamoji (proto ugdymo) ir moralinė (jausmų taurinimo).“⁵

4. Carinei Rusijai uždraudus spaudą lietuviškais rašmenimis (1863–1904), ilgam sustojo natūralus vaikų literatūros vystymasis.

Iki pat XIX a., mąstant apie lietuvių vaikų literatūrą, įprasta ją vertinti kaip esančią ištakų lygmenyje – vaikiška tematika atsispindi iš esmės tik religinio turinio knygose. XIX a. I pusėje literatūrologo V. Aurylos teigimu dominavo „šviečiamosios knygos, tautosaka, pasakėčios, gamtos vaizdeliai, beletrizuoti moraliniai pasakojimai, pirmieji eilėraščiai ir laisvai perpasakoti pasaulinės vaikų literatūros kūriniai“⁶. Tuo metu buvusi labai stipri didaktinė tradicija, rašytojai savo kūriniuose paraleliai vaizdavo gerus ir blogus vaikus, kurie dažniausiai niekaip nekeičia savo elgesio iki pat kūrinio pabaigos, ir, panašiai kaip folklorinėse pasakose, paklūsta tapatumo principui, t. y. iškart yra geri arba blogi. Vienas iš talentingiausių XIX a. didaktinės literatūros rašytojų – Motiejus Valančius – sukūrė daug tipiskų vaikų charakterių ir vienas iš pirmųjų lietuvių vaikų literatūroje savo personažus ėmė charakterizuoti piešdamas jų išvaizdą: teigiami veikėjai gražūs, kaip ir folklorinėse pasakose, piešiami su meile, o neigiami atvirkščiai – negražūs, net bjaurūs. Didžiumoje didaktinės

⁴ Brazdžionis B., „Lietuvių vaikų literatūra“, in *Vaikų literatūros patirtis*, Vilnius: Šviesa, 1995, p. 30.

⁵ Auryla V., *Lietuvių vaikų literatūra*, Vilnius: Vaga, 1986, p. 30.

⁶ Auryla V., *Lietuvių vaikų literatūra*, Vilnius: Vaga, 1986, p. 30.

literatūros kūrinių siužetai paremti dviejų ar daugiau veikėjų pasikalbėjimais; dažniausiai dominuoja vieno iš jų kalba, kuria aiškiai išsakomos pačiam autoriui svarbios didaktinės idėjos. Viena nuosekliausių didaktinės prozos tyrinėtojų Džiuljeta Maskuliūnienė apie Motiejaus Valančiaus kūrybą straipsnyje „Iš stebuklingosios vyskupo Motiejaus Valančiaus kišenės“⁷ rašo, jog „mažųjų pamėgti Mikė melagėlis, Prancė paukštvanagėlis, Palangos Juzė jau nėra vien literatūros herojai, jie seniai tapę gerai žinomais“. Šiandien tokie vertinimai kelia abejonių, nes XXI a. vaikams M. Valančiaus kalba sunkiai suvokiama, o už Mikę melagėlį tikrai populiaresnė ir vaikams labiau suprantama Kakė Makė. Tai pastebėjęs ir literatūrologas Lionginas Šepkus, kuris, charakterizuodamas vieną iš geriausių M. Valančiaus knygų vaikams „Vaikų knygelė“, savo straipsnyje *Kur vingiuoja didaktizmo keliai*⁸ šūkiu taikliai pasirinkęs Marko Tveno mintį, jog „pati ryškiausia ir kenksmingiausia visų tų rašinių savybė – įkyrus ir nepakenčiamas pamokymas“⁹. Galbūt dėl to didžiuma XIX a. lietuvių didaktinės literatūros šiandien labiau yra lietuvių vaikų literatūros istorijos faktas, nei gyvas, skaitomas dalykas.

Kalbant apie ankstyvąją lietuvių vaikų poeziją, galima pastebėti, kad ji buvo ypač stipriai paveikta tautosakos tradicijos: išlaikoma ta pati intonacija, tradiciniai įvaizdžiai, motyvai, veikėjai (mergelė, bernelis, žirgelis, karužė ir pan.).

Lietuvių vaikų literatūros situacija itin priklauso nuo lietuvių periodikos atsiradimo ir vystymosi. Jau pirmuosiuose lietuvių laikraščiuose „Aušra“ (1883–1886) ir „Varpas“ (1889–1906) lietuvių kultūros žmonės, ypač lietuvių vaikų literatūros patriarchas Pranas Mašiotas, skatino rasti lietuvišką vaikų spaudą, kurios poreikį aiškino dviem argumentais: 1) kitos tautos tokią spaudą turi seniai, 2) lietuviškas laikraštis vaikams paskatintų ir lietuvių vaikų literatūros plėtotę.

Beje, įdomu tai, jog, kaip yra pastebėjęs V. Auryla, net dešinės pakraipos laikraštis „Aušra“ XIX a. pab. (1884 m. NR. 4) straipsnyje „Apie įtaisymą lietuviškų mokslaviečių“ skelbė iš esmės pozityvizmo idėjas: vaikus mokyti „per

⁷ Maskuliūnienė Dž., „Iš stebuklingosios vyskupo Motiejaus Valančiaus kišenės“, Džiuljeta Maskuliūnienė, *Peldų takais: lietuvių vaikų literatūros tyrinėjimai*, Šiauliai: 2011, p. 85.

⁸ Šepkus L., „Kur vingiuoja didaktizmo keliai“, in: *Vaikų literatūros patirtis*, Vilnius: Šviesa, 1995, p. 134.

⁹ *Ibid.*

istorišką požvilgį“, meno tikslas – „paaštrinti pastabį, išgaląsti sprendinį, pašvelninti širdį“¹⁰. Galbūt dėl šių nuostatų XIX a. pab. – XX a. pr. lietuvių vaikų prozoje ypač sustiprėjo išsiveržimo iš savo socialinės aplinkos bei palypėjimo į kito lygmens aplinką tema.

Šiandien iš šio „užuomazginio“ lietuvių vaikų literatūros periodo dažniausia kaip vertingiausi minimi S. Daukanto „Rubinaičio Peliūzės gyvenimas“, M. Valančiaus didaktiniai apsakymai, 1864 m. jo parašyta „Vaikų knygelė“ ir kai kurie Žemaitės kūriniai.

Nuo 1904-ųjų iki 1940-ųjų metų

Panaikinus lietuviškos spaudos draudimą, 1904 m., iki 1940-ųjų su nedidelėmis pertraukomis dėl Pirmojo pasaulinio karo realybės lietuvių vaikų literatūra išgyveno renesansą. Tai susiję su šiais pagrindiniais veiksniais:

1. Vaikams (ar apie vaikus) ėmė kurti tikrai talentingi rašytojai: Jonas Biliūnas, Šatrijos Ragana, Lazdynų Pelėda. Apskritai vaiko tema, ypač skriaudų vaikui, buvo viena iš svarbiausių ne tik to meto vaikų literatūroje, bet ir klasikiniuose suaugusiųjų rašytojų kūriuose (Jono Biliūno, Žemaitės, Lazdynų Pelėdos, Šatrijos Raganos). Galbūt pirmą kartą į vaiką, kuris tapo svarbiu literatūrinio tyrinėjimo objektu, atkreiptas pastabus žvilgsnis. Be to, XIX a. pab. – XX a. pr. rašytojai savo kūriniuose būtent vaiką pasirinkdavo pasaulį bei save stebinčiu ir vertinančiu subjektu.

2. Vaikų literatūros kūrimą itin stimulavo vaikų periodika. Dar XIX a. pab. laikraščiuose suaugusiems diskutuota apie būtinybę atsigręžti į vaikus, leisti jiems skirtus spaudos leidinius. 1906 m. išėjo laikraštėlis vaikams „Šaltinėlis“, 1920 m. – svarbus, reikšmingas leidinys „Žiburėlis“ ir daugelis kitų. Leidiniai vaikams sustiprino rašytojų ir vaikų bendravimą, padėjo geriau suprasti, išgirsti vieniems kitus, išsiaiškinti, kokia literatūra įdomiausia, reikalingiausia, daugiausia skaitoma.

3. Vaikams ėmė kurti daugelis pedagogų: Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis, Antanas Giedrius, Konstantinas Bajerčius ir vienas iš pačių svarbiausių, labiausiai vaikų literatūrai nusipelnusių autorių – Pranas Mašiotas.

¹⁰ Cit. iš Auryla V., *Lietuvių vaikų literatūra*, Vilnius: Vaga, 1984, p. 51.

4. 1917 m. pradėta leisti vaikams skirtų knygų serija „Vaikų knygynėlis“, kurioje per kelerius metus buvo išleista 18 knygų; sukūrus tokią tęstinę seriją, atkreiptas didesnis dėmesys į vaikų literatūrą.

Daugelis ne tik XIX a., bet net ir XX a. I pusės vaikų literatūros kūrėjų buvo labiau ne menininkai, bet pedagogai, aiškiai suvokę tai, jog vaikų literatūra, aiškiai orientuota į adresatą vaiką, yra būtina, naudinga. Todėl jie rašė daugiausia ne vidinio kūrybinio impulso vedami, o dėl suprastos būtinybės tai daryti, t. y. pirmiausia dėl pragmatinių tikslų – auklėti, mokyti, parodyti gražių pavyzdžių ir pan.; tokių kūrinių pobūdis yra epigoninio charakterio, kada aiškiai atpažįstamos Hanso Kristiano Anderseno, brolių Grimų, Šarlio Pero ir kitų klasikinių rašytojų kūrinių vaikams intonacijos, siužetai, veikėjai. Tuo metu žanro prasme dominavo literatūrinės pasakos, kurios iš esmės buvo patys įvairiausi folklorinių pasakų – lietuvių ir užsienio – perdirbiniai, adaptacijos, turėjusios didesnę ar mažesnę stilizacijos lygmenį (stilizacija, adaptacija, modernizacija). Be to, nemaža buvo parašyta ir realistinio pobūdžio kūrinių, kurių pagrindiniai pozityvistiniai tikslai – šviesti, mokyti, auklėti (Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis, Pranas Mašiotas, Stepas Zobarskas, Vytautas Tamulaitis). Anot V. Aurylos, tokių kūrinių siužeto pagrindas trinaris: nuotykis, įvykis ir situacija¹¹. Tik nedaugelis tuo metu rašė originaliąsias pasakas. Be P. Mašiono svarbus dar vienas žymus XX a. I pusės rašytojas – Antanas Giedrius. Intelektualiąsias literatūrines pasakas XX a. pr. rašė Konstantinas Bajerčius. Apskritai to laikotarpio prozai būdingas žanrinis sinkretizmas. Klasikinio žanro prasme tikrų apysakų, apsakymų yra maža, nes jie susipynę su vaizdeliais, apybraižomis, pasitaiko autobiografinių momentų. Kūriniuose įžvelgiama sentimentalizmo, melodramatiškumo (įdomu, kad žanrinis sinkretizmas būdingas ir XXI a. lietuvių autorių literatūrinėms pasakoms, kurios dažnu atveju balansuoja ties apsakymo riba).

XX a. pr. spaudoje imta daug aktyviau diskutuoti apie vaikų literatūrą, jos vaidmenį, skaitytoją, bandoma apibrėžti, kokia turi būti vaikų literatūra, kokią ją gali suprasti vaikas, kokią ją supras, o kokios jau ne ir panašiai. Taip pat diskutuojama, ar pasakoms būdinga fantazija negalėtų kaip nors pakenkti vaikui. Drauge ne vienas rašytojas ėmė kalbėti apie tai, jog vienintelis ir neabejotinas vaikų literatūros kriterijus turi būti tik jos estetinė vertė, meniškumas.

¹¹ Auryla V., p. 59.

XX a. pr. pradėjo kurti daugelis talentingų poetų: Kazys Binkis, Kazys Jakubėnas, Vytė Nemunėlis, kurio ciliuotą kūrinį „Meškiukas Rudnosiukas“ atmintinai mokėsi ir tebesimoko ne viena vaikų karta. Tačiau šio laikotarpio lietuvių vaikų poezija buvo silpnesnė nei proza. Daugeliu atveju ją vertė iš kitų kalbų. XX a. pr. podukros vietoje buvo ir lietuvių vaikų dramaturgija. Ilgą laiką ji buvo perdėm epigoniška, perpasakodavo, lietuviškam koloritui pritaikydavo populiariusius užsienio autorių kūrinius (net ne dramaturginius). Apskritai XX a. pradžioje daug draminių kūrinių buvo spausdinama vaikų spaudoje; dominuojanti tema siejosi su įvairiomis šventėmis (Kalėdomis, Trijų Karalių švente, Velykomis). Neretai tokie kūriniai buvo perdėm paprasti ir pritaikyti tik moksleivių teatro galimybėms.

Kaip nurodo V. Auryla, 1917–1938 m. pasirodė apie 170 originalių kūrinių¹², daugiausiai grožinės beletristikos ir mokslo populiarinimo knygų. Tuo laikotarpiu daugiausiai rašė Liudas Dovydėnas, Pranas Mašiotas, Antanas Giedrius, A. Didžiulytė-Kazanavičienė, Matas Grigonis, Matas Šalčius, Vytautas Tamulaitis, Petras Babickas, Jonas Mackevičius-Nord. Kita vertus, XX a. pirmoje pusėje nebuvo pastebėtas labai didelis vaikų literatūros raidos šuolis, nors prielaidų tokiam literatūros suklestėjimui tikrai būta – spauda vaikams vystėsi nepaprastai aktyviai – kaip iš gausybės rato pasipylė įvairaus pobūdžio (pagal amžių, lytį, interesų sferas nelabai diferencijuotų) periodikos leidinių vaikams: „Angelas sargas“, „Žvaigždutė“, „Šaltinėlis“, „Skautų aidas“ ir kiti. Būtent spaudos leidiniuose debiutavo daugelis vaikų literatūros kūrėjų, kurie ilgainiui imti suvokti kaip vaikų literatūros klasikai.

Deja, sovietmečiu didžiama geriausių kūrinių, Lietuvoje parašytų iki 1940-ųjų metų, buvo itin dildomi iš lietuvių skaitytojų sąmonės. Kaip tiksliai yra pastebėjusi literatūrologė Dalia Striogaitė, buvo nuosekliai diegtas menkavertės buržuazinės kūrybos vaizdiny¹³. Literatūra, parašyta šiuo laikotarpiu, ypač Lietuvos nepriklausomybės periodu (nuo 1918 iki 1940-ųjų), yra ta, apie kurią K. Urba 1995 m. rašė:

Net kelios kartos užaugo atribotos nuo knygų, kurias skaitė jų tėvai ir seneliai, nuo eilėraščių, kurių vieną kitą anonimiškai savo anūkeliui kas nors gal ir

¹² Auryla V., p. 89.

¹³ Striogaitė D., „Namai ir pasaulis: būtiškoji prasmė“, in „Vaikų literatūros patirtis, Vilnius: Šviesa, 1995, p. 214.

*padeklamuodavo. Stebinantis likimo gestas: beveik visi ryškesnieji vaikų lietuvių rašytojai, rimtai pasirodę šio amžiaus (XX amžiaus – A. G.) ketvirtajame dešimtmetyje, lemtingaisiais 1940–1945-aisiais emigravo, žuvo. O dėl to ir ant jų kūrybos buvo užkabinta grėsminga specialiųjų fondų spyna.*¹⁴

Kaip jau anksčiau buvo minėta, 1995 m. išėjo straipsnių rinkinys „Vaikų literatūros patirtis“, kuriame bandoma atgaivinti kultūrinę atmintį, susijusią su vaikų literatūros kūrėjais ir jų kūrinių, pirmiausiai tą jos dalį, kuri artima 1904–1940 m. lietuvių vaikų literatūrai. Kas vertingiausia buvo atskleista knygoje? Jau minėtame L. Šepkaus straipsnyje „Kur vingiuoja didaktizmo keliai“, didaktikos raiškos požiūriu aptarta visa lietuvių vaikų literatūros istorija ir, kalbant apie literatūrą iki 1940-ųjų, pastebėta, jog Žemaitė, Lazdynų Pelėda, Šatrijos Ragana, Jonas Biliūnas kūryboje atskleidžia skriaudžiamo vaiko teisybę, kvestionuoja suaugusiųjų tiesos absoliutumą, laipsniškai „atlėgsta moralizavimo įkarštis“¹⁵. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad šiame skyriuje aptarto laikotarpio vaikų literatūra pažymėta tragišku ženklu, nes nemaža jos dalis yra dingusi – prarasti 485 puslapiai rankraščio vieno iš intelektualiausių to laikotarpio rašytojų Konstantino Bajerčiaus kūrinio „Gaigalas Kvarklys“: „kūrinys buvo teigiamai įvertintas, įteiktas spausdinti, bet dėl 1940-aisias prasidėjusių įvykių nebuvo išleistas, o šiandien dalis kūrinio negrįžtamai dingo. Šis kūrinys, perėmęs Selmos Lagerlof kūrinii „Stebuklingosios Nilso kelionės“ būdingą žvilgsnio iš viršaus į savo gimtąjį kraštą vaizdavimo principą, anot Vinco Aurylos, ir šiandien praturtintų animalistinę lietuvių vaikų prozą turinio ir formos naujumu, socialine, egzistencine, psichologine ir humanistine alegorija.“¹⁶

Apibendrinant šį poskyrį galima pasakyti, kad iki 1940-ųjų metų lietuvių vaikų literatūra išgyveno tikrą renesansą – išėjo spauda vaikams, kurioje diskutuota su potencialiuoju knygų vaikams adresatu, – pačiu vaiku. Taip aiškiai suvoktas skirtingo amžiaus vaikų įvairaus pobūdžio, tematikos knygų poreikis. Lietuvių rašytojai ypač aktyviai mokėsi iš užsienio vaikų literatūros, ja sekė. Be to, tuo metu į vaikų literatūrą atėjo labai daug talentingų, kūrybingų autorių, vaikiškąją problematiką susidomėjo lietuvių vaikų literatūros klasikai.

¹⁴ Urba K., „Kam ši knyga“, in: *Vaikų literatūros patirtis*, Vilnius: Šviesa, 1995, p. 5.

¹⁵ Šepkus L., „Kur vingiuoja didaktizmo keliai“, in: *Vaikų literatūros patirtis*, Vilnius: Šviesa, 1995, p. 137.

¹⁶ Auryla V., „Vaikų ir jaunimo rašytojas Konstantinas Bajerčius“, in: *Vaikų literatūros patirti*, Vilnius: Šviesa, 1995, p. 182.

Sovietmečio vaikų literatūra

Pagal kūrusiųjų kūrimo vietą, aplinkybes, kūrybos pobūdį laikotarpis nuo 1940-ųjų iki 1990-ųjų metų (Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo) gali būti skirstomas į dvi dalis: 1) Lietuvoje kūrusių rašytojų literatūrą, kuri privalėjo paklusti sovietinei literatūrai būdingiems kanonams ir 2) išeivijos literatūrą, kurią daugiausia sudarė jau Lietuvoje (iki 1940-ųjų metų) savo kūrybinį kelią pradėję rašytojai, taip pat ir nauji, brendę išeivijoje¹⁷.

Kokios pačios svarbiausios, ryškiausios šio laikmečio ypatybės bei tendencijos?

1. Kadangi sovietmetis tęsėsi apie 50 metų, jis nėra vienalytis. Literatūra, kaip kultūros dalis, sovietmetyje buvo ypač priklausoma nuo politikos ir „atšilimo“ bei „atšalimo“ laikotarpių. Bet kokių atveju rašantys autoriai nebuvo laisvi menininkai, kiekvienas jų kūrinys turėjo įtikti cenzūrai, priklausė nuo sovietmečio specifikai būdingo tuo metu suvokto internacionalizmo, tautų draugystės ir kitokių mitų, kuriuos turėjo įtvirtinti vaikų literatūra: iš esmės buvo eliminuotas religinis, krikščioniškas vaikų literatūros aspektas¹⁸. Net rašydami pasakas, autoriai turėjo jas kurti pagal nurodytą modelį, ir vis tiek sunkiai įtikdavo cenzoriams. Šia prasme iškalbingas 6 deš. parašytas dramaturgės A. Liobytės „pasiteisinimas“ dėl visiškai iškraipytos jos dramos *Kupriukas muzikantas*, kurioje pati teigia: „rašyti stengiausi pagal paskutinius tarybinių pasakų perteikimo nuostatus, kurie teigia, kad pasakoje turime išlaikyti buitį ir etnografiją, bet perkelti ją į mūsų pasaulėžiūros planą.“¹⁹

2. Nepaisydami sunkumų per 50 sovietmečio metų iškilo ne vienas rašytojas, kuris, nors ir veikiamas ideologijos, sugebėjo parašyti tokius kūrinius, kurie ilgainiui tapo vaikų literatūros klasika ir iš naujo leidžiami jau Lietuvos Nepriklausomybės metais. Tai – prozininkai Kazys Saja, Vytautas Petkevičius, Vytautė Žilinskaitė, Vytautas Bubnys, Algimantas Zurbas, poetai Ramutė Skučaitė, Sigitas Geda, Valdemaras Kukulas, Liutauras Degėsys, dramaturgai Algimantas Zurbas, Aldona Liobytė, Kazys Saja, Violeta Palčinskaitė ir kiti. Anot,

¹⁷ Apie išeivijos literatūrą rašoma atskirame šio vadovėlio straipsnyje.

¹⁸ Baliutytė E., *Laiko įkaitė ir partnerė: lietuvių literatūros kritika 1945-2000*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.

¹⁹ „A. Liobytės pareiškimas LKP CK sekretoriui V. Niunkai ir LTSR kultūros ministrui J. Smilgevičiui“, in: *Rašytojas pokario metais*, p. 385.

K. Urbos, „septintojo dešimtmečio vidurio kūrinuose įsigalėjo patrauklus žaidybiškumas, psichologinis autentiškumas, o aštuntojo ir devintojo dešimtmečių sankirtoje išryškėjo polinkis į amžinąsias vertybes, alegorinio, metaforinio kalbėjimo proveržis, pagilėjęs turinio problematiškumas“²⁰.

3. Galbūt dėl sunkumų cenzūruoti, dėl ezopinės kalbos pati stipriausia sovietmečiu buvo vaikų poezija; tokią tendenciją suformavo tai, jog vaikams kūrė itin talentingi suaugusiųjų rašytojai, pasitikėję adresato vaiko skoniu, galimybę suvokti sukeistintą, paradoksų kupiną pasaulį. Neretai rašoma apie liūdnius, net tragiškus gyvenimo aspektus.

4. Dar vienas svarbus aspektas, suvokiant ir bandant apmąstyti sovietmečiu pasirodžiusias vaikų literatūros knygas, yra glaudus rašytojų bendradarbiavimas su pačiais žymiausiais, net pasaulinę šlovę pelniusiais dailininkais, tokiais kaip, pavyzdžiui, Stasys Eidrigevičius, kurio dėka, daugelis sovietmečiu leistų knygų vaikams vizualiai yra labai gražios, paliekančios estetinį įspūdį (aišku, pati poligrafijos kokybė šiandien jau atrodo gana prasta).

5. Lietuvos atgimimo metu daugelį vaikų literatūros faktų teko interpretuoti naujai ir literatūrologai susidūrė su ne viena moraline dilema, būtinybe kažkaip atskirti, netapatinti kūrinių ir jų autorių asmenybės. Tarkim, lietuvių vaikų literatūros klasikas, ypač populiarius sovietmečiu, kurio elėraščius deklamuodavo ne viena vaikų karta, Kostas Kubilinskas buvo sovietų saugumo agentas. Dėl savo veiklos pasmerktas, nužudytas ne vienas lietuvių rašytojas; Petras Cvirka „parnešė į Lietuvą Stalino saulę“ ir daugelio bent atgimimo metais buvo pavadintas tėvynės išdaviku, kolaborantu ir pan.; Vytautas Petkevičius, sukūręs tokius vaikų literatūros kūrinius kaip „Gilės nuotyčiai Ydų šalyje“, „Sieksnis sprindžio vaikas“, laikomus lietuvių vaikų literatūros klasika, sovietmečiu daugelio požiūriu vertintas taip pat kontraversiškai.

6. Sovietmečiu Lietuvoje ėjo nors, be abejo, ideologizuoti, tačiau svarbūs periodiniai leidiniai vaikams („Genys“, „Moksleivis“, „Lietuvos pionierius“ ir kt.), kuriuose bendradarbiavo patys garsiausi Lietuvos vaikų rašytojai, dailininkai. Taip debiutavo ne vienas dar ir šiandien garsus lietuvių rašytojas (tarkim Vytautas V. Landsbergis), formavęs literatūrinį vaikų bei moksleivių skonį, skatinęs kurti juos pačius.

²⁰ Urba K., „Literatūra vaikams ir paaugliams“, in: *Naujausioji lietuvių literatūra*, Vilnius: Alma littera, 2003, p. 259.

XXI a. pr. išryškėjo įdomi tendencija – siekis iš naujo perskaityti ir, remiantis jau naujomis literatūrologijos galimybėmis, naujais metodais, įvertinti sovietmečiu parašytus kūrinius, jų autorius. Ši tendencija ypač ryški žvelgiant į universiteto studentų lituanistų bakalauro bei magistro darbus. Matyti aiškus jaunų žmonių susidomėjimas ir troškimas iš naujo perskaityti ir objektyviai įvertinti, ką sovietmečio, taip pat ir vaikų literatūros kūriniai kalba XXI a. žmogui.

Naujausioji vaikų literatūra

Lietuvos nepriklausomybės metais (po 1990-ųjų) lietuvių vaikų literatūra pradėjo vystytis nepaprastai greitai, tapo itin sparčiai kintančiu, dinamišku organizmu ir tai vyko dėl kelių aplinkybių:

1. Atsirado laisvė kurti tai, ką nori, be jokių ideologinių rėmų.
2. Padaugėjo pasaulinės vaikų klasikos, geriausių vaikų literatūros kūrinių vertimų, atsirado galimybių mūsų rašytojams mokytis iš kitų geriausių vaikų literatūros rašytojų ir jų kūrinių (pavyzdžiui, tik nepriklausomybės metais pirmąkart išleistas necenzūruotas klasikinis šveicarų rašytojos Johanos Spyri kūrinys „Heida“, kuris sovietmečiu buvo išėjęs iškraipytas – pašalinti ištiesi puslapiai teksto, kaip nors stipriau susijusio su krikščioniškąja knygos tematika).
3. Išplėtotą tematiką, vėl buvo galima rašyti religinėmis krikščioniškosios moralės, ekologijos, autentiškos Lietuvos istorijos temomis (kita vertus, ir lietuvių literatūroje pastaruoju metu ima rasti užsienyje gana įprastos, bet lietuvių vaikų literatūrai nebūdingos, pavyzdžiui, su LGBT ideologija besijiejančios temos).
4. Pakito požiūris į vaikų literatūrą – po nepriklausomybės atgavimo Lietuva įstojo į IBBY (*International Board on Books for Young People* – Tarpautinę vaikų ir jaunimo knygos tarybą) organizaciją, kurios skyrius Lietuvoje itin aktyviai skatino originaliosios prozos bei poezijos kūrėjus, vertėjus, dailininkus. Taip pat buvo įsteigta Pasaulio lietuvių vaikų asociacija, LRS Vaikų literatūros sekcija ir kita.
5. Dalis kūrėjų, pavyzdžiui, dailininkas ir rašytojas Kęstutis Kasperavičius, susilaukęs pripažinimo kitose užsienio šalyse, pagaliau buvo įvertintas ir Lietuvoje.

6. 1994-aisiais pradėtas leisti profesionaliai vaikų literatūrą analizuojantis žurnalas „Rubinaitis“ (<http://rubinaitis.lnb.lt/>), kurio populiarumą rodo tai, kad nuo svetainės įkūrimo pradžios ją aplankė 2 167 042 žmonės (duomenys 2014 02 27).

Kaip jau buvo minėta, pirmojo nepriklausomybės dešimtmečio (1988–2002) lietuvių vaikų literatūrą iki šiol sistemiškiausiai aptarė ir geriausiai tipologizavo K. Urba straipsnyje „Literatūra vaikams ir paaugliams“²¹. Kokius esmingiausius to laikotarpio vaikų ir jaunimo literatūros dėmenis išskyrė literatūrologas, ilgametis IBBY Lietuvos skyriaus vadovas? K. Urba teigia, jog visą pirmojo nepriklausomybės dešimtmečio vaikų literatūrą galima vertinti remiantis tokiais aspektais:

Ryškiai atsiskiria dar sovietmečiu pripažintų kūrėjų kūryba, kuri pradžioje išlieka beveik nepakitusi, atpažįstami ir naujų, į vaikų literatūrą tik ateinančių kūrėjų ieškojimai;

Nevienodas santykis su tradicija; ypač atgimimo pradžioje daugelis rašytojų itin aktyviai naudojo tautosakinius elementus, istorinės tematikos kūriniais bandė žadinti istorinę lietuvių atmintį (Albinas Šmulskštys, Aldona Kandroškaitė, Juzė Diskaitė-Lapėnienė); svarbi tampa istorinei tematikai skirta „Skomanto“ serija;

Ryškėja nonsense poetika Vytauto V. Landsbergio, Jurgos Ivanauskaitės, Nijolės Kepenienės, Renatos Šerelytės kūryboje;

Dominuoja literatūrinės pasakos žanras.²²

Urbos manymu, tai, kas vertingiausia vaikų literatūroje, gana gerai parodo nuo 1993 m. teikiama Geriausios metų knygos premija, kurią per pirmąjį dešimtmetį už atskirais metais parašytas įvairaus žanro knygas gavo Bitė Vilimaitė, Ramutė Skučaitė, Vytautas V. Landsbergis, Juozas Erlickas, Vytautas Račickas, Vytautė Žilinskaitė, Renata Šerelytė, Martynas Vainilaitis, Nijolė Kepenienė, Leonardas Gutauskas (2003). Beje, po 2003-ųjų prestižinę Vaikų literatūros premiją daugelis rašytojų gavo pakartotinai: Martynas Vainilaitis,

²¹ Urba K., *Literatūra vaikams ir paaugliams*, in *Naujausioji lietuvių literatūra*, Vilnius: Alma littera, 2002.

²² Urba K., „Literatūra vaikams ir paaugliams“, in *Naujausioji lietuvių literatūra (1988–2002)*, Vilnius: Alma littera, 2003, p. 259–289.

Vytautas V. Landsbergis, Ramutė Skučaitė, Vytautė Žilinskaitė, Vytautas Račickas, Violeta Palčinskaitė.

Per pastarąjį dešimtmetį pirmą kartą apdovanota Vilė Vėl, Kęstutis Kasparavičius, Gendrutis Morkūnas, Lina Žutautė, taip pat pirmąkart ši premija įteikta ir Lietuvių vaikų literatūros klasikui Kaziui Sajai.

Nepriklausomybės laikotarpiu patys svarbiausieji iškilę autoriai, kurių kūrybą, ko gero, šiandien galima pavadinti lietuvių vaikų literatūros reiškiniu, fenomenu, yra Vytautas V. Landsbergis, Gendrutis Morkūnas, Kęstutis Kasparavičius, Vilė Vėl, Lina Žutautė. Visus juos sieja tai, kad į vaikų literatūrą atėjo iš kitų sričių. K. Kasparavičius ir L. Žutautė – dailininkai, G. Morkūnas – fizikas, V. V. Landsbergis – kino režisierius, V. Vėl – Lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja. Šie autoriai išsiskiria savo kūrybos savitumu, estetinės vertės pajautimu, įtakojusiu lietuvių vaikų kultūrą, kūrinių gausa. G. Morkūnas (1960–2009) per penkerius XXI a. I deš. metus parašė itin skirtingas knygas žanriniu, kompoziciniu, idėjiniu požiūriu („Vasara su Katšuniu“, 2005, „Sugrįžimo istorija“, 2007, „Blusyno pasakojimai“, 2008, „Velniškai karštos atostogos“, 2009 ir „Iš nuomšiko gyvenimo“, 2010). Jam mirus Lietuva neteko vieno iš originaliausių, labiausiai vertintų ir kūrybingiausių vaikų literatūros kūrėjų. Lietuvos vaikai jau turbūt nebeįsivaizduoja savęs be nuostabių Kasparavičiaus iliustracijų ir jo animalistinių pasakų; V. V. Landsbergis apskritai nepaprastai produktyvus rašytojas, vaikams kuriantis ir pasakas, ir realistinius kūrinius, tačiau geriausiai žinomas kaip tas, kuris sukūrė itin pavykusį literatūrinį personažą, – arklių Domininką, įsimylėjusį rugiagėlę.

Žvelgiant į visą apdovanotųjų knygų amplitudę, išryškėja tai, jog per kelis pastaruosius dešimtmečius geriausiomis knygomis buvo pripažinti skirtingų žanrų kūriniai; žanrų požiūriu apdovanojimai pasiskirsto gana tolygiai: tiek pasakos, tiek realistiniai, tiek poezijos kūriniai. Vis dėlto žanrine bei per metus išleistų naujų vaikų literatūros knygų kiekio prasme daugiausiai yra išleidžiama pasakų, kurias pagal jų tematiką galima suskirstyti taip:

1) krikščioniškoji tematika (Aurelija Umbrasienė, Lidija Montė, Eglė Venclovaitė-Šiliūnienė);

2) elementarusis gamtos pasaulis, kurio veikėjai mąsto ir kalba tarsi žmonės, o jų veiksmų logika dažnai turi alegorinį pagrindą (Vytautas V. Landsbergis, Gintarė Adomaitytė, Urtė Uliūnė);

3) vaiko ar alegoriškai vaizduojamo gyvūno tapatybės paieškos, meninis „kas aš esu“ interpretavimas (Rasa Aškinytė);

4) folkloro, ypač folklorinių pasakų, parafrazės atrama į klasikinės literatūrinės pasakas (Selemonas Paltanavičius, Daiva Vaitkevičiūtė);

5) „terapinės pasakos“, padedančios vaikui įveikti įvairias savo baimes (Sigitas Poškus);

6) per pastaruosius kelis dešimtmečius ėmė kurti įvairių žanrų knygas žinomi lietuvių dailininkai; sėkmingiausiai tai iki šiol pavyksta jau ne kartą minėtiems K. Kasparavičiui, L. Žutautei, P. Juodišiui, M. Jonučiui; beje didžiuma jų kuria sukeistintą pasaulį, mėgsta nonsensiškas pasakas (P. Juodišius, K. Kasparavičius);

7) pažintinės pasakos, besistengiančios susieti pasakos realybę ir siekiamybę, vaiką supažindinti su pasaulio realijomis (Danguolė Kandrotienė, Leonardas Gutauskas, Petras Palilionis);

8) kontraversiškos tematikos pasakos, kuriose po tolerancijos kitokiam žmogui skėčius įsiterpia homoseksualumo tematika (Neringa Dangvydė);

9) dalis pasakų autorių eina labai individualiu keliu, kuria tik sau būdingą, atpažįstamą išplėtoto siužeto pasakų pasaulį, kuris neretai priartėja prie klasikinės *fantasy* (Neringa Vaikutė, Vytautas V. Landsbergis, Paulius Juodišius, Vytautė Žilinskaitė, Renata Šerelytė, Nijolė Kepenienė).

Mąstant apie realistinę prozą, joje dominuoja „sunkiojo“ realizmo temos. Per nepriklausomybės laikotarpį daugiausia buvo sukurta tokių kūrinių, kurie aktualizuoja emigracijos patirtis (Vilės Vėl, Nomedos Marčėnaitės, Kazio Sajos kūryba), įvaikinimo bei vaiko santykių su tėvais (Kazys Saja, Daiva Vaitkevičiūtė), narkomanijos, paauglio įsitraukimo į pavojingas grupuotes (Algimantas Zurba), atstumto, nepritapusio prie realybės vaiko problemas (Vytautė Žilinskaitė). Reikia pripažinti, kad savo bendraamžiams realistinę prozą bando rašyti labai jauni kūrėjai. XX a. pabaigoje didelė jų grupė ėmė kurti realistinę prozą (Miroslavas Siniavskis, Kristina Jokškaitė, Justė Petrauskaitė). Deja, didžiuma jaunųjų autorių tarsi stengdamiesi apsaugoti nuo banalumo, tarsi oponuodami tam, kas būdinga populiariosios literatūros kanonui (laiminga pabaiga ir pan.), kuria itin tamsią, juodą savo knygų atmosferą. Kita vertus, yra pasirodžiusi ir originali bei labai sėkminga jaunos rašytojos Unės Kaunaitės knyga „Sudie, rytojau“.

Iš visų vaikų literatūros žanrų per pastaruosius 25-erius metus didžiausią nuosmukį patiria lietuvių vaikų poezija. Tiesa, kiekvienais metais jos vis dar sukurama tikrai daug, tačiau tik keletui poetų pavyko priartėti prie sovietmečiu kūrusių Martyno Vainilaičio, Sigito Gedos, Anzelmo Matučio, Valdemaro Kukulo, Ramutės Skučaitės, Violetos Palčinskaitės, Vlado Braziūno meninių aukštumų. Pažymėtina, kad nepriklausomybės laikotarpiu dauguma šių vaikų literatūros klasikų tęsė savo kūrybą, kai kurie iš jų (Sigitas Geda, Valdemaras Kukulas, Martynas Vainilaitis) – iki savo mirties. Didžiausi nepriklausomybės laikotarpio vaikų poezijos atradimai yra Antano Šimkaus, Kęstučio Navako, Renatos Šerelytės kūryba.

Nors bendroji vaikų literatūros knygų dalis padidėjo, nors šiandien profesionaliai vertinama šiuolaikinių lietuvių rašytojų vaikų knygų kokybė, vis dėlto nemažą dalį vaikų literatūros, ypač poezijos, sudaro netaalentingi kūriniai ir ypač tai pasakytina apie lietuvių vaikų poeziją, kuriai tenka pelnyta kritika dėl primityvaus adresato vaiko suvokimo, netaalentingo monotoniško rimavimo, atviro didaktiškumo ar net visiško atitolimo nuo realaus šiuolaikinio vaiko, jo gyvenimo.

Vis dar išlieka geros lietuvių vaikų dramaturgijos poreikis. Gal dėl suvoktos būtinybės vienas ar kitas autorius (pavyzdžiui, Erika Drungytė) imasi rašyti vaikų teatrui. Lietuvos teatrai dažniausiai renkasi pačias įvairiausias klasikinių kūrinių adaptacijas, vis dar pakartotinai stato Justino Marcinkevičiaus „Grybų karą“ ar Aldonos Liobytės kūrinius. Didelį nacionalinės vaikų dramaturgijos, šiuolaikinių dramos kūrinių poreikį rodo ir periodiškai skelbiami teatrų konkursai. Pavyzdžiui, Valstybinio jaunimo teatro ir teatrų vaikams bei jaunimui asociacijos ASITEŽAS iniciatyva 2003 metais buvo paskelbtas pjesių, skirtų jaunajai publikai, konkursas. „Konkurso tikslas – paskatinti norinčius debiutuoti ir patyrusius Lietuvos autorius kurti originalias pjeses vaikams, paaugliams ir jaunimui, atspindinčias mažo ar jauno žmogaus situaciją šių dienų pasaulyje.“²³ Nuosekliausiai šiandien draminius kūrinius vaikams kuria dramaturgai Julius Keleras, Arnoldas Jalianiauskas, Aidas Giniotis, Daiva Čepauskaitė, Agnė Dilytė, Ramunė Balevičiūtė ir kiti.

²³ „Dramaturgijos vaikų, paauglių ir jaunimo teatrui konkursas“, http://eia.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20110612192029/http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=2958&kas=straipsnis&st_id=2804 (žiūrėta 2014 02 15).

Baigiant šį knygos skyrių apie lietuvių vaikų literatūrą reikia pasakyti, kad šiandien lietuvių literatūrologai intensyviai bando suprasti, koks per visą lietuvių vaikų literatūros istoriją sukurtas literatūrinis herojus Lietuvoje galėtų būti labiausiai atpažįstamas, taptų tam tikru vaikiškosios lietuvių kultūros „prekės ženklu“, mylimiausiu herojumi, kuris galėtų prilygti suomiškiems troliams *mu-miams*, Švedijoje sukurtiems A. Lindgren ar S. Lagerlof personažams, kuris būtų labiausiai paveikęs ne tik vaikų, bet ir suaugusiųjų sąmonę. Koks lietuvių vaikų literatūros herojus geriausiai atspindėtų vaikų svajones, nuotaikas šiandien, XXI a. pradžioje? Galbūt V. Nemunėlio Meškiukas Rudnosiukas, o gal K. Sajos sukurti Peldai („Ei, slėpkitės“), o gal V. Žilinskaitės kiškis Kutas („Kelionė į Tandadriką“)? Ir vis labiau atrodo, kad tokiu herojumi šiandien jau yra tapusi įvairiausiomis kalbomis prabilusi dailininkės ir rašytojos L. Žutautės sukurta (ir tekstas, ir iliustracijos) Kakė Makė.

Klausimai:

1. Koks lietuvių vaikų literatūros istorijos faktas, perskaičius trumpą lietuvių vaikų literatūros raidos istoriją, jus nustebino ir kodėl?
2. Kokie per visą lietuvių vaikų literatūros istoriją sukurti knygų personažai yra labiausiai verti tapti vaikiškosios lietuvių kultūros „prekės ženklu“? Palyginkite juos su populiariausiais tokio pobūdžio personažais jūsų gimtojoje šalyje.
3. Kas Lietuvai, atkūrus savo nepriklausomybę (1990 m.), buvo pasakyta apie tarpukario lietuvių vaikų literatūrą? Kodėl ją reikėjo pažinti iš naujo?
4. Koks lietuvių dailininkų indėlis į lietuvių vaikų literatūros kūrimą? Pakomentuokite lietuvių dailininkų-rašytojų vertimus į jūsų gimtąją kalbą. Kaip buvo sutikti šių kūrinių vertimai jūsų šalyje?

BIBLIOGRAFINIS APRAŠAS

Skaitiniai

- Senoji lietuvių literatūra. Skaitiniai*, Vilnius: Žaltvykslė, 2006.
- XIX amžiaus I pusės lietuvių poezija*, Vilnius: Žaltvykslė, 2005.
- XIX amžiaus II pusės lietuvių poezija*, Vilnius: Žaltvykslė, 2005.
- Vainikai*: naujesniosios poezijos antologija. Spaudai paruošė Kazys Binkis, Kaunas, Vilnius: „Švyturio“ bendrovės leidinys, 1921.
- Dvidešimto amžiaus lietuvių poezija*: antologija. Sudarė Vytautas Kubilius, Vilnius: Vaga, 1991–1995.
- Antrieji vainikai*: naujosios poezijos antologija. Spaudai paruošė Kazys Binkis, Kaunas: Spaudos fondas, 1936.
- Už saulę gražesnis*. Lietuvių ikitarybinė novelė. Sudarė Albertas Zalatorius, Vilnius: Vaga, 1978.
- XX amžiaus I pusės lietuvių poezija*, Vilnius: Žaltvykslė, 2005.
- XX amžiaus II pusės lietuvių poezija. 1 dalis*, Vilnius: Žaltvykslė, 2006.
- XX amžiaus II pusės lietuvių poezija. 2 dalis*, Vilnius: Žaltvykslė, 2006.
- XX amžiaus II pusės lietuvių poezija. 3 dalis*, Vilnius: Žaltvykslė, 2006.
- Lietuvių simbolizmo poezija*, Vilnius: Žaltvykslė, 2005.
- „Trečio fronto“ poezija*, Vilnius: Žaltvykslė, 2007.
- „Keturių vėjų poezija“*, Vilnius: Žaltvykslė, 2007.
- Žemininkų poezija* (K. Bradūnas, Alf. Nyka-Niliūnas), Vilnius: Žaltvykslė, 2005.
- Žemininkų poezija* (H. Nagys, J. Kėkštas), Vilnius: Žaltvykslė, 2005.

- Lietuvių beletristikos antologija*, d. 1. Redagavo ir sudarė Bern. Brazdžionis, 1957.
- Lietuvių beletristikos antologija*, d. 2. Redagavo ir sudarė Bern. Brazdžionis, 1965.
- Lietuvių poezija išėivijoje, 1945–1971*, t. 3. Sudarė K. Bradūnas, Chicago: „Draugo spaustuvė“, 1971.
- Sauja derliaus: skaitymai augantiems ir suaugusiems*. Paruošė K. Barėnas. London: Nida, 1957.
- Lietuvių poezijos balsai / Voices of Lithuanian Poetry*. Sudarė ir išvertė L. Pažūsis, Vilnius: Tyto alba, 2001.
- Trys psichiatrai pieinių lauke*: lietuvių egzodo novelė. Sudarė A. Zalatorius, Kaunas: „Nemuno“ leidyba, 1995
- Modernioji lietuvių egzilio proza*. Sudarė D. Kuizininė, Vilnius: Versus aureus, 2006
- XXI amžiaus lietuvių dramaturgija*. Sudarė Aušra Martišiūtė ir Daiva Šabasevičienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010.
- Haiku Vilniui knyga / Haiku for Vilnius book*. Išvertė Laima Sruoginis, Agnė Palionienė, Vilnius: Kultūra gyvai, 2008.
- Šiuolaikinės lietuvių poezijos chrestomatija*. Sudarė Sigitas Parulskis, Vilnius: Alma littera, 2004.
- Lietuvių egzodo vaikų ir jaunimo literatūra, 1945–1990*, t. 1–2. Sudarė V. Auryla, Kaunas: Šviesa, 2002.

Papildoma literatūra

Senoji ir XIX a. literatūra

- Aleksandravičius Egidijus. *XIX amžiaus profiliai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993.
- Aleksandravičius Egidijus. *Carų valdžioje XIX amžiaus Lietuva*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 232.
- Aleksandravičius Egidijus. *Giesmininko kelias*, Vilnius: Versus aureus, 2003.
- Bikinaite Teresė. *Antanas Vienažindys: gyvenimas ir kūryba*, Kaunas: Šviesa, 1989.
- Buckley Irena. *Retorikos tradicija XIX amžiaus lietuvių literatūroje*, Vilnius: Versus aureus, 2006.

- Daujotytė, Viktorija. *Tautos žodžio lemtys*, Vilnius: Vaga, 1990.
- Dilytė Dalia. „Kristijonas Donelaitis“, in *Senosios Lietuvos literatūra 1253–1795*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
- Egzodo Donelaitis: Lietuvių išeivių tekstai apie Kristijoną Donelaitį*, Vilnius: Aidai, 2001.
- Gineitis Leonas. *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*, Vilnius: Vaga, 1990.
- Lietuvių literatūros istorija: XIX amžius*. Sudarė Juozapas Girdzijauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
- Girdzijauskas Juozas. *Antanas Strazdas*. Prieiga internetu: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LG00/Juozas_Girdzijauskas._Antanas_Strazdas.LG6600B.pdf.
- Jakonytė Loreta. „Senosios raštijos ir šiuolaikinių literatūros teorijų dialogas“, in *Senoji Lietuvos literatūra*, 2006, kn. 21, p. 25–48.
- Jasaitis Juozas. *Motiejus Valančius iš toli ir iš arti*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2001.
- Jonaitis Marijus. *Poetas ir visuomenė XIX–XX amžių sankirtose*. Klaipėda: Eldija.
- Karmalavičius Ramutis. *Kūrybos ontogenezės pajauta XIX amžiaus pabaigos lietuvių raštijoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000.
- Kuolys Darius. *Asmuo, tauta, valstybė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinėje literatūroje: renesansas ir barokas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1992.
- Lazdynas Gintaras. *Antanas Baranauskas: Tarp teksto ir gyvenimo*. Prieiga internetu: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2010~ISSN_1822-1114.N_11.PG_156-162/DS.002.0.01.ARTIC (žiūrėta 2014 03 01).
- Maciūnas Vincas. *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje*, Vilnius: Petro ofsetas, 1997.
- Mikšytė Regina. *Antano Baranausko kūryba*, Vilnius: Vaga, 1964.
- Narbutas Sigitas. *Lietuvos renesanso literatūra*, Vilnius: Baltos lankos, 1997.
- Narbutas Sigitas. *Senosios Lietuvos literatūra 1253–1795*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
- Pacevičius Arvydas. *Lietuvos egodokumentinio paveldo samprata ir tyrimų kryptys*. Prieiga internetu: http://legodoc.lt/wp-content/uploads/2013/09/ego_paveldo_tyrimai.pdf (žiūrėta 2013 09 13).

- Pakalniškis Ričardas. *Lietuvių poema*, Vilnius: Vaga, 1990.
- Radzevičius Algimantas. *Taip niekas tavęs nemylės*, Kaunas: Atmintis, 2012.
- Ruseckaitė Aldona. *Šešėlis JMM*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2012.
- Donatas Sauka. *Žemaitės stebuklas*, Vilnius: Vaga, 1988.
- Brigita Speičytė. *Poetinės kultūros formos. LDK palikimas XIX amžiaus Lietuvos literatūroje*, monografija, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004.
- Speičytė Brigita. *Anapus ribos: Maironis ir istorinė Lietuva*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012.
- Subačius Paulius. *Lietuvių tapatybės kalvė*, Vilnius: Aidai, 1999.
- Subačius Paulius. *Antanas Baranauskas. Gyvenimo tekstas ir tekstų gyvenimai*, Vilnius: Aidai, 2010.
- Ulčinaitė Eugenija. *Lietuvos baroko literatūra*, Vilnius: Baltos lankos, 1997.
- Ulčinaitė Eugenija. *Lietuvos renesanso ir baroko literatūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001.
- Ulčinaitė Eugenija, Jovaiša Albinas. *Lietuvių literatūros istorija. XII–XVIII amžius, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.*
- Vėbra Rimantas. *Lietuvių tautinis atgimimas XIX a. antrojoje pusėje*, Vilnius: Mokslas, 1990.
- Vėbra Rimantas. *Lietuvių visuomenė XIX a. antrojoje pusėje*, Vilnius: Mokslas, 1990.

XX a. ir naujausia lietuvių literatūra

- Baliutytė Elena. *Laiko įkaitė ir partnerė. Lietuvių literatūros kritika 1945–2000*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.
- Daujotytė Viktorija. *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001.
- XX amžiaus lietuvių literatūra*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1994.
- Gudaitis Leonas. *Laiko balsai: Lietuvių literatūrinė spauda 1918–1923 metais*, Vilnius: Vaga, 1985.
- Gudaitis Leonas. *Permainų vėjai: Lietuvių literatūrinė spauda 1923–1927 metais*, Vilnius: Vaga, 1986.
- Kubilius Vytautas. *XX amžiaus lietuvių literatūra*, Vilnius: Alma littera, 1995.

- Kubilius Vytautas. *XX amžiaus lietuvių lyrika: stilių raida ikitarybiniu laikotarpiu*, Vilnius: Vaga, 1982.
- Kubilius Vytautas. *Tautinė literatūra globalizacijos amžiuje*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2003.
- Kuizininė Dalia. *Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje. 1945–1950 m*, Vilnius: Versus aureus, 2003.
- Lankutis Jonas. *Lietuvių dramaturgijos tyrinėjimai*, Vilnius: Vaga, 1988.
- Lietuvių egzodo literatūra. 1945–1990*. Redagavo K. Bradūnas ir R. Šilbajoris. Čikaga: Lituanistikos institutas, 1992.
- Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius: Lietuvių literatūros institutas, 2001.
- Lietuvių literatūros istorija: XX a. pirmoji pusė*, kn. 1. Projekto autorius J. Girdzijauskas, sudarytojas R. Skeivys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
- Lietuvių literatūros istorija: XX a. pirmoji pusė*, kn. 2. Projekto autorius J. Girdzijauskas, sudarytojas R. Skeivys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010.
- Mykolaitytė Aurelija. *Gražiosios epochos stilistika: literatūriniai XX a. pradžios žaidimai*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2010.
- Naujausioji lietuvių literatūra (1988–2002)*, Vilnius: Alma littera, 2003.
- Sprindytė Jūratė. *Lietuvių apysaka*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996.
- Sprindytė Jūratė. *Prozos būsenos 1988–2005*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006.
- Striogaitė Dalia. *Avangardizmo kūryje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
- Šilbajoris Rimvydas. *Netekties šešėliai. Lietuvių literatūra namuose ir svetur*, Vilnius: Vaga, 1992.
- Vaškėlis Bronius. *Žvilgsnis iš atokiau*, t. 1, Vilnius: Versus aureus, 2004.
- Viliūnas Giedrius. *Nepriklausomos Lietuvos literatūrinis gyvenimas: 1918–1940*, Vilnius: Alma littera, 1998.
- Zaborskaitė Vanda. *100 literatūros mįslių*, Vilnius: Vaga, 1983.
- Zalatorius Algirdas. *XX amžiaus lietuvių novelė (iki 1940 m.)*, Vilnius: Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1980.

Lietuvių vaikų literatūra

- Vincas Auryla. *Lietuvių vaikų literatūra*, Vilnius: Vaga, 1986.
- Jakonytė Loreta. *Karvės kuolas Pilies gatvėje: Renatos Šerelytės kūrybos studija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010.
- Klimašauskienė Irena, Makuliūnienė Džiuljeta, Poškus Sigitas. *Lietuvių apsakymas vaikams: didaktizmo modifikacija*. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas, 1997.
- Lietuvių apysaka vaikams: žanro modifikacija*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2002.
- Linkevičius Jonas. *Po girių vaikščiojo poetas: Anzelmo Matučio gyvenimas ir kūryba: apybraiža*, Vilnius: Agora, 2000.
- Linkevičius Jonas. *Iš gintarų vėrinio: apybraižos*, Vilnius: Agora, 2002.
- Linkevičius Jonas. *Su volungėlės plunksna: poeto Martyno Vainilaičio gyvenimo ir kūrybos apybraiža*, Vilnius: Žara, 2003.
- Linkevičius Jonas. *Vytautas Račickas: monografija*, Vilnius: Versmė, 2009.
- Linkevičius Jonas. *Vaikų poezijos dešimtmečiai*, Vilnius: Vaga, 1972.
- Maskuliūnienė Džiuljeta. *XIX a. lietuvių didaktinė proza: adresatas ir tekstas*, mokomoji knyga, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Maskuliūnienė Džiuljeta. *Peldų takais: lietuvių vaikų literatūros tyrinėjimai*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005.
- Skabeikytė-Kazlauskienė Gražina. *Mitas – tautosaka – vaikų literatūra*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2007.
- Skunčikas Romualdas. *Vaikų literatūros etiudai*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007.
- Lietuvių apysaka vaikams: žanro modifikacija*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2002.
- Urba Kęstutis. *Vaikų literatūros apžvalga*. Prieiga internetu: <http://www.booksfromlithuania.lt/lt/node/10399>.
- Urba Kęstutis. Literatūra vaikams ir paaugliams, in *Naujausioji lietuvių literatūra*, Vilnius: Alma littera, 2002.
- Vaikų literatūros patirtis*, sudarė Kęstutis Urba, Kaunas: Šviesa, 1995.

Periodiniai leidiniai

Naujoji Romuva (1931–1940): savaitinis iliustruotas kultūros gyvenimo žurnalas.

Židinys (1924–1940): mėnesinis literatūros, mokslo, visuomeninio ir akademinio gyvenimo žurnalas.

Aidai (1944–1990): kultūros žurnalas, buvo leistas išeivijoje, išeidavo 10 numerių per metus.

Metmenys (1959–2006): JAV lietuvių literatūros, meno, sociologijos ir politikos žurnalas. Prieiga internetu: www.epaveldas.lt.

Literatūra ir menas: Lietuvos rašytojų sąjungos savaitraštis (leidžiamas nuo 1946 m.). Prieiga internetu: <http://literaturairmenas.lt/>, archyvas: [http://eia.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20120129183350/http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=3364&kas=leidpasirink\(2002–2012\)](http://eia.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20120129183350/http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=3364&kas=leidpasirink(2002–2012)).

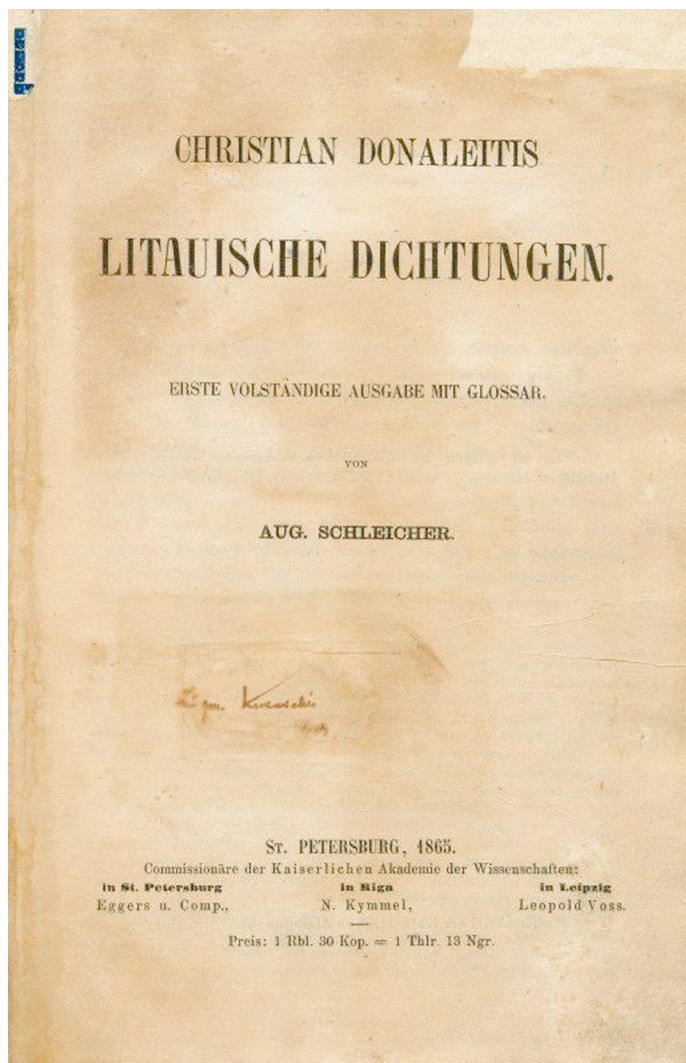
Metai: mėnesinis literatūros žurnalas (leidžiamas nuo 1991 m. vietoje žurnalo *Pergalė*). Prieiga internetu: <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai> (nuo 2004 m.).

Rubinitis: paauglių ir vaikų literatūros žurnalas. Prieiga internetu: <http://rubinitis.lnb.lt>.

Interneto resursai

Duomenų bazėje <http://www.saltiniai.info/> galima rasti apžvalginių straipsnių, atskirų autorių kūrybos analizės pavyzdžių ir pačių tekstų.

Interneto portale <http://www.tekstai.lt/> skelbiami įvairių lietuvių autorių tekstai.

Unikalus Kristijono Donelaičio raštų leidinys, saugomas Maironio lietuvių literatūros muziejuje. Nuotrauka iš Maironio literatūros muziejaus interneto svetainės <http://mairioniomuziejus.lt/>

A unique publication of Kristijonas Donelaitis' writings, preserved at the Maironis Lithuanian Literature Museum. Photograph courtesy of the Maironis Lithuanian Literature museum website <http://mairioniomuziejus.lt/>

Lietuvių literatūros klasiko
Kristijono Donelaičio paminklas
Vilniaus universiteto kiemelyje.
Romos Kišūnaitės nuotrauka

A monument to the Lithuanian literary
classic Kristijonas Donelaitis in the
courtyard of Vilnius University.
Photograph by Roma Kišūnaitė

Senosios lietuvių literatūros leidiniai
Maironio lietuvių literatūros muziejuje.
Nuotrauka iš Maironio literatūros
muziejaus interneto svetainės
<http://mairioniomuziejus.lt/>

Ancient Lithuanian literature at the
Maironis Lithuanian Literature Museum.
Photograph courtesy of the Maironis
Lithuanian Literature museum website
<http://mairioniomuziejus.lt/>

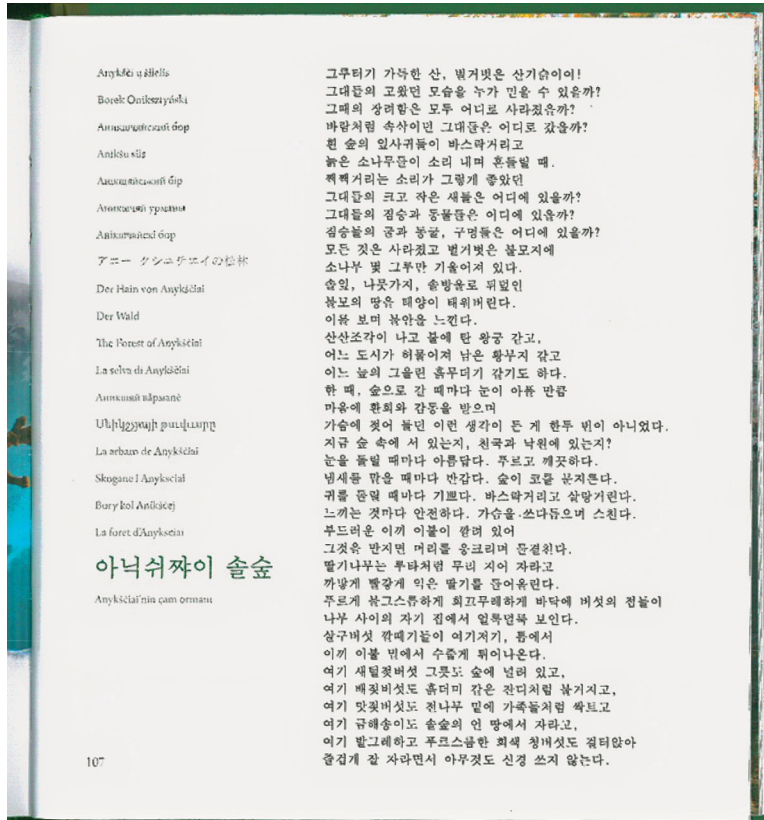
Simono Daukanto atvaizdas ant lietuviškų
100 litų nominalo popierinių pinigų

The image of Simonas Daukantas on the
Lithuanian 100 Litas banknote

Knygos „Vis kitoki balseliai“, kurioje pateikiami Antano Baranausko poemos „Anykščių šilelis“ vertimai į 18 kalbų, viršelis. Knygos dizainerė Laima Zulonė, fotografijų autorius kunigas Nerijus Papirtis. Viršelio nuotrauka iš <http://www.baranauskas.lt/lt/left/leidiniai/muziejiaus-leidiniai/>

The cover of the book *Always Different Little Voices*. The book presents the translations of Antanas Baranauskas' poem "The Pine Grove of Anykščiai" into 18 languages; the design of the book by Laima Zulonė, photographs by the priest Nerijus Papirtis. The cover is taken with publishers' permission from the website <http://www.baranauskas.lt/lt/left/leidiniai/muziejiaus-leidiniai/>

„Anykščių šilėlio“ vertimas į korėjiečių kalbą.
Knygos „Vis kitoki balseliai“ 107 puslapio
faksimilė

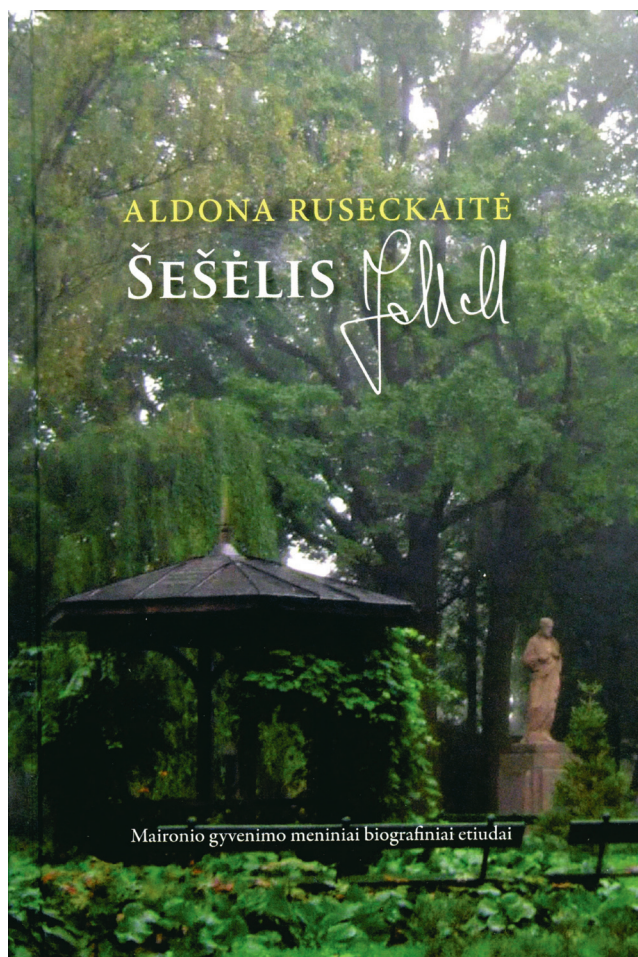
The translation of “The Pine Grove of
Anykščiai” into the Korean language.
The facsimile of page 107 from the book
Always Different Little Voices

A. Strazdas.

Antano Strazdo portretas

Antanas Strazdas' portrait

Aldonos Ruseckaitės romano apie Maironį „Šešėlis JMM“ viršelis. Viršelio fotografija Aldonos Ruseckaitės. Nuotrauka iš Maironio literatūros muziejaus interneto svetainės <http://mairioniomuziejus.lt/>

The cover of Aldona Ruseckaitė's novel about Maironis *The Shadow JMM*. Ruseckaitė's own photography appears on the cover. Photograph courtesy of the Maironis Lithuanian Literature museum website <http://mairioniomuziejus.lt/>

Lietuva švenčia Maironio
150 metų jubiliejų.
Romos Kišūnaitės nuotrauka

The 150th anniversary of the birth of
Maironis was marked in Lithuania.
Photograph by Roma Kišūnaitė

Paroda, skirta Maironiui

An display dedicated to Maironis

Maironis.
Nuotrauka iš Maironio lietuvių literatūros
muziejaus fondų

Maironis.
Photograph courtesy of the Maironis
Lithuanian Literature museum archives

Kultūros žmonės lanko Motiejaus Valančiaus
memorialio pobūdžio namą-muziejų
Valančiaus gimtinėje Nasrėnuose,
Kretingos rajone.
Romas Kišūnaitis nuotrauka

Visitors at the The Birthplace Museum of
Bishop Motiejus Valančius in Nasrėnai,
Kretinga region.
Photograph by Roma Kišūnaitė

Vydūnas. Tilžė, 1908 m.
Nuotrauka iš Maironio lietuvių literatūros
muziejaus fondų

Vydūnas. Tilsit, in 1908.
Photograph courtesy of the Maironis
Lithuanian Literature museum archives

Šatrijos Ragana prie rojalio.
Nuotrauka iš Maironio lietuvių literatūros
muziejaus fondų

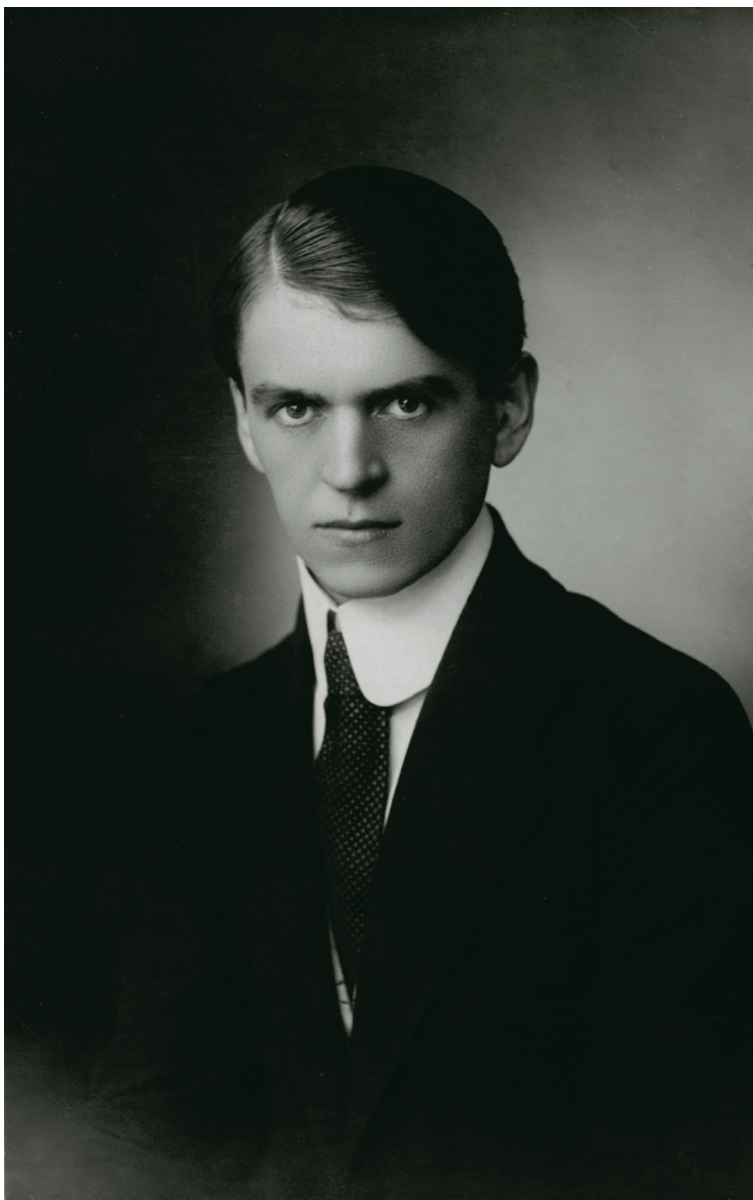
Šatrijos Ragana at a grand piano.
Photograph courtesy of the Maironis
Lithuanian Literature museum archives

Vincas Mykolaitis-Putinas

Nuotrauka iš <http://www.saltiniai.info/>

Photograph courtesy of the website <http://www.saltiniai.info/>

Kazys Binkis

Nuotrauka iš <http://www.saltiniai.info/>Photograph courtesy of the website <http://www.saltiniai.info/>

Jonas Aistis

Nuotrauka iš <http://www.saltiniai.info/>

Photograph courtesy of the website <http://www.saltiniai.info/>

Salomėja Nėris

Nuotrauka iš <http://www.saltiniai.info/>

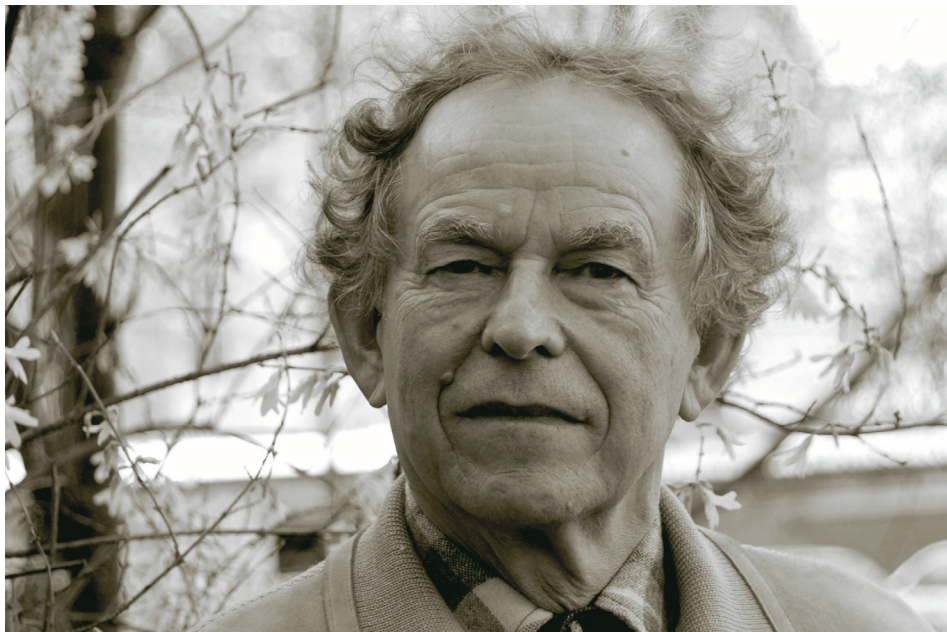
Photograph courtesy of the website <http://www.saltiniai.info/>

Antanas Vaičiulaitis

Nuotrauka iš <http://www.saltiniai.info/>

Photograph courtesy of the website <http://www.saltiniai.info/>

Kazys Saja

Nuotrauka iš <http://www.saltiniai.info/>

Photograph courtesy of the website <http://www.saltiniai.info/>

Justinas Marcinkevičius

Nuotrauka iš <http://www.saltiniai.info/>

Photograph courtesy of the website <http://www.saltiniai.info/>

Romualdas Granauskas

Nuotrauka iš <http://www.saltiniai.info/>

Photograph courtesy of the website <http://www.saltiniai.info/>

Jolita Skablauskaitė
Audriaus Kemežio nuotrauka
Photograph by Audrius Kemežys

Saulius Tomas Kondrotas

Nuotrauka iš <http://www.šaltiniai.info/>

Photograph courtesy of the website <http://www.šaltiniai.info/>

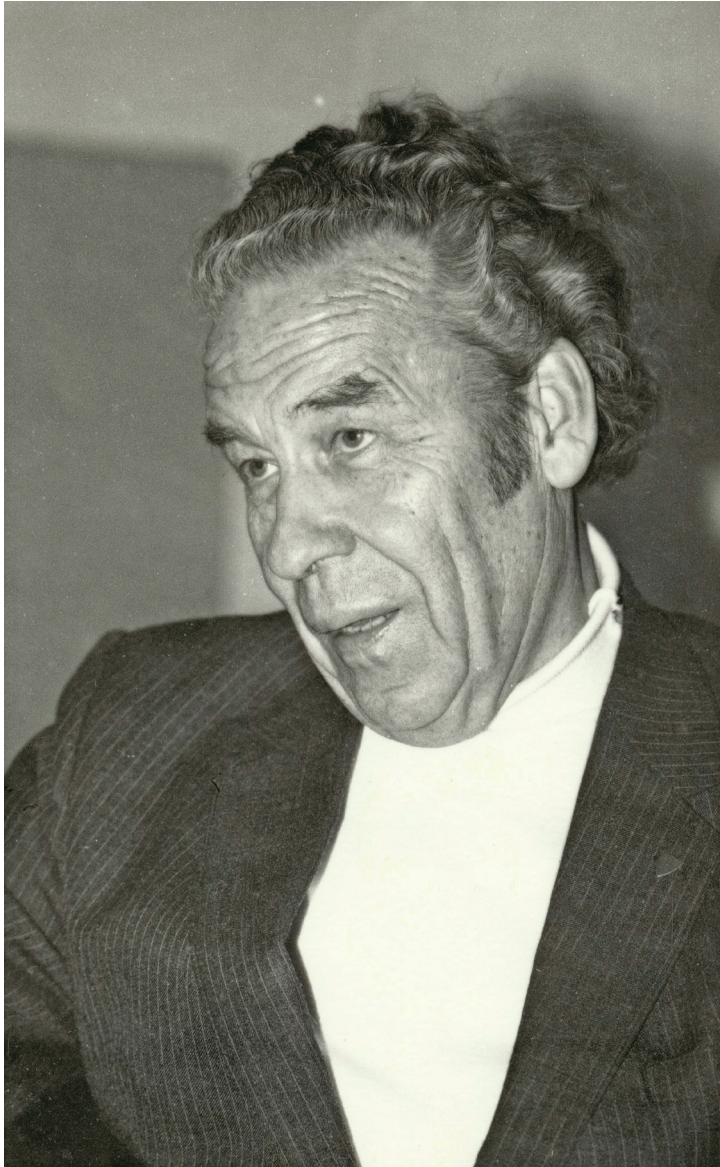
Antanas Vaičiulaitis 1956 m.
Vytauto Maželio nuotrauka.
Iliustracija iš VDU Lietuvių
išėivijos instituto archyvo

Antanas Vaičiulaitis in 1956.
Photograph by Vytautas Maželis.
Illustration is taken from
the Archives at the VMU Lithuanian
Emigration Institute

„Aidų“ redakcija 1960 m. Bruklinė:
Leonardas Andriekus, dr. Juozas Girnius,
Alfonsas Nyka-Niliūnas, Antanas
Vaičiulaitis.
Iliustracija iš VDU Lietuvių
išėivijos instituto archyvo

Editorial office of *Aidai* in Brooklyn in 1960:
Leonardas Andriekus, dr. Juozas Girnius,
Alfonsas Nyka-Niliūnas,
Antanas Vaičiulaitis.
Illustration is taken from the Archives at the
VMU Lithuanian Emigration Institute

Poetas H. Nagys 1992 m.
Iliustracija iš VDU Lietuvių
išėivijos instituto archyvo

Henrikas Nagys in 1992.
Illustration is taken from
the Archives at the VMU Lithuanian
Emigration Institute

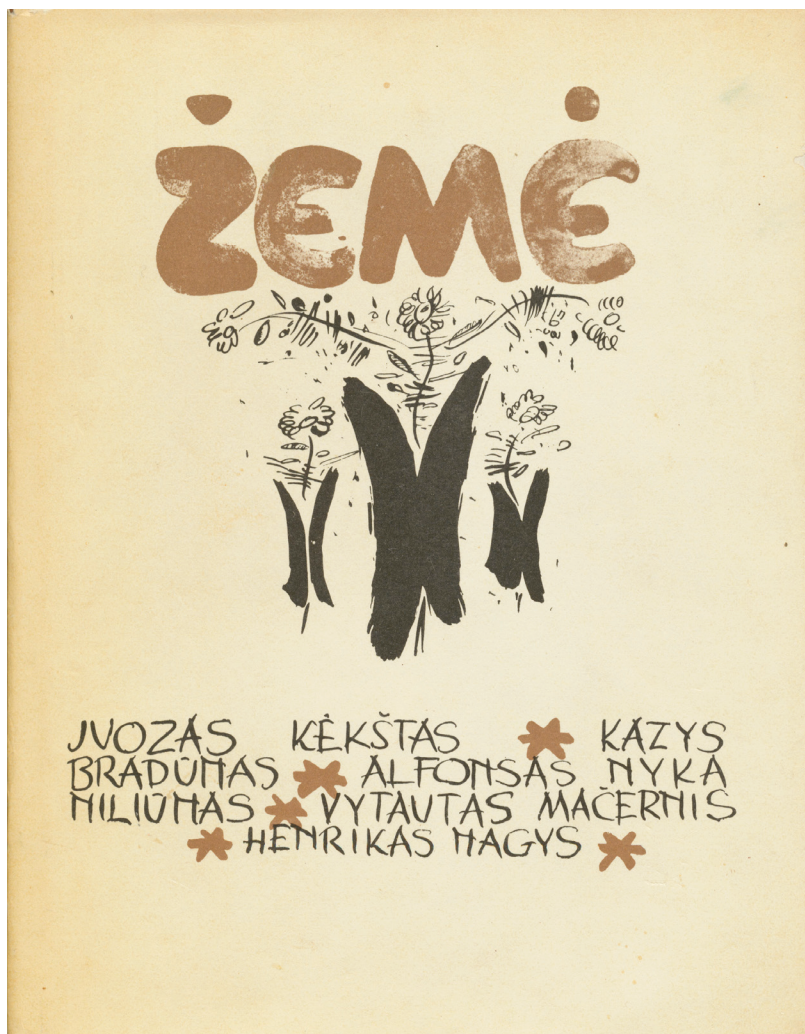
Jurgis Jankus apie 1975 m.
Iliustracija iš VDU Lietuvių
išėivijos instituto archyvo

Jurgis Jankus in about 1975.
Illustration is taken from
the Archives at the VMU Lithuanian
Emigration Institute

Bernardas Brazdžionis apie 1978 m.
J. Jankaus nuotrauka

Bernardas Brazdžionis in about 1978.
Photograph by J. Jankus

Antologijos „Žemė“ viršelis

Cover of the Anthology *The Earth*

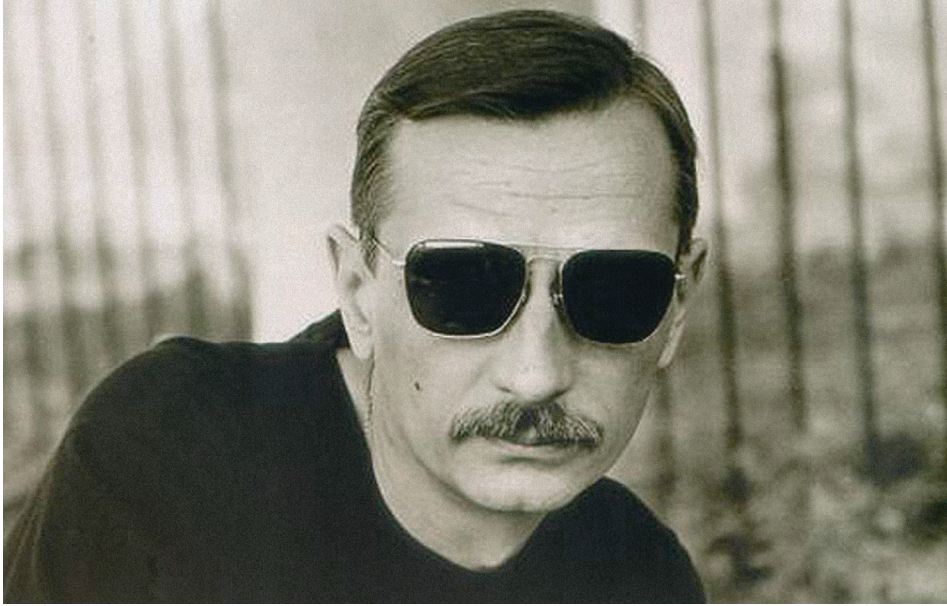
Antanas Šileika
Irmanto Gelūno nuotrauka iš
www.15min.lt

Antanas Šileika
Photograph by Irmantas Gelūnas,
www.15min.lt

Ruta Šepetys
Irmanto Gelūno nuotrauka,
iš www.15min.lt

Ruta Šepetys
Photograph by Irmantas Gelūnas,
www.15min.lt

Ričardas Gavelis

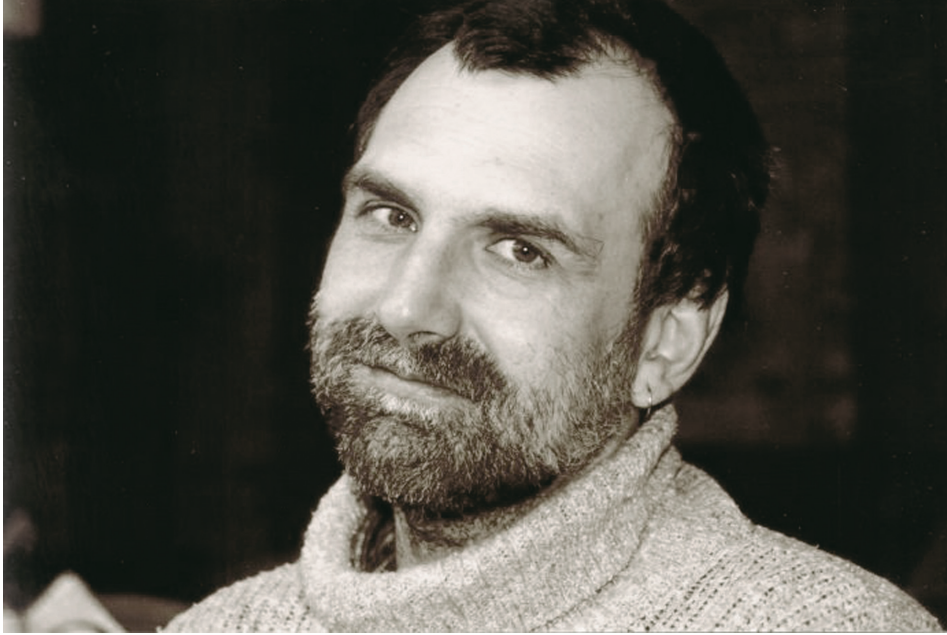
Nuotrauka iš <http://saltiniai.info/>

Photograph courtesy of the website <http://saltiniai.info/>

Sigitas Parulskis

Nuotrauka iš <http://šaltiniai.info/>Photograph courtesy of the website <http://šaltiniai.info/>

Aidas Marčėnas

Nuotrauka iš <http://saltiniai.info/>

Photograph courtesy of the website <http://saltiniai.info/>

Marius Ivaškevičius

Nuotrauka iš <http://šaltiniai.info/>

Photograph courtesy of the website <http://šaltiniai.info/>

Donaldas Kajokas

Nuotrauka iš <http://saltiniai.info/>

Photograph courtesy of the website <http://saltiniai.info/>

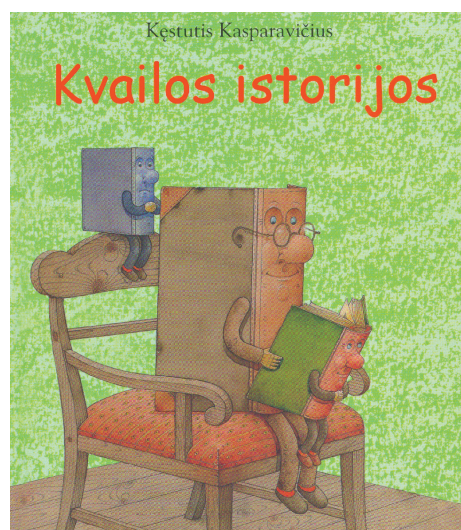

Knygų iliustratorius ir rašytojas Kęstutis Kasparavičius

The book illustrator and writer Kęstutis Kasparavičius

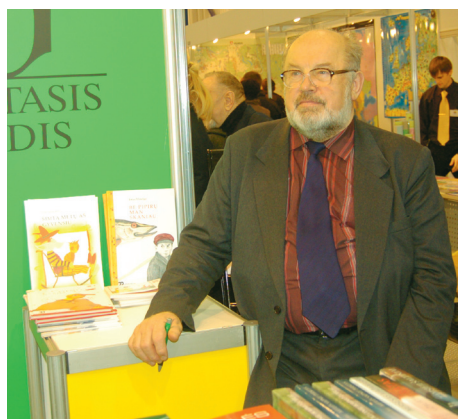
Viena iš populiariausių Kęstučio Kasparavičiaus pasakų knygų „Kvailos istorijos“ iliustracijos Kęstučio Kasparavičiaus.
Romos Kišūnaitės nuotrauka

One of the most popular books of fairy tales *Silly Stories* written and illustrated by Kęstutis Kasparavičius.
Photograph by Roma Kišūnaitė

Algimantas Zurbas.
Romos Kišūnaitės
nuotrauka
Photograph by Roma
Kišūnaitė

Vaikų literatūros kūrėjas, vienas iš pačių populiariausių sovietmečiu kūrusių paauglių literatūros rašytojų Algimantas Zurbas

Algimantas Zurbas, one of the most popular adolescents' writers during the Soviet era

Rašytojo Kazio Sajos nuotrauka Kauno
Maironio lietuvių literatūros muziejaus
Vaikų literatūros skyriuje.
Romos Kišūnaitės nuotrauka

Photograph of the writer Kazys Saja at the
Museum of Children's Literature (a branch
of Maironis Lithuanian Literature Museum)
in Kaunas.
Photograph by Roma Kišūnaitė

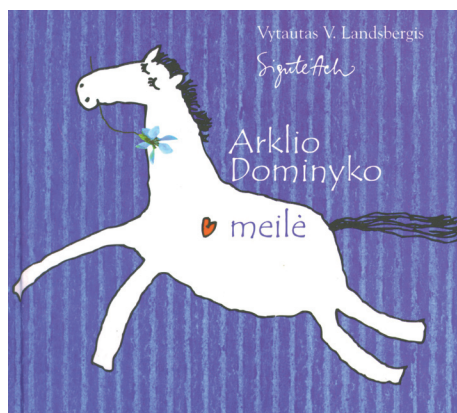

Rašytojas
Vytautas V. Landsbergis

The writer
Vytautas V. Landsbergis

Vytauto V. Landsbergio knygos „Arklio Dominyko meilė“ viršelis, kurį kūrė dailininkė Sigutė Ach.
Romos Kišūnaitės nuotrauka

The cover of Vytautas V. Landsbergis' book
The Story of Dominic, a Horse in Love. The
cover was created by the artist Sigutė Ach.
Photograph by Roma Kišūnaitė

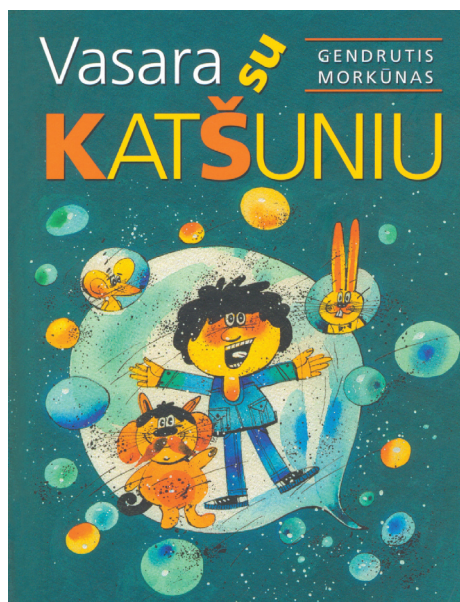

Rašytojai (iš kairės į dešinę) Selemonas Paltanavičius, Gendrutis Morkūnas ir dailininkas Valentinas Ajauskas, iliustravęs Gendručio Morkūno knygą „Vasara su katšuniu“

(From left to right) The writers Selemonas Paltanavičius and Gendrutis Morkūnas, and the artist Valentinas Ajauskas, who illustrated Morkūnas' book *Summer with Cat-Dog*

Gendručio Morkūno knygos „Vasara su katšuniu“ viršelis (dailininkas Valentinas Ajauskas).
Romas Kišūnaitės nuotraukos

Gendrutis Morkūnas' *Summer with Cat-dog*.
Book cover illustration by artist Valentinas Ajauskas.
Photographs by Roma Kišūnaitė

Rašytoja Violeta Palčinskaitė. Nuotraukoje
tolėliau matosi rašytojas Vladas Braziūnas.
Romas Kišūnaitės nuotrauka

The writer Violeta Palčinskaitė. Visible in the
background is writer Vladas Braziūnas.
Photograph by Roma Kišūnaitė

Rašytojas Martynas Vainilaitis (dešinėje).
Romos Kišūnaitės nuotrauka

The writer Martynas Vainilaitis (on the right).
Photograph by Roma Kišūnaitė

Rašytoja Lina Žutautė su savo knyga

„Kakė Makė“

The writer Lina Žutautė with her book

Googoo Moogoo

Linės Žutautės parašyta ir iliustruota knyga

„Ferdinandas ir Pū“.

Romos Kišūnaitės nuotraukos

The book written and illustrated by Lina

Žutautė *Ferdinand and Pu*.

Photographs by Roma Kišūnaitė

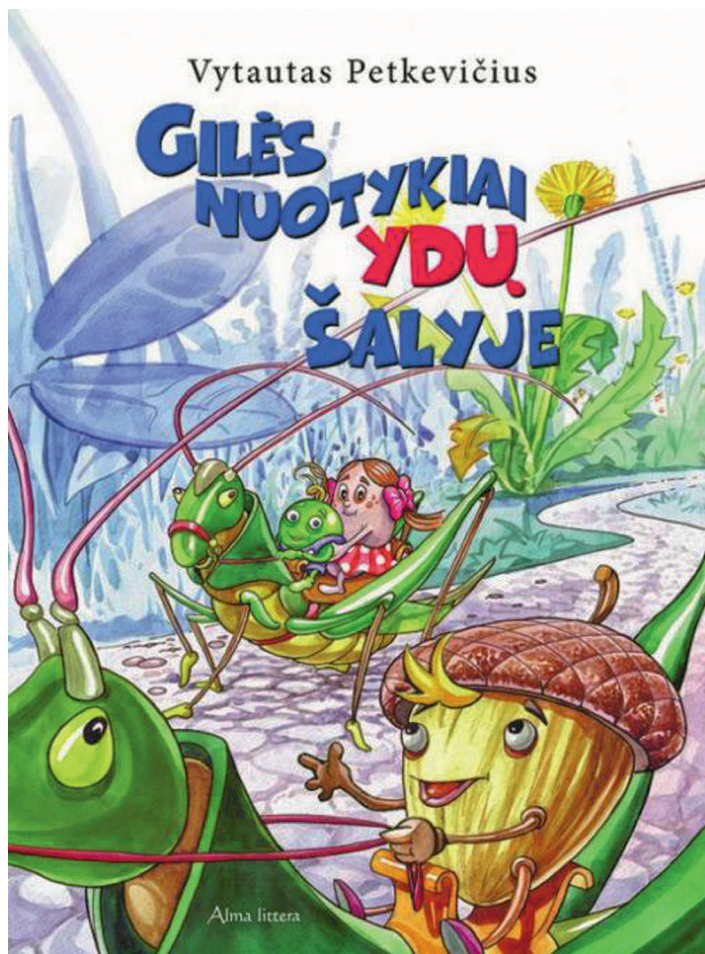
Viena iš vaikų mylimiausių vaikų literatūros kūrėjų rašytoja Vytautė Žilinskaitė.
Romos Kišūnaitės nuotrauka

Vytautė Žilinskaitė, one of the most favourite children's writers.
Photograph by Roma Kišūnaitė

Menišiausios Vytautės Žilinskaitės knygos „Kelionė į Tandadriką“ inscenizacija Vaikų literatūros muziejuje Kaune.
Nuotrauka iš Maironio literatūros muziejaus interneto svetainės <http://mairioniomuziejus.lt/>

A display of Vytautė Žilinskaitė's most artistic book *A Journey to Tandadrika* at the Museum of Children's Literature in Kaunas.
Photograph courtesy of the Maironis Lithuanian Literature museum website <http://mairioniomuziejus.lt/>

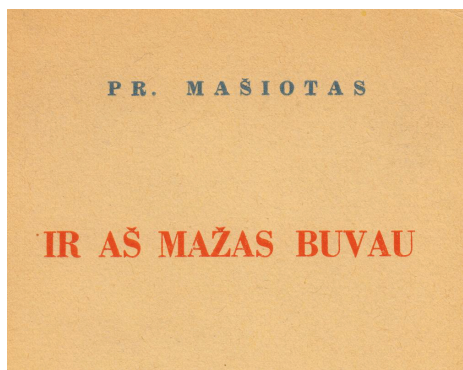
Viena iš populiariausių sovietmečiu išleistų knygų vaikams Vytauto Petkevičiaus „Gilės nuotyčiai ydų šalyje“ (viršelio iliustracija dailininko Gintaro Jociaus)

Vytautas Petkevičius' *Acorn's Adventures in the Land of Vices*, one of the most popular children's books published during the Soviet period (cover illustration by artist Gintaras Jocius)

Edukacinė programa apie rašytoją Praną Mašiotę Maironio lietuvių literatūros muziejuje Vaikų literatūros skyriuje. Veda muziejininkės Daiva ir Vilma

Educational program about the writer Pranas Mašiotas at the Museum of Children's Literature, a branch of the Maironis Lithuanian Literature Museum, led by the museum staff Daiva and Vilma

Prano Mašiotas autobiografinės knygos „Ir aš mažas buvau“ viršelis

The cover of Pranas Mašiotas' autobiographical book *I Was Also Little*

A BRIEF HISTORY OF LITHUANIAN LITERATURE

CONTENTS

Dalia Kuiziniienė

FOREWORD / 209

Asta Gustaitienė

**ANCIENT LITHUANIAN LITERATURE (13TH–19TH C.):
RESEARCH IN LITHUANIA / 211**

Indrė Žakevičienė

LITHUANIAN LITERATURE FROM 1900–1918 / 233

Aurelija Mykolaitytė

**LITHUANIAN LITERATURE
DURING THE INTERWAR PERIOD / 249**

Indrė Žakevičienė

**LITHUANIAN LITERATURE
IN THE SOVIET TIMES (1940–1990) / 273**

Dalia Kuiziniienė

**LITHUANIAN EXILE LITERATURE: TENDENCIES
AND TRENDS / 289**

Dalia Kuiziniienė

LITHUANIAN LITERATURE ABROAD AFTER 1990 / 311

*Aurelija Mykolaitytė***THE MOST RECENT LITERATURE SINCE 1990 / 323***Asta Gustaitienė***HISTORY OF LITHUANIAN CHILDREN'S LITERATURE / 345****BIBLIOGRAPHICAL LIST / 365**

FOREWORD

The four authors of the book *A Brief History of Lithuanian Literature* – Indrė Žakevičienė, Asta Gustaitienė, Aurelija Mykolaitytė, and Dalia Kuiziniene – are teachers at Vytautas Magnus University. Each author has chosen a specific issue in discussing a particular period and identifying the most characteristic features and movements of the period. The book is a concise overview of Lithuanian literary history from ancient times to the present day, highlighting the most important stages of development and presenting a brief description of the classic literary works. This history of literature is for foreign students, who are eager to know and understand the uniqueness of Lithuanian literature, its place in the broader context of European literature, and to see the outlines of its latest research. The book is in the Lithuanian and English languages so that the information can be accessible to a wider readership. At the end of each chapter of the book, references are given indicating further reading on a particular period or an author. The book also has a list of links to online sources of Lithuanian literature, which will be helpful in finding and reading the literary works discussed in this book. Tasks and questions are presented at the end of each chapter; they should also be helpful guides in answering the most important questions on reviewing literary processes. The book is illustrated with photographs of writers' portraits, literary gatherings, and publications. The illustrations are taken from the Maironis Museum of Lithuanian Literature, the MVU Institute of Lithuanian Diaspora archive, the data base www.saltiniai.info, and elsewhere.

A Brief History of Lithuanian Literature differs from earlier published textbooks and academic histories of Lithuanian literary history in its outline and concise way of presenting information. Not all writers are mentioned here, nor

are authors' works widely analyzed. In this summary it was deemed important to provide a conceptualized approach to aspects of Lithuanian literary evolution and continuity. In this book the presentation of the contemporary Lithuanian literary process gets quite a lot of attention. The book authors think that after 1990 there were numerous changes in stylistics, genre and themes, thus these latest trends in Lithuanian literature are also discussed. The authors hope that the book will be of interest and use to students and teachers at Baltic studies centres.

Dalia Kuiziniene

Asta Gustaitienė

ANCIENT LITHUANIAN LITERATURE (13TH–19TH C.): RESEARCH IN LITHUANIA

When talking to foreigners about ancient Lithuanian literature, it is not easy to convey the beauty of the archaic language of literary works by classics such as Kristijonas Donelaitis, Antanas Baranauskas or Žemaitė. *The Seasons* by Donelaitis and *The Forest of Anykščiai* by Baranauskas are those precious gems in the building of Lithuanian literature of the 18th and 19th centuries, which we want to show to everyone and to help to see them in similar way as we do. But an inevitable limitation of such efforts is felt. This is especially difficult because one of the most important components of the value of this literature is the specificity of the language in which the works were written, which is difficult to translate into other languages. In the 21st century the semantic subtleties and realities of ancient literature are often hard to understand without specific cultural-historical studies even for native speaker readers, especially of the younger generation.

It is particularly difficult to translate ancient literary works artistically into other languages, so that a foreigner would be able to feel their true spirit and charm. In this sense, the comments on the short stories by Žemaitė (1845–1921) are insightful, who had a “natural ability to draw upon the wide resources of the Lithuanian language, with its wealth of unique expressions and refreshing idioms”¹, and on the problems encountered in translating her works: “Unfortunately, at times her works lose a large part of their special stylistic charm in translation.”² Translators of ancient poetry also confront similar problems.

¹ Zobarskas, Stepas. “Biographical Notes: Žemaitė” in *Selected Lithuanian Short Stories*, edited by Stepas Zobarskas. New York: Manyland Books, 1960, p. 279.

² *Ibid.*

This section of the textbook is an introduction to the most significant works of the ancient Lithuanian literature, focusing mostly on the canonical texts, which have most strongly entered the Lithuanian consciousness, have been translated into foreign languages, have received favourable reviews, and have generated literary discussions abroad. Less attention is paid to a detailed exposure of cultural and historical assumptions of the emergence and evolution of ancient and 19th century Lithuanian literature. The textbook does not aim to list as many surnames of personalities, attributable to cultural history, as it is possible; instead more attention is given to highlighting the problematic questions, which are interesting not only to Lithuanians, but also to foreigners.

Most often reflection upon ancient Lithuanian literature begins with its origins (the 13th c.) in other languages (Ruthenian, Latin and Prussian). It can be “divided into four periods – Medieval, Renaissance, Baroque and the beginning of the Enlightenment.”³ Ancient Lithuania was characterised by regionalism and religious, ethnical and linguistic diversity⁴. For the writing at that time “at least three continental (Latin, Greek, ancient Slavic) and a few local (Polish, German, Ruthenian) languages were used for writing. During the 16th–18th centuries the prestige of the mentioned continental languages and the fields of their usage grew weaker.”⁵

Literary scholars and historians, studying ancient literature, research “writing” which consists of “legal statements, letters, privileges, and historiographic, publicistic, legal texts, book forewords, and also the texts of religious content for the Church”⁶. In addition, today representatives of various disciplines engage in consistent research on ego-documents that, according to historian Arvydas Pacevičius, are understood as personal texts, created in the first person for oneself or for a circle of close people⁷.

³ Ulčinaité, Eugenija; Jovaišas, Albinas. *Lietuvių literatūros istorija XIII–XVIII amžiai* (The History of Lithuanian Literature, the 13th–18th Centuries). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 13.

⁴ Narbutas, Sigitas. *Senosios Lietuvos literatūra 1253–1795* (The Literature of Ancient Lithuania 1253–1795). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 10–11.

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*, p. 13.

⁷ Pacevičius, Arvydas. “Lietuvos egodokumentinio paveldo samprata ir tyrimų kryptys” (Egodocumental Heritage of Lithuania: Conception and Research Trends”). Online access at http://legodoc.lt/wp-content/uploads/2013/09/ego_paveldo_tyrimai.pdf (accessed on September 13, 2013)

While reading academic studies on ancient Lithuanian literature, one can see the efforts of literary historians to find little gems in a particular piece of work, looking for literary manifestations. For example, recent research on Renaissance literature documents that describe the story of Žygimantas Augustas' and Barbora Radvilaitė's romance and marriage⁸, has drawn attention to a fragment of *Račinskas' Chronicle*, which is "the most literary, already similar to a renaissance short story"⁹. Here attention is drawn to the discernable features of a literary genre – a Renaissance novella.

Relevant and interesting are the efforts by Lithuanian literary historians not only to discern the patterns of literary development and the early stages of formation of particular genres, but also to compare the cultural realities of Lithuania and other European states of that time. For example, discussing the literary genre of a letter, which arose and gained popularity during the Renaissance, it has been observed that the letters of well-educated people of Lithuania in the 16th century focus mainly on the freedom, state, and faith, but "do not talk about the person's private life, the literature and philosophy of Antiquity, or those existential questions important to people are not analyzed, and all of this was characteristic of the letters by Petrarch, Erasmus of Rotterdam, and Justus Lipsius, written at similar time."¹⁰ In general, literary scholars are particularly interested in the personal reflection on one's private life, ability and efforts to reflect and think over not only the outside reality, but also the experiences of one's own life. It is not accidental that Lithuanian historians ask the question: "When in Lithuania did one begin to write about oneself and to express emotions and impressions authentically, not being constrained by the canons established in public space? When did this self-expression take on a tangible form and a clearer internal structure?" No clear answer has been given to these questions, and scholars have provided only assumptions in their articles.

It is important for Lithuanians, but especially for scholars from other countries, as well as for students studying Lithuanian literature abroad, that

⁸ Žygimantas Augustas – Grand Duke of Lithuania and King of Poland, the last monarch of the Jogaila Dynasty. Their romance and later marriage took place in 1547, in Vilnius.

⁹ Ulčinaitė, Eugenija; Jovaišas, Albinas. *Lietuvių literatūros istorija XIII–XVIII amžiai* (The Literature of Ancient Lithuania 1253–1795). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 77.

¹⁰ *Ibid.*, p. 159.

after the implementation of the project “Creation of the Integrated Virtual Library Information System”, the oldest and rarest examples of ancient writing have become accessible on the e-heritage web portal (www.epaveldas.lt):

Within the project, the following heritage objects are digitized: books in Lithuanian from the 16th–20th c. and Lituanica publications; and small publications, e.g. orders by administrative authorities, decrees, proclamations, bills and numerous other documents reflecting various historical periods. 1547, „Catechismusa prasty szadei...” by Martynas Mažvydas, which is of extreme significance for the literary history of Lithuania. There are only two known copies of this book preserved [...] The portal www.epaveldas.lt, which has gained increased popularity, will be supplemented not only with a variety of documentary heritage items, but also rare and unique digitized images of this heritage, e.g. the first book in the Lithuanian language published in Königsberg[...], located [...] respectively at the University Libraries in Vilnius and Toruń. The portal will host [a] [...] digitized [version of the] oldest surviving book [...] published in the Grand Duchy of Lithuania in 1595 and translated by Mikalojus Daukša – [...] „Kathechismas arba Mokslas kiekvienam krikščionii priuolvs“; [also] „Grammatica Litvanica“ by Danielius Kleinas published in Königsberg in 1653; „Gromata vieno gaspadoriaus būrams“ by Kristijonas Donelaitis, the only surviving copy of which is preserved at the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences; and numerous other rarities of [...] printed heritage.

Of special prominence are works from the printing house of the Vilnius Academy that operated in the 16th–18th c.; some of them will be presented on the web portal – works by Albertas Kojelavičius; Žygimantas Liaukšminas; [and] Motiejus Kazimieras Sarbievijus, [a] [...] poet who lived in the Grand Duchy of Lithuania, and his followers; and many other authors' works.

[...] The content of this heritage will [...] reflect[...] a wide historical, political, social and economical panorama of Lithuania in the 16th–19th centuries documented in judicial books of the Grand Duchy of Lithuania from 1540–1845; church registers of birth, matrimony and death; and archival documents.¹¹

So now it is possible to read these texts without visiting Lithuanian libraries or looking for them in the archives of rare editions.

¹¹ Cited from: “Lithuanian Cultural Heritage in the Virtual Environment” in *About the project “Development of the Virtual Electronic Heritage System”*. Online access at <http://www.epaveldas.lt/vbspi/content/about.jsp>

Talking about the 17th–18th centuries, literary historians endeavour to reconstruct and change the established standpoint to the writing of this period. For example, the article “The Specifics of Literary Writing in the 18th Century” maintains that literary historians ought to gradually free themselves from the stereotypes formed during the 19th century, when the literature of the 17th and 18th centuries was very much underrated. (That standpoint had indeed strong arguments, because in fact in the middle of the 17th century the cultural development of Lithuania stopped, as almost the whole territory of Lithuania was occupied by Russian army from one side, and by Swedish army – from the other). In the historian Žukienė’s opinion, “one of today’s most pressing challenges for a literary historian remains the assessment of literature of the 17th–18th centuries, reviewing the firmly entrenched negative attitudes”¹².

The majority of Lithuanian literary studies note the influence of the Reformation upon the development of the Lithuanian language and also upon literature. Namely it led to the publication of the first book in the Lithuanian language, *The Simple Words of Catechism* (1547), edited by the pastor Martynas Mažvydas with his poem in the introduction. Generally speaking, 16th–18th- c. writing was predominated by religious motifs and translations of religious hymns, prayer books, postillas, catechisms, and The Holy Writ. For a long time the number of printed books was small. Their authors were mostly members of the clergy. Looking to the GDL period, Mikalojus Daukša (1527/1538–1613) becomes a prominent writer at the turn of the 17th century. Being a priest, he translated catechisms and religious hymns as it was generally typical to that time, but he entered the Lithuanian literature and national consciousness with his introduction to the Catechism – *Postilla*, which celebrates native language and raises national consciousness. The following chrestomatic fragment from Daukša’s *Postilla*, written in Polish in 1599 and translated into Lithuanian, has been learned by heart by many generations of Lithuanian schoolchildren:

Let me ask: is there in the world such a nation, however impoverished it might be, that does not have these three basic things: ancestral homeland, customs and native language? Always

¹² Žukienė, Lina. “Literatūros rašymo specifika XVIII amžiuje” (The Specifics of Literary Writing in the 18th Century) in *Senosios literatūros žanrai* (The Genres of Ancient Literature). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, p. 164.

and everywhere people have spoken their native language and always struggled to protect it, and to beautify, improve and perfect it.

Nowhere on earth is there such a miserable nation as would abandon its own native language.

Every nation aspires to use its native language for its laws, its affairs of state, its literature, and wishes to use it proudly and appropriately at all times, be it in the church, or at work, or at home.

One might ask, would there not be a sensation amongst the animals if the crow decided to sing like the nightingale, and the nightingale to croak like the crow? Or if the goat began to [roar] [...] like a lion, and the lion to bleat like the goat?

It is not the bounty of its crops, nor the distinctiveness of its garments, nor the beauty of its countryside, nor the strength of its castles and cities that make a nation hale; rather it is the maintenance and use of its native language, which strengthens fellowship, peace and brotherly love. For our language is our common bond of love, the mother of unity, the father of civic solidarity, the guardian of nationhood. If you destroy our language you destroy cooperation, unity and wellbeing.¹³

The 19th–early 20th Century

It is an axiom to maintain that the 19th century is one of the most complicated periods in the history of Lithuanian culture. In 1795 the Polish-Lithuanian Commonwealth was partitioned for the third time, ending the sovereignty of the state; in 1812 Napoleon's troops marched through Lithuania towards Russia; although Vilnius University had flourished in the 19th century, but in 1831, after the Uprising, it was closed; and after the 1863 Uprising the Lithuanian press in Latin characters was banned. Writers and cultural figures who had the greatest influence on literary and cultural (in the broad sense) processes in Lithuania are Antanas Srazdas (1760–1833), Simonas Daukantas (1793–1864), Adam Mickiewicz (1798–1855), Antanas Baranauškas (1835–1902), Jonas Basanavičius (1851–1927), Vincas Kudirka (1858–1899), Juozas Tumas-Vaižgantas (1869–1933). Thinking about these writers (cultural figures), there is always a dilemma to which century they should be attributed – the 19th or the 20th. On the one

¹³ Daukša, Mikalojus. "Fragment from the Foreword of Postilla (1599)". Translation by Gintautas Kaminskis in *Lithuanian Papers. Annual Journal of the Lithuanian Studies Society at the University of Tasmania*. Online access at <http://postilla.mch.mii.lt/Postile/prakalba.en.htm>

hand, the dilemma is related to the fact that they lived in both centuries, but still a greater complication is connected with the issue of the writers' mentality. In the 19th century several important and most evident things can be seen:

1. For a variety of reasons, there is a strong sense that Lithuanian literature lagged behind simultaneous literary development occurring elsewhere. Referring to Viktoras Katilius, the literary scholar Ramutis Karmalavičius ascertains that this time lag is not ten, but one hundred years, claiming that "we took up more what was on the surface; we were producing Lithuanian imitations from hearsay, as an equivalent of the times of Balzac, Thackeray, Tolstoy and Dostoevsky, here there was only a bishop, Motiejus Valančius, and a priest, Kajetonas Aleknavičius"¹⁴. Therefore, whoever analyzes Ancient and 19th-century literature has to constantly be reminded that the literary facts and literary discoveries have to be considered and enjoyed locally, always being aware that Lithuanian literature took its own course.
2. In the 19th century, the idea of nationalism was most important. According to the historian Rimantas Vėbra, "attention to history and idealization of the past was a requirement in this period."¹⁵ Daukantas, Valančius, Baranauskas – "the participants of the Lithuanian Revival had surrounded their homeland Lithuania, their parents' earth, in a mantle of romantic mystery, setting it up on a pedestal, and thus it became more attractive, dearer, and gained a certain vital capacity. As a result, the nation's inferiority complex, implanted by aggressive neighbours, began to disappear, national consciousness was maturing, and the scale of values to be cherished was changing."¹⁶
3. According to Juozas Girdzijauskas, "Young Lithuania was created not by a noble class consisting of the szlachta, most of whom were denationalised, but by peasants, farmers and the intellectuals descended from them, who had preserved Lithuanian ethnic culture."¹⁷

¹⁴ Karmalavičius, Ramutis. *Kūrybos ontogenezės pajauta XIX amžiaus pabaigos lietuvių raštijoje* (The Sense of Creative Ontogenesis in the Lithuanian Writing at the End of the 19th century). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 89.

¹⁵ Vėbra, Rimantas. *Lietuvių tautinis atgimimas XIX amžiuje* (Lithuanian National Revival in the 19th Century). Kaunas: Šviesa, 1992, p. 63.

¹⁶ *Ibid.*, p. 53.

¹⁷ Girdzijauskas, Juozas. "Įvadas" (Introduction) in *Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius* (The History of Lithuanian Literature, the 19th century). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 3.

Already in the 18th century a real monument to that native language, which is so beautifully reflected in a poetic way by Mikalojus Daukša in his *Postilla*, was built by the Lithuanian literary classic Kristijonas Donelaitis, to whom more attention will be given in the next subsection of this textbook.

**Kristijonas Donelaitis,
Antanas Baranauskas, Maironis**

These three writers are the most prominent in the history of Lithuanian literature. Today the works by Donelaitis, Baranauskas and Maironis are reflected upon the most, trying to incorporate them into the history of world literature. The comparison of these writers is motivated not only by the equally important significance of their works, the most interesting reflections on them, or the fact that all three were clergy-men, but also by the fact that all three created long epic poems, extremely important in Lithuanian literature. The literary scholar Ričardas Pakalniškis has observed that “over the course of several centuries, there is no any closer relationship between individual works of great value (*The Seasons*, *The Pine Grove of Anykščiai*, *The Young Lithuania*) and the generic tradition is impossible without this relationship”¹⁸.

The most interesting phenomenon of 18th-c. Lithuanian literature is the work by the protestant pastor Kristijonas Donelaitis (1714–1780). Undoubtedly he is one of the most talented and enlightened Lithuanian writers of the 18th century (and of all times), who knew more than one classical language; but he is also one of the most paradoxical ones, because being a protestant pastor, he did not consider his creative works (fables and epic poems), in many literary scholars’ opinion, to be important; he wrote only for himself and none of his creative writing was published whilst he was still alive. Besides, according to the literary scholar Dalia Dilytė, “everything, that witnesses his knowledge of philosophy and rhetoric, is hidden, much like the foundation of any building lies hidden in the earth”¹⁹. Donelaitis’ talent was most revealed with his poem *The Seasons*, which was written, in the opinion of Leonas Gineitis, a Donelaitis

¹⁸ Pakalniškis, Ričardas. *Lietuvių poema* (Lithuanian Poem). Vilnius: Vaga, 1990, p. 45.

¹⁹ Dilytė, Dalia. “Kristijonas Donelaitis” in *Senosios Lietuvos literatūra, 1253–1795* (The Literature of Ancient Lithuania, 1253–1795). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 359.

researcher, between 1765 and 1775²⁰. Basically, ever since its publication (in 1818) this work has become interesting not only locally in Lithuania, but also globally, and now it has been translated into many languages, including Russian, English, Polish and Japanese.

The poem is in four parts, “each season originally consisted of 659 lines, while the text of *The Seasons*, which is known at present, consists of close to 3000 lines”²¹. The characteristic feature of the whole poem is its special clearness. The characterization is particularly expressive (there are about 40 male and 20 female characters). The structure of the work is extremely well thought-out: “all the four parts make a harmonious whole, share the same characters and easily blend in a single poetic work.”²² In general, the spirit and style of Donelaitis’ poem and its relationship with God and the homeland of Lithuania are revealed at the beginning of the second part, “Summer Toil”:

*Hail to the world fresh from the rites of spring,
And hail to man, now summer has come in!
Hail to you all, who relish blooms and scents
God grant that many more spring festivals
Find you in robust health and merry mood!
God grant this too to all who love our land,
Converse in Lithuanian and work hard.
God grant spring smile upon you every year
And summer follow bringing you good cheer!*²³

What is *The Seasons* to Lithuanians? Sometimes this work is seen as the one that in part compensates for the lack of a heroic epic, through which a nation traditionally expresses its positive self-esteem. Pakalniškis claims that it is not so much a canonical national epic (because the poem is fragmentary) as an epic of Christian humanism about man as a representative of the collective

²⁰ Gineitis, Leonas. *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha* (Kristijonas Donelaitis and his Epoch). Vilnius: Vaga, 1990.

²¹ Korsakas, Kostas. “Kristijonas Donelaitis and His Poem *The Seasons*” in *Kristijonas Donelaitis, The Seasons*. Vilnius: Vaga, 1985, p. 10.

²² *Ibid.*, p. 9.

²³ Donelaitis, Kristijonas. *The Seasons*. Vilnius: Vaga, 1985, p. 46.

and the world.”²⁴ Perhaps the most important thing is that from the very beginning this poem has been compared to works of world-class literature. The Soviet literary critic Kostas Korsakas (whose opinions have been rehabilitated in many ways today²⁵) claimed that “*The Seasons* has brought Donelaitis lasting fame and has won for him, a poet of great talent, a place of honour not only in Lithuanian but also in world literature”²⁶, and highlighted the most important artistic properties of the work: “Donelaitis finds powerful, fresh and original words, comparisons and metaphors. His hexameter, cast in Lithuanian, is exceptionally rich and vigorous. Under Donelaitis’ pen all things and beings, whether a leaf or worm, a bird or toiling serf, have a character of their own and reveal their true nature.”²⁷

In his endeavour to crystallize the problems of *The Seasons*, Gineitis has marked out: a) Christian themes (in the poem one can feel even the intonations of prayers); b) a natural pantheistic worldview and a special solar prominence; c) much attention is given to the theme of the “little man”; d) condemnation of serfdom and enslavement of the nation; and e) the great space given to folk customs, traditions, and sermons of various kinds²⁸. In the 20th century this poem was especially consistently studied by Lithuanian émigré literary scholars: they constantly reviewed the work trying to look for typologically close literary facts and raising the boldest hypotheses. For example, Antanas Musteikis saw the connections between Donelaitis’ *The Seasons* and Thomson’s *The Seasons*, but (in the same book) Juozas Brazaitis argued that “there is no evidence yet that he [Donelaitis] would have followed Thomson or Hesiod, Haller or Kleist, as Virgil followed Homer”²⁹. Literary scholar Elena Tumienė, thinking about this work, has expressed a bold opinion on its genre, arguing that it may be

²⁴ Pakalniškis, Ričardas. *Lietuvių poema* (Lithuanian Poem). Vilnius: Vaga, 1990, p. 70.

²⁵ See Kmita, Rimantas. “Kosto Korsako literatūros kritika: sukaustytos vaizduotės potencialas” (Kostas Korsakas’ Literary Criticism: a Potential of the Enchained Imagination) in *Colloquia*, 26, 2013, p. 78–99.

²⁶ Korsakas, Kostas. “Kristijonas Donelaitis and His Poem *The Seasons*” in *Kristijonas Donelaitis, The Seasons*. Vilnius: Vaga, 1985, p. 9.

²⁷ *Ibid.*, p. 9.

²⁸ Gineitis, Leonas. „Kristijonas Donelaitis“ in *Lietuvių literatūros enciklopedija* (Encyclopedia of Lithuanian Literature). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 119.

²⁹ Brazaitis, Juozas. „Būrų kultūros poetas“ (A Poet of Boors’ Culture) in *Egzodo Donelaitis: Lietuvių išeivių tekstai apie Kristijoną Donelaitį*, sudarė ir parengė Mikas Vaitcekauskas (Donelaitis of the Exodus: Texts on Kristijonas Donelaitis by Lithuanian Emigrés, ed. Mikas Vaitcekauskas). Vilnius: Aidai, 2001, p. 14.

called “a didactic bucolic epic, continuing the tradition of Hesiod and Virgil, thus this work is like the masterpieces of world literature.”³⁰ According to her, the literary scholars’ opinions on Donelaitis would become much higher in the world, “having acknowledged the generic uniqueness of the work”, which is “an excellent example of a very rare genre.”³¹ Here again one can sense a passionate desire of Lithuanian literary scholars to find a place for Donelaitis on the shelves amongst world literature classics. In recent years this work has been consistently researched by Algimantas Radzevičius, who, having discerned the features of some new genres (epopee, ballad and short story) in it, ascertains that “the origins of all the three literary kinds – epic, lyric, and dramatic – unfold in *The Seasons*.”³²

Donelaitis gradually enters the Lithuanian national and creative consciousness. In the 20th century many Lithuanian literary classics actualized his writings (or personality) in one way or another in their works: Justinas Marcinkevičius in his poem “Donelaitis” (1963), Eduardas Mieželaitis in the cycle “Kristijonas Donelaitis” (1964), Kazys Bradūnas in his book of lyrics *Donelaitis’ Tomb* (1970), Juozas Marcinkevičius in the poem “The Epic of a Tree” (1978), and others. Today, in Lithuania much is being done to make this canonical Lithuanian literary work come as close as possible to modern man and school students, as it is at school that Lithuanians read this text for the first time. Schoolchildren not only learn passages from Donelaitis’ work by heart, but also they sometimes create some texts in hexameter themselves, at times making a parody of the work itself and its archaic language; and this way the work becomes alive.

Nowadays, at the beginning of the 21st century, it is important to read and think over *The Seasons* anew, especially because in 2014 Lithuania celebrates the 300th anniversary of Donelaitis’ birth. It was not a coincidence that in 2013 at an important Lithuanian cultural event – the Vilnius Book Fair, one of the most popular Lithuanian actors Rolandas Kazlas, read the poem aloud

³⁰ Tumienė, Elena. „Nuomonė apie Kristijoną Donelaitį užsienyje: „Metų“ žanro klausimas“ (An Opinion on Kristijonas Donelaitis Abroad: The Issue of the Genre of *The Seasons*) in *Egzodo Donelaitis. Lietuvių išeivių tekstai apie Kristijoną Donelaitį*, (Donelaitis of the Exodus: Texts on Kristijonas Donelaitis by Lithuanian Emigrées), ed. Mikas Vaicekuskas. Vilnius: Aidai, 2001, p. 217.

³¹ *Ibid.*, p. 217.

³² Radzevičius, Algimantas. *Klasiko kūrybos slėpiniai* (The Creative Mysteries of a Classic). Kaunas: VU Kauno humanitarinio fakulteto leidykla, 2005, p. 531.

and this way actualized the poem; at the same event a cultural historian Darius Kuolys said that Donelaitis had obtained the same education as Immanuel Kant, but chose to serve the poor, and “in *The Seasons* he presented his small community with a survival plan. He taught them to discover the world as God’s garden and to enjoy it without changing and destroying it”³³.

In many literary studies Donelaitis’ *The Seasons* are compared to Antanas Baranauskas’ *The Pine Grove of Anykščiai* for their character, genre and significance to Lithuanian literary history, also noting that both writers were members of the clergy. Pakalniškis has also emphasized the fact that Baranauskas had never taken his cue directly from the epic tradition of Donelaitis’ *The Seasons*, but rather was guided by “the high level of Polish literature at that time and high requirements for writers”³⁴. So where and why is Baranauskas comparable to Donelaitis? According to Pakalniškis, “among the poets of the 19th century Baranauskas is closer to Donelaitis with his powerful intellect, his turning towards folk saturation and unusual hyperbolism.”³⁵ Similarly to Pakalniškis, a Lithuanian émigré historian of literature Vincas Maciūnas also argued that both in terms of his talent and excellent knowledge of language, Antanas Baranauskas (1835–1902), surpassed all the poets of that time, and his *The Pine Grove of Anykščiai* is the most famous piece of ancient Lithuanian poetry next to Donelaitis’ *The Seasons*³⁶. These insights justify further discussion of *The Pine Grove of Anykščiai*, not adhering to chronology (Baranauskas was born almost 100 years after the birth of Donelaitis).

Antanas Baranauskas, a Lithuanian intellectual and priest, wrote in the Polish and Lithuanian languages. As far back as the middle of the 19th century, in his work “Conversation of the Singer with Lithuania”, he explained three “routes for an enlivening and rescue of the nation: romantic, positive and Christian (Catholic)”³⁷. Without a doubt Baranauskas himself contrib-

³³ Cited from Domeikaitė, Audrė. “Vilniaus knygų mugėje Rolandas Kazlas bandė įkvėpti lietuvius skaityti Kristijoną Donelaitį” (At Vilnius Book Fair Rolandas Kazlas tried to inspire Lithuanians to read Kristijonas Donelaitis). Online access at <http://www.15min.lt/naujiena/kultura/literatura/rolandas-kazlas-lietuvius-bande-ikvepti-skaityti-kristijona-donelaiti-286-309756>.

³⁴ Pakalniškis, Ričardas. *Lietuvių poema* (Lithuanian Poem). Vilnius: Vaga, 1990, p. 44–45.

³⁵ *Ibid.*, p. 87.

³⁶ Maciūnas, Vincas. *Rinktiniai raštai* (Selected Works). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 511.

³⁷ *Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius* (The History of Lithuanian Literature, the 19th Century). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 89.

uted most to the enlivening of the nation by creating his most famous piece in the Lithuanian language, *The Pine Grove of Anykščiai*. He wrote it during his study years, in around 1858–1859. Talking about this poem Pakalniškis has highlighted its uniqueness with the insight, that differently to Donelaitis' *The Seasons*, where cyclic time is seen as most important, in *The Pine Grove of Anykščiai* historic time is the most important, that which “focused not so much on the moods of a particular individual, as on the common human and national experiences, on the sensation of the whole, longing for harmony, i.e., on lyrical relationship with nature, legends, the stories of people, the ancient times and the present.”³⁸ The poem is a romantic story about a pinewood: it starts in pagan times, telling readers about the sacred groves, and ends in the tsarist times, when the pinewood is being self-wilfully destroyed; and all of this is linked to the fate of Lithuania. Regina Mikšytė, one of the most famous Baranauskas researchers, has noted that in the poem, the pine grove of Anykščiai is “full of life, colours and sounds, eternal and indestructible, being felled and growing again, reviving in the poets' songs – a metaphor of an unbeaten and irresistible fatherland.”³⁹

On the whole, in Lithuania *The Pine Grove of Anykščiai* has received many reviews, interpretations, polemics for its genre and method, taking into account both the local Lithuanian literature, and the context of world literature. Various articles and monographs have been written by Baranauskas' contemporaries and researchers from subsequent centuries. Out of all the 19th-c. Lithuanian cultural workers, his life and works pose by far the most questions both to literary scholars, and to historians for a number of reasons. First of all, it is for the fact that after the creation of his famous poem in a beautiful dialect of the Lithuanian language, later he greatly distanced himself from Lithuanian national ideals and from the Lithuanian language itself. Therefore it is symptomatic that the historian Egidijus Aleksandravičius, having dedicated his monograph *The Road of the Songster* (1993) to the problematic aspects of the poet's life, activity, and the use of language (Polish-Lithuanian), ends up readdressing the poet to others: “Today biographical studies of the bishop Baranauskas have to be made by people who are able to oppose the passion of nationalism with

³⁸ *Ibid.*, p. 130.

³⁹ Mikšytė, Regina. “Antanas Baranauskas” in *Lietuvių literatūros enciklopedija* (Encyclopedia of Lithuanian Literature). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 50.

universal civic and Christian values. [...] Then we might be able to understand the thoughts, successes and failures of a poet, singer, scholar and ascetic, bishop and politician Antanas Baranauskas, who died a century ago in Seinai.⁴⁰ As if having heard Aleksandravičius' call, in 2010 an academic from the Lithuanian Academy of Sciences Paulius Subačius published his monograph *Text of Life and Lives of Texts*⁴¹, which perhaps most consistently reveals the phenomenon of Baranauskas and raises many problematic and polemic issues. In general, thinking about this poet there is no doubt, perhaps, only about one aspect, which is summarized by the literary critic Gintaras Lazdynas as follows: "During his life Baranauskas wrote numerous texts, but in Lithuanian literary and cultural history, he has remained as an author of the single text of life *The Pine Grove of Anykščiai*"⁴².

To what extent was *The Pine Grove of Anykščiai* interesting to foreigners? Since its publication the poem has become one of the most important "visiting cards" of Lithuanian literature abroad. According to Mikšytė, this work drew foreigners' attention when it was published in Prague, Weimar, and Heidelberg in the 19th century and when it became especially interesting to the famous Sorbonne University professor Anton Meillet, who used to listen to the oral recitation of this poem each week to hear the remarkably beautiful sound of the archaic speech⁴³. As it can be seen, the poem first drew foreigners' attention as perfectly revealing the beauty of the Lithuanian language and highlighting the possibilities of its phonics and vocabulary.

The third writer discussed in this subsection is Jonas Mačiulis-Maironis (1862–1932), who dedicated one of his first poems "Lithuania" to the previously discussed Baranauskas, this way revealing their spiritual kinship. Describing Maironis in the Encyclopaedia of Lithuanian Literature, an influential Lithuanian literary scholar of the 20th c., Vanda Zaborskaitė, states straight

⁴⁰ Aleksandravičius, Egidijus. *Giesmininko kelias* (The Road of the Songster). Vilnius: Versus Aureus, 2003, p. 255.

⁴¹ Subačius, Paulius. *Antanas Baranauskas. Gyvenimo tekstas ir tekstų gyvenimai* (Antanas Baranauskas. The Text of Life and the Lives of Texts). Vilnius: Aidai, 2010.

⁴² Lazdynas, Gintaras. "Antanas Baranauskas: Tarp teksto ir gyvenimo: recenzija" (Antanas Baranauskas: Between Text and Life: [a review]) in *Inter-studia-humanitatis* 2010, No. 11, p. 156–162. Online access at http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:j.04~2010~ISSN_1822-1114.N_11.PG_156-162/DS.002.0.01.ARTIC

⁴³ Mikšytė, Regina. *Antanas Baranauskas*. Vilnius: Vaga, 1993, p. 113.

away that he is “the most prominent Lithuanian poet from the turn of the 20th century.”⁴⁴

Maironis is important to Lithuanians not only because out of all the poets it is he that probably most powerfully revealed the ideals of the nation’s revival with all his work, and was one of the pioneers of modern poetry, but also because several of his works, due to his friendship with famous composer Juozas Naujalis, were set to music and have become songs that are still popular today. These songs became especially popular during the Singing Revolution, the liberation movement of Lithuania from the Soviet empire in the late 1980s and early 1990s. For example, at that time (and later) Maironis’ poem “Dear, Lithuania” was like an unofficial national anthem and was often chanted alongside Vincas Kudirka’s “National Hymn”, the present official anthem of Lithuania. During the Revival, people could emotionally identify with the speaker of the lyrics from “Dear, Lithuania” and together speak up their individual, “one’s own”, “my” relationship (the official anthem of Lithuania reveals not an individual’s (“I”) relationship with their fatherland, but of a group of people, “we”) with their fatherland, which is seen as beautiful, dear, praised by ancestors, glorified by bards, and having experienced a lot of hardships. One should agree with literary scholar Algimantas Radzevičius’ view that Maironis “was the first among Lithuanian poets who was concerned also about the artistic, aesthetic side of this patriotic mission of a poet – in what way, how, i.e., with which artistic means and ways as adequately and effectively as possible”⁴⁵ could he glorify his fatherland. Maironis, a priest, also created some important religious hymns, which in the minds of Lithuanian believers are an integral part of Catholic Mass. For example, his composition to the Blessed Mother, “Marija, Marija”, created in 1895, is still chanted in churches before holy mass in Lithuania.

The memory of Maironis is most connected with Kaunas, the second city of Lithuania, not only because this was where the poet lived, worked as a priest and wrote for the most part of his life, but also because it is in Kaunas that his heritage has been preserved the most: here, in his former house, there is a literary museum going under his name. The museum preserves not only his,

⁴⁴ Zaborskaitė, Vanda. “Maironis” in *Lietuvių literatūros enciklopedija* (Encyclopedia of Lithuanian Literature). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 305.

⁴⁵ Radzevičius, Algimantas. *Taip niekas tavęs nemylės* (Nobody Will Love You This Way). Kaunas: Atmintis, 2012, p. 35.

but also other Lithuanian writers' archives and makes his remembrance meaningful in various ways⁴⁶.

Maironis' works are continuously re-read, actualized, and brought to significance in artistic ways. He is one of those most influential Lithuanian poets who have had not only many epigones, but met with numerous parodies, controversial, never-ending debates and discussions. For example, a detailed analysis of Maironis' piece "A Poet" presented by Marcelijus Martinaitis, a famous writer and literary critic from the second half of the 20th c., has met with quite strong opposition from Ramutis Karmalavičius who questions Martinaitis' attempt to see in Maironis' work concordance between "high style", the suggestion of the inner person, and all the implications of individualism, symbolism, and modernism⁴⁷.

A lot of new academic and artistic interpretations of Maironis' legacy appeared in 2012, the year of his 150th birth anniversary: e.g., Brigita Speičytė's monograph *Beyond the Border: Maironis and Historic Lithuania*⁴⁸ and Aldona Ruseckaitė's biographical novel *The Shadow JMM*⁴⁹. That year a number of substantial scientific conferences, dedicated to Maironis, were held: e.g., "Maironis and his epoch" on November 15–16, in Vilnius and Kaunas. The issues covered in more than forty presentations delivered during this conference demonstrate a broad field of debate in Maironis studies, a rough picture of which can be obtained by taking a glance at the topics of some of the presentations: Maironis as "a translator of the literary tradition" (Brigita Speičytė); his connections with Polonism (Algis Kalėda), with Hungarian (Sándor Földvari) and Latvian literature (Pauls Daijun, Sanita Bričkalns); the importance of hitherto unpublished texts to his heritage (Aldona Ruseckaitė), the reflections of the poet-priest's self-consciousness in his works (Dalia Čiočytė), the influence of theatrical and musical movements at the turn of the 20th century on Maironis (Vida Bakutytė), etc. The listed topics of the scientific conference show that

⁴⁶ The website of Maironis Lithuanian Literature Museum. Online access at <http://maironiomuziejus.lt/>, provides information about the museum and its Departments in Kaunas.

⁴⁷ Karmalavičius, Ramutis. *Kūrybos ontogenezės pajauta XIX amžiaus pabaigos lietuvių raštijoje* (The Sense of Creative Ontogenesis in the Lithuanian Writing at the End of the 19th century). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 16.

⁴⁸ Speičytė, Brigita. *Anapus ribos: Maironis ir istorinė Lietuva*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012.

⁴⁹ Ruseckaitė, Aldona. *Šešėlis JMM*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2012.

today a) there is an attempt to look at Maironis anew; b) he is interesting not only locally, but also abroad; c) thinking about Maironis there is an attempt to break the established conceptions and the most diverse stereotypes formed over time, and to read him afresh.

The next subsection of the textbook focuses on three writers from the 18th–19th c. who are associated by the metonymic names given to them.

Cultural Icons of the 18th–19th centuries: “Poor as a Church Mouse”, “Little Thrush”, Teetotaller

Some Lithuanian writers of the 18th–19th centuries have entered cultural history very strongly for their extraordinary personal charm and attractiveness, perhaps even more than for their works. They have become Lithuanian cultural icons and are often seen metonymically in people’s minds. For example, in the consciousness of a Lithuanian, the word *strazdelis* (little thrush; a diminutive form of a word to name a bird, the *thrush*) immediately brings to mind the image of Antanas Strazdas (1760–1833), a poet and a rebellious priest (who was suspended in his old age); the description “poor as a church mouse” gives rise to the figure of Simonas Daukantas (1793–1864), a famous 19th-century historian, an intellectual, and also a very tragic, misunderstood personality who died in poverty; and today when talking about abstinence one inevitably remembers Motiejus Valančius (1801–1875), who was a bishop, a famous writer of didactic prose and the founder of the temperance movement in Lithuania.

Antanas Strazdas was named by people *Strazdelis* (Little Thrush) not only relating his surname to the name of a bird, but also for his lyrical character, poems that have become folk songs, liberty of spirit and nonconformity. Today Strazdelis’ words about creative work (that became a creative credo for many artists of the 19th century and even later) are being listened to especially attentively:

The Holy Writ says: “Qui invenit sapientiam, invenit thesaurum”. I honour that precious treasure, and knowing that it can be acquired only from books, I devote my spare time to literature. It shows the scantiness of the world and the path of truth; it sweetens the bitterness

*of my experiences in this valley of tears; it strengthens within me the hope of reward for the injustices and persecutions which I have to endure. [...] Literature has taught to love the neighbours and has lit up the ones, drown in the darkness...*⁵⁰

What does Antanas Strazdas say to modern man? Maybe the most interesting answer to this question is given by a young Lithuanian writer Tomas Dirgėla in his article “Storm beaten Antanas Strazdas – Strazdelis”, devoted to the promotion of Lithuanian literary classics. Beginning with some textbook statements about Strazdas’ biographical data, the article mentions that a) so far only 11 of his authentic works are known, whereas possibly up to 45 have been written by him; b) Strazdelis, in particular his collection of poems *The Songs, Worldly and Holy* published in 1814, had a significant influence on the subsequent development of Lithuanian poetry: on Maironis and ultimately on Lithuanian modernists; c) meaning is given to Strazdelis’ name in the works by Kazys Plačenis, Juozas Petrulis, and Sigitas Geda⁵¹. However, the most interesting thing is the tone and rhetoric chosen by Dirgėla to talk about Strazdas. On the one hand, the tone is quite passionate: “Strazdelis demanded justice both from himself and from society; the truth and justice were his guide-posts on this difficult journey”⁵²; on the other hand, there is a clear boundary, a distance, that suddenly arises when talking about 19th-century classics, as the article ends with the following words: “Strazdelis with his work comforted and delighted the spirit of people of *that time* [emphasis – A. G.] and strengthened their hope.”⁵³

Next to Strazdelis, into the same paradigm of eccentrics and social misfits in 19th-century culture, we could also ascribe Simonas Daukantas, who was known as being “poor as a church mouse”. He was a graduate of Vilnius University, one of the most intelligent people in his own time and one of the most famous historians. His works are still important today: some of his research on Lithuanian history and especially the descriptions of ancient Lithuanian

⁵⁰ Strazdas, Antanas. “Eksplikacija Vilniaus konsistorijai” (Explication to Vilnius Consistory) in *Kas yra kūryba* (What is a Creative Work). Kaunas: Šviesa, 1989, p. 5.

⁵¹ Dirgėla, Tomas. “Ir vėtytas, ir mėtytas Antanas Strazdas – Strazdelis” (Storm beaten Antanas Strazdas – Strazdelis), 2012 10 03. Online access at <http://alkas.lt/2012/10/03/t-dirgela-ir-vetytas-ir-metytas-antanas-strazdas-strazdelis/> (The publication of the article is supported by the Support Fund for Press, Radio and Television).

⁵² *Ibid.*

⁵³ *Ibid.*

forests in his belle-letters, his attempt to look for “the former ideal, that is, a rich, happy and cheerful Lithuania”⁵⁴ in the past, and his actualization of folklore. According to philosopher Vytautas Radžvilas, “Daukantas himself has remained in the nation’s history as a grand and also tragic figure of its revival. The fate of this man was to live in “no man’s land”, between the past and the future. He was speaking to the future generations, but he almost had no possibility to address those who needed him here and now.”⁵⁵

Not accidentally, at the end of the 20th century, when Lithuania was liberating itself from the Soviet Union, first of all in terms of its consciousness, Simonas Daukantas became very popular again. In 1993 a book called *Green Tiny Lingonberry for Daukantas: Word of Science / Word of Art*⁵⁶ was published, which is important to the research of his legacy and also devoted to the works of art inspired by his personality. The book was released to actualize his legacy, highlighting many historical aspects on which Daukantas wrote, and their repetitions already in the history of the end of the 20th century.

In Daukantas’ own time historians were encouraged “to look differently at the past. It is not enough to be proud of Lithuanian military marches; it is necessary to explore Lithuania’s internal life, revealing the profound causes of the nation’s rise and fall.”⁵⁷ It is precisely in this direction that Daukantas worked, not only as a historian, but also often coming close to belle-letters in his works. In this respect, a particularly important work is his *The Deeds of the Ancient Lithuanians and Samogitians* (1882), in which – similarly to the above-cited Daukša’s *Postilla* – the beauty of the Lithuanian language is especially exalted:

⁵⁴ *Žalia bruknelė Daukantui: mokslo žodis / meno žodis* (Green Tiny Lingonberry for Daukantas: Word of Science / Word of Art), ed. by Juozas Jasaitis. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993, p. 74.

⁵⁵ Radžvilas, Vytautas. “XIX a. lietuvių tautinio atgimimo klausimu” (On the Question of the 19th c. Lithuanian National Revival) in *Žalia bruknelė Daukantui: mokslo žodis / meno žodis* (Green Tiny Lingonberry for Daukantas: Word of Science / Word of Art), ed. by Juozas Jasaitis. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993, p. 74.

⁵⁶ *Žalia bruknelė Daukantui: mokslo žodis / meno žodis* (Green Tiny Lingonberry for Daukantas: Word of Science / Word of Art), ed. by Juozas Jasaitis. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993.

⁵⁷ *Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius* (The History of Lithuanian Literature, the 19th century). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 97.

*Beauty and elegance of the Lithuanian, Samogitian language shows clearly that it is a real one and the first language of the ancient tribes of the north from the ancient ancient age, and it has been so refined the other time, that even today the one, who has a mind and a golden pen of Homer or Virgil, the one, I tell you, can write whatever he wants cunningly smarter in this language. That truth has been proven by the laudable bard Kristijonas Donelaitis in his honourable song "The Seasons".*⁵⁸

When talking about Daukantas, Motiejus Valančius is almost always also mentioned as well. This is for two reasons: 1) they both were Samogitians, coevals and intensively communicated and collaborated; 2) they have both acquired a status of cultural emblems – “poor as a church mouse” and “teetotaller”. Lithuanian literary critics and historians, exploring the creative biographies of the two artists, have often sought to discern and highlight the moments of Valančius’ and Daukantas’ collaboration and the dynamics of their relationships; more than once this led to the findings related to the reasons why their relationship had eventually cooled off. Such findings are drawn even by textologic research, studying Valančius’ and Daukantas’ writings in parallel. For example, in his article “Simonas Daukantas – a Scribe of Motiejus Valančius” Giedrius Subačius proves that Valančius, using his authority as a bishop, asked that (and maybe made) Daukantas rewrite hundreds of pages of writings of religious content⁵⁹.

Thinking about Motiejus Valančius, first of all two things come to mind: the idea of temperance and his didactic works, notably *Juzė of Palanga* (1869). Valančius was one of the most influential bishops of the 19th century, a fosterer of culture in a broad sense, and a stimulator of the temperance movement, but he was also one of the most talented writers of didactic literature in the 19th century. His life and works have been very popularly reflected on (in a similar way to Strazdelis) by the already-mentioned writer Tomas Dirgėla, in his article “Motiejus Valančius, a Fosterer of Lithuanianism”⁶⁰.

⁵⁸ Daukantas, Simonas. *Raštai*, t. 1. (Writings, vol. 1). Vilnius: Vaga, 1976, p. 64.

⁵⁹ Subačius, Giedrius. “Simonas Daukantas – a Scribe of Motiejus Valančius” in *Archivum Lituanicum*, 1999, no. 1.

⁶⁰ Dirgėla, Tomas. *Lietuvybės puoselėtojas Motiejus Valančius* (Motiejus Valančius, a Fosterer of Lithuanianism). Online access at <http://alkas.lt/2013/04/02/t-dirgela-lietuvybės-puoselėtojas-motiejus-valancius/>.

Questions

1. Compare the original text of *Anykščių šilelis* (The Pine Grove of Anykščiai), written by Antanas Baranauskas in the Lithuanian language, with its translation into your native language. Does the translation keep the sound, melodiousness, tonality, and images characteristic to the original? What has changed in the translation and in what way?
2. What is interesting about *The Pine Grove of Anykščiai* to you?
3. To what extent is Donelaitis, a classic of Lithuanian literature, known and considered in your country? Which classical literary work of your country would be comparable to Donelaitis' oeuvre?
4. What do the names *Poor as a Church Mouse*, *Teetotaller* and *Little Thrush* (respectively ascribed to Simonas Daukantas, Motiejus Valančius and Antanas Strazdas in length of time), reflect?
5. Which literary text, popular in your country, has similarities to Motiejus Valančius' *Juzė of Palanga*?

Indrė Žakevičienė

LITHUANIAN LITERATURE FROM 1900–1918

The historical and cultural situation of the period from the late nineteenth century to the early twentieth century in Lithuania was indeed specific. The national identity issue which suddenly arose for those interested in culture brought up a lot of other questions which encouraged people to reconsider and review the historical background and newly emerged creative possibilities: the Lithuanian press ban of 1864 peculiarly united the people of Lithuania Minor and Lithuania which was a part of the Tsarist Russian Empire for their battle against Germanization and Russification through the preservation of their cultural heritage and searching for new ways to strengthen and purify the Lithuanian language. The national revival, or the overall spiritual uplift, that increased at the very beginning of the twentieth century raised the creative people of the highly productive and original mid-twentieth century period in literature. The path of Lithuanian literature's modernization was paved by people who worked in the late nineteenth-early twentieth century – who cannot be called just poets or writers as their mission was much more important than just to compose literary texts in Lithuanian. The burden of the development of constantly evolving and brightening-up the society of the future Independent Lithuania was laid on their shoulders as well. Therefore, speaking about Lithuanian literature, it is necessary to mention Lithuanian press and periodicals in which fictional texts in Lithuanian were first published.

“Lithuania did not have its own Lithuanian periodicals until 1864. (...) In the late nineteenth century and the early twentieth century, Lithuanian press publishing centres were already strongly established in Lithuania Minor and the United States of America. (...) In 1883, *Aušra* became the first newspaper to promote the national identity ideas in the periodical press. *Varpas* has been

published since 1889. *Ūkininkas*, *Tėvynės Sargas* and other periodicals were published later, which stoked the anger of the Lithuanian people against the Tsarist Government. The periodicals, intended for the Lithuanians of Lithuania Minor, analyzed the issues of the mother tongue and the loss of national identity. A rather significant role was played by the US periodical press which had better publishing conditions.”¹

After the cancellation of the press ban, the cultural situation in Lithuania started changing rapidly. “The number of Lithuanian periodicals issued in Vilnius during the period of 1904–1915, was 30 – and that was twice more than Polish periodicals. (...) Vilnius has brought into the history of Lithuanian culture not only our first daily newspaper (*Vilniaus žinios*), but also the first literary magazine *Vaivorykštė* (1913–1914) that was open to other aesthetics-oriented works, as well as its predecessor *Viltis* (1907–1915) which was edited by Juozas Tumas-Vaižgantas and paid a lot of attention to fiction. “The neo-romantic modernist almanac *Pirmasai baras* (The First Bar, 1915) written by Stasys ilingas was also important for the development of literature of that period.”²

From a chronological point of view, the beginning of the twentieth century, being the period from 1900 to 1918, was short, but very concentrated and intense – the constantly updated poetry books *Pavasario balsai* (Voices of Spring) by Maironis, publications of Žemaitė’s prose, the poetry, journalistic works and satire by Vincas Kudirka, texts permeated with naturalism by Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, the first Lithuanian novels by Vincas Pietaris and Julijonas Lindė-Dobilas, short stories by Jonas Biliūnas, lyrical prose by Šatrijos Ragana, intriguing stories by Lazdynų Pelėda, philosophical insights by Vydūnas – all of this surprised readers with their originality, the distinctive style of each author and different accents. Some of the authors were concerned with Lithuanian history, the life pattern of a peasant, society’s pain and hope of the awakening of its national identity, while others focused on the emotions and feelings of the individual person, his expectations and willingness to work for the benefit of the community in order to be a fair and honest, creative and

¹ Debesienė, Valerija. *Lietuviškos spaudos draudimo ženklai nacionalinėje bibliografijoje* (The Wroblewski Library of the Lithuanian National Academy of Sciences). Online access at <http://www.mab.lt/leidiniai/lmab2003-2004/41-46.pdf>.

² Lapinskienė, Alma. “Vilnius „Ryto“ aušroje: istorinė, kultūrinė retrospekcija”, 04/02/2013. Online access at <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-02-04-alma-lapinskiene-vilnius-ryto-ausroje-istorine-kulturine-retrospekcija/94792>.

constantly developing person. Realism that has already accelerated its development in the nineteenth century, has richly bloomed at the beginning of the twentieth century, and finally, suggestions to search for new forms of literary expression appeared in the study *Lietuvoje* (In Lithuania) written by Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė in 1910, whereas other authors, i.e. Juozapas Albinas Herbačiauskas started to write macabre plays and the first of the Lithuanian literary essays, while Ignas Šeinius displayed subtle impressionism. The ever-changing situation of literature was reflected in contemporary assessments of literature. At the beginning of the twentieth century, criticism became an important part of the literary process for the first time. From the very beginning, criticism was associated with different orientations, certain specific “ideologies”, which were supported by some of the first Lithuanian periodicals *Aušra* and *Varpas*. The writers of *Aušra* represented the romanticists, while the writers of *Varpas* represented the positivists. At the beginning of the twentieth century, criticism became the dictator of aesthetic literary ideas and the seeker of new literary paths. A lot of interesting books were published: *Erškėčių vainikas* (The Crown of Thorns, 1908) by Albinas Herbačiauskas, the aforementioned publication *Lietuvoje* (In Lithuania, 1910) by Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė, *Mūsų dainiai* (Our Skalds, 1913) by Kazys Puida. A special literary press was developed. A publication important for Lithuanian criticism was first issued in 1907 – the magazine *Draugija* supervised by Aleksandras Dambrauskas-Jakštas, the great teacher of the writers of the early twentieth century, who was very faithful to the traditions, classical, romantic and realistic literature, and who did not give into the temptations of modernism. Thus, the beginning of the century was a period of criticism of authors, and literature was first seen from the perspective of one person. Issues interesting to critics were as follows: the relationship of the nation and literature, the relationship of the writer’s work and talent, the relationship of literature and life. One particular form of criticism, i.e., polemics, became more popular. Democratic criticism was represented by Bitė and Biliūnas. The young generation consisted of representatives of aesthetic criticism: Čiurlionienė, Herbačiauskas, Balys Sruoga and Liudas Gira. The main evaluation criteria followed by them were novelty and modernity (More about that in Daujotytė V. *Lietuvių literatūros kritika*, Vilnius: VU leidykla, 2007).

From the perspective of the third millennium, the texts of the early twentieth century seem too simple or too lengthy, too full of everyday life details or scrupulous descriptions of the setting, and wordy motivations for the actions of the characters. Nevertheless, it should be kept in mind that the writers at that time did not even have any reliable creative tools, as the Lithuanian language was only finally standardized in 1922, after *Lietuvių kalbos gramatika* (Lithuanian Grammar) by Jonas Jablonskis was published. However, the dominant genres of the early twentieth century – short stories and tales – allowed the imagination of writers to unfold; often, through the descriptions of dreams, authors tried to expand the space of the texts and illustrate the vision of the world of a complicated person, although deep psychologism during this literary period has not been reached yet. It should be mentioned that those who wrote at that time felt a huge responsibility for the reader, and often named shorter prose works paintings, pictures, photographs and images, as if they wanted to avoid the probable criticism for the fact that they ostensibly did not finish the prose work to look like a short story. Impression, the lyrical type of the short story, also attracted attention – the lyricism of Šatrijos Ragana could be hardly challenged by someone else, except maybe for the sentimentality of Lazdynų Pelėda. We rarely come across novels of the genre which spoke about the nation's cultural maturity in the literature of the aforementioned time period. The first Lithuanian novel *Algimantas* was published only in 1904. It was written by Vincas Pietaris who had perfectly mastered the short story genre. The second novel was published after a relatively long break, in 1912. The author of the second Lithuanian novel Julijonas Lindė-Dobilas named his work *Blūdas* (Raving) and was criticized by Vydūnas for such an “inharmonious” name. Although Lithuanian literature critics agreed on calling both of these works by Pietaris and Lindė-Dobilas novels, some of them tend to believe that *Algimantas* and *Blūdas* match the definition of a narrative better.

The picture of the Lithuanian literature of the early twentieth century would be incomplete without mentioning dramaturgy, although the plays at the time were primitive, designed for amateur actors. Dramas at this time were written by Aleksandras Fromas-Gužutis, Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis, Žemaitė and Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. Vydūnas also has to be mentioned, as he wrote some strong poetic dramas a bit later, which were intended for readers more than the theatre of that time. Although professional theatre developed

only in Independent Lithuania, *Amerika pirtyje* (America in the Bathhouse), the first performance by Vilkutaitis-Keturakis in the Lithuanian language, was organized in Palanga in 1889 and was a very significant event in Lithuanian cultural life.

However, as it has been already mentioned, in the early twentieth century, the texts of the Lithuanian literature were not more significant than active and courageous personalities who wrote those texts and who were unconditionally devoted to the cultural work.

Vincas Pietaris (1850–1902)
and Julijonas Lindė-Dobilas (1872–1934)

Vincas Pietaris and Julijonas Lindė-Dobilas, the authors of the first Lithuanian novels, are similar because of their ambitiousness and the subtle sense of humour. Pietaris became a doctor, and Lindė-Dobilas was a priest. Pietaris had already studied and worked in Russia since 1870, while Lindė-Dobilas was a priest in Latvia. Later he worked as a teacher in the Panevėžys gymnasium. Both writers depicted important historical events of Lithuania in their most significant works, but with the emphasis on different things. According to Pietaris, it was important for him in his novel *Algimantas* “to paint the picture of the past of Lithuania that reflected in his imagination, as opposed to foreigners’ negative approach to Lithuanian history”³, while Lindė-Dobilas, in his novel *Blūdas*, went deeper into the evaluations of significant events that were experienced by his contemporaries and into the feelings of all rural residents due to the revolution of 1905.

The creative vision of Pietaris was very wide-ranged: he wrote short stories, narrations, memoirs and journalistic articles. When he studied medicine in Moscow, he became friends with Jonas Basanavičius, one of the Lithuanian national identity revival pioneers and the publisher of the newspaper *Aušra*. Pietaris described this friendship in the following words: “The greatest part of the connection between us was being true Lithuanians. The tales from the past of our nation, dreaming of the nation’s current issues and its future destiny –

³ Lazdynas, Gintaras. *Encyclopaedia of Lithuanian Literature*. Vilnius: The Institute of Lithuanian Literature and Folklore, 2001, p. 384.

that was a daily topic of our conversations and sometimes – of hot disputes”. In Russia, Pietaris kept in touch with then-exiled Aleksandras Dambraszkas-Jakštas who was also a very significant personality in Lithuanian culture and literature – a priest, a poet and a critic who observed that Pietaris had the ability to use language very well and suggested he should try to write journalistic and literary texts⁴. The respect for the history and concern for the correct image of Lithuania, strong patriotism and efforts in order to prove the greatness of Lithuania – these are the distinctive signs of the works by Pietaris.

Lindė-Dobilas was a novelist, playwright, publicist, cultural critic, a unique teacher of literature and a patron of the club *Meno kuopa* (Art Club) which held its meetings in the Panevėžys gymnasium. After Lindė-Dobilas wrote the second Lithuanian novel, he received numerous conflicting comments – the clergy opposed this work because of unpleasant pictures of the priests in it, and the left-wing readers criticized his inappropriate approach to revolutionary events. However, this piece withstood the test of time and is now still read as a perfect written psychological portrait of a Lithuanian peasant of the early twentieth century. In addition to that, “Lindė-Dobilas was probably the first person to raise the issue of tolerance in Lithuanian literature and it was one of the central issues in his work *Blūdas*”⁵. His character Bajoriūnas who was very religious and associated with the Church and who thought socialists were the world’s evil-doers, saw the “real” socialist revolutionary at the town square, listened to him speaking, felt a warm wave of sympathy in his heart and thought that he accepted most of these words. Of course, he did not become a socialist, but he no longer contained animosity and hatred for the nonconformists, that kind of hatred that was felt by both the clergy and the whole town. Overall, his spirit became much more open to the world, its latitudes and diversity.”⁶ *Blūdas* by Lindė-Dobilas is also worth mentioning because of its specific structure. Here, the chronology is ignored and the Faulkner-like so-called circular structure is employed instead, which perhaps is imperfect, but can be clearly seen. It should be recognized that, for today’s young person, reading this novel

⁴ Ilgūnas, Gediminas. *Vincas Pietaris – draudžiamos lietuviškos spaudos bendradarbis*. Online access at <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/16-gediminas-ilgnas-vincas-pietaris--draudiamos-lietuviškos-spaudos-bendradarbis?catid=9%3A2004-m-nr-12-gruodis>

⁵ Zaborskaitė, Vanda. “Kas yra Julijonas Lindė-Dobilas?” (Who Is Julijonas Lindė-Dobilas?) in *Bernardinai.lt*, 16/12/2009.

⁶ *Ibid.*

is not easy – some episodes that seem insignificant are too lengthy and slow down the plot of the novel (which was already slow, by the way), but such imperfections are certainly compensated by the sparkling dialogues and saturated monologues, and vivid portraits of a good-natured, a bit naive and slow peasant, the smart and wise elder of the village or the rural dreamer who decides to fake Noah's Ark.

Žemaitė (1845–1921) and Gabrielė Petkevičaitė-Bitė (1861–1943)

The phenomenon of Žemaitė does not cease to surprise readers and literary scholars of the twenty-first century. In the opinion of Viktorija Daujotytė, if you read and truly understand Žemaitė, you can consider yourself having the gift of reading, as any literary text will obey you. The vitality, will and persistence of Julija Beniuševičiūtė-Žymantienė-Žemaitė deny the image of an oppressed woman of rural Lithuania from the beginning of the twentieth century and her helplessness, yet the characters of her works are precise copies of villagers, usually matching these descriptions. Having experienced the routine of a villager, moving from one farm to another looking for better conditions of life, having given birth to seven children, suffering violence at the hands of her husband, Žemaitė started writing, depicting well-known situations of life, one could say recording every minute detail of her routine. It is considered that the first creative impulse of Žemaitė was the Kražiai massacre in 1893, which shocked her deeply and set her creative powers in motion. *Rudens vakaras* (Autumn Evening), the first short story by Žemaitė, was published in *Tikrasis Lietuvos ūkininkų kalendorius 1895 metams* (The Actual Calendar of Lithuanian Farmers for the Year 1895). Žemaitė herself named this story as *Piršlybos* (Matchmaking). Upon visiting an agricultural exhibition in Plungė, Žemaitė wrote her first article for the publication *Ūkininkas*. 1900 is the year when Žemaitė started her collaboration with the press. The most important tutor and advisor of Žemaitė was a classmate of her son and, later, a neighbour, Povilas Višinskis (1875–1906), a publicist, educator and one of the founders of Democratic Party of Lithuania. After graduating from the Šiauliai gymnasium, he studied in Petrograd (now St Petersburg) and later was an active member of

public life in Vilnius. He brought the newspaper *Aušra* to Žemaitė and encouraged her to take interest in the masterpieces of world literature.

Višinskis was also an important person in the lives of Šatrijos Ragana and Lazdynų Pelėda. A lot of public and cultural figures appreciated his advice and suggestions.

A friend of Višinskis and Žemaitė, a landowner Vladas Putvinskis wrote: "Many times I tried to guess where the secret power of this man so great in spirit lies. If he had ordered someone to jump into a fire, one would have probably obeyed him. Indeed people under his influence went towards fire, metaphorically speaking. His advice, given in a gentle and calm voice, used to be marked by unusual tact and resembled orders. Ambition was strange for the unusually pure soul of Povilas. It seems that he did not consider himself as a separate person, but rather as a part of the soul of the nation and he worked in the name of it. He worked for the idea, rather than being stimulated by ambitions. This might be the reason why people acknowledged his moral superiority so willingly and easily."⁷ Višinskis used to give useful advice to Žemaitė when she had just started writing. The following quote is from his letter of advice: "Keep in mind the following: you can take two, three, four or ten people, bearing the same name, being of one age and managing one craft, wearing the same cloth, etc. Place them side by side, look into their hearts, understand what is happening in there and you will see that they are all different..."⁸ It should be mentioned that Žemaitė found it difficult to read the masterpieces of literary geniuses (e.g. Shakespeare and Goethe) suggested by Višinskis, but she always tried to thoroughly follow the precepts of her friend.

After working in the editorial office of *Lietuvos žinios* in Vilnius, Žemaitė worked as a steward in several manors; in the beginning of 1916, she left for the United States of America in order to collect donations for the victims of World War I and came back only in 1921. The works by Žemaitė *Marti* (The Daughter-in-Law), *Petras Kurmelis*, *Topylis*, *Sutkai* are lively depictions of rural everyday life in Lithuania at the beginning of the twentieth century. According to Janina Žėkaitė, Žemaitė "elaborated artistically, rather than generalized, turning separate works into riddles of meaning, which could only be guessed

⁷ Extract from the book about Višinskis: Būtėnas, Julius. *Povilas Višinskis*. Kaunas: Varpas, 1936, p. 20.

⁸ *Ibid.*

if one understood the manner of the writer to speak in hints.”⁹ Žemaitė was “the first writer of Lithuanian prose who established the implication as a component of the narrative”¹⁰.

In 1898, Žemaitė visited Gabrielė Petkevičaitė-Bitė in Joniškėlis. The writers became friends for the rest of their lives. Bitė had incredibly grand ambitions, surprising others with her altruism and enviable determination. From an early age she had been taught to respect her native language and older people, as well as to be sympathetic towards the weaker. She compared the beauty of life with the beauty of art or even preferred the beauty of life: “It always seemed to me that this world, the people, the beauty of their nature, especially a starry sky or silence in the fields or whisper of trees in the woods and the ordeals of a human being would make such a great book. The remainder of written books are just a shadow or a child’s toy if compared with the aforementioned book.”¹¹

The second and the third decades of Bitė’s life (1879–1889) are related to meaningful public activity more important than her pursuits. Bitė undertook teaching daughters of the residents of Joniškėlis, since girls could not receive any form of education at that time, not even the most elementary one. She has also helped the children of the poor of the town to graduate from secondary schools and seek higher education. Moreover, Bitė used to gather young people, sing folk songs and later complement the repertoire with original works at her home, usually on her name-day. Bitė spent her almost entire life organizing the education of young people. She founded a charitable society *Žiburėlis* in 1894. The following was published in the first announcement released by the society: “The society supports a) youth seeking an education, b) people who had already been studying and dedicated their education to literature, c) those who spread our newspapers and other written texts among the people of Lithuania, together with education and national conscience.”

The writer owned an apiary consisting of fifty beehives, the benefits from which she dedicated to the support of others. Bitė took care of adult education, and the possibilities of prisoners to work and receive an education. She used to work as a doctor and also founded a society of Orthopaedic help, wrote

⁹ Janina Žėkaitė about Žemaitė, in *Lietuvių literatūros enciklopedija*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 558.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Petkevičaitė-Bitė, Gabrielė. *Karo meto dienoraštis*, t. III. Panevėžys: E. Vaičekausko leidykla, 2008.

publicizing and critical articles, reviews of cultural events, works of fiction and memoirs. The writer was an active member of the women's movement. Bitė was assigned to preside in the Congress of Women of Lithuania, which was held in Kaunas on September 23–24, 1907.

World War I separated Bitė from active cultural life. While finishing *Karo metų dienoraštis* (Diary of War Time), she wrote: "My soul will probably never be able to clean itself from all the grief, tears and moaning which were etched into my heart and the way I think, as hieroglyphs are engraved onto stone... and they will never fade away... I will probably always look at life through the veil thrown over my eyes by the images of war... thrown over the eyes of my soul..."¹² Speaking of the literary works of Bitė, the writer can be compared to the Lithuanian Emile Zola. Most probably, no other Lithuanian author from the beginning of the twentieth century can equal Bitė in regards to her naturalism. Among the most important provisions Bitė stated that an uneducated child living in poverty will never be raised to have a decent personality; therefore, society must take care of its well-being; they are perfectly reflected in her fictional works: the story *Vilkienė*, short stories *Dievui atkišus* (When God Gives), *Homo sapiens* (Homo Sapiens), *Mokslas* (Science), etc.

Vincas Kudirka (1858–1899) and Jonas Biliūnas (1879–1907)

Vincas Kudirka and Jonas Biliūnas, these two people of culture, cannot be compared in respect to their works. Kudirka, the master of satire, and Biliūnas, the creator of lyrical prose, are too different to be compared in respect to their stylistics or maybe even to their creative tendencies. Nevertheless, they are undoubtedly unified by the fact that they are both publicists and both aimed to raise a new Lithuania.

Kudirka, the author of the national anthem of Lithuania, is a witty author of satires who managed to be serious and demanding of himself and others. He undertook the position of the editor of *Varpas* (the first issue appeared in 1889). His interest in the Lithuanian language, education of farmers and the future of Lithuania made him known as a restless worker and inspiring

¹² Petkevičaitė-Bitė, Gabrielė. *Karo meto dienoraštis*, t. III. Panevėžys: E. Vaičekausko leidykla, 2008.

example to other people of culture and literature. Kazys Grinius, a friend and fellow of Kudirka who lived with him in the same town, remembers: "The life of Vincas Kudirka in Naumiestis did not look varied but it was a good period for his writing. Kudirka's most important works have been written here. He used to write and translate them easily, at once, in fine writing. It was not needed to correct or cross something out much. His accuracy and neatness were exemplary. He would also sacredly fulfil his promises and would also perform everything he undertook even when being ill. Money was of secondary importance to Kudirka... He neither collected money nor had enough, but he would control his debts accurately. He would spend his money on printed material, paintings and gifts. In short, he did not cherish money." A self-taught violinist, caricaturist, poet, writer, journalist and translator, in his early youth Kudirka escaped from the Seiniai Priests' Seminary and entered the University of Warsaw. He was expelled and later returned there to finish his training as a doctor, yet he was frequently called a doctor of the soul rather than that of the body. His ability to notice everyday hardships and look for their reasons is obvious in his literary texts. In 1899, under the pen-name of Vincas Kapšas, Kudirka published a collection of poems *Laisvos valandos* (Free Hours). In 1895–1898, he wrote satirical stories *Viršininkai* (Superiors), *Lietuvos tilto atsiminimai* (Memories of the Lithuanian Bridge), *Cenzūros klausimas* (The Matter of Censorship), *Vilkai* (Wolves). "The narrator of satires is vigilant and quick-eared. He is a person who has values and dignity and defends them. This person represents the new democratic intelligentsia."¹³

The name of Jonas Biliūnas is instantly associated with the image of a humanist and with a person who considers conscience, sympathy and tolerance as the basis of everything and without which a mature society is impossible. Biliūnas grew up in a religious family, became an orphan in his early years and did not obey the will of his brothers by not becoming a priest. He took a great interest in the natural sciences and eventually decided to devote himself to literature. He wanted to guess the riddle of human nature, grasp the secrets of conscience, to capture the way of maturing from infancy to old age, to reveal the mysteries of foreboding and to consider the difficult situation of a human being in the complicated vicissitudes of history. The history of the nation and

¹³ Marijus Šidlauskas about Vincas Kudirka in *Lietuvių literatūros enciklopedija*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 255.

stories of the souls of individual people are revealed in his short stories *Liūdna pasaka* (A Sad Story), *Vagis* (Thief), *Ubagas* (Beggar), *Lazda* (Cane); extraordinary humanism and attention to life are encoded in the short stories *Kliudžiau* (I Hit the Mark) and *Brisiaus galas* (The End of Brisius). The creative path of Biliūnas was very short. He graduated from the gymnasium in 1899 and started working in the Lithuanian printing industry. His first work, i.e. a letter correspondence sent to *Ūkininkas* from Liepaja, was published in 1900. In 1904, Biliūnas eventually decided to become a writer. These years separate the writer's creative path into two parts: the early works related to political actuality and mature works, i.e. works written from 1904 to 1907. On the whole, the situation of Biliūnas as a writer and a man was really difficult. According to Daujotytė, he lived during special times, after *Aušra* and Maironis, when a significant liberation of a person-artist from the grip of a person-public figure took place. It would be more accurate to call Biliūnas as a person-artist, who felt the multiplicity of a human soul and who saw the truth accepted by all writers of the great world literature in the twentieth century, namely, that the modern person himself is the biggest problem.

**Šatrijos Ragana (Marija Pečkauskaitė; 1877–1930),
Lazdynų Pelėda (Sofija Ivanauskytė-Pšibiliauskienė; 1867–1926) and
Marija Ivanauskytė-Lastauskienė; 1872–1957)**

The creative path of Šatrijos Ragana is also related to the name of Povilas Višinskis, as he was the one who encouraged this girl from the manor to write in Lithuanian. The future teacher of Lithuanian learned from Višinskis and the priest Kazimieras Bukontas.

The first texts by Šatrijos Ragana were poems, diaries and letters to fictional people. Her mature works are quite autobiographic: the story *Viktutė* (1903) and the pearl of prose of the beginning of the twentieth century, *Sename dvare* (In the Old Mansion, 1922), depicted the most important events and people from the life of the writer. The creative path of Šatrijos Ragana started in 1896 when she wrote her first stories *Margi paveikslėliai* (Motley Pictures) and *Dėl ko tavęs čia nėra* (Why You Are Not Here?). The impression *Dėl ko tavęs čia nėra* is the first prosaic lyrical confession in the Lithuanian literature. The con-

cerns of Šatrijos Ragana included the education of young people, protection of Christian values and upbringing of a fully educated person. She loved music and played the piano. Šatrijos Ragana lived in her own separate world which was hardly accessible to people who loved her, yet could not understand her all the time. According to Daujotytė, dying and disappearing forms of Lithuanian life and culture in the works of Šatrijos Ragana meet the new sprouts of future growing. She is very important because she maintained the shapes of previous life, experience, thinking, feelings and language¹⁴.

Speaking about Šatrijos Ragana, it is necessary to emphasize the original lyricism of her texts. The works of Lazdynų Pelėda should be called sentimental, as emotions and feelings are very important in the works of sisters. Sometimes it seems that the most important thing for the writers is to provoke emotion and intrigue in the reader, rather than wonderings, evoked by the meaning of the text. At first the pen-name of Lazdynų Pelėda was used by Sofija Pšibiliauskienė, who entered the literary world in 1898 upon writing her first significant work *Našlaitė* (Orphan). Up until 1907, Sofija wrote alone. Marija started writing when she was seventeen. At first she wrote in Polish and her sister used to translate her texts into Lithuanian and publish them together with her works of prose. When Sofija died in 1926, Marija wrote alone. Only in 1929 in the cultural publication *Židinys*, Liudas Gira revealed that Lazdynų Pelėda was actually a pair of two writing sisters. When writing, these authors (especially Lastauskienė) usually succumb to the seduction of artifice, without trying to motivate various actions of the characters they created, violating the laws of “classical” realism. All authors who favoured the trend of social and psychological realism tried to transfer to their books the reality as they saw it themselves, but their vision was different. If we have a look at the literature of the beginning of the twentieth century in Lithuania, we will see a scrupulously precise Žemaitė, the satirically documentary Kudirka, a sensitive Šatrijos Ragana and the great humanist Biliūnas, who demonstrated their vision. Lazdynų Pelėda was one of the first to start creating and imagining. The works of Lazdynų Pelėda are similar to a typical ideal realistic novel in the way it depicts the world; however, by the will of the author this world is viewed in a different way, moving away from canonical things. Sometimes by sacrificing

¹⁴ Daujotytė, Viktorija. *Šatrijos Raganos pasaulis*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997.

logic and refusing to provide arguments, she bows to intrigue and effect, knowingly targeting at the nascent imagination of an entertained reader.

Liudas Gira, the most active critic of Lazdynų Pelėda, whose admiration of the talent of Lastauskienė has not been surpassed by anyone, admired the entertaining texts of the author, and stated: “In terms of the plot, it is full of intrigue, variety and interest and for this reason, Lazdynų Pelėda, especially Marija Lastauskienė, does not have any competitors in Lithuanian literature. It is the most positive feature of her stories. Even at the times when our taste is ruined by sensational novels, these interesting and also artistic stories can be interestingly read by the widest society”¹⁵.

Vydūnas (Vilhelmas Storosta; 1868–1953)

Vydūnas is an exceptional person from the beginning of the twentieth century. He was a polyglot who also played various instruments (violin, Baltic psaltery, harp and trumpet), led the choir, taught in Lithuania, lectured in Germany, constantly took care of cultural life of Lithuania, participated in the activity of various societies, and wrote philosophical and fictional works. “His literary heritage consists of more than 60 books, including plays of various genres, librettos, stories, treatises of philosophy and historiosophy, collections of songs, textbooks of the Lithuanian language, a Lithuanian-German dictionary, a study about Donelaitis, memoirs. A great part of his manifold creation consists of publications in periodicals.”¹⁶ The most important works written by him are as follows: *Amžinoji ugnis* (Eternal Flame), *Prabočių šešėliai* (Shadows of the Ancestors), *Pasaulio gaisras* (Fire of the World) and *Jūrų varpai* (Bells of the Sea). Two poles are revealed in Vydūnas’ dramatic works: the earthy (comedic genre) and the high genre (tragedy). According to Vydūnas, drama is the best genre for spreading one’s ideas. This author was named as the spiritual giant of Lithuania, a “Lithuanian mahatma”, who almost miraculously overcame tuberculosis, which prevailed at the beginning of the century and killed Višinskis, Kudirka and Biliūnas. Vydūnas has constantly used to teach

¹⁵ Gira, Liudas. “M. Lastauskienė – antroji Lazdynų Pelėda” in Lazdynų Pelėda *Radybos*. Kaunas: Sakalas, 1930, p. 13–14.

¹⁶ Vacys Bagdonavičius apie Vydūną in *Lietuvių literatūros enciklopedija*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 540.

people to live healthily and honestly, to love people and do not forget that a person cannot spread his humanness without his nation. The nation for him was a bridge between an individual person and humanity, which is the highest stage towards the Absolute. "Humankind in an individual person embodies a person's humanity. A person without humanity is only a degenerate of humankind." Vydūnas looked for the truths of life by turning back to Oriental wisdom. In his dramatic works he invited to reach one's roots and get strength from the belief of ancestors and their deeds.

Questions

1. How does searching for an identity open up in Lithuanian literature written at the beginning of 20th century?
2. What genres were dominant in Lithuanian literature at the beginning of the 20th century?
3. In what ways is Žemaitė's writing relevant today, if you agree that it is relevant? If you do not agree that it is relevant, give your reasons.
4. In what ways is the lyric character of the works of prose by Šatrijos Ragana and Jonas Biliūnas manifested?
5. What was the difference between Kudirka's and Vydūnas' positions on issues of Lithuanian cultural development?
6. Provide some proof that Gabrielė Petkevičaitė-Bitė could be called a Lithuanian naturalist writer.
7. Based on the readings from the literature of the discussed period, try to define the portrait of a Lithuanian at the beginning of 20th century.

Aurelija Mykolaitytė

LITHUANIAN LITERATURE DURING THE INTERWAR PERIOD

The Overview of Cultural Life in the Independent State of Lithuania. The Works of Philosophy of Culture by Stasys Šalkauskis and Antanas Maceina; Kazys Pakštas' Ideas. Interwar Press. Literary Magazines *Židinys* (The Hearth) and *Naujoji Romuva* (The New Sanctuary). Literary Generations and the Specifics of their Creative Work. Interwar Writers' Self-Concepts.

Until the declaration of its independence in 1918, Lithuania was province, the so-called North-West region, of the Russian empire. In Lithuania cultural life had been more constrained than in Estonia or Latvia: repressions especially intensified after the 1863 Uprising, in which a lot of Lithuanians in addition to Poles were involved. As a consequence of 123 years of oppression, about half of the Lithuanian population could neither write nor read (as the surveys of the emigrants to the United States of America and the Lithuanian census of 1923 showed). Independent Lithuania had to overcome a huge gap compared to other European countries. Therefore primary schools, secondary schools and gymnasiums were intensively set up; in 1922 the University of Lithuania was founded (in 1930 it was renamed *Vytautas Magnus University*), and seven more higher education institutions were established. Primary education was free of charge, so everyone could get at least a minimum education.

Lithuania took after other European countries by setting up a professional opera theatre in 1920: Kipras Petrauskas, the opera singer who had become famous in St. Petersburg's Maria Theatre, helped it to strive for mastery. Only in the interwar period was a professional drama theatre also born: the summit of Lithuanian theatre life was performances by the director Andrius Oleka-Žilinskas. In order to cultivate musical development in the nation, the Song

Festival was held for the first time in 1924 (the tradition has continued to this day). So in spite of a huge backwardness in different cultural areas, a lot of effort went into trying to catch up. Some high-points of interwar cultural life: the most notable interwar musician was Vytautas Bacevičius, a recognized composer and virtuoso pianist, who popularized Mikalojus Konstantinas Čiurlionis' work in Europe; the interwar accomplishments in fine arts would be perhaps best represented by the creative work of the *Ars* group (Antanas Samuolis, Viktoras Vizgirda, Antanas Gudaitis), the tradition of which has been felt in Lithuanian fine art so far. Cultural life became diverse, artists sought to appear not only in their own environment, but also internationally: in 1928 in Paris Juozas Tysliava edited and contributed to a publication *MUBA*, an international modern art magazine¹, which presented works by Lithuanian, Polish, Latvian, Estonian, and French artists and writers.

However, this cultural breakthrough during the interwar period faced many obstacles: the modern works of art were still hard to understand in Lithuania (this happened to Bacevičius' *Electric Poem*; and the paintings of the *Ars* group were not accepted into the prestigious exhibition halls); there was considerable indifference from the authorities (Petrauskas took out a loan in his own name for the first opera production); Lithuanian society, lacking old cultural traditions, preferred entertainment and devoted perhaps the most of its time and money to it. Cinema became a popular form of cultural life: the most frequent features were melodramas or crime-themed movies, having no aesthetic value. Art producers also began to adapt to such a consumer: the theatre – by showing entertaining plays (Borisas Dauguvietis); singers – by giving concerts to the visitors of Kaunas *Konrado* cafe or *Metropolis* and *Ver-salis* restaurants (Antanas Dvarionas); fine artists – by drawing salon paintings (Antanas Žmuidzinavičius); and the writers – by seeking to irritate the reader's imagination with intense storyline works (Jonas Marcinkevičius, Justas Piliponis).

It was in this kind of cultural environment of independent Lithuania that the works of philosophy of culture by Šalkauskis and Maceina matured, and have an impact to the present day. In 1919, while still a student in Switzerland, Šalkauskis published a study in French *On the Confine of Two Worlds*,

¹ Online access at <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=148859&biRecordId=25854>

the ideas of which he also popularized when he returned to Lithuania. The philosopher considered the synthesis of East and West to be a task of Lithuanian culture: in his opinion a preponderance of either one of these cultures had had negative effects, and most achievements had been made by combining Western activity and Oriental contemplation. This theory of culture was complemented by Maccina, who saw traces of matriarchy and nomadic origins germ in Lithuanian culture – two different tendencies bound in the Lithuanian character, manifesting themselves in opposite properties: for example, in love for the native land and the spirit of broad campaigns. These philosophical reflections were originally supplemented with the concept of Baltoscandia by the geographer Pakštas: Lithuania started to be conceived as one of the states of the Northern region, which are similar by their population and can establish equivalent relations. All these conceptions are important both for their aspiration to understand the position of Lithuania in Europe and the reflection on the ‘self’ of Lithuanian culture and national identity. Today in Lithuania these considerations of cultural identity are still relevant, inspiring new searches and provoking debate.

The interwar press mirrored both the processes of cultural life and the efforts to reflect on it. While the dailies *Lietuvos aidas* (Echo of Lithuania), *Lietuvos žinios* (News of Lithuania), and *XX amžius* (The 20th Century) wrote about various cultural events, cultural magazines devoted more space to their analysis. The academic quality was characteristic to *The Hearth* (1924–1940), the first editor of which was Vincas Mykolaitis-Putinas. Perhaps the greatest controversy in this magazine was caused by two different approaches to art – the conservative one by Antanas Dambruskas-Jakštas and the moderately modern one by Mykolaitis-Putinas. The article “Discussion on Art” (1926) by the editor of the magazine became the theoretical basis for accepting modern art, which was categorically rejected by Dambruskas-Jakštas. However, this magazine did not publish a programmatic manifesto of modernism, which appeared in *Naujoji Romuva* (1931–1940). The chief editor of the latter magazine was Juozas Keliuotis, who had studied at the Sorbonne University and sought to create a modern press in Lithuania. His article “The Orientation of Modernized Art” (1935) proclaimed the principles of modern art; the readers of the magazine had a chance to see the reproductions of the most modern works by the artists of the 20th century and to read the works by the most influential

modernists. A lot of space was devoted to the works of the *Ars* group painters and young contemporary Lithuanian writers. The activities of both these journals were forcibly stopped in 1940. The same year Ignas Skrupskelis, the last editor of *The Hearth*, was sentenced to exile. Keliuotis, who refused to become a collaborationist with the Soviets, also suffered the same fate a bit later. Other interwar cultural magazines were related to separate groups of artists and did not seek to cover the cultural life of all of Lithuania. By its novelty and engagement with modernist ideas, the magazine *Keturi vėjai* (The Four Winds, 1924–1928) was probably the most distinguishable among them: it published avant-garde works and aimed to present the new avant-garde movements through translations.

The authors, who were writing in the independent state of Lithuania during the interwar period, had grown up in different cultural traditions. There were three generations of writers. The first generation of writers, sometimes called Maironis' generation, had a very good memory of the period of the Lithuanian Press Ban and the struggle for Lithuanianism. The national engagement was still felt in their works: for example, in Maironis' drama trilogy about Vytautas, Vaižgantas' epopee *Rayflashes*, Šatrijos Ragana's novel *In an Old Manor*. These writers began to feel forgotten and unnecessary in the independent state of Lithuania. Mykolaitis-Putinas' generation – the writers who began writing in the time of epochal fractures – was quite different: in their works the commitment to the nation was displaced by literary games and experiments in form. The symbolists and neo-romantic artists of this second generation sought after a new literary expression, and the avant-garde writers attached an exceptional significance to these searches: as the works by Kazys Binkis, Juozas Žlabys-Žengė, Petras Tarulis, and Jurgis Savickis vividly show. The third generation of writers, who had already grown up in the independent state of Lithuania, was more moderate than the second one and combined in a way the discoveries of the two previous generations: seeking both ideological engagement and mastery of form. Such are Jonas Kossu-Aleksandravičius' and Antanas Vaičiulaitis' works, which could be considered to be the acme of this generation's artistic achievements. There were some tensions both between separate generations (particularly pronounced was a rebellion of the "Four Winders" against Maironis' generation) and among the writers of the same generation. The youngest generation was most ideologically divided: some writers' orientations were

more towards Western culture, while the others' – towards the Soviet, especially the "Third Fronters"², for whom the communist ideas were not alien. A mere ideology-based assessment of this generation has been repeatedly recognized in the texts of literary criticism: in Soviet Lithuania there was a total silence on Kossu-Aleksandravičius or Vaičiulaitis, and the émigré critics avoided a deeper study of works by Salomėja Nėris, Kazys Boruta or Petras Cvirka. The echoes of ideological assessment have been also felt in modern Lithuania, for example, there were some doubts about the celebration of Salomėja Nėris' centenary.

It is obvious that during the interwar period writers' self-conceptions were changing and maximum tension occurred due to different attitudes. The eldest and youngest generations were alike in that both saw themselves as outcasts: in their works the pessimistic mood and resignation are felt; they sought to show the historical-moral catastrophe (for example, Maironis' and Bernardas Brazdžionis' poetry). On the other hand, the youngest generation differed from the eldest one in special literary education: the writers of the youngest generation began perceiving themselves as professionals, to whom it was very important to be knowledgeable on the creative work of other writers. Kossu-Aleksandravičius chose to study at Grenoble University in France, at one of the oldest universities in Europe; Keliuotis and Vaičiulaitis went to Sorbonne in Paris. This new self-conception of a writer as a professional did not probably allow such a strong manifestation of an outcast's posture as happened in Kazys Boruta's or Salomėja Nėris' works. The writers of the middle generation succumbed to resignation the least: they were characterized by displaying a bohemian lifestyle and playful self-representation. These writers emphasized an artist's freedom the most and played with the readers' expectations, revealing new horizons of meanings. The aesthetics of this generation is reflected in Mykolaitis-Putinas' meta-textual novel *In the Shadow of the Altars* and perhaps most vividly revealed in Savickis' short stories and Binkis' poetry.

Different Conceptions of Modernism Neoromanticism. Idealization of Peasants' Life in Vincas Krėvė's Works. The Analysis of Human Nature in Vaižgantas' Stories. Symbolism. Giving Importance to Artistic Existence and

² As they came to be known after *Trečias frontas* (The Third Front, 1930–1931) – the magazine of a group of avant-garde writers.

Refinement of Poetic Language in Balys Sruoga's Lyrics. Vincas Mykolaitis-Putinas' Philosophical Poetry. The Assertion of the Connections between the Phenomena of Being in Faustas Kirša's Poems

The first signs of modernism in Lithuania appeared before World War I: they were vivid in Ignas Šeinius' works and the aesthetic reflections by Juozas Albinas Herbačiauskas and Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė. During the interwar period, particularly in the twenties, modernist tendencies intensified even more. The Lithuanians, like other European writers, were influenced by the ideas of relativistic consciousness (Albert Einstein), emphasis on the individual human will (Friedrich Nietzsche), highlighting the importance of intuition (Henri Bergson), and foregrounding the importance of the subconscious (Sigmund Freud, Gustav Jung). Modernist artists rendered the changed human relationship with the world and the "self" in the twentieth century: there is no objective meaning, there is only "I", able to reveal the world through the "self". In the postmodern era this belief was to disappear, but during the interwar period the principle of "the world as I see it" was very strong. Different modernist conceptions emerged from the sensations of the crisis trying to fill the void with the created images.

Neo-romanticism, as one of the directions of early modernism, turned back to nature and the village, seeing them as an alternative to civilization and the city; unlike Romanticism in literature, it showed not the revolt, but the inner uncertainty and disharmony which could be overcome by returning to the primordial. Neo-romantics admired the lands, which had, as they thought, preserved this archaic character; for example, Rainer Maria Rilke poeticized Russia. Lithuanian neo-romantics also saw their native village as a lost paradise: realist writers had not made the same insights (neither Žemaitė nor Jonas Biliūnas). To Krėvė, the village revealed itself through its old customs, rituals and work; the writer sought to cover its household and being by creating expressive images of rural people, who were still keeping the memory of the old, harmonious world alive (the short story *Antanukas' Morning*). At the same time the village is shown as strongly influenced by civilization; old people, and thus their customs, die: the new generation is much more rational and disrespects the old principles (the short story *The Herdsman*).

Krėvė idealizes the old village; meanwhile Vaižgantas sees a lot of negative tendencies in it and foregrounds a young man's vital powers and tragic collision with an inert community of customs. Vaižgantas focuses on a creative person, who gets his or her creative powers from nature itself: such are Severiutė and Mykoliukas in his story *Uncles and Aunts* (1920). Mykoliukas represents a simple rural man's spiritual richness, which breaks into playing music; Severiutė reveals an ability to create the beauty of the environment and nurture one's own home. The writer reveals the tragic fate of the two creators: Mykoliukas is left with monotonous work, and Severiutė – with other people's household routine duties. Both of them become the "other" in their community, the unnecessary people – "uncles" and "aunts". Vaižgantas, differently from realist writers, focuses not on the representation of environment, but on the person's inner-side, the expression of his or her feelings, revealing how complex a rural person can be. This complexity of the inner world is even more highlighted in his story *The Mute* (1930), penetrating already into the depths of human subconscious and revealing repressed instincts. Natural powers are shown as coming into collision with the culturally created principles, which the community aims to respect. It seems that this dualism is eternal and independent of the type of community. Vaižgantas was able to foreground not the archaic culture as a certain model of life, but a rural person, distinguished for his or her huge vital energy.

The neo-romantic reconstructions of archaic rural existence and vital human being of nature were alien to the Lithuanian symbolists, who, like the French symbolists, began to conceive the world as a secret system of signs and sought to create hermetic poetry, in which the sound of an individual word and the created mood acquire meaning. Sruoga, who helped liberate Lithuanian poetry from Maironis' poetic influence, gave himself up to these searches the most: he renounced exact rhymes, instead choosing free rhythmical speaking in poetic images that are related to one another without any logical order, by the principle of free association. Sruoga's poems mostly highlight the artistic existence in contrast to earthly reality, which is restrictive to an artist and produces tension. One of the main symbols is the sky, but it is not a reference to metaphysical experience, instead it expresses a creative existence. The symbols can be perceived only from the meanings created by an individual poet, but not from the values given by culture. The unique system of symbols stands out not only in the poetry by Sruoga, but also by Mykolaitis-Putinas, one of whose

most significant symbols was a slave, marking by the way, a creator's existence. This poet mostly focuses on the philosophical meditation on human existence and internal contradictions, unfolding through the antinomies of light and darkness, peaks and depths. Faustas Kirša's poetry, which has been least studied so far, captures the reader with the symbols that are transferred from a specific experiential reality and become universally significant: for example, in the poem *The Room in which I Sing* the image of simple, abandoned room becomes the symbol of creative existence. The significance of neo-romantics and symbolists is that they helped Lithuanian literature to break out of its stagnation and to look for new ways of expression. However, radical literary innovations were made only by avant-garde writers.

Avant-gardism. Making the Creative Imagination and Freedom Absolute in Kazys Binkis' Poems. The Tendencies of Lithuanian Avant-gardism in the Works by the "Four Winders". Avant-garde Prose by Petras Tarulis. Jurgis Savickis as a Radical Modernizer of Lithuanian Prose.

Binkis, who had perhaps best felt the contradictions of the modern age, became a leader of the avant-garde movement in Lithuania. There is an obvious turning point in his creative work: from sentimental, ornamental pre-war verses to the rough word, pre-cleansed of any decorations—provocative and calling for a new self-perception and understanding of the world. Binkis' avant-gardism was not borrowed from Vladimir Mayakovski or learned while studying in Berlin and visiting the expressionists' favourite cafes: the contrasts of modern Europe were also felt in Binkis' Lithuania. His first avant-garde explorations could have started in 1919 in Vilnius, where at that time Jerzy Jankowski, one of the most distinctive Polish avant-garde writers, lived and wrote. "From the Mood of Vilnius Street" – this is where the avant-garde poetics of the poet, who witnessed the horrors of World War I, starts. Binkis contributed to Vilnius press: he wrote to the daily *Hope*, which during World War I regularly published news about the people disabled physically and mentally by the war, about Lithuanians lined up opposite one another at the front, and about the military courts. Later these memories came to life in Binkis' modernist drama *Dress Rehearsal*, written before the writer's death during World War II. Binkis is a man of war both literally

and figuratively: he served in the Iron Wolf's Regiment during the struggles for Independence and at the same time was a real fighter against the old-fashioned literary conventions, which could no longer render the new epoch. First of all, the leader of *The Four Winds* group undertook rewriting Maironis, showing a different relationship with the "self" and the environment: *Spring sun has brightened up sweetly / and watches. / Hey, earth / To earth the hat / Look – the rays*³. The poet does not avoid the shocking; however, it is done not for an empty effect, but in order to draw attention to the present, the process of today's life, which could be creative and youthful. It is no coincidence that the manifesto *The Prophet of The Four Winds* was released on February 16, 1922: it was an attempt to draw a parallel between the state life and culture as young, reviving, restored. In this publication Binkis' programmatic poem *Salem Aleichem!* shows the poetic courage and engagement to freedom, unconstrained by ideologies, already via its Oriental greeting.

Binkis was able to unite an entire group of young poets who took to continue the avant-garde searches: among them Juozas Tysliava and Juozas Žlabys-Žengė are the most prominent ones, and Salys Šemerys, Antanas Rimydis, Teofilis Tilvytis are also distinguishable. All these poets are close to Binkis, but also distinctive in their poetic discoveries: Tysliava perhaps best expressed the rhythm of the city and the states of the human being in an alienated world; Žlabys-Žengė was distinguished for his search for the primary meanings of a word; Šemerys shocked his readers with erotic imagery; Rimydis drew attention with his poems-posters; and Tilvytis entertained with capturing parodies revealing the shoals of any poetics. In Lithuanian literature this "Four Winders" movement was definitely a turning point opening new creative perspectives, and Binkis' collection of poems *100 Springs* (1923) became a benchmark for new avant-garde poetics.

Interwar prose also saw such an avant-garde renewal. The prose experiments by Tarulis, who was one of the leaders of *The Four Winds*, were of immense importance. This writer edited *The Four Winds* and published his avant-garde prose texts in this magazine. In these texts an exceptional emphasis is on expression, whereas meaningful content often remains hidden, the reader has to decode it. It gave a real slap in the face to the reader accustomed to realistic prose. In each short story of his collection of avant-garde prose *Blue Trousers* (1927), the writer

³ Binkis, Kazys. *100 pavasarių* (100 Springs). Kaunas: Niola, 1923, p. 7.

demonstrates the possibilities of new expression: cinematic style, montage principle, attentiveness to detail. The very title of the book already witnesses Tarulis' desire to shock and draw attention. His experiments are not for the sake of the experiment itself, but try to render a different sensory cognition and aesthetic observation: the world is deprived of relations and turned into solely single "shots" not united by any logic – the protagonist of the short story *Blue Trousers*, a Chinese man, rushes like mad to rescue his trousers, while his own life is in mortal danger. The aim is to reflect the states of the modern individual putting most emphasis on instincts which are not controlled by common sense: the primordial spontaneous world of passions is revealed.

Savickis is alike in his avant-garde searches, but completely different in his philosophy of life. This writer was far off from the "Four Winders", though the style of his works is close to them: an expressive expression was important to him as well; like Tarulis he sought vivid details and drastic images. Savickis' sentence is extremely laconic: the writer refuses unnecessary decorations, and looks for a specific word which could render his idea. He uses neologisms, archaisms, obsolete grammatical forms found only in textbooks, and the vocabulary of street language, unusual to interwar Lithuanian prose. However, his created world is not that vital elemental becoming of life: an illusory existence – the theatre, in which all play their roles despite not understanding them, – is represented. In Savickis' works the modernist irony is very strongly felt: a person is shown living in a self-imposed illusory world and not feeling a tragedy of his life. The short story *The Spell-Bound Yachts* ironically tells about the romantic imagination: life is modelled according to the melodramatic film scripts that entangle a person into a performance of feelings. The writer simply repeats the vocabulary of melodramas, showing a mind enslaved by illusions. The short story *Father* reveals an even more complex netting of illusions: not believing the death of a relative, the reality, that one would like to be, is being created. The writer renders this illusory consciousness so powerfully, that the reader can believe that the created existence is the real truth of life. The uniqueness of this author lies in his ability to show an identity crisis not by looking from outside and evaluating, but as though allowing a look at the very nucleus of such consciousness enslaved by illusions. Savickis is one of those authors who already conveyed the Western conception of man, revealing that one or another choice lies inside a person who is responsible for his or her

own illusory existence. This was an antithesis to the realistic fiction dominant in Lithuania, which obviously obeyed the doctrine of predestination, stressing environmental factors – the patriarchal village in Žemaitė's short stories, historical cataclysms in Biliūnas' story *A Sad Tale* – that affect a person, finally defeating him. Savickis revealed the roles taken by the people themselves and which they ultimately identify with.

These two avant-garde writers were very important in the work of literary innovation: they helped to overcome the inertia of the classic narrative and created examples of modern prose. Unfortunately, works by both of these authors were totally forgotten for a long time (neither Tarulis, nor Savickis stayed in Soviet Lithuania), and were re-discovered only in present independent Lithuania. In Soviet times, these writers were not discussed at all, and their texts were not available for readers.

Romantic Post-avant-gardism. The Dominants of Defeat and Resignation in Jonas Kossu-Aleksandravičius' Lyrics. The Dramatic Tension of Different Concepts, Sensations and Images in Antanas Miškinis' Works. The Movement of Catholic Modernism. Interpretations of Biblical Themes in Bernardas Brazdžionis' Poetry. The Principles of Spiritualist Aesthetics in Antanas Vaičiulaitis' Short Stories and the Novel *Valentina*.

Avant-garde explorations across Europe became less intense in the 1930s, when the totalitarian states were becoming increasingly stronger and the activity of the repressive structures intensified. The catastrophic mood was felt in Lithuania, too. In his article *Why We Do Not Go the Same Way as "The Four Winds"* Petras Juodelis wrote: "Europe is standing in the hole of death"⁴. The group of writers, the so-called "Sectioners" (according to the title of the magazine *Pjūvis* (The Section)), who came after the avant-garde writers, already had no faith in the ability of changing the world and thus also literature. They reflected exhaustion, resignation and apathy, considering culture – first of all, Christian European culture – as the only counterweight. Their works are full of intertextual references to other texts.

⁴ Juodelis, Petras. "Kodėl mums nepakeliui su Keturiais vėjais?" (Why We Do Not Go the Same Way as *The Four Winds*?), *Pjūvis*, 1929, no. 1, p. 18.

Among all the “Sectioners”, Kossu-Aleksandravičius (later he took the pseudonym Aistis) is most outstanding: in his poetry references to Ancient Greek texts, William Shakespeare and Christian heritage can be found; he applied forms known in classical literature, such as a sonnet and rondo. One of the most pessimistic poetry collections by Kossu-Aleksandravičius is *Imago mortis* (1934), which draws a picture of death, and a human being is perceived as apathetic to everything, an indifferent slave, equating his destiny to Ahasuerus’ fate (the poem *Ah, how good for me*). Existential suffering pervades all the works by the poet, even his joyous poems are marked with the sense of the fragility of existence. The best readings of Kossu-Aleksandravičius’ works were made by a later existentialist poet, Bronius Krivickas, who was killed as a Lithuanian partisan in the forests after the war.

Miškinis’ poetry mostly reveals not the metaphysical suffering, but a historical-moral catastrophe. Already in his first collection of poems *White Bird* (1928) he rewrites the avant-garde writers in his own way: the poem “Spring Motive” begins with a playful, joyful mood, using the Four Winders’ favourite symbol of the wind, and ends with sombre images of dullness, the mark of which becomes a crow. This poet is particularly critical of the city and entertainment culture, which has no sincerity and real feelings; his works unfold human alienation and the impossibility of love. The poet’s sarcasm is already felt in the very titles of his works: for example, the cycle of poems *Happiness in Autumn Coat*. The greatest sorrow is for the destiny of a simple man and is painfully outspoken in the intonations of a folk song. In Miškinis’ later works this speaking permeated with grief will grow into a lament as in his *Psalms*, written in exile and published only after Lithuania became independent.

In the fourth decade the turning towards Christian heritage especially manifested itself. The aim was to find a unique way of speaking that would convey not the religious dogma, but an authentic relationship with God. The strongest manifestations of the Catholic modernist movement were in France, where Oscar Milosz, Paul Claudel, Jean Cocteau and Max Jacob, who attributed themselves to Christian authors, were writing. They became the models for the Lithuanian Christian modernist writers, for whom St. Augustine’s confession style was closer than St. Thomas Aquinas’ logical rhetoric. These authors sought to speak in a new, modern artistic language about the inner workings of human longing for wholeness, which nothing can fill up. This is when the

theme of the search for God appears, starting to be popularized in Lithuania by the philosopher Maceina.

Brazdžionis also joined this modernist movement: it is especially felt in his collection of poems *Eternal Jew* (1931), which shows the path of a searching, doubting, erring man towards God. This collection had aroused the particular indignation of the conservative critic Dambrauskas-Jakštas, who called Brazdžionis a real Bolshevik, a “Third Fronter”. This collection is notable for the lyric subject, often shown as a street person, a tramp, a sinner, having inside himself a longing for God: it is especially expressively disclosed in the poem *What a Bricklayer Said to Jesus That Night*. In this collection Brazdžionis chooses harsh words, does not avoid vulgarisms, even swear-words, and also uses the intonations of ancient religious texts: a lot of experimentation is really taken over to convey the religious feeling of an internally confused human being. In his other collections of poems there is no such engagement to novelty left; there appears another stock character of the lyrical subject – the prophet, who proclaims the impending catastrophe. It is interesting that at the beginning of World War II the proclamation of the catastrophe was replaced by prophesying the revival: fully in compliance with the tone of Old Testament prophets. After the reestablishment of independence such self-stylization impelled the nation to meet Brazdžionis himself as a prophet. His modernist poems were forgotten a little, and the poet himself restructured them significantly, adapting them to his new style: no longer was there any shocking drastic imagery or rough vocabulary.

Antanas Vaičiulaitis’ creative path was much more consecutive. After his studies at the Sorbonne University, having a good knowledge of French culture, in Lithuania he proclaimed the Christian modernist ideas in open opposition to Dambrauskas-Jakštas as too conservative a critic, ignorant of modern European literature. While living in France Vaičiulaitis wrote his most important novel *Valentine* (1936) suggestively expressing the longing of the modern human spirit that cannot be filled by another person. The novel can be read as a paraphrase of *The Song of Songs*: the text is permeated with the pain of searching, being experienced in all its reality. The characters of the novel – Antanas and Valentina – are the people, who aspire to be together and to understand each other, but they are separated by their own limitations, fears and ambitions; they cannot overcome their own devised boundaries, still longing for

something that could liberate them. The story goes further than to convey an unhappy love: it is not the analysis of miscommunication, but the reflection on human existence, a philosophical outlook, which is established in a psychologically motivated but also parabolic plot: maybe these are the lessons of Oscar Milosz's creative work. In Vaičiulaitis' short stories this secondary ground is also felt: there is an attempt to reveal the mental reality and the processes of the inner world. In his short story *The Light of Thy Face* an old woman leaves her home in search of that spiritual light and discovers it in communicating with her son in law: so the focus is not on blood relations, but on spiritual connections, which help a person to remain calm even in the face of death. Vaičiulaitis aims to convey the mental states of very different people; his psychologically motivated characters often take generalizing features. Sometimes the author does not avoid fantasizing, coming close to the poetics of magical realism as in his short story *The Apostles' Departure*. Such prose, although it was not as radically new as Tarulis' or Savickis' works, conveyed different perspectives of world perception and helped to break away from the canon of realism.

Individual Conceptions of Creative Work. Aesthetic Distance in Henrikas Radauskas' Poetry. The Images of Cultural Archetypes in Stasys Anglickis' Poems. Metatextuality in Vincas Mykolaitis-Putinas' Novel *In the Shadow of the Altars*. Intertextuality in Ignas Šeinius' Novel *The Rejuvenation of Sigfried Immerselbe*.

During the interwar period writers most often belonged to some group or movement, clustered together around one or another magazine, sympathizing certain ideological lines. However, there were also those who distanced themselves from everybody and witnessed their independence. Contemporaries recall Radauskas as being one of those. During the interwar period he published a single collection of poems *The Fountain* (1935), which by the way, was not met very favourably. This poet would be difficult to assign to any category: he is neither symbolist, nor neo-romantic, neither avant-garde writer, nor the representative of Christian modernism. Maybe there could be found some similarities with Kossu-Aleksandravičius because of the reflection on culture and creative work, but by no means is this due to the elegiac

tone of the poems. On the contrary, Radauskas appears to hide all the senses in the artistic image itself, there is none of their expression left which would be easily recognizable. The works become riddles, which obviously mostly irritated the critics of that time, who were accustomed to the confessional lyrics. The poet avoids speaking in the first person; the image itself represents the experience: in the poem *Under the Mirages*, for example, the colours and lines designate human loneliness and homesickness. Currently Radauskas' poetry might be so popular because the poet was able to portray the mirage reality of the modern person and internal anxiety being reflected in human environment as in the poem *The Fountain*. Radauskas is by no means an adorer of aesthetic being: his poems reveal the inner workings of human tragedy and suffering for what is fairylike, dreamlike and unsustainable. The poem *In the Orchid's Fire* renders the suffering of human life and ephemeral nature of being itself in the drastic image of fire. This poem from the collection *The Fountain* disappeared from later collections perhaps because of its misreading: the cliché of aestheticism did not allow seeing other aspects of Radauskas' creative work. The world created by the poet is rather a dreamlike reality, which is beautiful but also frightening and incomprehensible: images are arranged using a montage principle, puzzles are constructed which convey the unconscious rather than the conscious world.

Anglickis is both similar and different. He explained his creative work as impulses that are related to the experiences of his own, his parents, nation, and humanity. The poet emphasizes what is not directly conveyable and experienced, but connects all people: there references to the archetypes discussed by Jung become important. Anglickis' poems are characterised by the archetypes of mother earth and a lost paradise; in his poems the poet seeks to fit oneself into the senses of a primitive man, putting particular emphasis on the male experience. In his collection of poems *The Great Torment* (1937) the cycle *Lilith* is devoted to the drama of man and woman relationships. The title of the cycle is a reference to the apocryphal Jewish text, in which Lilith is the first and the lost Adam's wife, being created from the same earth and at the same time as Adam was. The whole cycle of the poems is an address to a woman in an attempt to express one's own longing and pain. The other cycle of poems *Neringa Elegies* is also distinctly original: the poet seeks to recreate the memory of one's own nation and to reveal the national myth

of the beginning, in which the lost paradise (Amber Castle) and the Lithuanian couple (Jūratė and Kastytis) hold an important place. Again, there is an attempt to convey the masculine position; the lost, experienced here and now, is meditated, as if experiencing the recurring story of Jūratė and Kastytis in one's own time. Anglickis, like many inter-war authors who stayed in Soviet Lithuania, was completely forgotten.

Vincas Mykolaitis-Putinas should be also attributed to those writers who both in their work and personal choices sought freedom. His novel *In the Shadow of the Altars* was published in 1933. The first critics called it an autobiographical novel, later it was identified as a psychological, intellectual novel. The work is complex and able to provide a variety of readings. The least attention has been probably paid to the metatextuality of this work: the novel discusses the aesthetic problems, which show the maturity phases of Lithuanian literature itself – from the perception of art as a service to the proclamation of art's autonomy. Different perspectives unfold: first, the main character Liudas Vasaris perceives himself as a follower of Maironis, then there is the perspective of European literature, and finally there is an attempt to reveal himself as an absolutely free creator and independent artist, not belonging to any class. Narrative strategy is quite similar to that of Herman Hesse's novel *Glass Bead Game* (1943) that was published later, which also aims to reveal the process of liberation from one-sided existence, constraining a person with its exaggerated spirituality. Whereas in Hesse's novel there is a running to a completely unfamiliar life, in Mykolaitis-Putinas' novel there is a withdrawal to creation, which is perceived as an activity to be lived to its fullness. There is an exaltation of creative existence as able to reconcile the spiritual and sensual life and bridging the antinomies of heaven and earth. Although the plot of the novel presents the specific realities of life, it is clearly parabolic: the medieval seminary and renaissance mansion mark the opposite phases of culture, which are completely changed by the culture of the city indicating modern times (by the way, Kaunas is the city that is depicted). Modern creative work is perceived as belonging to city space and having grown from its experiences. In the novel a clear alienation from the country environment is felt, there has been a strong moving off from it spiritually. So the novel reflects upon the situation of the creative work and a creator himself as a searcher of his own place in the world of changing values.

The other important inter-war novel – Šeinius' *The Rejuvenation of Sigfried Immerselbe* (1934) – is also difficult to yield to any unambiguous descriptions. Writing this work the author did not repeat the impressionist style discovered in his youth and did not seek to put the story from the “I” perspective as in his famous novel *The Hunchback*. At first glance it may seem that the novel is a mosaic of different genres and styles: a pamphlet mocking the Nazis who had come to power in Germany; a fantastic novel, depicting the genetic manipulations and their unpredictable effects on the human psyche; a parody of romance, revealing man's and woman's games with the culturally established images. The work clearly refers to the most important German literary texts – heroic epic poem *The Song of the Nibelungs* and Johann Wolfgang Goethe's poem *Faust* – as if attempting to investigate the culture itself, which can become a breeding ground for Nazism and anti-culture. The writer was not afraid to mock openly the Nazi ideology, the interwar superficial journalism seeking to convey only sensations, and the memory crisis befalling Europe. The novel is permeated with direct and hidden intertextual quotations, as if trying to cover the interwar cultural process as widely as possible. Though this work by Šeinius was noticed as among the exceptional examples from the interwar period, it has been poorly reflected so far, it is usually read only as a satirical novel.

It would be possible to name more authors, who held themselves aloof, and their interwar texts as interesting and distinctive works are being discovered just now: Stasys Leskaitis' novel *The Pressures*, Vincas Ramonas' collection of short stories *Flax Blossoms*, Unė Babickaitė's letters and diaries.

Women's Literary Pole. Salomėja Nėris' Lyrics; Nelė Mazalaitė's Short Stories. The Instances of Feminist Literature: Petronėlė Orintaitė's Novel *The Hidden Wound* and Liūnė Janušytė's Novel *The Mistake of Proofreading*.

Although in Lithuanian literature women had quite strong positions – take the names of Žemaitė, Šatrijos Ragana, Lazdynų Pelėda, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė – the value of women's creative writing was still questioned. In the interwar period the biggest disgrace was Vytautas Bičiūnas' article *A Woman and Creative Work*, published in the prestigious literary magazine *The Hearth*. The author of the article argued that a woman

did not bring anything new with her creative work; she was an inspiration for men. According to Bičiūnas, a creating woman is not a woman at all, but some sort of a hybrid – a “virile”. It is obvious that there was a tacit approval for such views otherwise a similar article could hardly be published. A response to these attitudes was given by Orintaitė in the women’s magazine *Naujoji Vaidilutė* (The New Priestess) emphasizing that talent is gender-neutral and that Lithuanian women had manifested themselves to be very creative, Lithuanian folk songs had been their creative contribution to Lithuanian culture. The writer also gave a number of examples of prominent European women and indicated women writers who had received Nobel Prizes, and thus had been evaluated internationally. She regretted the neglect of women’s creative work and the limited opportunities for women to write. Women’s rights are even more strongly defended in Orintaitė’s publicist book *Wheat and Corn Cockles* (1938), recognizing that even though the state has provided equal rights for women and men, customary law still had a strong influence, and a woman is perceived as belonging to family: this is evidenced by the forms of the surnames in the Lithuanian language which show dependence on the father or husband. Orintaitė seeks to influence women themselves, in order for them to become more independent and this way more important to their family and the state. Germany is shown as a bad example to follow, where men have taken all the major positions and women have been left only with the kitchen, children and the church: this kind of society becomes disharmonious. Women who limit themselves to family alone are disdainfully called females by the author, stressing that such women are not interesting neither to their husbands, nor their children.

Interwar women writers sought to announce their voice in the male-dominated writers’ community. In 1930 the women’s literary miscellany *Upwards* was published, which sought to present known and unknown women writers. It would be possible to number from ten to twenty women’s names who were writing during the interwar period, however, the most famous of them is Salomeja Nėris, whose poetry – the collection of poems *I’ll Blossom in Wormwood* (1938) – was honoured with the State literary award in the interwar period. There had not been such a strong poetic voice in Lithuanian literature before: at the beginning of the twentieth century all the famous women writers were prose writers, who had tried their strength in the field of

drama, but avoided poetry. The poetry anthology *Wreaths* (1921), compiled by Binkis, included only one woman – Bronė Buivydaitė, whose works were soon overshadowed by Salomėja Nėris' poetic word. The latter Lithuanian poet can be compared to the Russian poets Anna Akhmatova and Marina Tsvetaeva for her sincere, intimate, very open speaking, which sometimes breaks through into an outburst of temper, sometimes – into a quiet contemplation, and the poetic image sometimes is blended into the garlands of ornaments and sometimes becomes simple and profound like in folksongs. Poetry was changing to become a story of a soul, conveying the experiences of a girl, a woman and a mother, expressing painful marginal experiences of suffering, guilt and death. Salomėja Nėris' oeuvre particularly strongly reveals love as a fulfilment and suffering, as waiting and anxiety, as freedom and devotion. Love is shown as a contradictory experience that yet pervades the whole being. There is a move from sensual, sentimental love lyrics at the beginning of her creative career to spiritual lyrics as disclosing the biggest secret: the latter opens up in her last, already testamentary, collection of poems *By the High Road* (published only in 1994). The poetic suggestiveness of Salomėja Nėris' work has been as strong as that of Maironis' or Binkis' poetry: the other women poets who tried to write in a similar way seemed just like the creator's epigones without their own poetic world, just hopelessly repeating the one found by Nėris. Only post-war women writers managed to break out of the very strong field of Salomėja Nėris' poetry.

Quite a different situation existed in interwar women's prose, demonstrating a much greater variety of different voices. First to mention is Mazalaitė, who published two collections of short stories *The City Which Does Not Exist* and *Women of the Seaside* (both in 1939), which stood out for their representation of independent, confident women. In contrast to Žemaitė, the writer portrays women who are independent from their parents and choose their own way of life themselves, totally ignoring the pressures of their environment: in the short story *Women of the Seaside* a rich farmer's daughter goes away to live in the seaside region, as she falls in love with a fisherman from this region. A woman is shown as an equal partner of a man: the short story *The City Which Does Not Exist* tells the story of a woman who leaves her beloved as soon as she becomes aware of his will to command her and to handle her life in his own way. The writer chooses a modern way of expression: the aim is to convey the

woman's perspective without commenting upon it, and leaving everything for the reader to work out.

A totally different writer is Orintaitė, who seeks to portray a woman's path of becoming conscious: in contrast to Mazalaitė's woman, who is free in her choices, Orintaitė's woman is dependent on family and on the socially established model of man-woman relationships: the woman obediently meets her husband's selfish whims. Orintaitė's novel *The Hidden Wound* (1934) consistently shows that such woman is disillusioned with family and love between a man and a woman. However, the experience of the emotional and physical violence makes the woman begin to see things clearly and to fight for her dignity, to defend herself as a personality, to feel like a "human being": so, the life experience is shown as an opportunity to break free from the illusions created by oneself and to become free from being a slave to her husband. The chosen narrative strategy of the novel, where one woman is confiding her story to the other, shows the emphasis on women's solidarity and elicits the importance of talking: the told story becomes a kind of lesson to those women who have not yet experienced anything of the kind, but may experience it in the future. In Orintaitė's stories perhaps for the first time in Lithuanian literature sexual issues are discussed, explaining where a woman's dissatisfaction with sex life comes from and also talking about abortions, the initiator of which becomes a man who wishes to control a woman's body.

So the novelists wrote about free women, protecting their own dignity, and at the same time about the enslaved ones, dependent on men. However, neither Mazalaitė's, nor Orintaitė's writing portray a woman as having a capacity to manipulate men and their feelings, to play love games in a way of revenge to the whole male gender. Such emancipated woman is a main character in Janušytė's novel *The Mistake of Proofreading* (1938): she mocks men and their desire to have a family and children, to create their own stable family life. The woman is completely free to choose, and she is fascinated by a black man: this love story is very surprising in Lithuanian interwar fiction. The action takes place in Paris, where people of different cultural and ethnic origins meet: the story shows a woman's independence, her courage to be herself, to find her own place in this continuous motion. The break up of the relationship is initiated not by the man, but by the woman who leaves Paris and comes back to Lithuania: the story involves the ability to make fun of feelings, showing them as a

transient illusion, a coincidence without any meaning. In this novel both the man and the woman ignore moral taboos: both of them enjoy sexual freedom. This kind of approach to a pre-marital relationship had to be rather surprising at that time: meanwhile Janušytė destroys the stereotypes of women's dependence on society and its judgements.

The second editions of the works by these three women prose writers – Mazalaitė, Orintaitė, and Janušytė – were published many years after their first publications, only in modern independent Lithuania: this demonstrates that interwar women's writing as an important sign of literary life of that time is gradually returning to Lithuanian culture.

The Literary Life in the Polish-occupied Vilnius Region: Juozas Kėkštas, Albinas Žukauskas. *Lithuanian Literature during the Years of Occupation: the First Soviet Occupation and the German Occupation.* Vytautas Mačernis' Lyrics. Kazys Binkis' Drama *Dress Rehearsal*.

The period of independent life was very short: it lasted only 20 years. However, this period of relative liberty was also troubled: the fights with the Bermontians plundering in the country, the tension because of the Vilnius and Klaipėda regions. In 1920 Poles occupied the Vilnius region and Lithuania lost its capital, making Kaunas a temporary capital. While all the public authorities were in Kaunas, it never became a capital *de jure*: in the interwar Constitutions of Lithuania only Vilnius had the status of a capital. Lithuanians who had stayed in Vilnius, as well as other ethnic minorities, experienced strong Polonisation, the Lithuanian press releases were persecuted, and the artists suffered repressions (for example, Kėkštas was imprisoned in Lukiškės). However, the atmosphere was quite different among artists who were not bound by political commitments. Lithuanian writers who lived in the Vilnius region were hugely influenced by *Žagary*, a group of young Polish writers (Czesław Miłosz was among them). It was at that period that translations of modernist Polish poetry into Lithuanian appeared, and the Poles started to take interest in Lithuanian authors' texts. Despite the political tension between Poland and Lithuania literary relationships began, and creative work became a spiritual connection.

In this atmosphere the books by two Lithuanian authors were born and published in Vilnius in 1938: Kėkštas' *That's Life* and Žukauskas' *Times and People*. In these texts the Polish avant-garde influence can be felt: attentiveness to the theme of social exclusion, the existential questions rendered with the nervous tone of the poems or slow recitative lines. Poetics is radically updated; there is no playfulness left, which was inherent to Lithuanian avant-garde writers: the poem becomes a cry of the tortured soul, and the misery of a doomed existence is strongly felt in it. Kėkštas chooses a jail and a coffin as his poetic imagery and depicts human loneliness, in which there is no other person: "life / splashes / to the rock."⁵ Žukauskas' poems show the alienated world, in which there is no consolation – only loss and despair. In their work catastrophism reveals itself very strongly, and they could be called catastrophists as the poets of the *Žagary* group are.

In Lithuanian literature such painful experience of one's own existence became stronger especially during the years of epochal fractures: first, in 1939 the Klaipėda region was occupied, in 1940 the Soviets occupied the whole of Lithuania, in 1941 the German occupation began, which was followed by decades of Soviet occupation. However, at the beginnings of the occupations there were attempts at resistance with free creative work, in which the existential anxiety for the land, nation, and individual human destiny is felt. During this period Mačernis' voice was particularly pronounced, a voice of a poet who was killed by an artillery shell at the end of the war in 1944 on his way to the West. His popularity was maybe caused by the way the poet expressed human anxiety during occupation, asking basic questions about human life and death, the meaning and/or meaninglessness of existence. This poet was an existentialist, who found support for his reflections in philosophy which he chose to study at Vilnius University during the war years. In his poems the marginal situations are reflected and the motif of death, as being constantly present and foreboded, is especially felt, and a man is depicted as shocked and looking for certainty, trying to break free from illusory existence and to become free. The non-authenticity of one's own being is painfully experienced (even love is perceived as restrictive and limiting a person), and the unknowable nature of life is reflected – asking oneself a series of questions and not finding the answer.

⁵ Kėkštas, Juozas. *Toks gyvenimas* (That's Life). Vilnius: Jono Karoso leidinys, 1938, p. 28.

Mačernis' work had a strong resonance and is popular among some teenagers till now.

This period of independent Lithuania was in a way perfected with Binkis' play *Dress Rehearsal* written before his death in 1940 and in Soviet times published only in 1958, during the Khrushchev Thaw. In this work Binkis shows that art is already unable to convey the catastrophe that has befallen mankind, because it has become a tool of manipulation. A single man, an artist, is forced to adapt to the circumstances, to behave as it is desired from him: a person becomes held under the control of the political authorities. The mechanisms of manipulation are expressively revealed: people are influenced by patriotic slogans and charity announcements, beyond which the egoistic objectives of the same politicians lie. It is shown that in such a world, individual human resistance has no relevance: the playwright's death in protest against changes to his text is perceived by his theatre director as great advertising. So, in such an ideologically oriented society, art becomes a manipulative tool and the creative freedom is being restricted.

Binkis, perhaps like no other author of the interwar period, saw the future threats to Lithuanian literature and began to talk about the oppressed European minds at the very beginning of the occupation. Soviet literature clearly revealed the power and scale of the oppression.

Questions

1. What were the most significant cultural periodicals in interwar Lithuania?
2. When did the first signs of modernism appear in Lithuania?
3. Which writers can be called the most radical innovators in Lithuanian literature?
4. How would you describe spiritual aesthetics?
5. Which work of the interwar period uses Goethe's intertexts?
6. Which authors' works could be called feminist writing?
7. What are distinct features of the literary heritage of the Vilnius region?

Indrė Žakevičienė

LITHUANIAN LITERATURE IN THE SOVIET TIMES (1940–1990)

The Sovietization of Lithuanian literature started already in 1940 when consistent processes of culture and literature were artificially stopped. In 1940–1990, two stages of literary development can be distinguished. These stages are thoroughly and more generally described by Giedrius Viliūnas and Elena Bukelienė. Bukelienė tends to divide literature of the Soviet times into larger periods: the first being 1940–1965. This period is referred to as the “red” literary stage. The first two decades of Soviet times were marked by Stalinism and the prosperity of social realism. At the very beginning of the fifth decade, Lithuania lost its greatest minds, economic autonomy and the valuable science of history. Moreover, the functioning of the Lithuanian language was suspended. The first years of occupation were times of great confusion. People still hoped that the occupation was not real. Such feelings presupposed a great desire to do everything to resist violence and constraint. All of the old periodical press was suspended. Instead, *Tiesa* and other similar newspapers started to be published. A journal of literature and art *Raštai* started to be published in 1940. Termination of the existence of national culture and disclosure of “bourgeois culture and order” were the most important aims of *Raštai*. Literature became clearly related to politics. Petras Cvirka was the chief editor of *Raštai*. Teofilis Tilvytis was his deputy. Other members of the editorial board included Nėris, Jonas Šimkus and Kostas Korsakas. The co-workers of the journal believed that the journal had to create a Marxist progress. The journal published the exemplary works of Soviet writers, i.e. Vincas Mykolaitis-Putinas *Darbo Lietuvai* (To the Labouring Lithuania), works of similar style by Montvila, Nėris, Cvirka, Juozas Baltušis, Juozas Grušas. The fight against memory loss was started in society little by little. Tradition was divided into progressive and regressive. All mod-

ern artistic pursuits were rejected and only realism was left. Nevertheless, ideological tendency was still required and had to be clearly visible.

The first books of exemplary Soviet poetry were published in 1905, including *Darbymečio vėliavos* (Flags of the Working Time) by Eugenijus Matuzevičius, *Sveikinu žemę* (I Greet the Earth) by Putinas, and *Po Spalio žvaigžde* (Under the Star of October) by Aleksys Churginas. Books were censored by rounds, in order not to leave any insufficiently Sovietized images of nature.

Lyrics could not be based on its usual means of expression, and figurative speech disappeared together with specific poetic language. At that moment the old intelligentsia would have been glad to remain silent; however, being silent was also considered a political crime. Many writers adapted, identified with the new ideology and created works that were required for these times. Literature of these times justified violence, repressions, which were referred to as disposal of the enemies of the nation. Prose was based on the key scheme obligatory for each text, i.e. the opposition of past with present. The most important problems of previous literature were declared to be non-existent, while talent became unimportant and an appropriate position was enough. God was rejected, the problem of existence ceased to exist. People of culture and literature gradually stopped being themselves and could not understand when they were lying.

After the death of Stalin in 1953, a period of thawing started; therefore, the period from 1953 to 1964 could be named as a period different from the Stalinist years, yet the connection to the so-called “red” literature was still tight. Scholars of literature participating in the scientific conference *Šiuolaikinės tarybinės lietuvių literatūros klausimais* (On the Matters of Contemporary Soviet Lithuanian Literature) in 1962 hoped to raise true members of the communist society through the help of good literature. The specific position of Lithuanian literature is reflected by the titles of the reports presented in the conference, i.e. *Literatūra ir komunistinė visuomenė* (Literature and the Communist Society), *Naujos kolūkinio gyvenimo problemos tarybinėje lietuvių literatūroje* (New Problems of Kolkhoz Life in Soviet Lithuanian Literature), etc. According to Lankutis, the task of post-Stalinist literature was completely clear and quite specific: “There is now a need for such books, in which the reader would see oneself in the mirror of the communist tomorrow and would feel one’s life in the perspective of the great reconstruction of humankind. It

goes without saying that it cannot be applied to works of fantasy literature (...). Books about everyday life of the contemporary Soviet person are the focus, whilst topics on the past are still of relevance.”¹ When discussing the story *Pušis, kuri juokėsi* (The Pine that Laughed) by Justinas Marcinkevičius, the author of the report praises the young writer for “directing his offensive force against idealistic Western philosophy and aesthetics, proclaiming pessimism, the downfall of humankind and confusion, waiting for the atomic war”². The author also claims that the writer “shows the ideological and psychological crisis in an interesting light, a crisis that is suffered by some of our youth, “intellectual people from cities” who are infected by this philosophy”. Another important task of literature declared in the conference included the cultivation of moral principles stated in the code of the builder of the communism. Individual genres of literature were also evaluated according to their usefulness for the creation of new society, how effective was their form in educating “the generation of a new formation”. Authors were highly encouraged to create satires, which were seen as potentially suitable in the scene of “kolkhoz amateurs”. At the beginning of 1960s, literary critics already tried to distinguish between works from the Stalinist and the contemporary periods. Galinis mentions new literary tendencies: “In short, they can be reduced to several points. Firstly, it involves increased attention to the personality of a person and moral questions. Secondly, the problem of intellectualism becomes very relevant. Writers seek to think deeper, to provide the meaning to the person of our era and historical situation, to convey the intellectual atmosphere of that period, the period when a human-being intrudes on space, creates wonderful cybernetic machines and starts a revolution in technique. Thirdly, the new character of socialist humanism emerges, whose essence can be described by aphoristic words of the programme of the Communist Party: “One man is a friend, comrade and brother to another”; “Everything is in the name of a human-being and for the benefit of a human-being.” “Our humanism is militant even today, it is not forgiving to our enemy, yet it is full of sounds of trust, love and respect for a human-being.”³ Therefore, the greatest attention was paid to the upbringing of a person truly devoted to communism. Such a person can be raised by Soviet

¹ *Literatūra ir kalba*, t. VI. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1962.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*

literature, which was created when the artist felt the importance of his/ her task and responsibility for the weight of the artistic word.

Poetry after “the times of the cult of a person” was also analyzed from different perspectives. Vytautas Kubilius emphasized the process of intellectualization of contemporary Lithuanian poetry which emerged at the end of 1950s. He then rejected philosophical poetry as unimportant to Lithuanian literature or Soviet literature on the whole. He stressed the need of general knowledge which emerged in poets: “Where has this large-scale flight in Soviet Lithuanian poetry come from (...) ? Nowadays, there is only one worldview, which has not disappointed people with its sense and objectivity of cognition. It is Marxism. Everything that exists can be cognized. The universe is the substance, having its own laws, rather than being a mystical secret.”⁴ This is the first reason, which, according to Kubilius, encouraged Soviet poets to discuss the problem of cognition and which could not be any longer approached as philosophical.

Literature before 1965 was represented by the second generation of Soviet writers: Jonas Avyžius (1922–1999), Mykolas Sluckis (1928), Alfonsas Bieliauskas (1923), Eduardas Mieželaitis (1919–1997) and Vytautas Petkevičius (1930–2008). Eventually it became doubtful whether socialist realism could include the entire literary reality. Little by little the new approaches to the concept of a new person were disclosed. After the death of Stalin, in the year of thawing, literature was humanized. It shifted from the class struggle to the space of morale and everyday life. Characters gradually gained the right to act more freely. Writers started depicting an intellectual person. Social realism was highly modified. If the truth could not be said, it could be omitted instead. A person was perceived as representative of the nation instead of being a product of the class. The task for the generation of Avyžius, Sluckis, Bieliauskas and Petkevičius was to depict the present, the social reality, a contemporary man, a Soviet citizen. In 1963, Sluckis published his novel *Laiptai į dangų* (Stairs to Heaven); in 1964, Avyžius published *Kaimas kryžkelėje* (A Village at the Crossroad). The ideology was also obligatory to this generation; however, writers could select an individual style and more original manner of speech. The process of creation was gradually becoming more natural.

⁴ *Literatūra ir kalba*, t. VI. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1962.

After 1965, new conditions and truly new literature emerged; therefore, the period from 1965 to 1985, according to Bukelienė, can be named as the second distinct period in Lithuanian literature during the two decades of stagnation. Writers of the third generation include Kazys Saja (1932), Romualdas Granauskas (1939), Bronius Radzevičius (1940–1980), Juozas Aputis (1936–2010) and Vytautas Bubnys (1932). They had an emphatic attitude: national and human values were the most important things for them. Socialism was eventually rejected in principle. Vita Vinickytė in her master thesis *Mykolo Sluckio ir Romualdo Lankausko romanai: sociokultūriniai kontekstai* (The Novels of Mykolas Sluckis and Romualdas Lankauskas: Socio-cultural Contexts), defended in 2013, wrote about the situation in Soviet Lithuania using Kubilius' material: "The prose of the 1960s and 1970s rejected thinking in theses and the propagandist way of illustration. It established itself as an expression of social conflicts and duality of personality. Prose as well as poetry attempted to absorb the artistic culture of Europe, new structures of thinking and even new fashions (Kubilius V. *XX amžiaus literatūra*. Vilnius: Alma littera, 1996, p. 572). Vytautas Kubilius marks that "in the works of Lithuanian authors, it is not hard to notice a narrative of Tolstoic deterministic sequence, Joycean psychological analysis and Faulknerian connection of endless time, land and memory, Hemingwayan laconicism of mood and language and mythological transpositions by Gabriel Garcia Marquez. The historical period had also dictated certain assumptions of individuality to prose: agrarian life was perceived as a source of visual thinking, the spoken language of peasants as the basis for very specific and agile verbal language, forcing a break from one formation of society to another as a knot of conflicts"⁵. He also noticed that the optimism of a revolutionary rebirth was fading away in the literature of the early 1960s: "Besides pathetic responsibility "for the entire land" and a proud speech in the name of "the entire planet" (*Žvaigždžių papėdė* [The Foot of Stars], 1959) by Eduardas Mieželaitis, the image of the homeland appears, which invites readers into a private space and intimate speaking, frequently – a mournful one. It returned the subject of literature to the following directions: the landscape as an experience of identifying with one's nation; historical events of Lithuania, loss of conflicts and resignation of a tragic elegy; the motifs of Lithuanian

⁵ Kubilius, Vytautas. *XX amžiaus literatūra*. Vilnius: Alma littera, 1996, p. 572.

culture, including the uniqueness of visual colour and associations that cannot be met anywhere else.”⁶

The later generation of writers includes Valdas Papievis (1962), Jolita Skablauskaitė (1950), Jurga Ivanauskaitė (1961–2007), Antanas Ramonas (1947–1993), etc. The year 1985 marks the beginning of one more new period: the rebirth and negation of socialism were noticeable in literature; while the last decade of the twentieth century marks a completely different new road of pursuits of Lithuanian literature.

Viliūnas divides the stages of Lithuanian literature of the Soviet times into more categories. The first stage, i.e. the years of World War II (1940–1944), was further divided into the first Soviet occupation (1940–1941) and the Nazi occupation (1941–1944). The second stage, the post-war period, was divided into the period of Stalinism (1944–1953) and the years of the Thaw (1956–1959). Later Viliūnas distinguished the period of stabilization (1960–1968), the period of stagnation (1968–1988) and the time of rebirth and restoration of independence (1988–1990).

The name of **Justinas Marcinkevičius (1930–2011)** is usually mentioned among the names of Maironis and Putinas. He had been referred to as a living classic for a long time. Marcinkevičius established himself as the guardian of Lithuanian history and the spreader of traditional values. Being the author of works of journalism and lyrics, poems, poetical dramas, he attributed the highest value to the means of expression provided by a poem. His poem *Donelaitis* (1964) in the Soviet context was extremely meaningful, ensuring vitality of the nation and encoding the powers of the Lithuanian word. Marcinkevičius could not avoid writing engaged works. His first collection of poetry, which appeared in the 1950s and 1960s (*Prašau žodžio* [I Ask to Speak] and *Duoną raikančios rankos* [Hands Slicing Bread]) were highly ideological but written with sincere belief in the perspective of the new order. The collection of poems *Liepsnojančios krūmas* (The Burning Bush, 1968), reflecting the changes in the spiritual life of the writer and the changing in position towards the Soviet ideology in principle, was the most important break in the creative life of Marcinkevičius. His works were accurately described by Kubilius, who claimed that “Justinas Marcinkevičius in his works fused the closeness to the land of Lithuanian lit-

⁶ Kubilius, Vytautas. *XX amžiaus literatūra*. Vilnius: Alma littera, 1996, p. 516.

erature with the element of romantic spirituality in the most natural way. The family of a ploughman, sitting at the dinner table, had turned into the sacral act of eternal being, whereas the family bond, so strong in the folk ethics had turned into the basis of love, the most important poetic experience.”⁷ Especially lyrical poetical dramas by Justinas Marcinkevičius emphasized historical events important to Lithuania and solved the eternal problems of humanity. The works of Marcinkevičius were like encoded messages of resistance and a guarantee of cultural memory for the Soviet reader.

The creative heritage of **Judita Vaičiūnaitė (1937–2001)** is rather abundant and various, as she wrote lyrics, poetic dramas, texts for children and prose, which are still read in the twenty first century. Vaičiūnaitė’s lyrics are the most feminine among the poetical texts created by any other women of Soviet times. In her poems Vaičiūnaitė encoded various aspects of femininity, as the poet was concerned with women in the perspective of history. She depicted a woman who is selfless, loves passionately, takes care of others, expectant, proud, forgiving, enjoys life and feels the depths of existence and its secrets with her entire being. Rimvydas Šilbajoris names the poetry of Vaičiūnaitė as a world enriched with shades of amber, wax and honey, full of warmth and cosiness. Kubilius distinguishes this poet from the rest of the authors from Soviet times as one who managed to avoid any ideology. Vaičiūnaitė is also named as the poet of the city who immortalized the charm of the primary cities, Kaunas and Vilnius. Virginija Šlekienė, who thoroughly analyzed the image of Vilnius in the poetry of Vaičiūnaitė, summarizes: “Mythological, historical and cultural reminiscence, semantics of architectural spaces, interlacement of natural and architectural spaces, the pursuit of the lost Vilnius, create a semantic universe which spiritualizes the culture of the city. The city in most of her poems appears as the space of personal life of the subject. The connection of the lyrical subject to the history of the city, its architecture and nature is personal and subtle; it can be felt in many texts. Vilnius is perceived by all the senses, including vision, hearing, smell, touch and felt with all of one’s nerves...”⁸ Almost the same can be said when discussing any setting important to the poet, which she immortalized in her poems.

⁷ Kubilius, Vytautas. *XX amžiaus literatūra*. Vilnius: Alma littera, 1996, p. 533–534.

⁸ Šlekienė, Virginija. “Vilnius Juditos Vaičiūnaitės kūryboje” in *Žmogus ir žodis*, 2008, No. 2, p. 59.

Speaking about Lithuanian literature of the period from 1940 to 1990, it is important to mention the names of Jonas Juškaitis, Vytautas P. Bložė, Marcelijus Martinaitis, Tomas Venclova, Gražina Cieškaitė, Nijolė Miliauskaitė and Kornelijus Platelis. According to Rimantas Kmita, who analyzed poetry of the Soviet times, almost all of the aforementioned poets are distinguished for “innovation of creation, their impact on the literary process. Moreover, active reception of their works makes them almost the most important figures in the modernization of poetry”⁹.

Romualdas Lankauskas (1932) and **Bitė Vilimaitė (1943)** are writers of different generations. They are distinguished in the context of Soviet literature by their laconic prose and capacious sentence. The scope of Lankauskas’ creation is wide: this prose writer was an author of children books, a translator, a playwright and a painter. In addition, the writer himself did not consider two spheres of art (i.e. literature and fine arts) as two interrelated spheres: “I wanted to become a painter and a writer and eventually it happened. When joking, I used to say that I am a writer before noon and I am a painter in the afternoon. I always clearly separate painting from writing because painting does not need literature. It does not tell anything and does not have to undertake this job, leaving it to literature.”¹⁰ Lankauskas used to be called a Lithuanian Hemingway, yet it should be mentioned that his implications are of a rather different kind than those of the aforementioned American author. Vygantas Šiukščius describes the specifics of the author as follows: “Ironical denial of the Soviet everyday life, projection of nature and love as a symbol of short term hope of liberation conclude a double plan of Lankauskas’ story”¹¹. The collections of his works *Pilka šviesa* (Grey Light, 1968), *Šiaurės vitražai* (Northern Stained Glasses, 1970), *Džiazio vežimas* (A Wagon of Jazz, 1971), his novel *Vidury didelio lauko* (In the Middle of Great Field, 1962) and *Užburtas miestas* (Enchanted City, 1988) are worthy of a mention.

⁹ Kmita, Rimantas. *Pabėgimas iš fabriko*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, p. 11.

¹⁰ The Interview with Lankauskas. Online access at http://eia.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20091201225022/http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=3261&kas=spaudai&st_id=15687

¹¹ Vygantas Šiukščius about Romualdas Lankauskas in *Lietuvių literatūros enciklopedija*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 266.

Bitė Vilimaitė is referred to as the master of Lithuanian story-telling. Another Lithuanian writer Renata Šerelytė refers to the works of Vilimaitė as follows: “The structure of Vilimaitė’s novels is full of spontaneous sparks of metaphors, expressive details, capacious dialogues and unexpected twists of concentrated “plot”, arranged according to a strict and mysterious system. Peculiar punctuation can be considered to be the greatest unknown element of Vilimaitė’s novelty”¹².

Literary critics emphasize the writer’s attention to a hurt person, her empathy towards an unloved child, sympathy for the disadvantaged, yet Vilimaitė herself does not entirely agree with that: “I do not write about hurt people on purpose. I just simply think that these people are hurt in violent fights against life. Especially we, Lithuanians, are. It is already difficult to raise our orphans to enjoy a full-fledged life. They are already broken and rarely successfully adapt in human society.”¹³ The works of Vilimaitė and Lankauskas are related by special implications, which sometimes are not understood so easily.

The works of **Bronius Radzevičius (1940–1980)** and **Antanas Ramonas (1947–1993)** can be associated by existential insights and exceptional attention to the questions of human existence. Radzevičius brought Lithuanian literature of the Soviet times to the highest level of texts marked by existentialism. His novel *Priešaušrio vieškeliai* (Highways before Dawn, 1979) is full of philosophical insights, fascinates with its immediacy and can be compared to a unique illustration of the life of the writer. The novel reveals the situation of a person who grew up in the countryside and later found himself in a big city. The story is also about his spiritual pursuits, hopes and disappointments. Mindaugas Grigaitis analyzes *Priešaušrio vieškeliai* as a philosophical text: “It is one of the most prominent novels in Lithuanian literature discussing the flashes illuminating the truth of existence. Even though literary critics appreciate this work for deeply felt and uniquely opened problems of human existence, in the perspective of ontological hermeneutics, it would be necessary to emphasize the representation of existence by language. The novel is written by

¹² Online access at http://eia.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20111120224330/http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=2947&kas=straipsnis&st_id=2248).

¹³ Elona’s Varnauskienė’s interview with Bitė Vilimaitė “Vaikystėje užprogramuojamas žmogaus gyvenimas” (Human Life Programmed in the Childhood). Online access at <http://archive-lt.com/page/288505/2012-09-08/http://rubinaitis.lnb.lt/index.php?135394630>.

conscious reflection and generating its experience. Live, pulsating, constantly running and not ceasing language presupposes the dynamics of the conscious and subconscious.”¹⁴ The main topics of this novel are prominent in the collections of novels *Balsai iš tylos* (Voices from Silence, 1970) and *Link Debesijos* (Towards the Clouds, 1984). Being very demanding of himself and others, Radzevičius looked critically at the everyday life of the Soviet times, loathing at the snobbism, the increasing materialism of society and philistine tendencies. Creation for him was like a sacred act, requiring unconditional dedication and sacrifice: “Even now when writing I frequently feel how hard it is to catch the variety of internal and external worlds as adequately and ingeniously as possible, without any pose and reticence, how important it is to listen carefully to every quiver of intonation, word or pause, to the rhythm of the first sentence, which like a tonometer gives the tone to the instrumentation of all sights, shadings, and digressions.” The prose of Radzevičius was quite unexpected to the Soviet reader, as they fascinated with the depths of thought and the capacity of the colourful word.

Ramonas followed the path of Radzevičius. Ramonas was the author of stories who pictorially depicted everyday existence and observed melancholically the surroundings of the city and was nostalgic about the human ability to feel the world. “He was related to Radzevičius by his projection to everyday life of pursuits of cultural essence. Sensitivity of the precursor was reduced to stoic concise phrases. The worldview of Ramonas is full of wonder of joys of everyday existence and “simple perfection”.¹⁵

Juozas Aputis (1936–2010), Romualdas Granauskas (1939) and Vanda Juknaitė (1949) also took an interest in existential questions and interpreted them differently in their prose texts. The attention of Aputis was always directed towards the Lithuanian countryside, the space of which is usually sacral in his works and is vital to the unfolding of the soul of a decent man and discussion of questions of existence, time and memory. According to Sprindytė, “a writer was a special author at the times of the Soviet starvation. His books *Horizonte bėga šernai* (Boars Running across the Horizon, 1970) and *Sugrįžimas*

¹⁴ Grigaitis, Mindaugas. “Broniaus Radzevičiaus romanas Priešaušrio vieškeliai iš ontologinės hermeneutikos perspektyvos” in *Colloquia*, No. 25, p. 76.

¹⁵ Jūratė Sprindytė about Antanas Ramonas in *Lietuvių literatūros enciklopedija*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 412.

vakarėjančiais laukais (A Return Through the Fields in the Evening, 1977) were books-events at that time because they decidedly turned our narrative from the domestic to the existential level”¹⁶. The style of Granauskas is a little bit different from that of Aputis. First of all, his style surprises with colourful words and fluency of the sentence and only then the author plunges us into reflections of simple or more difficult questions...Romualdas Granauskas established himself in our consciousness as the narrator of decaying agrarian culture and the old world of farmers”¹⁷. However, “The creation of Granauskas is much more complicated, more innovative, encompassing a greater spectre of meanings. Its unique feature is the fusion of paradoxical tradition and modernity.”¹⁸ Juknaitė’s attentive look at the depths of a human soul and her subtle sense of the world of women’s souls and that of the child raise the reader to the level of existential considerations. The language of this writer is extremely honest, open and understandable for those who feel the connection to their homeland and so-called agrarian culture. When Juknaitė writes, she relies on her experience, knowing well the moods encoded in her texts: “Our village, as many others, was “reclaimed”. I saw only roads overgrown with grass. The road runs, runs and falls into the grass. When I saw it, it took my breath away. I could not understand how it could have happened. Some many people lived there, so many dramas, tragedies, deportation to Siberia, fights of partisans, collectivization and famine – everything was overgrown with grass. I did not know how to react. I thought that from then on, I would live in the afterlife. I see now how everything ends. And then I thought that maybe it is good that I wrote *Šermenys* (Funeral). There is nothing left from this world, and yet every river, even the smallest one, every stone and tussock had their names. This is how history is overpowered by grass. As if it had never happened...”¹⁹

Kazys Saja (1932) and **Juozas Glinskis (1933)** are playwrights, who have changed the nature of the Soviet drama. The works of Saja continue to fasci-

¹⁶ *Tai, kas parašyta, niekur nedingsta*. Online access at <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-03-01-in-memoriām-juozas-aputis-tai-kas-parasyta-niekur-nedingsta/41204>

¹⁷ Juknaitė, Vanda. *Romualdo Granausko prozos modernumas*. Vilnius: VPU leidykla, 2009, p. 3.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ From Gediminas Kajėnas’ interview with Vanda Juknaitė *Iš kur atsiranda žodžiai – nežinau...* Online access at <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-03-01-in-memoriām-juozas-aputis-tai-kas-parasyta-niekur-nedingsta/41204>

nate readers even in present times for their incredibly resourceful usage of language, glimmering Lithuanian words covering wisdom and colour of folklore. Upon his debut as a playwright and a comedy writer, Saja wrote prose books for children and adults, emphasizing the most important human values, which have not changed for many ages. Irony, grotesque, comic, hyperbole and seemingly simple folk wisdom were like a business card of Saja as a playwright. Saja, being an active defendant of truth and a signatory of the Declaration of Independence of 11 March, who often speaks in the name of readers as he received this right from them, remains faithful to the position he undertook during the Soviet times: consciousness and justice is a guarantee of normal life of society. The writer speaks about himself as follows: "I am one of those who love their nation utterly, yet have a misanthropic intolerance to stupidity, negligence and drunkenness.. (...) My unique credo is as follows: a person is eternal in this world as long as he shares himself with others. We are "made" of a lot of different gifts and it is hard to name all of our donors."²⁰ This precise moral attitude is what Saja and Glinskis have in common, the latter being the founder of the "theatre of cruelty", a sarcastic, sometimes cynical, grotesque, exceptionally original Lithuanian playwright and prose writer. A quote from the book of this playwright: "I wrote my first drama (*Grasos namai* [The House of Grasa]) when I was thirty-seven (1970). Until 1990, I published ten plays of different genres from lyrical drama to comedy and to tragic farce and anti-utopia. Then we used to work under ideological censorship conditions. In order not to displease the censors, you had to "employ" your inner censor, who controlled the behaviour and dialogues of the characters. We tried to hide under Aesopian language."²¹ Aesopian language is a specific phenomenon of Lithuanian literature of the Soviet times, which was also typical to many literatures of occupied or colonized countries. According to Kubilius, "Aesopian language is a stylistics full of implications, encoding ideas, contradicting the current regime by means of metaphors, allusions and paraphrases, constructing a twofold plan of the work which would be evident to society but not to the censorship."²² A beautiful example of Aesopian language is the first collection of short stories by Glinskis, *Verdenės*, which was published in 1967, which explored the internal

²⁰ Ivona Žiemytė's interview with Kazys Saja, 11/01/2010. Online access at <http://www.ve.lt/naujienos/visuomene/zmones/kazys-saja-zmogus-lieka-nemirtingas-tiek-kiek-save-isdalija-kitiems-65270>

²¹ Juozas Glinskis. Online access at <http://www.juozasglinskis.com>

²² *Lietuvių literatūros enciklopedija*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 136.

world of a human being and subtly revealed the context of everyday life, which would change that world unavoidably. Glinskis was interested in extraordinary rebellious personalities, proving that the possibilities of the human soul are endless. He wrote several plays about the Lithuanian poet Strazdas (*Grasos namai* [The House of Grasa]), the painter Mikalojus Konstantinas Čiurlionis (*Po Svarstyklių ženklui* [Under the Sign of Libra], 1977) and the thinker Socrates (*Cikuta – Sokratui* [Cicuta for Socrates], 1981). The creation of this exceptional Lithuanian playwright refreshed Lithuanian literature in Soviet times via its innovation. The performances based on his plays attracted spectators for more than one decade. Glinskis spoke about himself as follows: “I strictly follow certain rules. I try not to worry about trivial matters (what things are not trivial matters?), not to regret about the things that are not within the limits of your powers (do those exist as well?), communicate with God respectfully, I do not ask of God impossible things, do not curse God by worship and prayers, not to ask God anything, apologize for bad deeds more frequently, thank God for a successful page, a nice quote, a leg you have not broken or a bump you have not got, to strengthen your health every day, to behave today in a way which would make you more creative and energetic tomorrow and the day after tomorrow would surpass a day before with its efficiency. That is my motto. From the length of it you can understand that I am quite exaggerated and unreal.”²³

Saulius Tomas Kondrotas (1953) and **Jolita Skablauskaitė (1950)** enriched Lithuanian literature with variations of magic realism. The works of Kondrotas were unexpected in the Soviet times because of their unique world of illusion, specific codes confusing his readers and widening the usual field of meanings of Lithuanians. A two-part novel *Ir apsiniauks žvelgiantys pro langą* (And Those Who Are Looking Through the Window Will Be Dimmed, 1985) is a peculiar embodiment of the Soviet atmosphere as a mythical situation and a fictional country of *Sniegovija* were selected as the setting. Those who valued Kondrotas’ works emphasized the virtuoso style of the author (all of his books were stylistically different), variety of speech and written language, whereas the complicated and complex structure of the novels, their irrational emotional at-

²³ *Kaip jaučiasi dramaturgas, kai jam 75-eri? Prozininkas, dramaturgas Juozas Glinskis atsako į poeto Juliaus Kelero klausimus* (How does a playwright feel when he is 75 years of age? Prosaist and playwright Juozas Glinskis gives answers to the questions of the poet Julius Keleras) in *Metai*, 2008, No. 10 (October). Online access at <http://www.tekstai.lt>

mosphere resulted in more reproaches than praise.”²⁴ The works of Kondrotas, however, are translated into German, French, Latvian, Serbian, Finnish, Polish and Russian. This writer managed to emigrate from Lithuania in 1986 before Lithuania’s Independence. Kondrotas had written all of his famous texts by then, namely his first collection of stories *Pasaulis be ribų* (A World Without Limits, 1977), a novel *Žalčio žvilgsnis* (A Glance of the Serpent, 1981) and the aforementioned *Ir apsiniauks žvelgiantys pro langą*. According to Vygantas Šiukščius, “Kondrotas is one of the most baroque Lithuanian writers. Playful and unaffected rhetoric, polysemantic metaphors, irony, fusion of Christian and pagan myths and symbols, archaic and magical incantations, thick, condensed and stenographic language, a cold cross-section of rational and irrational human psychology and the world of mysticism and fairy-tale of “an orphan who found love at the bottom of the well. The world of magic or mythological realism.”²⁵ This writer considered literary creation as a responsible line of work, requiring great sophistication and knowledge: “If you want to improvise, you have to know the canon well. In order to cross the border, you have to see it clearly. If there is no rule, there is no exception. Reality is a set of rules, creation is its exception.”²⁶

Skablauskaitė is also a master of Lithuanian magic realism, a painter, an illustrator of her own books. “Skablauskaitė illustrated all of her own collections of stories and novels (except for her debut work *Tik šviesūs paukščiai naktįje* [Only Bright Birds at Night]), which are full of hardly identifiable anthropomorphic and mythical creatures. Meanwhile, the book covers are dark: black, dark grey, black-brown, dark-green or have a colour of a lakeside mud. The writer mentioned more than once that she had to “draw it out” before writing: my subconscious relaxes during painting and permits me to “get up and write”. The creatures she depicted turned into the characters of her prose, so the pictures were not only as book illustrations but also a stimulus and a pretext of the idea itself.”²⁷ Her first collection of stories *Tik šviesūs paukščiai naktįje*

²⁴ Vygantas Šiukščius about Saulius Tomas Kondrotas in *Lietuvių literatūros enciklopedija*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 242–243.

²⁵ Vygantas Šiukščius in *Mito poetika lietuvių prozoje: tekstų interpretacija*, doctoral thesis. Vilnius, 1999.

²⁶ *Saulius Tomas Kondrotas*. Online access at <http://www.booksfromlithuania.lt/lt/node/156>

²⁷ Specifics of Gothic Aesthetic in the Novels of Jolita Skablauskaitė in *Colloquia*, No. 25, p. 119. Online access at http://www.liti.lt/failai/Nr25Colloquia_Str_Sprindyte.pdf, p. 121.

(1986) was published in Soviet times, followed by a book of poetry *Šviesa, tiesa ir ilgesys* (Light, Truth and Longing, 1989), whereas her novel *Žolių kartumas* (The Bitterness of Herbs) was published in 1990. The writer continues to create stories in the third millennium as well, attracting original analyses and interpretations by literature researchers. “The phantasmagorical world of Skablauskaitė, which is now being presented to readers, would not have been published in her early creative period of the 1980s. Gloomy fiction and the penetration of the dark forces of nature would have been referred to as “black decadence” in Soviet times and would not have been tolerated by the censorship. But even at these times the depiction of a simple episode of everyday life was overshadowed with the presence of threat, meaningful “bloody” details and a worldview of darkness. Skablauskaitė’s novel *Žolių kartumas* (the first of six of her novels), published at the very height of recovering independence, which spreads an absolutely resignative mood, confusion of characters and atmosphere of death, the end and destruction... is worthy of mention”²⁸. The texts of this author are incredibly colourful, surprising with strange characters who transform into stranger creatures via everyday miracles. In the context of the Soviet times, these innovations were more or less confusing. Perhaps it was the reason why this writer did not receive a lot of attention or was not substantially researched. Skablauskaitė created a grotesque drawing: the space was colourful, involving rather than repelling, but also attractive with its strange peculiarities and also bringing one closer to the apparent naturalness and the sphere of the subconscious.

²⁸ Sprindytė, Jūratė. “Gotikinės estetikos specifika Jolitos Skablauskaitės romanuose” (Specifics of Gothic Aesthetic in the Novels of Jolita Skablauskaitė) in *Colloquia*, No. 25, p. 119. Online access at http://www.ilti.lt/failai/Nr25Colloquia_Str_Sprindyte.pdf

Questions

1. What changes took place in Lithuanian literature in the 1950s and 1960s?
2. What features, characteristic to the literature of colonized or occupied countries, are observed in the works by Juozas Glinskis, Kazys Saja or Saulius Tomas Kondrotas?
3. Attempt a comparison of the thematic and stylistic aspects in the prose works by Romualdas Lankauskas and Bronius Radzevičius.
4. What ideas, characteristic to existentialists, emerge in the prose by Antanas Ramonas and Vanda Juknaitė?
5. Is it possible to highlight the specificity of Lithuanian magic realism after reading the works by Jurgita Skablauskaitė or Saulius Tomas Kondrotas?

Dalia Kuiziniene

LITHUANIAN EXILE LITERATURE: TENDENCIES AND TRENDS

Lithuanian exile literature is an important part of the Lithuanian heritage, created abroad. Lithuanian writers' works reflect the relevant historical, cultural and identity issues and the collision of Lithuanian realities with Western influences. The Lithuanian literature that has been created abroad is characterized by a great diversity in themes and genres. Familiarity with this literature and its study gives an opportunity for a much deeper understanding of life circumstances abroad and the intellectual history of exile. Lithuanian émigrés' texts show up life abroad experiences, attitudes and their change. The Lithuanian writers who lived abroad greatly expanded and modernized the Lithuanian tradition.

A larger number of Lithuanians emigrated at the end of the 19th century, after the suppression of the 1863–1864 Uprising. The historian Antanas Kučas asserts that after 1868 even more people emigrated, fleeing from famine and material poverty. Thus, the emigration was motivated politically and economically. Before the First World War about 500, 000 Lithuanians emigrated, the majority of them – to the United States. The cultural activities of this wave of emigration were not very numerous and intense. A strengthening national consciousness stimulated the establishment of Lithuanian organizations and the publishing of Lithuanian newspapers. Particularly popular were the Catholic newspapers: *Draugas* (The Friend, published since 1909), *Vienybė lietuvninkų* (Lithuanian Unity, 1886–1920), *Lietuva* (Lithuania, 1892–1920), *Garsas* (Sound, 1892–1894). At the end of the 19th century only few books of belles-lettres appeared; there were more practical books and textbooks for schools published. After 1904 the number of books of belles-letters increased. "It can be presumed that the Lithuanians of the wave of immigration at the turn of the 20th century, retained a strong emotional bond with the Lithuania

they had left behind: they not only cherished the Lithuanian language and maintained national values themselves, but also passed those values onto their children to the astonishment of the DPs, who arrived after the Second World War. Although a vast majority of the printed publications were newspapers or applied literature, the Lithuanian community did not feel a large gap from their ethnic roots.”¹

This chapter presents the most important stages of Lithuanian literature in the second half of the 20th century, grouping the Lithuanian writers according to generations, distinguishing and identifying the key features of their works, and highlighting shifts and changes.

Lithuanian Literature at the German Displaced Persons Camps in 1945–1950

In the second half of the 20th century emigration from Lithuania was the most abundant and distinctive in that among the refugees there were a large number of Lithuanian intellectuals. “The tragedy of war and its consequences unwillingly replenished the fading energy of Lithuanian diaspora. If during the pre-war period in the United States there was a feeling that the Lithuanian colonies would die off faster without an impulse of new waves of immigrants, then after the Second World War thousands of new emigrants gushed into the colonies, surpassing all statistics. The most important thing was that a large part of the Lithuanian intellectual, creative, social and political elite retreated to the West. They carried out images cultivated in the independent Lithuania; and the capable young people, continuing their studies at Western universities, were able to renew those images with the achievements of the free world.”² Soviet occupation and the Second World War forced mostly intellectuals to retreat from the Baltic countries. 200 000 people from the Baltic countries arrived at the German DP

¹ Jovaišienė, Diana. “Tapatumo refleksija ir pokyčiai XX ir XXI amžių lietuvių išeivių literatūroje” (The Reflection on Identity and Its Changes in the Lithuanian Émigré Literature of the 20th–21st Centuries) in *Lietuviai pasaulyje: tautinio identiteto išsaugojimas emigracijoje* (Lithuanians in the World: Maintaining National Identity in Emigration). Klaipėda: Baltic Printing House, 2012, p. 182–183.

² Aleksandravičius, Egidijus. *Karklo diegas. Lietuvių pasaulio istorija* (The Willow Sprout: A History of the Lithuanian World). Vilnius: Versus aureus, 2013, p. 412.

camps after WW II; among them there were about 60, 000 Lithuanians, who spread all over Germany, divided into American, British and French zones. The German DP period for Lithuanian diaspora culture was very productive and intensive. Western cultural influences and exile experiences affected the art being created abroad: the elder generation of artists continued the creative tradition, brought from Lithuania; the young generation of Lithuanian artists turned towards the modernization of creative work. In Europe many Lithuanian public and cultural organizations were reconstituted.

The German DP period was distinguished by its abundance of periodicals and books. It is unique in its diverse publications: there were one-time leaflets of wall newspapers with relevant information; rotaprint publications, printed at different camps; weeklies *Mintis* (The Thought), *Tėviškės garsas* (The Sound of Homeland), and *Žiburiai* (The Lights); cultural magazines and literary almanacs. One of the most popular cultural magazines, having the highest circulation, was *Aidai* (The Echoes), printed in Munich and in late 1949 moved to America (here it was published until 1991, and in 1992 it was merged with *Naujasis židinys* (The New Hearth), a religious and cultural magazine published in Lithuania). During this period about 20 cultural magazines, distinguished by their huge variety, were released: some of them (*Pėdsakai* [The Footprints], *Gintaras* [Amber]) published only works of fiction and conscripted the representatives of a wide range of artistic attitudes; the others were published by the authors of similar creative attitudes, by those who tended to experiment (avant-garde magazine *Žvilgsniai* [The Glances]). In the cultural magazines many Lithuanian writers published their works and critical articles, overviews of Western culture, and reviews of the works of European and world literature. Cultural publications did not avoid polemics, and the abundance of the facts of cultural life of that time were reviewed and discussed. Already during the first year of exile from Lithuania, writers (especially of the younger generation) clearly tended to go beyond the Lithuanian tradition, integrating themselves into the context of European culture.

In 1947 the association of Lithuanian expatriate writers, very active during this period, published the literary anthology *Tremties metai* (The Year of Exile), comprising of poems, short stories, and the fragments of novels or dramas, by more than 70 writers who had left Lithuania. In the German DP camps the publication of *The Year of Exile* was undoubtedly an important event in the

cultural life of that time, and received both words of praise and criticism. The yearbook revealed the literary panorama of the first year of expatriation and the general literary trends, because it published the works by the writers of various generations and creative attitudes. During this period there were also released some local camp publications and anthologies.

During 1945–1950 in Western Europe more than twenty Lithuanian publishers released 218 books of works of fiction. The scale of book publishing reached the level of Lithuanian independence period: books had print-runs of 3–4 thousand copies. *Patria*, one of the most prominent publishers, released 44 books in five years. The books of this publishing house stood out for their quality polygraphy and were released with illustrations by the artists Vytautas Petravičius, Telesforas Valius and others. In 1948 *Patria* participated in the World Book Fair, it represented the foreign publishing houses in Germany. In the DP camps the Lithuanian writers immediately sought for the possibilities to translate their books into German and English. Already in 1945 there was talk about a need for Lithuanian writers to join the activities of International Club of Writers' PEN; in 1955, after lengthy efforts, the Lithuanian Writers' Association was inducted into this international organization. In Germany several anthologies of short stories by Lithuanian writers appeared in the German language: *Novellen vom Baltischen Meer* (1948) and *Das Teufelmoor* (1951). Vincas Ramonas' novel *Kryžiai* (The Crosses), which had raised many debates, was also translated into German and published. From 1948 the Lithuanian writers began to contribute to the cultural newspaper *Our Life*, released by the Estonians in English language, and in other publications.

The literary life in Western Europe was very productive for many Lithuanian writers of different generations. During this period particularly many books of poetry and short stories were published. These short genres gave a better and faster rendering of the moods and feelings of the people living abroad at that time. A poetic image was the best for giving meaning to the lost fatherland and the pain, caused by the loss and uncertainty. Bernardas Brazdžionis, Faustas Kirša, Mykolas Vaitkus and other poets, who had already won recognition during independence, published several books of poetry; in their work a social patriotic motif became stronger.

Young writers pretty flexibly and receptively absorbed and applied the positive things they had gained while studying at the German universities, reading

books, looking for the parallels between the world culture and various trends of Lithuanian culture in emigration, and attempting to answer the question “What is the place of Lithuanian culture in the world?” It was an individual relationship with the living reality of that time, feeling oneself as a part of that context and experiencing a constant tension between the Lithuanian identity and global citizenship. The flexibility of the young writers allowed them to absorb the positive and new things from the foreign environment; while the closing of oneself into the Lithuanian tradition that was evident amongst the older cultural workers narrowed their horizons and the problems of the Lithuania they had left behind most often predominated in their work.

The works by authors debuting in poetry were influenced by existentialism reborn in Europe after the war. At the centre of Alfonsas Nykas-Niliūnas’ and Henrikas Nagys’ lyrics there is a wandering man and a theme of home loss. Kazys Bradūnas’ lyrics emphasize a mystical connection to the earth, raising this image to a symbolic level. In *Semeniškių idilės* (Idylls of Semeniškiai) Jonas Mekas creates a colourful panorama of his native land, work in the fields, and the landscape’s colours and smells, as if attempting to stop past time.

In the short prose works of the post-war period the theme of the Lithuania that was left behind is often replaced with the motifs of war, occupation, withdrawal from Lithuania and life abroad. In the works by some authors, these experiences blend into a single motif of catastrophe, when the work centres not on an event of the external reality, but rather an explication of feeling (the short stories by Marius Katiliškis and Antanas Škėma). The thematic changes often affected genre modifications: Julius Kaupas, Jonas and Adolfas Mekas originally used the fairy tale genre in their works. Pulgis Andriušis’ lyrical short stories suggestively fuse together the landscape and the human world into an indivisible whole. Nijolė Mazalaitė continues her neo-romantic prose tradition: she writes stylized legends, which raise universal questions through the depiction of Lithuanian history and the fate of the nation.

During the first five years of living abroad, few novels were published. During this period most discussions were started by Vincas Ramonas’ novel *Kryžiai* (The Crosses, 1947). To the author of the novel it was important to reveal the clash of two worldviews – Catholic and liberal. The novel suggestively revealed the relevant problems of a person’s self-determination in matters of world-view and the recent experiences of the Bolshevik occupation before

withdrawal to the West. Ramonas' book is traditional in its composition and genre, but the prose writer reveals his extraordinary talent in creating psychologically motivated characters in the background of occupation. The author places static characters in the novel on the opposing sides of the barricades; their ideological opposition causes the main conflict.

Julius Jankus' novel of short stories *Naktis ant morų* (Night on the Bier, 1948) depicts the recent events of the Soviet and Nazi occupations. Scenes of human torture and rape are represented surrealistically, but in any situation the author looks for manifestations of humanity. The work, the separate parts of which are linked together by an introductory short story, also depicts the horrific events of the recent past. In Jankus' novel a person can experience either the Bolshevik or the Nazi occupation. Recent events of the past are portrayed with great artistic suggestion, and the catastrophic despair of the era is presented in a variety of narrative ways.

Literary life at German DP camps, having experienced new influences, which had set it towards modernization, was characteristic of a natural continuation in the further development of exile literature. The loss of their homeland and constant values changed not only the attitudes of an artist, living abroad; in exile the conception of literature itself and its goals also changed. This period was predominated by the conception of nationally engaged literature. A requirement was raised for literature to become a means of fighting for the preservation of national identity and support for the nation's spiritual life. This kind of elevated and exclusively romanticized notion of literature resulted in the abundance of books of fiction, periodicals and cultural facts.

In post-war exile literature we can see some changes in the themes. In the prose works of this period, the theme of the Lithuania that was left behind is often replaced with the motifs of war, occupations, withdrawal from Lithuania and life abroad. In the works by some authors those experiences blend into a single motif of catastrophe; then a centre of the work is not an event of the external reality, but rather an explication of feeling. In the works by many writers of the younger generation the loss intertwined with the experience influenced by "the consciousness of ruins of the inherited world" (Kavolis' concept); this worked as a stimulus for the modernization of form. Thematic changes had influence on generic modifications, when Julius Kaupas and the brothers Jonas and Adolfas Mekas originally used the genres of tales and legends in their works.

For many young writers, who had just taken their first steps on the creative path, the German period opened very wide opportunities. Western influences accelerated the development of their creative work; in Germany their themes were formed and the modernization of means of artistic expression began. The years, spent by Lithuanian writers in Europe, were transitional. In about the 1950s, further emigration began: most Lithuanian writers settled in the UK and USA, and others in Canada, Australia, and South America.

The Elder Generation and the Continuation of the Lithuanian Literary Tradition

In emigration the poets of the elder generation – Bernardas Brazdžionis, Jonas Aistis, Mykolas Vaitkus, Faustas Kirša, Gražina Tulauskaitė and others – maintained their writing style and stylistics, which had already formed in independent Lithuania. In their poetry the patriotic motif especially intensified, often turning into pathetic, prophetic or sentimental rhetoric.

Bernardas Brazdžionis had reached his poetic heights, joined the ranks of the neo-romanticist poets, and won recognition already in independent Lithuania. In his lyrics the motifs of religion and nature predominated, and during the war an element of the social, declarative rhetoric, and presentiment of the apocalypse emerged. His texts, written in emigration, are dominated by patriotic themes and suggestively convey nostalgia for the lost fatherland. The motifs of the Lithuanian past become more frequent; they are linked with Lithuanian mythological symbols; in some texts these motifs gain general significance and universalism. The disaster and suffering of the fatherland take on a religious meaning; and there is a gradual intensification of the tendency to mythologize the lost fatherland, as also the parallels and oppositions between global totalitarianism and the problems of the Lithuanian peoples' occupation. While Brazdžionis' style changed, a longing for transcendental being and the motifs of the temporality of true-life existence remained predominant in his lyrics. In his classical poetic texts Brazdžionis gives meaning to his fatherland as the only measure of value.

The canon of neo-romantic lyrics, created by Jonas Aistis in independent Lithuania, combined lyricism, folklore intonations, and the precision of form

in a melodious lyric. In emigration individual intimacy was gradually changed by social rhetoric; folk motifs gradually vanished from his lyrics and the elements of the Lithuanian landscape, irony and playfulness flagged: "In the post-war lyrics by Aistis, the idealized Lithuanian landscape, embodying the immutability of the nation's being, increasingly tended to the historical reflections, concerned with the drama of losses of the nation"³. The issues of the nation's fate, the motifs of wandering, and narrative elements significantly change the melodious tradition of Aistis' lyrics.

In exile lyrics by Aistis and Brazdžionis, the two major neo-romanticists of independent Lithuania, intimacy and melodiousness are replaced by the sociability, identification with the nation and the drama that has befallen it. In these poets' works the patriotic motif is intertwined with religious experience. Only in some of their poems, written in emigration, did the poets reach the heights of their poetry, which they had conquered in Lithuania.

Another representative of the same poetic generation is the poet Henrikas Radauskas, who had already debuted in independent Lithuania, but reached his creative maturity in emigration. With his lyrics Radauskas legalized an aestheticized perception of reality; his poems are full of allusions to the realities of the world's cultural history. An emotional suggestiveness of the poetic image, created by Radauskas, is often equivalent to the impact of the work of painting. His poetry creates images that are dynamic and theatrical, not telling a story, but rather performing, acting and entrancing with their chord of colours. In many Radauskas' poems the colour combinations are often so nuanced that it is possible to talk about their repeatability, change and symbolics. The contexts of Radauskas' lyrics are especially wide: music, painting, classical world literature and philosophy are those references that become a basis of his lyrics, a source of his surprising metaphors, similes, and symbols. Probably every critic, who wrote about Radauskas' poetry, named him an aesthete, a master of words, a perfect versificator. Radauskas' ironic and surreal reception of the world replaced the prevailing system of values in Lithuanian poetry and gave it some surrealist imagery and suggestion.

Antanas Gustaitis ironically portrays a mode of life of the émigré community and its being in his collections of satirical verse. He does not avoid caricatures of émigré public figures and the declared patriotism by his con-

³ Kubilius, Vytautas. *Jonas Aistis*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999, p. 197.

temporaries. Gustaitis' poems, written in a classic form, combine playfulness, aphoristics and irony. In his satirical collections the poet does not avoid contrasting images, paradoxes, dialogic structures, and dedicatory poems.

Antanas Jasmantas (Maceina) and Mykolas Vaitkus convey the depth of a religious experience in their lyrics that are hermetic to the realities of the outside world. Faustas Kirša and Kotryna Grigaitytė stuck to their lyrical stylistics. The motifs of life abroad, exile and nostalgia for the fatherland are vivid in Stasys Santvaras' lyrics, in which exaltation and sentimentality intertwine. Juozas Tysliava, a former representative of the avant-garde magazine *Keturi vėjai* (The Four Winds), did not write many lyrics in exile. In 1954 the literary magazine *Gabija* published his long epic poem "Tawa nouson", dedicated to the tragic history of the Prussians' fate. Petras Babickas, who lived and created in Brazil from 1946, highlights the motifs of the loss of one's fatherland and nostalgia using very dramatic rhetorical stylistics in his works.

Lithuanian exile prose is quite varied both thematically and in form. The themes of the Lithuanian village that was left behind, Soviet occupation, and the war predominate in the prose by many writers of the elder generation. Vincas Krėvė, Ignas Šeinius, Antanas Vaičiulaitis, Petronėlė Orintaitė, Vytautas Alantas, and Liudas Dovydėnas continue their tradition of creative work, which was formed in independent Lithuania. Vincas Ramonas' prose, written in emigration, is not abundant, but both in his short stories and novels he subtly combines realistic and impressionistic means of representation, creating a very distinctive style.

In emigration Antanas Vaičiulaitis continues the tradition, undertaken in Lithuania. His stories, written in emigration, develop further the theme of an abandoned Lithuanian village, consistently presenting the archaic rural environment, creating a portrait of an old man, and depict nature in a subtle and nuanced way: "Vaičiulaitis' writings are an opportunity for us to travel and explore the ancient world of our soul – a beautiful, close, soothing and precious world. It is firm and stable, it has a sacred core."⁴ In emigration Vaičiulaitis does not confine himself only to the genres of short stories and novels; he also wrote literary tales and published the book of literary legends *Gluosnių daina* (The Song of the Willows).

⁴ Liulevičienė, Aušra. "Antanas Vaičiulaitis" in *Lietuvių egzodo literatūra. 1945–1990* (Lithuanian Exile Literature. 1945–1990). Čikaga, 1992, p. 243.

Jurgis Jankus with his short stories and novels *Paklydę paukščiai* (The Stray Birds), *Namas gerojoje gatvėje* (House on the Good Street), and *Anapus rytojaus* (Beyond Tomorrow), written in emigration, emerges as a creator of intrigue and exciting action; he combines a traditional story with detective and psychological elements. In his novels Jankus depicts a man, whose soul and behaviour are often logically inexplicable. The man in the author's works is a secret, which the author tries to depict in various situations and unriddle: "A person is obscure to himself, and a task of the novelist is to open suggestively this uncertainty as a continuous process, where there are never any definitive conclusions."⁵ Jankus presents and analyzes the key moments of human existence: the nuances of human relationships, the experiences of spiritual crisis, the relationship with death, the relationship between reality and vision, the labyrinths of human nature, the tossing about in the world of passions, and anatomy of sin and crime. Jankus usually portrays his characters in a borderline, critical situation, when they confront a need to choose, to test and verify their principle moral attitudes. In his best stories Jankus perfectly manages to combine several narrative styles and levels. His narratives often balance between a short story and a novel. The writer is able to interpret a legend in a non-traditional way: by simplifying and bringing it closer to the level of everyday life, and at the same time making it poetic. His ability to find intrigue in the simplest event is vivid both in his short stories and novels.

In Pulgis Andriušis' stories, written in emigration, Lithuanian themes still remain. The writer prefers a lyrical or humorous style, figuratively drawing a panorama of the interwar Lithuanian village. In his novel *Tipelis* (A Character, 1951) the author presents the life of interwar Kaunas in a fragmented but very suggestive way, creates caricatures of the characters, and describes the most important historical sites of the temporary capital from the most various perspectives. Andriušis describes his biography and colourful memories of life in Independent Lithuania in his book of memoirs *Septinton įleidus* (After Letting into the Seventh).

In the context of émigré prose Kazimieras Barėnas, a representative of the elder generation, stands out with his distinctive touch. He made his debut as a writer whilst already living abroad. In his short stories the unexpected facets

⁵ Kubilius, Vytautas. "Neoromantikų karta" (The Generation of Neo-romantics) in Kubilius V. *XX amžiaus literatūra* (The 20th Century Literature). Vilnius: Alma littera, 1995, p. 281.

and apt details give suggestiveness and colourfulness to the everyday world. In his trilogy of novels *Tūbotai gaidžio metai* (The Years of Tubotai Rooster, 1969), *Beragio ožio metai* (The Year of the Hornless Goat, 1982), and *Meškos maurojimo metai* (The Year of Bear's Roaring, 1990) Barėnas consistently creates characters against the background of the nation's major turning-points and events. The trilogy spans about seventy years of family life; it is an epopee, summarizing and symbolising historical events and people's lives. In the context of the author's works, special attention has to be given to his novel of short stories *Dvidešimt viena Veronika* (Twenty-One Veronica, 1971), which highlights the stages of a woman's life in the situations of historical periods and challenges: Veronika's picture is developed through her painful experiences and difficult relationship with the people of other nations. In his later written short stories Barėnas perfectly describes the everyday life of emigration: an unexpected facet, an apt detail and preterition give suggestiveness and colourfulness to the grey world of the daily grind; the author does not avoid using irony and comedy in many of his texts.

In émigré prose the topics of Lithuanian history were always particularly popular. Vytautas Alantas' historical novels carry the reader back to the pagan times; Juozas Kralikauskas creates a cycle of novels, dedicated to the period of the rule of King Mindaugas, and novels about Motiejus Valančius and Martynas Mažvydas. Jurgis Gliuda's novels carry the reader back to the times of recent history (the inter-war, occupation, genocide). In emigration historically-themed novels were written by many Lithuanian prose writers, even by those who previously had not written in this genre (for example, in 1976 Petronėlė Orintaitė published the historical novel *Erelių kuorais* (On the Towers of Eagles).

The “Earth” and “Folios” Generation and Modernization of Lithuanian Literature Abroad

The anthology of Lithuanian poetry *Žemė* (The Earth, 1951) was published by five poets, belonging to the same generation and having similar views on literature, – Kazys Bradūnas, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Henrikas Nagys, Juozas Kėkštas, and Vytautas Mačernis⁶. In an introductory article to the anthology,

⁶ The poems by Vytautas Mačernis (1921–1944) were included into the anthology by his friends posthumously. The poet was killed by an artillery shell while retreating to the West.

the philosopher Juozas Girnius names these poets as the generation, which came into Lithuanian poetry after the neo-romanticists. In their works the authors of the anthology lean towards new associative forms of poetic expression with a philosophical context. These authors had already matured and started their creative paths in Lithuania, debuted with their first collections in post-war Europe; and some of them (Nyka-Niliūnas, Nagys) were notably good literary critics. The writers whose works were included into the anthology *The Earth*, and their other contemporaries in exile have started to be called the “Earth” generation (*Žemininkai*).

The bases of Kazys Bradūnas’ poetry are the consistent dominant motif of *žemė* – earth, land, soil; the synthesis of pagan and Christian traditions; and the reflection of historical destiny of the nation. In his poetry the native soil is most distinctly mythologized among the poets of the entire “Earth” generation. Bradūnas’ long narrative poems “Sonatas and Fugues”, “The Grave of Donelaitis”, and “Conversations with the King” give meaning to the important figures of Lithuanian culture and history – M. K. Čiurlionis, Kristijonas Donelaitis, and Grand Duke Gediminas.

Juozas Kėkštas’ poetry is dominated by the public-social dissection of the post-war world, based on the compositional contrasts. The collapse of the post-war world predominates in his works; the motifs of apocalypse and ruins become a link of the volatile fragmented world.

In Henrikas Nagys’ lyrics, which were influenced by the tradition of German Expressionism, the dramatic tension is very sharp and is often rendered through the motif of death and the contrast between the present and remembrance. In his oeuvre the poet very often used the images of a bird and a brother that express the inner state of a rebellious and searching lyrical subject.

Alfonsas Nyka-Niliūnas’ poetry was affected by the French literary context. The loss and home are some of his major themes, which are revealed by spacious multi-layered metaphors, integrating oppositions and philosophical depth of thought. The poet creates an elaborate image, leaning on Ancient and Western culture and philosophy. He does not avoid quotations and literary allusions: “through Nyka-Niliūnas there goes a current of the evolution of Lithuanian lyrics towards the combinations of song and reflection, characteristic to modern poetry; towards the self-consciousness; towards the forms dissonant to lyrical completeness; towards the poetics based on cultural images; towards the po-

etry that is in a meaningful interrelationship with a broad context of European cultures and still remains distinctive and unique.”⁷

The poets of *The Earth* are related by their effort to renew the poetic language of the Lithuanian lyric and to abandon the declarative, excessive and banal exploitation of patriotic themes. The contemporaries of the “Earth” generation would be Vincas Kazokas, Paulius Jurkus, Jonas Mekas, and Vladas Šlaitas. The lyrics by these poets are distinguished by narrativity, minimal corpus of the means of poetic expression, authenticity of the use of epic word in lyrics, and poetics of everyday phenomena.

The lyric collections by the prose writer and poet Albinas Baranauskas stand out with their surprising poetization of the landscape and the stylistics of unfinished sentences and implications. In Leonardas Andriekus’ poetry the depth of religious experience is dominant and traditional motives of Lithuanian poetry (the archetype of Pensive Christ) are originally transformed. At the centre of Julija Švabaitė-Gylienė’s lyrics a deep emotional meditation and poetization of woman’s everyday life show up; she was more than once compared to Sylvia Plath because of their poetics. The main axis of Birutė Pūkelevičiūtė’s lyrics has become the dichotomies of woman’s inner life, demonstration of inner freedom, and erotic motifs.

Leonas Švedas has chosen a completely new experimental style; his poetic metaphor is harsh, sometimes vulgar, not avoiding irony, contradictions and contrasts. A similar stylistics is also noticeable in this author’s narrative fiction. Leonas Lėtas (Adamkevičius) also experimented with a form of poetic text and looked for the unexploited potentials of semantics in a lyric and narrative text. Both poets can be considered as representatives of avant-garde poetics; they were controversial, misunderstood and have noticeably changed the Lithuanian literary canon.

The short stories and novels by Marius Katiliškis and Antanas Škėma, who belong to the “Earth” and “Folios” generation, have renewed and modernized the tradition of Lithuanian belle-letters. The best short stories by Katiliškis combine the elements of realistic and lyrical impressionistic representation, which complement and highlight each other. In his short stories Katiliškis uses traditional plots of Lithuanian narrative fiction, but he transforms and mod-

⁷ Skrupskelytė, Viktorija. “Alfonsas Nyka-Niliūnas” in *Lietuvių egzodo literatūra. 1945–1990* (Lithuanian Exile Literature. 1945–1990). Čikaga: Lituanistikos institutas, 1992, p. 409.

ernizes them, giving a completely unexpected meaning, leaving riddles and implications to the interpreters of his work. The topics of Katiliškis' narrative fiction is related to the Lithuanian village, which is poeticized and sacralised in his novel of short stories *Užuovėja* (Shelter From the Wind) and in the novel *Miškais ateina ruduo* (Autumn Comes Through the Forests). In these texts the community, village, and forest become the places for peace of mind and harmonious human relations. In his autobiographical book of memoir fiction *Išėjusiems negrižti* (To Those Who Left With no Return) Katiliškis writes about the retreat from Lithuania, experiencing a constant confrontation with death. A subtle portrayal of nature tunes with the descriptions of the characters and the setting. In his later written works Katiliškis takes the reader to the émigré environment, which is strange to many characters; a lot of attention is given to the caricatures of characters and represented environment. During this period Katiliškis' character is defeated, not adjusted to the environment, and resigning. The best texts by Katiliškis show the subtle synthesis of the realistic and the lyrical.

In the context of émigré prose Algirdas Landsbergis' texts stand out with their novelty of themes and forms. Landsbergis' short stories are characteristic of experiments: there is a constant moving from one plane to another; the characters live in a constant change; the author alternates viewpoints and writing techniques. In his novel of modernist stylistics *Kelionė* (The Journey, 1954), the two planes – the real and the inward – complement each other: the main character goes through the odyssey of retreat from Lithuania, and at the same time his inward journey – an internal metamorphosis – also takes place. The main motifs of the novel are the ruins, the disaster befallen the world, and the young man's attempt to discover both the meaning of his inward existence and support in the labyrinths of the chaotic post-war environment and foreign country. In this novel "a real conflict is not between people, but inside a person; and it rises from a personal desire somehow to make sense of today's world, which is in a state of ruin"⁸. A persistent relationship with the other, with strangers, who represent different truths of life and moral domains, helps the protagonist Julius Laikūnas to grow up and survive. His relations

⁸ Šilbajoris, Rimvydas. "Algirdas Landsbergis: prasmė ir struktūra" (Algirdas Landsbergis: Meaning and Structure) in Rimvydas Šilbajoris. *Netekties ženklai* (The Signs of Loss). Vilnius: Vaga, 1992, p. 283.

with conditional characters and the insertions of his inner monologues into the constantly changing, fragmented descriptions of surreal survival, dream, vision, and tragic experience create a kaleidoscopic dotted line of Julius' inner journey and the fragility of his inner and surrounding worlds. This novel has established a modern structure and inner monologue narrative. The author clearly tends to symbolize and to witness the crisis, which struck not only the individual, the nation, but also the post-war Europe. The fragmented world and catastrophe are expressed through the recurring motives of fall and ruins. The momentary fragile experience of the complicated emotional relationship with the present is made topical through the main character's inward journeys. The surrealistic representation of reality creates an illusion of uncertainty and fragility and becomes the axis of the novel.

Antanas Škėma's prose, significantly influenced by existentialism and surrealism, reveals a tragic and sometimes absurd human destiny in the middle of the twentieth century: the fate of a person is greatly affected by external circumstances and does not depend on individual decisions or behaviour. Inner monologue, fragmentation of fabula, and cinematographic techniques of linking the images are apparent both in Škėma's single novel *Balta drobulė* (The White Shroud) and in his short stories. These characteristics and the perpetual conjunction of two realities (the actual and the illusory) are also vivid in Škėma's drama. In his short stories, written already in the U. S., the writer took the direction of narrative relativity, paradoxes and contrasts. In *The White Shroud*, a modernist Lithuanian novel, the writer intended to represent a complicated human existence and deformed, broken consciousness as an image of the world in crisis, and "definitely kept his word, as *The White Shroud* has been a successful effort to bring into Lithuanian literature an individual, free of ethnic armour and not oppressed with any epochal or entertainment subserviencies. With this work Škėma, as a representative of the modern novel in Lithuanian writing and as an uncompromising seeker of new roads, clearly stands by Landsbergis."⁹

The narrative fiction by those, who established their credentials as writers in emigration, is characteristic of large variety of styles and themes. Birutė Pūkelevičiūtė's novels and short stories render the themes of the retreat from

⁹ Keblys, Kęstutis. "Romanas išeivijoje" (A Novel in Emigration) in Kęstutis Keblys. *Smulki kritikos rasa* (Fine Dew of Criticism). Vilnius: Versus aureus, 2011, p. 63.

Lithuania and the Lithuanian émigré life. In her best novels *Aštuoni lapai* (Eight Leaves) and *Devintas lapas* (The Ninth Leaf) the author unfolds the parallel planes of the past and the present through biblical symbolism. Eduardas Cinzas' narrative fiction combines epic concreteness and deep psychological insights. This writer lived and creatively matured in Europe. The plot of his novels *Raudonojo arklio vasara* (Red Horse's Summer) and *Mona* is motivated and based on new themes in Lithuanian literature, not avoiding allusions to mythology. Aloyzas Baronas' prose is rich in biblical symbolics and autobiographical motives.

During the first two decades of life abroad, a lot of drama works were written, published and produced on the Lithuanian amateur theatre stage. They were written by the authors of the elder generation – Antanas Rūkas, Jonas Grinius, Stasys Laucius, Vytautas Alantas, Antanas Gustaitis, and later Anatolijus Kairys, who followed the traditions of realistic kitchen-sink drama. Later, the principles of modernist drama were legitimated by Škëma and Landsbergis, and the postmodernist ones – by Kostas Ostrauskas.

Škëma's modernist dramas imply a perpetual collision of several planes (the real and the metaphysical); they have many allusions to the plots of legends and the Holy Writ, but the plots are surrealistically transformed. At the centre of Škëma's dramas there is a questioning, rebellious, and seeking man. His inward pursuits and collisions are expressed in multiple genre structures.

Landsbergis' modernist drama is based on several alternate ways of composition, their coherence in one piece, and unexpected allusions to the history of civilization. The author also renders the themes of resistance and totalitarianism (*Penki stulpai turgaus aikštėje* [The Five Pillars at the Market Square]), demonstrates the relativity of the historical theme, and performs an ironic multi-layered cross-section of the émigré mode of life. Experimentation with dramatic form is vivid in his dramas *Vaikai gintaro rūmuose* (Children in the Amber Palace), *Vėjas gluosniuose, gluosniai vėjuje* (Wind in the Willows, Willows in the Wind). In the latter drama the author varies the same plot several times, every time using a different point of view.

Kostas Ostrauskas is a representative of modern and postmodern drama; his avant-garde works are influenced by the theatre of the absurd. Ostrauskas' drama is characteristic of intertextuality, transformation of already known plots of world literature, playfulness, conditionality, and the poetics of paradox. Ostrauskas is the most prominent representative of avant-garde drama in

Lithuanian literature. His drama works are intellectual; they generate historical and cultural allusions and improvise the realities from different periods. In Ostrauskas' dramas we will not find a traditional consistent fabula. His dramas *Pypkė* (Pipe, 1951) and *Gyveno kartą senelis ir senelė* (Once There Lived Together Grandfather and Grandmother, 1963–1969) have endowed the Lithuanian drama writing with some avant-garde and experimental features. The works of art and music, Bible stories, the literary characters and stories of Lithuanian and Western classics, and literary figures become a basis of Ostrauskas' dramas that change the canon of traditional drama. Ostrauskas experiments with the canon of drama genre: his dramas erase the borders between fiction and criticism, expanding the boundaries of a literary text. "Some critics argue that criticism is a creative art, hence – a critic is a creative artist."¹⁰

The Generation of Unornamented Language

In the sixth decade the generation of the artists who had established their credentials as writers whilst already living in exile entered the literary scene. In their works these poets express the loss of home, childhood, religion, and language in much deeper and dramatic ways. These writers have been named as the generation of unornamented language, or "the landless" (*bežemiai*). The most notable poets of this generation are Algimantas Mackus and Liūnė Suteima (Zina Nagytė-Katiliškienė). Mackus is the most famous poet of this generation. In his works, lucid motifs are death, meaninglessness and loss; and the stylization of folk songs is combined with Christian symbolics. Liūnė Suteima's poetry is characteristic of alternation of an extensive narrativity with minimal expression and economical metaphors. The relation between a word and reality is important to the poet; in her lyrics she often makes use of folklore quotations and an archetype of fairy tale, providing dramatic tension.

The poetry by Vitalija Bogutaitė, who belongs to the same generation of "the landless", is marked with the economy of a word, but the metaphors of her lyrics have exceptionally multiple meanings and her folklore stylizations are surprising. In Eglė Juodvalkė's and Živilė Bilaišytė's poetry an urban motif is used and

¹⁰ Ostrauskas, Kostas. "Pratarmė" (Introduction) in *Ketvirtoji siena* (The Fourth Wall), Chicago: A. Mackaus knygu leidimo fondas, 1996, p. 10.

the suggestiveness of the poetic word is unmistakable. The poetry by Aldona Veščiuonaitė, who has made her début as a writer already in Australia, is distinguished for its special economy and pictorial expression of a visual image.

The ranks of poets who had matured and created in exile were joined by Tomas Venclova who emigrated from Lithuania during the Soviet era. His poetry is very intertextual and demonstrates a lot of experiments in form. Venclova's poetic word is complex; his lyrical verse often merges into a narrative and various cultural layers.

An individual style of writing is characteristic to Icchokas Meras, who also emigrated from Soviet Lithuania. In Lithuania he was criticized for his unauthorized topics. Meras' novels, written in emigration, stand out with modernized structure: there is no coherent fabula, and its fragments are related by associative symbolic links. In his novels *Striptease* and *Sara* the author raised the painful topic of the Holocaust.

Émigré Cultural Publications

Living both in Europe and in farther countries, émigré Lithuanians published especially many periodicals. Many publications have still not lost their relevance, they are read and analyzed. Some of them were a counterbalance to the Soviet, ideologically charged publications, in which only one truth and one opinion were acceptable.

The authors of the anthology *The Earth* with a coterie began to publish a non-periodical literary magazine *Literatūros lankai* (Literary Folios, 1952–1959). Eight issues of the magazine came out. Its contributors wrote a manifesto in the editorial piece which rendered their orientation towards Western culture and their aim to restore the gradation of values in literature and normal criteria of artistic value, giving preference to aesthetic criteria, rather than moral, religious or national motifs. The magazine published the original works and translations of belles-lettres; particular attention was paid to the critique of the processes in exile literature and book reviews. The contributors of the magazine were Alfonsas Nyka-Niliūnas, Henrikas Nagys, Kazys Bradūnas, Julius Kaupas, Algirdas Landsbergis, Antanas Škėma, Algimantas Mackus, Kostas Ostrauskas, A. J. Greimas, and Juozas Girnius. In their articles

they sought to express a critical attitude on the cultural and literary processes in exile and critically reassessed works by already acclaimed artists. Both the writers, who contributed to the magazine, and the other like-minded writers of the same generation, have been called the generation of the “Earth” and “Folios” (*žemininkai-lankininkai*).

The ideas of *Literary Folios* were further developed by the magazine *Metmenys* (The Outlines), started in 1959. This academic magazine aimed at the discussion of literary and cultural issues. Until 1996 *The Outlines* was edited by Vytautas Kavolis, and from 1997 – by Violeta Kelertienė and Rimvydas Šilbajoris; after Šilbajoris’ death till its closing – only by Kelertienė.

The magazine *Gabija* (1951–1954), edited by Stepas Zobarskas, was intended only for literature. Five issues of the magazine published the creative works by the writers of various generations, and also the articles of literary criticism and overviews.

In Great Britain the literary annual *Pradalgė* (Swath, 1964–1980) was published. It was edited by the writer Kazimieras Barėnas. 10 issues of the annual were released with the works by Lithuanian exodus writers living both in Western Europe and in the US, Canada and Australia. Besides works of literature, the annual also published memoirs and literary criticism.

Considerable attention to literature was also given in the periodical magazines, committed to social and cultural issues – *Atspindžiai* (Reflections, 1951–1952, ed. Vytautas Meškauskas), *Margutis* (Easter Egg, 1951–1964), *Santarvė* (Concord, 1953–1958, ed. Fabijonas Neveravičius) – and later, in the monthly *Akiračiai* (The Horizons, from 1968 to 2005 it was published in Chicago, then it moved to Lithuania, currently it is not published.)

Lithuanian Literature in English

In recent decades, the literary situation in exile is changing. In the world of letters writers have emerged who were born and have grown up abroad. They often write both in the Lithuanian and English languages or only in English; their works express the bilingualism and multicultural perspective in many different forms. Both Lithuanian and English were used by the novelist and playwright Algirdas Landsbergis (1924–2004), belonging to the middle generation;

the poets Eglė Juodvalkė, Lidija Šimkutė, Marija Stankus-Saulaitis, and Vainis Aleksa also write in two languages. Other writers use only English, and their works show two trends: 1) being completely distant from the Lithuanian identity and themes (Algis Budrys, Dalia Janavičius); and 2) exploiting Lithuanian themes. The latter trend of works has very notable character of memoirs and autobiography and demonstrates the reception of historical details of their nation or family. These aspects are revealed in the prose works by Irene Guilford (Irena Mačiulytė-Guilford) and Antanas Sileika (Antanas Šileika) and in the poetry by Raymond Filip (pen name of Raimundas Filipavičius) – the writers of Lithuanian origin living in Canada. Lithuanians writing in English often reflect the recent history and the recent past of their parents and grandparents, and make the Lithuanian realities relevant.

Irene Guilford's memoir novel *The Embrace*¹¹ focuses on several aspects: the protagonist attempts to identify her ethnic identity, her being in-between two different cultures; and her non-belonging to any of them. The book is built on the principle of contrast: here two realities regularly intersect – the reality of the Soviet Lithuania and the image of an illusory Lithuania, created by books, memories and stories. The novel ends with the represented perception that it is impossible to unite the two identities, two cultures, and different experiences. The conception of home in the mind of the narrator is dematerialized: home becomes only a place created by her imagination.

In Raymond Filip's poetry, written in the English language, the autobiographical and historical aspects are very strong and the motives of Lithuanian, Canadian and Asian cultures intertwine. In his texts the question of national identity is important: looking for one's own national identity the speaking subject identifies with global citizenship in exile, multicultural environment and its representatives.

Antanas Sileika's early prose takes the reader to the first years of life in Canada. From the adolescent's perspective, the narrator tells with humour and irony about his parents' worries over settling in a strange and unfamiliar environment and their conflicting relationships with people of other nations. In his novel *Women in Bronze* the author creates a picture of the inter-war artist, whose life splits in two stages: the environment of Lithuanian village and his experiences in Paris; both these traditions shape his creative

¹¹ Guilford, Irene. *The Embrace: A Novel*. Toronto: Guernica, 1999.

individuality. The novel creates a dramatic picture of the artist and reveals a difficult process of adaptation and artistic searches in Lithuania, Poland and Paris. Sileika's novel *Underground* touches upon a painful, often controversial and vexed subject in Lithuanian history – the post-war period and resistance. In the post-war émigrés' texts this theme was made heroic and romanticized. Only a few texts revealed the issues of resistance, totalitarianism and the crisis of humanism in post-war Europe in a more problematic and dramatic way. Sileika's work continues this tradition by telling the story in a wide historical context.

In *Underground* Sileika focuses on a wider period of time; here, mythical Lithuania takes on the contours of more specific locations. A person and history are seen through the complicated post-war prism; the resistance is viewed not only from the perspective of Lithuanian historical memory, but also in the light of the European and global contexts. While telling from wider perspective, a particular episode and situation is also given a wider conception of space and time – the dimension of the future.

Ruta Sepetys, a Lithuanian-born writer who lives in America, gained popularity with her first novel *Between Shades of Gray*, published in English in 2011. In the same year the book was translated not only into Lithuanian, but also into many European languages. The book is currently available in almost 30 languages and has been included into the lists of the top-ten most popular books for adolescents. The book's popularity was a result of the attractively and suggestively told story of the 1941 deportations. The story of one particular family, told from the perspective of a fifteen-year-old girl, also witnesses the tragic period of Lithuanian nation's dramatic history.

Questions

1. Define the main tendencies of Lithuanian exile literature in Western Europe.
2. Which exile authors were influenced by Western literature? What motives and changes in thematics manifest this influence?
3. Which writers have modernized Lithuanian exile literature the most with their prose written abroad? Illustrate your answer with examples from your read works.
4. Compare the most important artistic principles of two generations: the writers of *The Earth* and the generation of “unornamented language”.
5. What experiences are witnessed by Guilford’s, Sileika’s and Sepetys’ prose texts?

Dalia Kuiziniene

LITHUANIAN LITERATURE ABROAD AFTER 1990

During the twenty years of restored Lithuanian independence, Lithuanian culture has come closer to the European and world cultural standards. Over the past decade, a lot of texts have been created, whose authors have been living abroad for a longer or shorter period of time. Next to the Lithuanian writers, whose names are well known to the reader (Valdas Papievis, Birutė Jonuškaitė, Zita Čepaitė, Marius Ivaškevičius), quite a lot of non-professionals (Ina Pukelytė, Artūras Imbrasas, Linas Jegelavičius, Andrius Križanauskas) also started to write abroad. The experiences of life abroad and the searches for one's own identity have stimulated the emergence of a number of texts. Being abroad often makes an intellectual not only to reflect on one's own relationship with the past, to understand oneself as an individual in the context of another culture and other traditions, but also to write about those inconsistencies creatively.

During the period of 15 years more than 30 texts of different genres have been written by Lithuanians abroad. They show quite vividly the newest tendencies in emigrants' literature and identity change – from the usual reflection of nostalgia to an attempt to deny one's own Lithuanianness, presenting a different and transformed identity. The works to be discussed are diverse both in their topics, genre, and literary value. Their authors belong to different generations; their places of residence are also different (some of them have returned to Lithuanian after living abroad for a longer or shorter period of time; the others have been living abroad already for a few decades now; others still have not emigrated anywhere and, while living in Lithuania, consciously choose an emigration topic). However, they share the reflection on national identity, exile experiences, and the expression of their relationship with Lithuanianness. Mi-

grant experiences and reflections on identity become a frequent literary theme. The concepts *exile* or *emigrant* are not suitable to name these authors, in whose works several experiences, identities and parallels of different spaces and cultures combine.

More and more often, we can talk about a hybrid, rather than a pure national identity. The situation of a diaspora person can be perhaps best defined using the model of hybrid identity, developed by Homi K. Bhabha in cultural studies¹. Hybrid identity is formed at the juncture of two or more cultures, languages and historical experiences. It is absolutely clear that at the turn of the 21st century Lithuanian prose reflects vivid changes in identity, represents different attitudes of generations and deconstructs the tradition of the Lithuanian identity:

*The utopian exile consciousness has weakened considerably, if not completely disappeared, simply because of the radical change in the communicative situation. Now, after the collapse of the political borders and with today's means of communication, place has become a rather relative concept: the airplanes, the Internet and smart phones have made El Dorado a fatherland that you can almost carry in your pocket.*²

In their texts and interviews, writers themselves declare a changed status of an emigrant and the loss of relation between home and the world. Aušra Matulevičiūtė, the author of the novel of short stories *Ilgesio kojės* (The Legs of Longing, 2010), says in an interview: “Yes, seven decades ago a status of an emigrant was different; different was a pace of adaptation to foreign surroundings, and a different kind of endurance...”³ In the novel the considerations on exile identity by the main character Inesa intertwine with the crisis of the loss of one's ethnic roots, as experienced by her Lebanese husband.

The flight from the post-Soviet reality, the relation with a place, and the searching for self-identity are most distinctly depicted in Valdas Papievis' novel *Vienos vasaros emigrantai* (The Emigrants for One Summer, 2003). The text

¹ Bhabha, Homi. *Nation and Narration*. London: Routledge, p. 32.

² Satkauskytė, Dalia. “Egzilinė (ne)tapatybė naujausioje lietuvių emigrantų literatūroje” (Exilic (Non) Identity in Recent Literature by Lithuanian Emigrants) in *Oikos*, Nr. 2 (12), 2011, p. 121.

³ Matulevičiūtė, Aušra. *Kuryba mesteli aukščiau fakto, ženklų, simbolio* (Creative Work Gives a Gentle Through Over a Fact, Sign, and Symbol). Online access at <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-11-06-ausra-matuleviciute-kuryba-mesteli-auksciau-fakto-zenklo-simbolio/52687>

is predominated by inner action, the alternation of the present and the past, and a constant opposition of the two spaces – Vilnius and Paris. The author himself has clearly defined his physical and emotional state, and his identity of living between two spaces: “Paris opens completely different scales of time and space. To tell the truth, I have never thought that I could make myself so at home in a foreign place. I am wandering between Paris and Vilnius, between France and Lithuania. As soon as I land up in Paris, I already miss Vilnius, and in Vilnius I miss Paris.”⁴

The narrator of Papievis’ novel *The Emigrants for One Summer* wanders not only around Paris, but also in the labyrinths of his inner reality. The author creates an image of life as a permanent quest, continuous travelling, wandering, and vagabonding. In the novel, there are almost no events; a seemingly insignificant event is needed only to the extent it is reflected and experienced by the character or inasmuch it provokes and causes any feelings. It is a multilayered novel, in which the character seeks to identify with the strange-own city Paris; it is also an attempt to discover one’s own relation not only to a place, but also with the world and oneself, and to understand oneself. Although the title of the novel implies a specific conception – the emigrants for one summer, but the author quickly dispels the illusion of the specificity (the emigrants for one summer or for life). For the character of the novel the dimension of time is variable; he is constantly balancing between the limits of the past and the present, the real and the imagined, illusionary. The author makes use of the motif of journey and pilgrimage (which is not new in the world and Lithuanian modernist literature), giving it two meanings: the external, often meaningless wandering around the city implies a much more complex and ambivalent journey in the inner spiritual labyrinths.

Papievis’ new novel *Eiti* (‘To Go’, 2010) is a continuation of his previous novel; however, it has significantly fewer signs of the outside world or a particular place. In this work, an entirely new movement is being highlighted: the narrator dissociates himself from the outside world; and his wanderings around Provence become a symbol of the inner journey of a newcomer (as the narrator Valdas names himself). The author continually highlights the foreign-

⁴ Papievis, Valdas. “Sapnai dar lietuviški: Valdą Papievių kalbina K. Platelis ir L. Jakimavičius” (The Dreams are Still Lithuanian: an interview with Valdas Papievis by Kornelijus Platelis and Liudvikas Jakimavičius) in *Literatūra ir menas* (Literature and Art), January 16, 2004, p. 5.

ness of the space; the character lives with a sense of its temporariness: you go “where no one is waiting for you”⁵; a spiritual journey becomes his way of life; and there is no need to tie oneself to a particular space.

The book *Prancūziškas romanas* (The French Novel, 2000) by the theatre critic Ina Pukelytė was written during her internship in France. The year, spent abroad, and experience of unhappy love mature the protagonist and help form her self-identity, resulting from the experiences of a young girl who has invaded an elderly French couple’s life. The novel is framed by Giedrė’s departure from her native city and her return to it after a year of painful experiences. The protagonist of Pukelytė’s novel states her goals very clearly: her aim is to get to know the country and its people and to blend in with them. Her only connecting link with native land is letters and occasional telephone calls. The distance from her former habitual life implies its completely different perception and assessment from new timing and spatial perspectives: “Life in Lithuania has now gained a new measure. – Giedrė has discovered in it many advantages, of which she did not take notice till now.”⁶ Keeping company with the students of various nationalities, the protagonist clearly perceives that all of them, including herself, “whether they like it or not, represent their own nation and are the conveyers of its codes.”⁷ While living on campus she constantly faces, communicates and spends her free time with the representatives of other nationalities; and here the spontaneous consolidation or negation of experiences and well-established conceptions take place.

The Searches for History in the Most Recent Literature

Klajūnas (The Wanderer, 2005) is a debut novel by the architect Artūras Imbrasas, who has lived and worked in Israel for nine years. There is very little external action in the novel; it is a young person’s journey through space and time, his own feelings, and his efforts to recover lost values. The main character is also a narrator, telling his story in the first person. He does not wander around foreign countries or cities; his journey is through inner space. The

⁵ Papievis, Valdas. *Eiti* (To Go). Vilnius: Baltos lankos, 2010, p. 56.

⁶ Pukelytė, Ina. *Prancūziškas romanas* (The French Novel). Vilnius: Tyto alba, 2000, p. 89.

⁷ *Ibid*, p. 98.

novel is written in the form of a confessional diary. In this novel, a person's identification with the historical ancestral roots is expressed in unexpected and ironic parallels, symbols and metaphors. An aspiration to understand oneself through the relationship with the past motivates the protagonist of the novel to delve into history and compare his attitudes towards values with those of past generations.

Here there are no realities of life abroad. This is the present and a journey to the past in an abstract space without any specific spatial contours; and to the distant ancestral past, interpreted by the narrator. The book is about a journey into the past, in which the narrator is not looking for historical facts or data, but rather examines the profound attitudes towards values from the position of today's man, wandering around the world. Such position devaluates and desacralizes many well-established norms, but eventually helps to find some permanent values. Self-identity is sought looking back to the past, comparing and reconstructing the individual experience through memory.

Reflection of the past is also vivid in the book *Egziliantės užrašai* (Exile Woman's Book Notes, 2008) by the writer and journalist Aušra Marija Jurašienė. The author herself has called her texts essays, sketches of portraits, memoirs, impressions. In fact, the book is very diverse and includes texts written in Lithuania and in exile. The book is like a mosaic, in which the portraits of people met in the author's life are created by piecing together differently shaded personalities and their characteristics coloured by her own emotions. She depicts her life between two countries and her difficult-to-name identity as a kind of "state of weightlessness, as if you were crossing a swaying monkey bridge, thrown across the Atlantic."⁸ This emotional oscillation between own/alien and between the alien, which has become own, and the own, which has alienated, become an inherent state of the author, who states it in many texts of the book. The relationship with a place and the searches for one's own place and home are marked in the texts, revealing the feelings and searches for self-identification not only by the author and her husband, the stage director Jonas Jurašas, but also generally by a person living in a globalized world. An artist, an intellectual, has likely felt oneself similarly, being pulled up by the roots out of his or her own environment and not having taken root again, feeling like the odd one out, not belonging and continually wandering. The Jurašas family has

⁸ Jurašienė, A. M. *Egziliantės užrašai* (Exile Woman's Book Notes). Vilnius: Kultūros barai, 2007, p. 8.

not become too involved in the life of American Lithuanians; they found the frames of the local émigré community too narrow. Thus, it is no coincidence that while creating the portraits of Elena Gaputytė and Marija Gimbutienė, Jurašienė reveals their personal and creative independence, the Lithuanian roots of their oeuvre, and also the universal dimension of their expression.

The book of essayistic reflections *Lietumi prieš saulę* (Rain versus Sun, 2007) by the philosopher and translator Dalia Staponkutė, who has lived in Cyprus for some years, was very likely inspired by the feeling of her own identity in the collision with several cultures, experiences and languages. The individual style, based on personal experiences, stimulates the author to autobiographise and to discover. The author's essays highlight the being abroad as a self-translation into another culture. The native language, its change in a foreign environment, and the weakening bond between mother and her child in a bilingual environment – these topics are most painfully discussed in Staponkutė's essays.

Between Journalism and Fiction

In recent years, books have been published one after another where the authors have chosen the genres of documentary nonfiction, descriptive travel guide, and journal. There is certainly a lot of writing about Lithuanian life in emigration. The guide books *Anglija: apie tuos žmones ir jų šalį* (England: about the People and their Country, 2009) and *Prisijaukintoji Anglija* (England, Tamed for One-self, 2010) by the journalist Andrius Užkalnis, who lived in the Great Britain for fifteen years, received a number of re-printings. Zita Čepaitė's *Emigrantės dienoraštis* (The Emigrant Woman's Diary, 2011) also follows up with giving a sense to emigrants' mode of life and "being" in England. These books have already become a sort of guide for those preparing to emigrate.

Birutė Jonuškaitė's novel *Baltų užtrauktukų tango* (The Tango of White Zippers, 2009) combines documentary and the elements of fiction and journalism. The fragments of authentic letters are inserted into the description of exile experiences and adventures of the main character of the novel, Laima. The artistic reality gets intertwined with the specific and familiar reality of Lithuanian exile life: "People, who are doing well, were not interesting to the author, because they can succeed anywhere. The book was meant to be dedicated to

the majority of emigrants, who are running, chased away by a dream of seeking for paradise, but it does not always work.”⁹

In a publicist way Zita Čepaitė’s *The Emigrant Woman’s Diary* generalizes the experiences of thousands of Lithuanians living in Great Britain. The book contains a lot of realities of life in London: the author ironically writes about the differences between English electrical sockets from the Lithuanian ones; gives advice on where to shop cheaply. The book is dominated by the descriptions of emigrants’ mode of life, work specifics, and their experiences from contact with the British and other nationalities; at the end of the book there is a brief glossary of countrymen’s common jargon (*babajus, čikininė, karbutseilai, sitingas*¹⁰). The literary critic Elena Baliutytė comments on the book:

*Zita Čepaitė’s book is read in one go like a kind of detective story, and yet to consider it to be literature in the traditional sense of the word is not easy. In these texts, there is no signal that the author would have any of such pretensions or would show any concern for expression matters. In a literate way an intelligent woman simply tells her own and others’ emigrant stories that are willingly read for various reasons: they do not require a perceptive effort; the text provides relevant information and satisfies human curiosity.*¹¹

In Lithuania, the book was presented at Vilnius Book Fair, and the presentation was followed by numerous interviews with its author in the popular press; the book received a number of reviews and was included in the Top Twelve list of the most creative books that is compiled annually by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore. In the book, alongside the practical realities of everyday life abroad, the author recounts the differences between the British and Lithuanian experiences and the peculiarities of their communication and relationships; she also deromantizes her fellow-countrymen’s patriotism. It is no coincidence that in the first chapter of the book the author tells her col-

⁹ Tamošaitis, Regimantas. “Išėjusios laimės ieškoti” (To Seek for the Gone Happiness) in *Metai*, 2009, No. 12, p. 141.

¹⁰ Most of the words are made from English adding Lithuanian ending, but are incomprehensible when written not in their original English spelling, but using the rules of spelling for Lithuanian language.

¹¹ Baliutytė, Elena. “Rašytojai ateina, rašytojai išeina: kokia mūsų literatūros šiandiena? 2011-ųjų knygų” (Writers Come, Writers Go: What is Today of Our Literature? The books of the 2011) in *Metai*, 2012, No. 4, p. 102.

league's dream: "The woman had a dream about her family visit to their native land, where she found that the government had decided to close the borders and not to let anybody leave Lithuania"¹².

Describing the world of those, who live in emigration, and their ties with the native land, Čepaitė destroys the stereotype of an emigrant suffering from nostalgia, which has been created in Lithuanian literature so far. She describes her countrymen as "not having lost touch with Lithuania in the least, closely connected by regular cheap flight airlines, by illegal or semi-legal carriers' routes, and by the continuous flows of goods, circulating back and forth. We don't need to found Lithuania here; we have just moved a part of it from šiauliai, panevėžiai and plungės to the outskirts of London."¹³

Čepaitė's latest novel *Londono vėjas* (London Wind, 2013) also tells what has happened to a Lithuanian woman, who left for London. But this book is of a different genre – it is a detective story. Goda leaves to London in search for her lover, who has stolen her money and made off from Lithuania. She meets representatives of underground business and to her surprise realizes that most of them have already appeared in her life in one or another way. For the character of the novel it is not particularly important to define her relationship with the Lithuanian community and to express her countrymen's experiences of living abroad. She presents the multi-cultural London public of emigrants from the post-Soviet countries, writes about smuggling, prostitution, and child abuse. Into all of this, Goda becomes indirectly involved, too. The identity of the characters, depicted in the novel, is difficult to define; all of them are a part of the post-Soviet world.

The novel *Cukruota žuvis* (The Sugared Fish, 2012) by the journalist Audronė Urbonaitė tells about different Lithuanian and Chinese cultures and miscommunication in highly emotional fragmented language. The protagonist's son leaves to her the care of his child, whose mother is Chinese. The girl disappears; and the woman is wandering around Vilnius looking for her granddaughter; later the protagonist leaves for China to look for her daughter-in-law. The novel raises the question of identity; the author ironically searches for the features of the concept "lithuanianness.lt" and aptly describes the multicultural-

¹² Čepaitė, Zita. *Emigrantės dienoraštis* (Emigrant Woman's Diary). Vilnius: Alma littera, 2011, p. 8.

¹³ *Ibid*, p. 41. Šiauliai, Panevėžys and Plungė are the names of towns in Lithuania. Šiauliai is a plural noun, but Panevėžys and Plungė have only singular form. Here the author uses the plural form of all the names of the towns.

al context of Vilnius and China. The characters of the novel are Lithuanians and Chinese, representing different cultures. In the novel there is a lot of irony and unattractive representation of the Lithuanian reality, trying to provoke the reader. "On the television screen Yeping was making faces, repeating the word "Un-real-ly!". In a sweat I had a dream about the melting Lithuania, in which there will be nobody to read my books. (...) My granddaughter has become full-fledged. She has mastered the Lithuanian newspeak. My responsibility was to get her passport and to teach her to be proud of fatherland."¹⁴

Young Writers' Prose: the Unattractive Side of Emigration

The young generation of debuting writers presents slightly different exile experiences. The emigrants' life, created in their works, is unattractive. The characters of their novels usually try to escape from the ghetto of Lithuanian community, to hide under a cosmopolitan mask, and to deny not only traditions, but also their ethnic roots. Aneta Anra's novel *Katinas Temzėje* (A Cat in the Thames, 2008) depicts a young girl's aspiration to leave Lithuania. It is important for the character to understand herself; her identity's formation and searching take place in multicultural London. The young character has a pricking sensation thinking of her countrymen, who are earning in London. She aspires for self-realization in the intellectual field, and later she dreams of becoming a dependent of a wealthy British aristocrat. Alas, she fails to accomplish her creative ambitions, and her Polish boyfriend also fails to fit the bill. Not having found herself, she returns home. In Aleksandra Fomina's novel *Mes vakar buvome saloje* (Yesterday We Were on the Island, 2011) bohemian characters leave for London; the author depicts the life of the homeless in squatter houses and their daily struggles to survive in an alien environment.

However, the young generation's attitude is perhaps best expressed in Gabija Grušaitė's novel *Neišsipildymas* (Unfulfilment, 2010). Jūratė Čerškutė names this book a novel that was lacking and had to be written some day: "It has been written by a young person about the young people, being met and seen in everyday life. About those, who used to be defined by the marketing products, and whose identity was an effect of mass possession, consumption

¹⁴ Urbanaitė, Audronė. *Cukruota žuvis* (The Sugared Fish). Vilnius: Alma littera, 2012, p. 36.

and wearing out”¹⁵. The axis of the plot of the novel becomes the love story of Ugnė and Rugilė. A reflection on national identity and the resistance to one’s Lithuanianness run all through the book. The author declares this on the back cover of the book: “Both mine and Ugnė’s stories were such non-national, non-Lithuanian, unreal.”¹⁶ The action of the novel takes place in London, Paris and Barcelona. Grušaitė’s characters not only look for self-realisation and rebel youthfully, but also refuse the symbols of Lithuanian identity and attempt to establish the image of a cosmopolitan identity:

I’ve been thinking: perhaps the longing, connecting all three of us, has arisen from that dark rainy land that gave birth to so much immense greyness. We were strangers everywhere we went. We rarely talked about Lithuania, we did not buy Lithuanian bread, did not miss mother’s meatballs. We were carrying our origin as a secret, for us it was not a national identity or geography, rather a mark of sadness on the forehead like an invisible totem. Sometimes it seemed that we belong to a secret Masonic Lodge, each member of which has a built-in mechanism of self-destruction.¹⁷

However, none of the characters succeeds in their attempts to refuse their Lithuanianness, which they constantly try to conceal, as a spiritual substitute is not found.

The most recent literature, written abroad, astonishes with its diversity and generic aspects. A coherent narrative becomes crucial in poetic discourse by the women, living and creating abroad. This is evident in the recent poetry books by Neringa Abrutytė and Agnė Žagrakalytė. In Diana Šarakauskaitė’s poetry book *Septyni gailestingumo darbai kūnui* (Seven Works of Mercy for the Body) this tendency is also evident. This poetry incites a dialogue. Imperceptibly palpable inner emotions lead through the emotional, psychological and existential breaks, provoke, expand and deepen the topics that seemed to be already exhausted. Mature and thrift language, intertexts and unexpected archaic insertions overlap with identity considerations. Narrative poetry com-

¹⁵ Čerškutė, Jūratė. *Perviršio kartos neišsipildymų kronika* (The Chronicle of Unfulfillments of the Excess Generation). Online access at <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-01-17-jurate-cerskute-pervirσιο-kartos-neissipildymu-kronika/56275>

¹⁶ Grušaitė, Gabija. *Neišsipildymas* (Unfulfilment). Vilnius: Baltos lankos, 2010, back cover of the book.

¹⁷ *Ibid*, p. 29.

bines the contexts of history, family story and the Chinese poet Li-Young Lee's poetry *Emigrant's Blues*, manifesting a total loss: "It is a story about the voices, torn out from the larynx, / that would sing from all their soul, but they do not know the songs anymore."¹⁸

Questions

1. Identify the most important tendencies of the most recent Lithuanian literature, written abroad.
2. What inspires the authors, writing abroad, to raise questions of identity?
3. What experiences does Zita Čepaitė generalise in her *The Emigrant Woman's Diary*? Compare this text with Jeroslavas Melnikas' *Paryžiaus dienoraštis* (Paris Diary).
4. What motives dominate in Kristina Sabaliauskaitė's collection of short stories *Danielius Dalba ir kitos istorijos* (Daniel Dalba and Other Stories)?
5. What are the causes for the poetry, written abroad, to become more prosaic, narrative?

¹⁸ Šarakauskaitė, Diana. *Septyni gailestingumo darbai kūnui* (Seven Works of Mercy for the Body). Kaunas: Kauko laiptai, 2013, p. 36.

Aurelija Mykolaitytė

THE MOST RECENT LITERATURE SINCE 1990

The Returning Literature: Inter-War and Émigré Works; the Texts Being Hidden During the Soviet Years. The Phenomenon of Dalia Grinkevičiūtė. The Theme of Historical Memory in Contemporary Literature: Justinas Sajauskas' Novel of Miniatures *Geography of Suvalkija*, Vytautas V. Landsbergis' Play *Bunker*, Alvydas Šlepikas' Novel *My Name is Marytė*. Signs of History in Robertas Keturakis' Poetry.

During the Soviet period Lithuanian literature was reduced to serve the Soviet ideology: texts, inconvenient to the censorship, were quickly rejected; their authors used to undergo the persecutions; they were deported and shut up in mental hospitals and prisons in order to get rid of them. The interwar period writers, who stayed in Soviet Lithuania, were being forced to adapt themselves or were completely silenced; they were allowed to take a translator's job at best. Émigré literature was unknown, as were works by interwar authors, who were inconvenient to the Soviet government: there were two different literatures – the constrained, Soviet literature, able to speak only indirect language, and free, émigré literature. After the restoration of Lithuanian independence, first of all the attempt was made to remember what had been forcibly erased from cultural memory. The important interwar authors – Jonas Aistis, Antanas Vaičiulaitis, Bernardas Brazdžionis, Henrikas Radauskas, Jurgis Savickis, Petras Tarulis, and others, who were absent from the Soviet schoolbooks – returned to Lithuanian literature. Gradually, it also became possible to be acquainted with the poetry, prose, and playwriting created in emigration: the texts by Antanas Škėma, Algimantas Mackus, Algirdas Landsbergis, Marius Katiliškis, Kazys Bradūnas, Nyka-Niliūnas and other émigré authors returned. In Soviet Lithuania the books by all of these authors were kept

in special archives and were completely inaccessible to the public. Lithuanian literature received a very strong impetus from the returning works: they have provoked new searches and encouraged to liberate from the literary canons, established during the Soviet period. Lithuanian literary heritage has revealed itself as very diverse, having a clear connection to the West European cultural tradition and modern literary trends. Lithuanian literature, having embraced different continents of Europe, America, and Australia, showed a very broad perspective and expressed the polylogue between different cultures. The tendencies of contemporary literature lie precisely in the otherness of the returning texts: in Yuri Lotman's words, a "cultural explosion"¹ happened that would be hardly possible without these texts, which were deleted from the cultural memory during the Soviet period.

Paradoxically, in Soviet Lithuania little such work has been written, which should come back and change our attitude towards Soviet Lithuanian writers. One of the most striking works, which had been buried in the ground in the true sense of the word and have been discovered only in the independent Lithuania, is Grinkevičiūtė's memoirs *Lithuanians by the Laptev Sea* (published in the magazine *Metai* (The Years) in 1996, English translation – in 2002). The memoirs were written by a 23 year old author during the Stalin era and were hidden during the entire period of oppression. This is probably the most authentic evidence of the atrocities of the Soviet system, which were not inferior to the Nazis' activities. Grinkevičiūtė's memoirs are distinguished for their documentary records of the young exile's experiences and her reactions to what is happening: the unfolding perspective shows the factory of people's destruction and the exiles' fight for survival, their physical and spiritual suffering. The scenes of exile are represented by vivid, easy to remember images: Grinkevičiūtė is able to reveal people's different characters; and to depict the environment she uses distinctive details that help to highlight the features of life of that place. It is one of the most prominent Lithuanian literary texts testifying the shocking truth without any lament or rhetoric. As Balys Sruoga's memoirs *Forest of the Gods*, so Grinkevičiūtė's memoirs *Lithuanians by the Laptev Sea*, written immediately after the first deportation, reveal the greatest catastrophic events of the twentieth century, the brutal destruction of people and making them

¹ Lotman, Jurij. *Kultūros semiotika* (Semiotics of Culture): collected articles, compiled and edited by Arūnas Sverdiolas, translated from Russian by Donata Mitaitė. Vilnius: Baltos lankos, 2004, p. 219.

into slaves, who may be killed by whim at any time, and there is nothing to prohibit the outrage. This work is important because there was silence about the extent of repressions in Lithuania for a long time; the book has helped to revive the historical memory. Besides, the translations of these memoirs into foreign languages also prompted the people of the free world to understand what was going on “behind the Iron Curtain”: in Western countries the Soviet system is often perceived as not so much guilty to humanity as the Nazi system; there has never been a similar process as that of Nürnberg Trials which convicted Nazism.

Historical memory is also gradually revived in contemporary Lithuanian texts. One of the most distinctive and outstanding works of our day is Sajauskas’ novel of miniatures *Geography of Suvalkija* (2001), based on authentic testimonies, which become a literary narrative about the post-war turmoil. Here people are represented who are experiencing a huge shock: instead of living a quiet peasant life, raising their families and caring for their children, they are being made into hostages of ideologies. Taking one or other identity upon oneself becomes fatal – either a brave resistance and death, or an attempt to adapt oneself and silent vegetation. Their conscience is constantly provoked: to protect oneself and the other you are forced to lie. For example, the novel shows how the Soviets play with the oath to God: it becomes one of the mechanisms of manipulation to extract as much secret information as possible. This way a father can become an enemy to his son; the novel reveals the intensity of experiences that had provoked this split consciousness. Insidiousness becomes a key tool in the Soviet *modus operandi* (by the way, as in Friedrich Schiller’s tragedy “Intrigue and Love”, which has well revealed the *modus operandi* of coercive structures embodied by the dictatorial systems).

The acts of manipulating the human consciousness are also portrayed in Landsbergis’ play *Bunker* (2009) that reflects the case of Kostas Kubilinskas, who betrayed the partisans. The playwright seeks to reveal the complexity of the writer’s condition in the post-war time: in order to be a member of the Writers’ Union, the poet has to sell himself to the system otherwise his texts would not be published. The play is based on the authentic material from the Writers’ Union sessions, which becomes a witness of the atmosphere of that time: the Soviet ideology has completely enslaved the people’s minds; the people are repeating the same slogans like puppets. The ending of the play shows

that the system itself gets rid of those people, who have already served their time to it and are unwanted: after the annihilation of partisans the writer himself is also killed. It is possible to find parallels with Škėma's play *The Awakening*, which also depicts an executioner, who eventually becomes unnecessary to the Soviets. Kubilinskas' drama is conveyed neither convicting, nor justifying him: the aim is really to show the post-war reality, when there was no chance to devote oneself quietly to creative work; there were only alternatives: either to perish together with partisans, or to become a time-server to the system and to have it on one's conscience, that can only be suppressed with potent poison (the official version of Kubilinskas' death is alcohol poisoning).

The most recent work, which revitalizes historical memory, is Šlepikas' novel *My Name is Marytė* (2012), which has already had three publications. This text also depicts the postwar period, but from a slightly different angle: the objective is to reflect the experiences of the so-called "wolf children" in Lithuania. The first episodes of the book show the brutal destruction of Königsberg region, the women being raped, and starving children without a place to live, for whom the only hope of salvation becomes a flight to Lithuania. The novel portrays the way these children were persecuted in Königsberg region as also in Soviet Lithuania: as giving shelter to them would result in the threat of deportation to Siberia, people hounded them with dogs, fearing to let them into their houses. The homeless person's suffering and searching for any possibility of life are sensitively rendered. At the same time the novel reveals the brutal reality of post-war Lithuania: intimidated people informing against each other, even their very closest ones; armed conflicts between *istrebiteli* (destruction battalions) and partisans, the colonizers' efforts to make themselves at home in a new location. In such historical context the wanderings of a small homeless child from one place to another seems like a symbol of that brutal reality: a single man and his life have no value. Šlepikas' novel is notable for it reminded readers of this painful historical experience: not only we ourselves experienced injustices, but also we often were indifferent to the others, next to us, who had experienced injustice.

In a poetic text the historical contexts are distinctively revealed in Keturakis' works: recording what is embodied in both individual and also collective memory, the poet seeks an authentic relationship with the historical events. The poet is attentive to the tragic historical moments, seeks to reflect on the

most painful experiences (the poem *War*). In Keturakis' works the war and post-war periods are newly reborn, and the contemporary human reality is shown as brutally affected by oblivion (the poem *Two Much Memory*). The poet has turned back to look at the past of his generation and conveys it to a modern reader as a testimony of what has been experienced: "We are children of not-fate"². A kind of extension of Keturakis' poetic word becomes his prose writing: the novel *A Bullet in the Heart of God* (2002) is about the partisans.

It should be noted that the theme of historical memory is much more common in the poetry by the poets of the senior rather than the younger generation. This is evident in the poetic legacy by Judita Vaičiūnaitė, Janina Degutytė, and Jonas Juškaitis.

In Search for New Poetics: Crisis and Overcoming it Lithuanian Literature at the End of the 20th Century. The Most Notable Works: Jurga Ivanauskaitė's play *Do not Play with the Moon!*, Ričardas Gavelis' novel *Vilnius Poker*, Sigitas Parulskis' play *P.S. Case O.K.*, Jurgis Kunčinas' novel *Tula*). Poetic Innovations by Parulskis, Aidas Marčėnas and Gintaras Grajauskas.

By no means could contemporary Lithuanian literature go only in the paradigm of returning memory. The aim was to find new perspectives of representation, which would most help to reveal the human situation and spiritual world in the twentieth century. Thus, the strongest accent is not an environment and a man aiming to survive in it, but the inner experiences bursting through the stream of consciousness and the contents of the unconscious and dreamlike reality. One of the first works showing the new tendencies of Lithuanian literature was Ivanauskaitė's play *Do Not play with the Moon!*, which was staged by the director Gytis Padegimas in 1987. In this work the writer reveals the world of young people disillusioned in everything; the world in which strange things happen: people are doubled and do not know what is real and what is just a hallucination or illusion. Young people live lives as if they are not their own, trying to fill the opened void with Eastern religions, music, and literature. A total spiritual collapse, which provokes images of death, is shown. They live in

² Keturakis, Robertas. *Ir niekad vėlai* (And Never Late). Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, p. 144.

some sort hyper-reality created by themselves, in which no one already knows what truth is. This is one of the finest works helping to reveal the spiritual atmosphere of the Soviet period.

A real judgment for the times past was Gavelis' novel *Vilnius Poker* (1989), showing a man, who experiences persecution and creates a totally different image of the former holy city in his mind: in the novel Vilnius has no sacred character any more and becomes a profane city with a phallic tower as its main symbol, marking off the very world of violence. The writer is far from the disregard of the old historical symbols: he shows how the previous values may vary depending on a single individual's experience. The visible world and its signs are like the landmarks of human consciousness, which reveal how the world perception has changed. This novel is obviously parabolic: Gavelis, similar to Franz Kafka, creates very capacious pictures with significance both of the whole image, and particular details. No coincidence, for example, that in the novel a dog appears: the Lithuanian writer, like the famous author of the short story *Metamorphoses*, uses the image of animal to give meaning to the Soviet system, which restrains a human being and allows freedom of expression only for instincts. The writer suggestively demonstrates man's desperate existence and total confusion in the Soviet system. So the novel very distinctively renders the Soviet reality, the true horror of which is still hard to understand and cover. Gavelis was able to show this both in his suggestive novel *Vilnius Poker*, and in his later works.

Another author, who had brought the Soviet era to trial, so to speak, was Parulskis. One of the most important and the most original of his works is the play *P.S. Case O.K.*, which was staged by the director Oskaras Koršunovas in 1997. Although the title explicitly encodes the initials of both authors, the work can also be read as a "Post Scriptum", naming that the case is successfully finished. As Gavelis did, so too does Parulskis depict the violence of the system: the school and later the army discipline a man making him unconsciously carry out orders. The Soviet system itself is shown as a path of sufferings, which had to be taken by a man. The climax and the ending of the play repeats the story of Abraham and Isaac, but turns it upside down: a son sacrifices his father for the full truth: "I'm tired of looking at you living with a half of truth, concealing a part of the truth, turning a part of the truth into a lie."³ In this

³ Parulskis, Sigitas. *3 pjesės* (3 Plays). Vilnius: Baltos lankos, 2006, p. 132.

unexpected way the case against the past is solved: the conflict between the father and his son takes on a symbolic meaning, encoding the cultural situation itself. While in the interwar dramas a son appears as weak and unable to resist, this play shows the younger generation taking the lead, feeling spiritually superior and able to express oneself at least with open resistance. The conflict is similarly settled in the play *Matas* (staged in 2005) by another author of the same generation – Herkus Kunčius: the system can be overcome by a new force, which is spiritually stronger. It is interesting that this version of the relationship between the past and the present is opposite to Gavelis' one, as the writer of the older generation left no illusions of liberation.

Kunčinas' novel *Tula* (1993) does not plead the case of the Soviet past, but shows it very clearly. Especially vivid demonstration is of the permanent state of intoxication experienced by the main character, which lives in Soviet Vilnius and sees it quite differently from Gavelis. The Vilnius landscape for Kunčinas becomes topography of memory; the main focus is on the Užupis space, which is related to the character's beloved woman Tula. The entire novel is constructed as a dialogue with Tula, who is already dead; it is like an address to the bright side of one's own personality, whilst making a confession about the dark one. The vagrant's freedom is shown not as a spiritual one, but rather as an animal's freedom, the symbol of which is a bat: an element of darkness and night. Historical reality is important in so far as it restricts this animalistic freedom: forced treatment for alcoholism is described. Most important is the man himself with his irritable sensations, susceptible to everything that touches his senses. The narrator meditates the openings of his reality that can overwhelm by their openness: a complete surrender to the intoxication of life, alcohol, and women, who are replaced with no remorse like wine bottles. The narrative tone is quite different from Gavelis' reflection; rather it is like Joyce's "stream of consciousness" – the fragments of the inner world are caught as individual moments of experiences. This way a person completely breaks loose from the past and lives in the nirvana of the present: Kunčinas' character is obviously non-historical as he is not settling any scores with the past as in Parulskis' texts and does not record signs of enslaved consciousness like Gavelis' characters. This is a human perception in the postmodern era.

A refusal to reflect history is very clearly felt in the poetry by the writers of Parulskis' generation: any mythologizing of the past is alien to them.

Parulskis himself has probably gone deepest into the field of death, in which a strong imperative of denial is felt, as if attempting to destroy what has long been perceived as unquestionable truths. It is a kind of deconstruction of the previous poetic systems, showing the death of verbal relations and obvious non-equivalents. “Die Welt ist Traum / The World is a Trauma” – this way the crisis of the consciousness and thus of the language are coded. In his poetry Parulskis is very authentic, powerfully conveying the disharmony of contemporary man. He could be said to be similar perhaps to Mackus: they share the philosophy of denial, erasing the poetic clichés created by the romantic attitude.

A very original poet of this generation is Marčėnas, who, at first glance, may seem as a real antithesis to Parulskis. However, the light of Marčėnas’ poetry that comes from culture and Parulskis’ darkness arising from the analysis of nature are far from antinomy, but just the more visible sides. As Marčėnas himself claimed, in a denial of one thing we can discover an affirmation, and in the affirmation of the other – a denial; everything can be united in the poetic field of meanings, which refuses to be unambiguously decoded. Marčėnas’ texts are increasingly growing shorter, turning into slow meditations, a kind of openings of the meanings and relations of words, and the joy of discovery.

Both these authors were looking for new poetic forms to express their worlds. Parulskis could be considered a renovator of avant-garde poetics, and Marčėnas is more inclined to classical forms, having tried out both the Western sonnet and Oriental haiku: his latest book *The Spaces Crumbled to Pieces* (2012) are examples of haiku.

Gintaras Grajauskas’ poetry also stands out with its singularity. Perhaps the most notable characteristic of the poet’s writing is its prose nature: it could be called material poetry. His poetic texts are rich with the details of lifelike reality that witness both the real and ephemeral nature of human life: philosophizing using images. The fragments of life become a kind of symbol, indicating the fragmented existence – a kaleidoscope of constantly changing structures. The poet scrutinizes very different lives and different experiences. This helps him to move away from the confessional tone, typical to Lithuanian poetry, and at the same time to convey an individual experience: his poems reveal a distinctive point of view and a little ironic, but not sarcastic attitude.

It could be argued that maybe exactly these writers broke through the crisis of Lithuanian literature and have opened up new prospects for expression, discovering their unique way of speaking, which has helped them to express the complexity of inner world. Their searches for new poetics have brought Lithuanian literature back to the trajectories of classical modernism, at the same time they have become the first postmodernist experiments, characteristic of writing on the basis of other texts, recreating them and interpreting in a new way, and playing with certain generic forms. However, the “I”, experiencing the world, is more important than the playful elements to all these authors: a subject’s position still remains very important, it is not called into question as in later postmodernist texts.

Contemporary Literary Games: Kostas Ostrauskas’ Play “Žemaitė Meets Shakespeare”, Marius Ivaškevičius’ Plays “Madagascar” and “Mistras”, Tomas Šinkariukas’ Play “Hambet”. Kęstutis Navakas’ Ornamentic Poetry: New Possibilities of Expression. Literary Margins: Gabrielė Labanauskaitė’s Audiovisual Poetry.

In Lithuanian literature, one of the pioneers of new postmodern poetics was Ostrauskas, whose texts, written in exile, reached Lithuania after the restoration of independence. The author is most distinguished for his ability to use a variety of cultural contexts and to show how different cultural self-consciousnesses can converge in interesting ways: he playfully pieces together very distinctive mosaics of cultural texts. One of the most interesting of Ostrauskas’ works, written already in the twenty-first century, is his play *Žemaitė Meets Shakespeare* (2008), in which a true cultural fact – it is known that Žemaitė studied Shakespeare’s works – is converted into a suggestive intercultural dialogue, in which very different voices meet. In Žemaitė’s speech one can recognize a situation of Lithuanian dramaturgy, the conception of drama of those days, and approach to the theatre; Shakespeare’s words convey the experience of drama and theatre nurtured by the Western culture. The most interesting thing is that the attempt to talk and communicate is still shown, no matter how big the differences are. The third voice – the one of Ostrauskas himself – also joins this dialogue. This creates a text, thick with cultural references, and

Lithuanian culture itself is rethought: all this is playfully rendered in vernacular language, stylistically diversified by the poetic one – authentic quotations from Shakespeare are written in English. The play is important because it is obviously a metacultural text, seeking to inscribe the Lithuanian dramaturgy itself into the contexts of global literature.

Ivaškevičius also undertakes playing with culturally established images, but his works are of a completely different nature: they show not a playful cultural process by comparing very different voices, but reveal a changed contemporary attitude to value objects which were important earlier. Ironic perspective is pervasive in Ivaškevičius' texts: by laughing from the created myths about the inter-war period his play *Madagascar* shows how that time can be bitterly funny for us now; and by mocking the romantic world view, the play *Mistras* (2010) makes it a true caricature. Ivaškevičius is able to create witty dialogues and to play with language itself: for example, in the play *Mistras* the Lithuanian saying used when one drinks to somebody's health "Būk sveikas"⁴ turns into English "Books wake us"⁵; and a witty play with Lithuanian inter-war lexicon shows how the meanings can change (for example, the ambiguities created by the word "santykiauti"⁶). Ivaškevičius obviously deconstructs the established assessments and this sometimes makes the more conservative readers angry (for example, in the play *Madagascar* Kazys Pakštas is turned into Pokštas (meaning *joke*) mocking his idea to move Lithuania to Africa). Thus, an absolute freedom and non-binding literary game are demonstrated.

Much more complicated than Ivaškevičius is Šinkariukas, whose play *Hambet* (2001) is particularly distinctive. This work reveals a poignant glimpse into contemporary culture, in which everything is turned into simulacra and simulation. On the margins of the texts by the philosopher Jean Baudrillard, the playwright re-reads Shakespeare's tragedies *Hamlet* and *Macbeth*, revealing the contemporary person's worldview, his absolute internal confusion and uncertainty. Man is controlled by his subconscious, which he cannot understand and explain: Hamlet's contemplation does not help; there is only the Macbethesque experience of reality through killing and death. Šinkariukas depicts a

⁴ [bú'k s'v'ieĩ.k'as]

⁵ Ivaškevičius, Marius. *Mistras*. Vilnius: Tyto alba, 2010, p. 24.

⁶ 1) correlate; 2) keep intercourse.

destructive person, who destroys others as well as himself: there is no faith and hope for salvation. This nihilistic attitude is conveyed by witty dialogues and harsh vocabulary. Shakespeare is rewritten in a new way showing the extent to which human consciousness could have changed: a contemporary thinking person goes through a severe identity crisis. There is nothing left that could be true, for example, gender is also questioned: one of the characters, with whose appearance the play begins, is a “herald-transvestite.”

Among Lithuanian poets it is Navakas who has been most involved in postmodern games, demonstrating how it is possible to recreate old poetics anew. He particularly leans towards ornamentation, inherited from the Baroque and Art Nouveau style, and transforms it in his own way. His poems are really overloaded with decorative details, which hide the silence of existence and inner emptiness: words become a game with beautiful surfaces (collection of poems *Game with Beautiful Surfaces*). The poet suggestively conveys the searches that have no clear direction or goal: they are cultural games, without distinguishing *sacrum* from *profanum*; an indulgence into creative freedom non-binding to anything. This game also hides in itself an internal anxiety for the emptiness that nothing can fill: thus poets, like Radauskas in the interwar period, philosophize using images, but Navakas conveys a completely different kind of mentality – there is no belief in either culture(s), or man who has become a cultural pilgrim.

Contemporary writers begin to doubt the word as capable of conveying meanings, especially the written word, which has become a dead letter: they more often turn away from the letter as a medium and return to speech and sound rendering, which has a capacity to give an individual sound and a meaning to a word psychologically. In Lithuania one of the originators of audiovisual poetry is Labanauskaitė, who along with the group *AVaspo* released the albums *No Ocean* (2009), *Niagara* (2010), *Bleeding Ocean* (2013), trying to reveal this poetry’s multimedia possibilities. Labanauskaitė’s poetry is distinctive: here the poem turns into music and has a musical accompaniment; there is a play with effects of light and colour. Thus, the work, exposed to the visual and auditory senses, becomes a performance embodied into space and time. This way an attempt is made to overstep the limits superimposed on literature and to create transmedial sign systems. The creative work becomes a complex trial of the synthesis of various arts.

The Specifics of Women's Literature: Women's Confrontation with their Past in Renata Šerelytė's Novel *Bluebeard's Children*, Dramatic Women's World in Laura Sintija Černiauskaitė's Play *Liucė Skates* and Novel *Honeymoon*, Family Crisis in Violeta Šoblinskaitė's Novel *Divorce Rooms* and Zita Čepaitė's Novel *Woman's Story*. Openings of Neringa Abrutytė's Poetry.

Women's literature is currently gaining stronger positions and often receives favorable commentaries abroad. These texts most expressively unfold woman's experiences, the model of her created world and the dramas she lives through. It can be seen how the same themes, which are also analyzed by men, have unfolded differently in women's literature. For example, in Šerelytė's novel *Bluebeard's Children* (2008) a lot of attention is given to the Soviet period, but her interpretation of the repressive structure itself is different from Gavelis' or Parulskis' works. The repressed one is a woman herself: her life is squeezed into certain frames, from which escape is impossible. Three generations of women are shown: the eldest woman humbly accepts her fate and even serves her adult son, taking care of his children, when he is already unable to do it; her daughter in law tries to escape this woman enclosing environment, but she can not find anything but death – withdrawal is impossible; only the woman of the youngest generation tries to rethink her past experiences and to create her own life in the already independent Lithuania, but these quests for self-identity can appear illusory. Woman's existence is shown as problematic, raising questions and not giving any final answers. Particular attention is paid to the injuries made to vilage rural areas that were dislocated during the Soviet times, but the city is also not idealized, it is not a utopian space in which a woman can feel completely safe after her withdrawal. Man is shown as equally insecure: he suppresses his negative experiences with alcohol, completely losing critical judgement of himself and his environment. In this case, the woman is shown as being much stronger, able to reflect on her own world and not yielding to internal obsessions.

An interesting and unique women's world is created by Černiauskaitė. Perhaps the most outstanding are her two works: the play *Liucė Skates* (2003) and the novel *Honeymoon* (2011). The drama depicts a woman coping with a family crisis: she wants to be seen as a person rather than a family member, who requires care; so her aim is an equivalent relationship. The play shows the

extent to which one woman can be strongly affected by a meeting with another woman, with her world and different experience: then the mental growing-up begins, giving away illusions of perfection and taking life as it is. The play ends differently from Henrik Ibsen's *A Dolls' House* – the main emphasis is given not to leaving one's home, but coming back to one's family and discovering each other anew. Černiauskaitė conveys a dramatic search for one another, and the complexity and vulnerability of relationships between man and woman. This conflict of relationships is dealt with in an absolutely different way in her novel *Honeymoon*, which portrays a young scholar writing her doctoral thesis on Lithuanian philology. Although from the very beginning there is a feeling that the relationship is not on equal terms, the woman succumbs, living just by her instincts, without any emotional relation. The novel shows the injury such relationship has made to the woman herself; eventually she becomes obsessively religious and shuts herself in a convent from the whole world. While in the former work the woman's active element and her aspiration for self-creation are stronger, the latter work portrays how strongly a woman is possessed by a passive element and how strong an internal disharmony can be. The novel is attractive both for its suggestive dialogues and introspection, and the plot itself: an intriguing narrative is created, which can be easily screened. There is a new quality of Lithuanian prose: the ability to attract readers with the story itself. Perhaps these are the lessons that have already been learned from Scandinavian literature.

Among women writers, Šoblinkaitė and Čepaitė must also be mentioned. If we compared these authors with famous Swedish writers, for example, Marianne Fredriksson and Kerstin Thorvall, we would see a clear difference: while Swedish authors are most concerned about problematic family relationships and experiences of sexual abuse, Lithuanian authors tend to be more likely to reflect the social attitude towards women, and family is shown as altogether impossible in general. In Šoblinkaitė's novel *Divorce Rooms* (2008) a woman has lived with several men, and none of them is a family member; the same situation exists in her daughters' lives. In Čepaitė's novel a woman is afraid to enter into a relationship because it is intolerable by society. In both novels the women are shown as experiencing solitude, not believing in family, and not seeing examples of real mutual coexistence anywhere; men are depicted as trying to control women; and there is simply no belief in a possibility of a

different kind of relationship. In both cases, illusory ways-out are shown: in Šoblinskaitė's novel *Divorce Rooms* the woman hopes to marry a German man; in Čepaitė's novel *Woman's Story* (2003) the main character chooses emigration to the United States. First of all these writers reflect a woman running from herself, from her environment, out to her self-created utopian spaces: a post-Soviet woman is shown as first of all afraid of herself and choosing the easiest thing to do – to run away.

Abrutytė has gone away in the literal sense of the word: she lives not in Lithuania, but in Denmark, Copenhagen. Her works reveal the artist's complex world, some components of which are an open glance at the complicated relationships between a man and a woman, and the experiences of closeness and separation. The reader can feel the tension, which becomes a separation between the two people. The woman is painfully experiencing the emptiness of relationships and longing for the fullness of being, searching for the answer to the questions of being in dialogue with the other, and looking for creativity itself. The main paradigm of her poems is a rebellion and also resignation, the desire for freedom and surrendering to the flow of life, the search for a self-identity and nonresistance to the paradigms of relationships, determined by gender and culture.

The Breakthrough of Essay Writing. Rolandas Rastauskas' Cultural Topography (Essay Collection *The Other World*). Donaldas Kajokas' Poetic Insights in the Essay Collection *Idleness*. The Challenges of a Personal Essay: Giedra Radvilavičiūtė's Openings (Collection *Planned Moments*). Julius Sasnauskas' Essayistic Provocations (Collection *Once Again – Man's Son*).

The beginning of the Lithuanian essay could be considered to be the inter-war period, when Jonas Kossu-Aleksandravičius' book of essays *Gods and Pensive Christs* (1935) came out. During the Soviet period this genre was in a coma; and it was kept up only by Eduardas Mieželaitis' and Justinas Marcinkevičius' essayistic reflections on creative work: an essay, unrestricted by any canons, could not freely unfold under the conditions of captivity. The situation has completely changed when Lithuania became independent: many texts have appeared which are difficult to prescribe to the strict form of the novella and

which do not obey to be governed by the poetics of a short story. The essay has become a new way of author's free expression and a possibility for representation of the "self". These texts balance on the boundary between fiction and documentary, prose and poetry, complexity and banality.

One of the most distinctive Lithuanian essayists of this period is Rastauskas, who was awarded the Lithuanian National Prize for Culture and Art for his essay writing. His essay texts are notable for the transformation of personal experiences into cultural opening and new discoveries for oneself and others. The essayist takes a close look both at the Lithuanian, European and world cultures, seeing in them the things that are self-evident and natural for others. The author's voice, as an equivalent partner of the dialogue with a reader, is characteristic of the ability to enter into a relationship with people from other cultures, helping to know the other cultural contexts, which are little known or unknown. For example, Rastauskas talks about a distinctive Sarajevo poet Josip Osti, making the reader feel Osti's poetry by quoting him, and thus helps to understand the voice of a small European nation. The essayist provokes a sophisticated reader to search not necessarily following the tracks beaten by the writer himself. Rastauskas' texts show a great passion for culture, the desire to see into a variety of the world and understand it through cultural signs.

Meanwhile Kajokas is completely different. Not inquiring the cultural topography, he goes deep into his inner reality: in his texts the signs of a place have little meaning. Externally, it is as if nothing absolutely changes, but an intense inner life is happening, while explaining the eternal questions to oneself, never seizing to inquire and not finding an answer. Kajokas is notable for his spiritual sensitivity and honesty above all to himself, and then to the reader, who is trying to identify the consonances in her or his soul. This author could be described as a passionate explorer of the soul, a real Montaigne-type thinker, who tries to remain honest in these times of simulacra and simulations. In a way Kajokas goes against the trend of the contemporary journalistic essay: instead of talking about the sensitive and sensory "I", he speaks about the spiritual quest, going deep into the profound structures of personality and the relationship with the Other. To express this mute dialogue, the poetic language is often chosen: Kajokas' essays are like developed poetic confessions, expressing the impulses of the inner reality.

Radvilavičiūtė's essay immerses the reader into the woman's world, which is complex and unique, and intriguing for its self-analysis: the writer is notable for her analytically penetrating gaze, which permeates the woman's experiences. The writer's effort is to show the environment which is a woman's experienced space, the field of her experiences. The author is able to disclose the responses to the environmental stimuli expressively and shows the modern woman's existence as different and provocative of new knowledge and understanding. The woman's world, created by Radvilavičiūtė, is conveyed without any self-pity or sorrow, rather self-irony and irony are used. The writer successfully overcomes the emotional exaltation which is still characteristic to women's prose and speaks using concise and expressive language: she has discovered a very suggestive way of speaking, arresting with its novelty and suggestiveness.

Sasnauskas' essays are impossible to assign to any type: they are neither cultural considerations, nor spiritual meditations, nor experiential writing. His texts first appeared in the cultural periodical *Šiaurės Atėnai* (North Athens) as Sunday reflections inviting readers to an authentic dialogue with God and trying to discover one through metaphors and paradoxical comparisons. This author has probably gone most deeply into the nature of metaphor: what cannot be defined becomes a challenge for our consciousness; every effort to go from what is known to what is unknown conveys a religious experience. When we are left with rigid metaphors, only then the human spirit also dies: the writer provokes the reader by offering some unexpected God-naming paradigms, arguing with such famous thinkers of the 20th century as Jean Paul Sartre and showing a different perspective. Since his very first texts Sasnauskas has been sensitive to any stiffness of thought and blind repetition of the authorities' names: his reflections seek the vitality of thought, which would transform the theological discourse into a poetic one – in his suggestiveness of thought this author is as strong as other essayists.

It would be possible to name a whole series of essayists: Eugenijus Ališanka, Gintaras Beresnevičius, Alfonsas Andriuškevičius, Sigitas Geda, Grajauskas, Parulskis, and others – all of them reveal a variety and non-canoncity of this genre. The essay, as no other contemporary genre, demonstrates the vitality of modern literature and shows an individual person at the turn of the 21st century trying to explain oneself and the world in one's own way, without any fear of being misunderstood or cast aside.

Transcultural Literature. Books in English by Lithuanian Emigrants: Antanas Šileika's Novel *Underground* and Rūta Šepetys' Novel *Between Shades of Gray*. Lithuanian Jewish Writing: Grigorijus Kanovičius' Novel *The Devil's Spell*, Markas Zingeris' Novel *Playing Duo*, Icchokas Meras' Collection Of Short Stories *Upside-Down World*. The Singularity of Jaroslav Melnikas' Prose. Cross-Cultural Experiences: Dalia Staponkutė's Collection of Essays *Rain Versus Sun* and Aušra Matulevičiūtė's Novel of Short Stories *Legs of Longing*.

Not only essays, but all contemporary literature cannot be seen as some kind of solid derivative, a system, the members of which would be connected to one another in close relations and would have developed in the same cultural environment. The texts have appeared that cannot be attributed to one culture: for such writing German literary critics use the concept of "Interkulturelle Literatur", which is becoming increasingly popular in Lithuania, pushing out the term "migrant literature", which is usually used in the English-speaking space. In Lithuania this transculturalism has existed for centuries: Lithuanian literature has been created in Belarusian, Polish, Russian, German, and Swedish, adopting the writing conventions of those cultural areas. Contemporary trends include the release of an increasing number of texts written in English and first of all for English-reading audiences; the authors themselves have grown up in an English-speaking environment, and they write without any intention to adapt specifically to a different mentality. For example, Šileika and Šepetys themselves have grown up on the American continent. These authors perhaps stand out from their context for they seek to convey the life that they did not experience themselves, but one that they do want to know, the life of their parents, grandparents or grand grandparents, who lived in Lithuania. They remind us anew about the traumatic experiences of the nation, which are little known to the West: the anti-Soviet partisan war (*Underground*) and soviet deportations (*Between Shades of Gray*). They are told using the narrative structures that are well recognized by a Western reader: the intense storyline captures readers who are perhaps absolutely uninterested in postwar history.

The texts by Lithuanian Jewish writers – Kanovičius, Meras and Zingeris – hold a very important place in Lithuanian literature. All these authors reflect on their people's experiences, which are inseparable from Lithuania. None

of the Lithuanian authors has been able to convey the Jewish tragedy of the 20th century in the way these writers did: they have suggestively shown the complexity of time and individual human responsibility, neither justifying nor condemning in advance, but revealing the tragic historical picture. Kanovičius' works are notable for references to ancient Jewish cultural texts, to the ethical principles stored in the people's memory, and to the attitudes towards oneself and God. This world is complicated, but has a clear basis – an appeal to God becomes by far the most important leitmotif in his novel *Jewish Park* (1998). The novel *The Devil's Spell* (2008) conveys this very fight between the divine and devilish elements in an individual person's soul and in the environment being created by him; all this is embodied in the history, in a small Lithuanian town, which is going through the fear of the first Soviet occupation and the horrors of the German occupation.

In Meras' famous novel *Stalemate* this battle between good and evil is shown as an existential struggle, which repeats the motif of Christ's sacrifice: Abraham sacrifices his son for the Jewish ghetto children's lives. Both early and later works by Meras (a collection of short stories *Upside-Down World* came out in 1995) are notable for their cultural polyphony: in one semiotic space we have Kaunas and Tel Aviv, Lithuanianess and Jewishness, Christianity and Judaism (in the short story *The Last Supper*).

Zingeris chooses a similar direction of cultural dialogue, but differently from Kanovičius' or Meras' works, in his novels there is no religious dimension, instead the cultural dimension takes the most important role: the objective is to find traces of Jewish culture in Lithuania, turning back to the interwar and war years Kaunas as in his *Playing Duo* (2002). This novel shows that while trying to find out what happened in strangers' and distant people's lives, one can suddenly discover one's own identity, which has been kept from him for many years. Here the object of reflection becomes Jews' traumatic memory, and attempts to shake it off have seen it being sunken into oblivion.

All these Jewish writers are important because in one way or another they raise the memory of their people from the silence and speak in their authentic voices about the most painful things in Lithuanian Jewish history. Lithuanian authors, writing about the same historical events, are still rather superficial, one-sided, and unable to convey the traumatic experiences: neither Parulskis'

novel *Darkness and Partners*, nor Daiva Čepauskaitė's play *Pit* reach such an inner reality effect as Jewish writers' works do.

The works by Melnikas, a writer of Ukrainian origin, whose novels and short stories are still poorly known in Ukraine itself, would be as if at an absolute distance from Lithuanian literature. This writer perhaps most expressively conveys the relativistic consciousness of today, he likes to construct situations "what would be, if ..." His works are parabolic, often coming close to the fantastic. However, the writer invites readers not into games of imagination, as works of the fantasy genre do, but into philosophical reflections (by the way, by profession Melnikas is a philosopher, and it is the philosophical legacy of Lithuanian cultural heritage which is closer to him, for example, he mentions the Lithuanian émigré philosopher Aleksandras Mauragis). Works such as Melnikas' narratives liberate Lithuanian literature from the exaggerated prominence of reality and show new narrative perspectives.

On the margins of Lithuanian literature and culture there are those women writers who left Lithuania and have become witnesses of a new exile identity: they are Staponkutė, who reflects on the Lithuanian and Greek cultures in her essay book *Rain Versus Sun* (2007), mostly highlighting the unknowability, distance, unreadability and untranslatability of the "other"; and Matulevičiūtė, who reveals the ephemeral, uncertain and problematic nature of what is one's 'own' in the relationship with the 'other' and with the French and Lebanese cultures. In the latter writer's novel of short stories *Legs of Longing* (2010) the main woman character Inesa is perceived as different by the people in her environment; this otherness provokes both the others and her to get to know self-identity, but one is confronted with an insoluble dilemma: "It is entirely possible that I will never be able to say where my *home* is."⁷ Thus, Lithuanian literature itself becomes increasingly many-voiced: it is hard to call it national; rather it is transcultural, including a range of cultural experiences and enriching the contemporary reader with them.

7 Cited from Aušra Matulevičiūtė. "An Excerpt from *Legs of Longing*", translated by Ada Mykolė Valaitis in *No Men, No Cry: Contemporary Lithuanian Women's Prose*. Vilnius: International Cultural Programme Centre, 2011, p. 225. Online access at www.ebooksfromlithuania.lt/en/e-books/fiction/anthology/no-man-no-cry-467/preview

Works by the Youngest Generation. New Opportunities for Self-Expression: Marija Korenkaite's Play *Escape To Acropolis*, Justas Tertelis' Play *Pra*, Marijus Gailius' Short Stories *Wet October*, Jurga Tumasonytė's Short Stories *Artificial Fly*, Ieva Toleikytė's Stories *Mustard House*. Paulius Norvila's and Ilzė Butkutė's Poetry.

This generation, born on the eve of the independent Lithuania, did not have to experience the reality of Soviet times. "I was born when the singing revolution was spreading in Lithuania, the Iron Curtain was cracking, and the poets were making people cry in the stadiums", – writes Tumasonytė, a representative of this generation, on the back-cover of her book. The youngest Lithuanian writers have a different mentality; they have grown up in a different cultural medium. It is still difficult to say something about the general trends in the most recent literature.

The youngest generation of playwrights has a very close relation with the theater; they come from a theatrical environment (being students of director Aidas Giniotis). In Korenkaite's works one can feel a desire to capture with dramatic intrigue: for example, the play *Escape to Acropolis* analyzes the influence of contemporary entertainment culture to a young person, the separation between the province and the center, and the relationships between generations. In the staged performance of the play (premiered in 2008) Brechtian *zongs* are used, which help the spectator to look analytically into the represented situation, not to identify with the characters and to resist feelings. The analytical perspective is also characteristic to another contemporary author – Tertelis, whose play *PRA* analyzes not everyday life, but contemporary theater, asking fundamental questions about the nature of the theater, the actor's vocation, and creative life. The work becomes a stimulus for the spectator to become more attentive, more watchful, and more critical. So, new drama is characteristic of moving away from poetic drama, which had strong positions, and also of the efforts to discover the best dramatic expression for contemporary theater.

Contemporary young prose writers' works, published in "The First Book" series of Lithuanian Writers' Union Publishers, is characteristic of the poetics, in which one can strongly feel the influence of surrealism as in Tumasonytė's prose texts *Artificial Fly* (2011); or affinity to magic realism as in Toleikytė's collection of short stories *Mustard House* (2009). And in the short stories of

Gailius' book *Wet October* (2012) it is possible to find *fantasy* features, for example, in the short story "Wet October" he writes about the middle of the 21st century, when "the name of Lithuania is still used among individuals of the elder generation and in poetic genres"⁸. In their works all these writers analyze the breakdown of relations between people and the theme of loneliness is very vivid. Their distinguishable characteristic is perhaps an attempt to know the different being of the other: In Toleikytė's and Tumasonytė's works (short stories *The Swimming Pools of Study Years*, *Way Out*) the story is taken to be told from a man's perspective, and Gailius aims to get closer to the woman's point of view (short story *Metro*). This becomes an interesting exploration of identity, an attempt to look into the experience of the "other". On the other hand, the works by all these young writers show that the worlds of the man and woman are distant, relationships are frivolous, and frustration is felt. Gailius mocks the sexual revolution, which has brought even greater slavery: the portrayed people are indifferent to each other; the boy does not show any reaction even after learning his girlfriend has been raped – Skaistė has been just a temporary sexual partner to him (short story *Screwdriver*).

Contemporary poetry also reflects the superficiality of existence. Norvilas's poems show a non-binding easiness: very smooth versification, which captures readers with its classical versification meters. However, this lightness seems artificial, and inanimate meanings are slipping away – it is versification as if trying to completely forget oneself and to drown in the rhythmic bursts of sound. Perhaps such works show the symptomatic signs of contemporary culture and the total exhaustion of meaning. Butkutė's collection of poems *Caravan Lullabies* (2011) is a little bit different. Her poetry also has rhythmic intervals, which structure a poem into some sections; but it does not have that lightness of being, instead there is a penetration into cultural process trying to make out the signs of civilization. It is poetry which shows both the alienation and peculiarity of the world, and also the ambivalent state of the lyrical subject: a critical detached assessment, but also acceptance and identification. The world is constructed as repetitive, darkening an individual being, leaving the learned poses, and allowing identification with anything. This is both the discovery of meanings and their destruction, showing that there is nothing individually significant.

8 Gailius, Marijus. *Šlapias spalvis*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2012, p. 105.

The authors of the most recent contemporary literature are still looking for their own expression. However, their identifiable features show that they are not shutting themselves up in the shell of the traditional Lithuanian literary field: they write in trying to become authentic voices of the twenty-first century.

Questions

1. Why could Grinkevičiūtė's memoirs be called a phenomenon of Lithuanian literature?
2. What makes Parulskis' play "P.S. Case O.K." distinctive?
3. Who could be called a pioneer of post-modern poetics in Lithuanian literature?
4. What are the themes inherent in contemporary Lithuanian women's literature?
5. What could have led to the popularity of the essay genre?
6. How would you describe transcultural literature?
7. What are the features of creative writing by the youngest generation?

Asta Gustaitienė

HISTORY OF LITHUANIAN CHILDREN'S LITERATURE

An attempt to present a diachronic overview of Lithuanian children's literature, highlighting its evolution and dynamics, has to start from the common characteristics of children's literature, maintaining that children's literature is heterogeneous and it is quite difficult to generalize it. At once there emerge the aspects of an addressee's age (preschool, early school age, and adolescence), genre (realistic works, didactic literature, literary fairy tales, historical adventure literature, fantasy, etc.), purpose and functions (aesthetic, pedagogical, bibliotherapeutic, etc.), topic and type (Christian, anti-Christian). Besides, literature for children obviously has, in addition to its aesthetic function, no less important cognitive and educational functions, and also the functions of relaxation, rendering and forming values in a stronger way than literature for adults. Literature for children is very much related to psychology, education, and arts of different age stages. Due to the diversity of its conception and treatment, there are a lot of very different approaches to children's literature, theories and methods for research. The questions "To what extent is children's literature of one or another historical period marked by didactics?" and "To what extent has the writer been able to dissolve the didactic aspect and hide it in the artistic texture of his work?" are perhaps the most relevant in the discussions of Lithuanian children's literature from basically any historical period. A nice illustration of this are the words by literary critic Lionginas Šepkus, who, when talking about Lithuanian children's literature at the first half of the 20th century, notes with no concealed sorrow that "in some short stories by Stepas Zobarskas and especially by Vytautas Tamulaitis the warmth of a child's soul fails to melt adults' values, and they remain nakedly moralising, no matter how the authors covered them with their ecstatic sensuality"¹.

¹ Šepkus, Lionginas. "Kur vingiuoja didaktizmo keliai" (Where do the Roads of Didactics Wind?), in *Vaikų literatūros patirtis* (Experience of Children's Literature). Vilnius: Šviesa, p. 138.

In general, the status of children's literature in the overall context of Lithuanian literature has long been unclear. Children's literature has been seen as para-literature, literature "in between". Although generally accepted as valuable and important to children's education, it has been first of all seen as a utilitarian tool, like some kind of a pedagogical assistant. For a long time its evaluation criteria and the assessment itself remained amorphous. This literature was more consistently appreciated only in the twentieth century. The first researcher of Lithuanian children's literature was Lithuanian literary classic Bernardas Brazdžionis, who in 1942 in the children's magazine *Žiburėlis* (*Little Light*) published a series of articles "Lithuanian Children's Literature", attempting a coherent overview of the history of children's literature from its origins to 1941. Brazdžionis, under the pseudonym Vytė Nemunėlis, is still regarded as one of the most favourite Lithuanian children's writers.

Looking at the situation of Lithuanian book publishing, distribution, and scholarly reflection at the second decade of the twenty-first century, it is clear that Lithuanian children's literature is gradually becoming stronger: each year more and more books for children are being published, and in addition more and more professional writers, already well-known for their works for adults, undertake writing for children (Renata Šerelytė, Laura Sintija Černiauskaitė, Vilė Vėl, Kęstutis Navakas, etc.). At the same time children's literature is reflected over and its aesthetics is being considered in an increasingly systematic and consistent way: children's literature is equally discussed in almost every cultural weekly alongside literature for adults. On the other hand, in Lithuania there has not yet appeared a scholarly monograph, which would present the analysis of all periods of Lithuanian children's literature and provide a systematic approach to its development. One has still to rely on Vincas Auryla's encyclopaedic monograph *Lithuanian Children's Literature*, which was released in the Soviet era, in 1986². Although it covered the entire range of Lithuanian children's literature in hitherto the most systematic way (from its beginnings to 1986), and the author subtly analyzed, interpreted and considered children's literary works that are now classics, and looked for links with classic children's literature by foreign authors, the approach presented in the book is permeated with a specifically Soviet, ideologically charged view to children's literature.

² Auryla, Vincas. *Lietuvių vaikų literatūra* (Lithuanian Children's Literature). Vilnius: Vaga, 1986.

During the years of independence a number of valuable aspectual studies on Lithuanian children's literature appeared. One of the most valuable was the collection of articles *The Experience of Children's Literature*, compiled and edited by professor Kęstutis Urba, who is one of the biggest enthusiasts, translators (under the pseudonym Viltaras Alksnėnas) and most consistent researchers of Lithuanian children's literature of the twenty-first century. *The Experience of Children's Literature* presents articles by a group of the best researchers of Lithuanian children's literature that sought to provide a new approach to the facts of Lithuanian children's literature of the beginning of the 20th century, re-evaluating this literature, to cleanse it from the approaches developed during the Soviet era, especially from those of the early twentieth century (before 1940). Moreover, Urba's article *Literature for Children and Adolescents* (2002)³ is important for it presents a typology of Lithuanian children's literature at the turn of the twenty-first century. Today many literary scholars engage in the research of Lithuanian children's literature: Vita Mozūraitė, Kęstutis Urba, Danguolė Šakavičiūtė, Romualdas Skunčikas, Džiuljeta Maskuliūnienė, Loreta Jakonytė, Neringa Mikalauskienė, Loreta Žvironaitė, Aleksandra Strelcova, and others. Each of them has done some aspectual research on Lithuanian children's literature, writing monographs or research papers; besides, these scholars apply interesting contemporary methods of literary research in their studies on children's literature.

Lithuanian children's literature is being presented abroad to an increasingly wider circle; it is possible to become acquainted with these books, as also with their illustrations and illustrators, in English and to glance through the illustrations on English web sites. For example, Lithuanian children's literature has received a lot of attention at the Bologna Children's Book Fair, at which Lithuania was the guest of honour in 2011. During several years the website <http://lituania-bologna.eu/en>, devoted to the Bologna Book Fair, has introduced almost all the best Lithuanian children's writers and illustrators and also more broadly acquainted readers with the heritage of Soviet Lithuanian children's literature and its illustrations, and revealed the Soviet literary canon. A number of Lithuanian children's literary works are available online both in Lithuanian, and in English⁴.

³ Urba, Kęstutis. "Literatūra vaikams ir paaugliams" (Literature for Children and Adolescents), in *Naujausioji lietuvių literatūra* (Contemporary Lithuanian Literature). Vilnius: Alma littera, 2002.

⁴ For example, it is possible to read and listen to the tales *The Villager*, *The Man from Kaunas*, and *The Dog* and *The Traveler and The Old Man* in Lithuanian and in English on the site <http://thelithuanians.com/page9.html>

When talking about the history of Lithuanian children's literature, it can be divided into four stages:

- 1) the origins of children's literature (before 1904);
- 2) from 1904 to 1940;
- 3) children's literature in the Soviet period;
- 4) contemporary children's literature.

The four historical stages of Lithuanian children's literature are discussed in more detail in the following overview, focussing on the most important writers and the research done on their works. Of course, such a typology is debatable because the second period "from 1904 to 1940" could be divided into two segments: 1) from 1904, when the Lithuanian press ban was lifted, to 1918, when Lithuanian independence was proclaimed, and 2) from 1918 to 1940. However, the chronological view has been chosen to look at the larger periods of children's literature. The main focus is on those facts of contemporary Lithuanian children's literature and its trends, which would be the most interesting for foreigners; and on "living" works, which are still being read. While highlighting the most important facts of children's literature during the four periods, the following questions will be continually raised: "To what extent could one or another work, written at different periods, speak today?" and "To what extent could it speak not only to Lithuanian children, but also to foreigners?"

The Origins of Children's Literature (before 1904)

A good assistant in trying to understand Lithuanian children's literature as a whole, its development and transformation could be the Children's Literature Museum (a branch of the Maironis Lithuanian Literature Museum), located in Kaunas. This museum displays a beautifully framed first poem *The Christmas Wafer for Small Little Children*, written in Lithuanian specifically for children and published in 1763. This poem today looks totally exotic, not only because of its specific, difficult to read today, language (and spelling), but also because of its themes – the glorification of the rod, i.e., of child's birching ['being caned'], which, according to the logic of the poem, performs an infinite number of pedagogical functions: teaches children obedience and

respect for their parents – “makes them start to think”, “stops them mucking about”, etc.

Discussing the origins of Lithuanian children’s literature, it is necessary to take into account several things:

1. In the history of world literature some books, written for adults, were eventually assigned for children and have even become children’s literature classics (Jonathan Swift’s *Gulliver’s Travels* or Daniel Defoe’s *Robinson Crusoe*). In Lithuania as well some classic literary works, written for adults in the 18th and 19th centuries (for instance, Kristijonas Donelaitis’ *The Seasons*, Motiejus Valančius’ *Juzė of Palanga*); and especially the excerpts of some works are adapted for children and used in school textbooks. As a result, a book, despite having not been written for children can become the one, which “has been and is most read by them”⁵, as for example, Brazdžionis writes about Vincas Pietaris’ novel *Algimantas* (1904).
2. A child is mentioned in one or another context in some literary works, written before the twentieth century, first of all in the works of religious nature, in the descriptions of saints’ lives. Such works often become interesting not only to the researchers of literature for adults, anthropologists, education historians, but also to the specialists of children’s literature; such works help to understand the dynamics of the view towards a child. In addition, literary critics are also interested in such issues as what children liked at that time and what was read to them.
3. Throughout the whole Lithuanian children’s literature of the 18th–19th centuries two tendencies can be seen which have been defined by Auryla as follows: “an educational (training of the mind) and moral (refinement of feelings)”⁶.
4. The tsarist ban on the Lithuanian press in Latin characters (1863–1904) stopped the natural development of children’s literature for a long time.

Thinking of Lithuanian children’s literature until the 19th century, it is usual to see it as being at the level of origins; child-related themes are mainly reflected in books having religious content. According to the literary scholar Auryla, “educational books, folklore, fables, scenes of nature, fictionalized mor-

⁵ Brazdžionis, Bernardas. “Lietuvių vaikų literatūra” (Lithuanian Children’s Literature) in *Vaikų literatūros patirtis* (Experience of Children’s Literature). Vilnius: Šviesa, 1995, p. 30.

⁶ Auryla, Vincas. *Lietuvių vaikų literatūra* (Lithuanian Children’s Literature). Vilnius: Vaga, 1986, p. 30.

al stories, first poems, and freely retold works of world literature for children”⁷ predominated in the first half of the 19th century. At that time the didactic tradition was very strong: in their works for children the writers portray in parallels good and bad children, who usually obey the principle of identity as in folk tales, that is, from the beginning they are either good, or bad, and do not change their behaviour in any way until the end of the work. One of the most talented writers of 19th-century didactic literature is Motiejus Valančius, who created a lot of typical children’s characters and who was among the first in Lithuanian children’s literature to describe his characters drawing their appearances: while in his stories the positive characters look beautiful like in folktales and are drawn with love; negative characters’ looks, by contrast, are ugly, even disgusting. The plots of a large part of didactic literary works are based on conversations between two or more characters; usually predominant is the speech of one of them, in which the didactic ideas, important to the author himself, are clearly voiced. Džiuljeta Maskuliūnienė, one of the most consistent researchers of didactic prose, writes about Valančius as a children’s writer in her article “From the Miraculous Pocket of Bishop Motiejus Valančius”. She claims that “the children’s favourites Mikė Fibber, Prancė Birdhawky, Juzė of Palanga are no longer merely literary heroes; they have become well-known for a long time.”⁸ Today, such assessments are in doubt as Valančius has already little to say to the children of the 21st century, and Googoo Moogoo is really more popular and more accessible for a child than Mikė Fibber. This has been also observed by literary critic Šepkus in his article *Where the Roads of Didactics are Winding*⁹, characterizing one of the best of Valančius’ books for children *Little Book for Children*: as the motto for the article the critic has aptly chosen Mark Twain’s idea that “the most prominent and the worst feature of all those writings is bothersome and intolerable morals”¹⁰. Maybe this is the reason why

⁷ Auryla, Vincas. *Lietuvių vaikų literatūra* (Lithuanian Children’s Literature). Vilnius: Vaga, 1986, p. 30.

⁸ Maskuliūnienė, Džiuljeta. “Iš stebuklingosios vyskupo Motiejaus Valančiaus kišenės” (From the Miraculous Pocket of the Bishop Motiejus Valančius) in *Peldų takais: lietuvių vaikų literatūros tyrinėjimai* (On the Paths of Peldai: Research on Lithuanian Children’s Literature). Šiauliai: 2011, p. 85.

⁹ Šepkus, Lionginas. “Kur vingiuoja didaktizmo keliai” (Where do the Roads of Didactics Wind?) in *Vaikų literatūros patirtis* (Experience of Children’s Literature). Vilnius: Šviesa, p. 134.

¹⁰ *Ibid.*

today the majority of the 19th century Lithuanian didactic literature is more a fact of Lithuanian children's literary history, than living, readable material.

Talking about early Lithuanian children's poetry, it can be noted that it was particularly strongly affected by the folk tradition: it maintained the same intonation, traditional images, settled motives, characters (girl, boy, horse, war, etc.).

The situation of Lithuanian children's literature is highly dependent on the rise of Lithuanian periodicals and their development. Already in the first Lithuanian newspapers *The Dawn* (1883–1886) and *The Bell* (1889–1906) Lithuanian cultural workers, especially Pranas Mašiotas, the patriarch of Lithuanian children's literature, encouraged the appearance of Lithuanian children's publications, the need for which he explained with two arguments: 1) other nations have had such periodicals for a long time; 2) a Lithuanian newspaper for children would also stimulate the development of Lithuanian children's literature.

It is interesting that even the right-wing newspaper *The Dawn* at the end of the 19th century (1884, no. 4) in the article *On the Establishment of Lithuanian Schools*, as Auryla has remarked, preached basically positivist ideas: teaching children "through a historical view", the purpose of art is "to sharpen awareness, to edge a solution, to soften the heart." Perhaps these attitudes caused a special intensification of the topics of escaping one's own social environment and climbing higher up the social scale in Lithuanian children's prose of the late 19th century and early 20th century.

Daukantas's *Life of Rubinitis Peliūzė*, Valančius' didactic stories for children, his *Little Book for Children*, written in 1864, and some of Žemaitė's works are mostly mentioned today as valuable works from this "embryonic" period of Lithuanian children's literature.

From 1904 to 1940

After the Lithuanian press ban was lifted in 1904 and up to 1940 (with short pauses in relation to the realities of World War I) Lithuanian children's literature experienced a renaissance. This is related to the following main factors:

1. Truly talented writers – Jonas Biliūnas, Šatrijos Ragana, Lazdynų Pelėda – began to write for children (or about children). Generally, the theme of

children, especially the theme of harm to children, was one of the most important not only in the children's literature of that time, but also in the works for adults by Žemaitė, Biliūnas, Šatrijos Ragana, and Lazdynų Pelėda. At that time, perhaps for the first time, an observant gaze was paid to children who became an important object of literary exploration. Besides, the late 19th century and early 20th century, writers chose to represent particularly a child's perception of the world in their works.

2. The development of children's literature was especially stimulated by children's periodicals: in 1906 *Šaltinėlis* (The Little Spring), an influential periodical *Žiburėlis* (The Little Light) and many others started to be published. The periodicals for children undoubtedly enhanced communication between writers and children, helping writers to hear and understand children's needs: what kind of literature is most interesting, needed and read to them.
3. Many teachers – Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis, Antanas Giedrius, Konstantinas Bajerčius and Pranas Mašiotas (one of the most important and the most deserving children's literary authors) – began to write for children.
4. In 1917 a publication of a series of children's books "Little Bookshop for Children" was started, in which over a few years eighteen books were published; the creation of such a continuous series paid more attention to children's literature on the whole.

Not only in the 19th century, but also in the first half of the 20th century many producers of literature for children were less artists than educators, having a clear understanding of the fact that children's literature, clearly oriented towards its addressee – a child – is necessary and useful. Thus, their writing was mostly led not by their inner creative impulses, but only by the perceived social need to write such literature, i.e., primarily for pragmatic purposes. Such works are of clearly of an epigone character, where the intonations, plots and characters from the classic works for children (by Andersen, Brothers Grimm, Charles Perault and other writers) are clearly recognizable. In terms of genre, literary fairy tales were predominant at that time: in the main they were diverse remakes and adaptations – with a larger or lower level of stylization (stylization, adaptation, modernization) – of Lithuanian and foreign folk tales. Be-

sides, many realistic works by Sakalauskas-Vanagėlis, Mašiotas, Zobarskas, and Tamulaitis were also written, with their main positivist purpose to educate – to enlighten, to teach, to nurture. According to Auryla, the basis of the plot of such works was trinomial: adventure, event and situation¹¹. At that time only a few wrote original tales. Two of the major writers in the first half of the 20th century were the already mentioned Mašiotas and particularly Antanas Giedrius, a publisher of *Žiburėlis*, one the most popular children's magazines during the interwar period. At the beginning of the 20th century Konstantinas Bajerčius attempted to write an intellectual literary fairytale. In general, the fiction of that period is characterized by generic syncretism; in terms of the classic genre, few short stories were written because the stories intertwined with a sketch, an outline, also blending some autobiographical moments. The works featured a lot of sentimentalism and melodrama.

In the periodicals of the early 20th century, a great discussion was started about children's literature, its role and its reader, trying to determine what children's literature should be, what kind of literature could be understood by a child, what kind literature a child would and would not understand, and so on. Simultaneously, more than one writer (Vaižgantas, Vydūnas) began to speak that the only and definite criteria for children's literature should be its aesthetic value, artistry.

At the early 20th century many talented poets began their carriers: Kazys Binkis, Kazys Jakubėnas, and Vytė Nemunėlis, whose rhymed work "Teddy Bear Brown-nose" was and still is known by heart by all generations of children. However, during the period under discussion, Lithuanian children's poetry was weaker than prose. In many cases, it was only translations from other languages. At the beginning of the 20th century Lithuanian children's dramaturgy was also second-rate. For a long time it was too epigonous; it retold and adapted popular foreign authors' works (not only dramas) to the local colour; for example, one such retold and adapted work was Christoph von Schmid's "Genovefa", which won extreme popularity. In general, in the early 20th century many drama works were published in periodicals for children; the dominant themes of drama referred to a variety of holidays: Christmas, Easter, etc. Often these works were too simple: adapted, simplified, and designed to be staged by schoolchildren's theatre performances.

¹¹ Auryla, Vincas. *Lietuvių vaikų literatūra* (Lithuanian Children's Literature). Vilnius: Vaga, 1986, p. 59.

Auryla indicates that in the period from 1917 to 1938 about 170 original works appeared¹², mostly books of fiction and popularized science. During this period, the most productive writers were Liudas Dovydėnas, Pranas Mašiotas, Antanas Giedrius, Aldona Didžiulytė-Kazanavičienė, Matas Grigonis, Matas Šalčius, Vytautas Tamulaitis, Petras Babickas, Jonas Mackevičius-Nord. However, in the first half of the 20th century children's literature did not see a very big leap in its development, although the preconditions for such prosperity in children's literature really existed – the development of periodicals for children was remarkably active: like from a horn of plenty, many different types (though not differentiated by age, gender or field of interest) of periodicals for children emerged – *The Guardian Angel*, *The Little Star*, *The Little Spring*, *The Scouts' Echo* and others. It was namely in the periodicals that many writers of children's literature made their debut, who have eventually been taken to be perceived as children's literature classics.

Unfortunately, during the Soviet era much of the best works, written in Lithuania until 1940, were very much filed off from the consciousness of Lithuanian readers. As literary critic Dalia Striogaitė has accurately said, an image of trashy bourgeois art was consistently implanted¹³. The literature, written in this period, especially in the period of Lithuanian independence (1918–1940), is the one, about which Urba said in 1995:

Even several generations grew up separated from those books, which had been read by their parents and grandparents, and from poems, one or another of which maybe was anonymously recited by someone. An astonishing gesture of fortune: almost all of the more prominent Lithuanian writers for children, who had seriously emerged in the fourth decade of this century, emigrated or died during the fatal years of 1940–1945. And because of that their works had also been fastened with a threatening padlock, and dispatched to the “special funds”.¹⁴

As it was previously mentioned, in 1995 the collection of articles *Experience of Children's Literature* came out, which attempted to revive the cultural memory

¹² *Ibid.*, p. 89.

¹³ Striogaitė, Dalia. “Namai ir pasaulis: būtiškoji prasmė” (Home and the World: the Existential Meaning) in *Vaikų literatūros patirtis* (Experience of Children's Literature). Vilnius: Šviesa, 1995, p. 214.

¹⁴ Urba, Kęstutis. “Kam ši knyga” (Who is this Book for) in *Vaikų literatūros patirtis* (Experience of Children's Literature), Vilnius: Šviesa, 1995, p. 5.

of authors of Lithuanian children's literature and their works, first of all of those related to the period from 1904 to 1940. What are the most valuable things the study revealed? In the aforementioned article *Where the roads of didactics wind* Šepkus discussed Lithuanian children's literature in its entirety and its history in terms of didactic expressions. Talking about literature until 1940, he remarked that the works by Žemaitė, Lazdynų Pelėda, Šatrijos Ragana, and Jonas Biliūnas reveal the truth of an abused child, question the absoluteness of an adult's truth, and gradually "the moralizing zest subsides"¹⁵. Attention must be paid to the fact that children's literature from the discussed period is marked with a tragic sign also because a considerable (at times the best) part of it has disappeared. In this sense, a major loss is the missing 485 page manuscript of *Drake Kvarklys* by Konstantinas Bajerčius, one of the most intelligent writers of the period. This work had favourable reviews and was handed in for printing, but because of the events in 1940, it was not published, and today a part of the work has disappeared forever. This work, which had taken over the principle of representation of sight from above over thenative land, characteristic to Selma Lagerlöf's work *The Wonderful Adventures of Nils*, according to Auryla, "even today would enrich Lithuanian animalistic prose for children with the freshness of form and content and with social, existential, psychological and humanistic allegory"¹⁶.

To summarize this subsection it can be said that until 1940, Lithuanian children's literature really lived its renaissance: a number of periodicals for children appeared, providing a space for discussions with the potential addressee of the books for children – a child. This way the need for different types and different themed books for different ages of children was clearly perceived. Writers were able to take this need into account in their works. Lithuanian writers were particularly active in learning from foreign children's literature and followed it. In addition, at the time a lot of very talented and creative authors came to children's literature; Lithuanian children's literature classics became interested in the problems of a child.

¹⁵ Šepkus, Lionginas. "Kur vingiuoja didaktizmo keliai" (Where do the Roads of Didactics Wind?) in *Vaikų literatūros patirtis* (Experience of Children's Literature). Vilnius: Šviesa, p. 137.

¹⁶ Auryla, Vincas. "Vaikų ir jaunimo rašytojas Konstantinas Bajerčius" in *Vaikų literatūros patirtis* (Experience of Children's Literature). Vilnius: Šviesa, 1995, p. 182.

Children's literature during the Soviet era

The period from the 1940 to the 1990 (up to the reestablishment of independent Lithuania) can be divided into two parts according to the place, circumstances, and the nature of creative work of the writers: 1) the literature by writers in Lithuania who had to obey the canons, characteristic to Soviet literature; and 2) émigré literature, mainly written by writers who had started their creative path already in Lithuania (up to 1940), as well as by new writers who had matured already in emigration¹⁷.

What are the most important, the most striking features and trends of that time?

1. The Soviet era lasted about 50 years, and it was not homogeneous. Literature, as a part of culture, especially in Soviet times, was dependent on politics, and on the periods of the “thaw” and the “cooling-off”. In any case, writers were not free artists: each of their works had to please the censors and was dependent upon the specifically perceived internationalism, friendship among nations, and other myths, characteristic to the Soviet period. Children's literature had to establish those myths: the religious, Christian aspect in children's literature was basically eliminated. Even when writing tales, writers had to write them according to the specified model, and still it was hard to please the censors. In this sense, telling a story was an “excuse”, written by children's writer and playwright Aldona Liobytė in the sixth decade after the complete distortion of her drama “The Hunchback Musician”: “I tried to write a fairy tale according to the last Regulations regarding the rendering of Soviet fairytales, which state that we must maintain a way of life and ethnography in a fairy tale, but to bring it in line with our worldview.”¹⁸
2. Despite all the difficulties, during 50 years of the Soviet regime many writers became prominent; they may have been influenced by ideology, but they were able to write such works for children, which have eventually become the classics of children's literature. Their works have been

¹⁷ The emigration literature is discussed in a separate article of this textbook.

¹⁸ “A. Liobytės pareiškimas LKP CK sekretoriui V. Niunkai ir LTSR kultūros ministrui J. Smilgevičiui” (Aldona Liobytė's statement to LCP CC Secretary V. Niunka and SSR Minister of Culture J. Smilgevičius) in *Rašytojas pokario metais* (A Writer During After-war Years). Vilnius: Šviesa, 1995, p. 385.

re-published during the years of Lithuanian independence. They include prose writers Kazys Saja, Vytautas Petkevičius, Vytautė Žilinskaitė, Vytautas Bubnys, Algimantas Zurbas; poets Ramutė Skučaitė, Sigitas Geda, Valdemaras Kukulas, Liutauras Degėsys, playwrights Zurbas, Liobytė, Saja, Violeta Palčinskaitė, and others. According to Urba, “in the works of the mid-sixties, an appealing playfulness and psychological authenticity became firmly established; and in 1979 there was a tendency towards eternal values, a breakthrough of allegorical, metaphorical speech, and a deeper problematic of the content.”¹⁹

3. During the Soviet era children’s poetry was the strongest field, perhaps for the difficulty to censor it or its adoption of so-called “Aesopic” language. This trend was formed as very talented authors wrote for children: the writers, who did not consider poetry for children as inferior in any sense, who trusted in their addressees’ – children’s – taste and ability to realize a made-strange world full of paradoxes and took them as full-fledged partners of their literary game.
4. Another important aspect in understanding and trying to reflect on children’s literature books, which came out during the Soviet period, is a close co-operation of writers with some of the most famous, even world-acclaimed artists, such as, for example, Stasys Eidrigėvičius. Thanks to them many children’s books of the Soviet period are visually very beautiful and make quite a strong aesthetic impression. (Of course, today the quality of printing itself looks pretty bad).
5. During the time of the Lithuanian revival many facts of children’s literature had to be interpreted in a new way, and literary critics faced a moral dilemma: a need somehow to separate and not to identify the works and the personalities of their producers. For example, Lithuanian children’s literature classic Kostas Kubilinskas, who was especially popular and whose poems used to be recited by many generations of children during the Soviet period, was a Soviet KGB agent: his activities have condemned and killed many Lithuanian writers. Petras Cvirka “brought Stalin’s sun to Lithuania” and was called a traitor of the fatherland, a collaborator and

¹⁹ Urba, Kęstutis. “Literatūra vaikams ir paaugliams” (Literature for Children and Adolescents), in *Naujausioji lietuvių literatūra* (Contemporary Lithuanian literature). Vilnius: Alma littera, 2003, p. 259.

similar names by many people (at least during the revival). The personality of Vytautas Petkevičius, who wrote *The Adventures of Acorn in the Land of Vices* and *Fathom, a Child of Span*, considered to be classics of Lithuanian children's literature, is also seen as controversial in many ways.

6. During the Soviet period in Lithuania, periodicals for children (*The Woodpecker*, *The Pupil*, *The Lithuanian Pioneer*, and others) were published. Though they were obviously ideologized, they are nevertheless important: as their contributors were the most famous Lithuanian children's writers and fine artists; and many Lithuanian writers, famous even today, have made their debuts (for example, V. V. Landsbergis) in these periodicals. The periodicals quite strongly shaped children's and schoolchildren's literary tastes, encouraging them to write, and brought writers very close to children.

At the beginning of the twenty-first century an interesting trend developed – the desire to re-read works written during the Soviet period, and to assess them and their authors, building on the new possibilities and methods of literary research. This trend is particularly evident looking at university bachelor's and master's theses in Lithuanian philology. There is a clear interest in the works of the Soviet period and a desire amongst young people to re-read them, objectively assessing the extent to which these works still talk to a reader in the 21st century.

Contemporary Children's Literature

As it was already mentioned above, at the beginning of this chapter, during the years of independent Lithuania (since 1990) Lithuanian children's literature began to develop in leaps and bounds, it became a very fast changing and dynamic organism; and this has happened because of several circumstances:

- a) the born freedom to create what one wants without any ideological frames;
- b) the increased number of translations of classical works for children and the best literary works of world literature for children; and opportunities for Lithuanian writers to learn from the best children's literature writers and their works. (For example, only during the years of independence,

was the uncensored classic work *Heidi* by Swiss-born writer Johanna Spyri published for the first time; in Soviet times its publication was very distorted: entire pages of the text which were related to Christian themes in any stronger way were removed from the book);

- c) the broadened thematic range; the opportunity to write once again on religious, Christian morality, ecological, and authentic Lithuanian historical topics; on the other hand, in Lithuanian literature topics have recently started to appear which are rather ordinary abroad, but not typical of Lithuanian children's literature, for example, themes related to LGBT ideology;
- d) the changes in the status of children's literature – after the restoration of independence, Lithuania joined the IBBY (International Board on Books for Young People); the Lithuanian Department of this organization is an especially active promoter of original prose and poetry writers, good translators, artists; this is an organization that takes care of the aesthetic value of children's books; also the charity foundation "All Lithuania Children", the Children's Literature Section of the Lithuanian Writers' Union have been founded, and so on;
- e) some artists, for example, the painter and writer Kęstutis Kasparavičius, who had already received recognition in other countries, were finally also evaluated in Lithuania;
- f) in 1994 the magazine *Rubinitis* (web site <http://rubinitis.lnb.lt/>), which analyses children's literature in a professional way, started to be published; its popularity is reflected by the fact that since its foundation in 2004, the site has been visited 2,167,042 times (according to the data of February 27, 2014).

As it has been already mentioned, Lithuanian children's literature of the first decade of independence (1988–2002) has been best discussed and typologized in most systematic way up to now in Urba's article *Literature for Children and Adolescents*. What are the quintessential components of literature for children and youth of that period? The literary critic Urba, a longtime chair of the Lithuanian section of IBBY, claims that all children's literature of the first decade of independence can be reviewed referring to the following aspects:

- Works by artists already known during the Soviet era, initially remain almost unchanged and recognizable and clearly stand apart from new writers who are just coming into children's literature;

- The diverse relationship with tradition; especially at the beginning of the revival, many writers used folklore elements in their works very actively, they tried to awaken the Lithuanian historical memory with their historically themed works (Albinas Šmulkstys, Aldona Kandroškaitė, Juzė Diskaitė-Lapėnienė); the *Skomantas* series, dedicated to historical themes, became important;
- Nonsense poetics became distinct in the works by V. V. Landsbergis, Jurga Ivanauskaitė, Nijolė Kepėnienė, Šerelytė;
- The genre of the literary fairy tale is predominant.²⁰

According to Urba, the prize of Best Book of the Year, given since 1993, shows quite well what is most valuable in children's literature: during the first decade it was awarded to Bitė Vilimaitė, Ramutė Skučaitė, Landsbergis, Juozas Erlickas, Vytautas Račickas, Žilinskaitė, Šerelytė, Martynas Vainilaitis, Kepėnienė, Leonardas Gutas (2003). By the way, after 2003 many writers were awarded the prestigious Children's Literature Prize for the second time: Vainilaitis, Landsbergis, Skučaitė, Žilinskaitė, Račickas, Palčinskaitė, Žutautė.

Which authors have been awarded for the first time over the last decade? Vilė Vėl, Kęstutis Kasparavičius, Gendrutis Morkūnas; also for the first time this prize has been awarded to the Lithuanian children's literary classic Kazys Saja.

During the independence period the most important new authors, whose works today could be probably called a phenomenon of Lithuanian children's literature, are Landsbergis, Morkūnas, Kasparavičius, Vilė Vėl, and Žutautė. What they all have in common is the fact they have entered children's literature from completely different fields: Kasparavičius and Žutautė are, first of all, artists; Morkūnas is a physicist, Landsbergis – a film director, and Vilė Vėl is a teacher of Lithuanian language and literature. These authors are distinguished not only for the originality and aesthetic value of their works, but also because of the influence of their work upon the culture of Lithuanian children. Their works are not only good, but also there are quite a lot of them; they are recognized by children and adults, they can influence the children's literature market. Within five years of the first decade of the twenty-first century, Morkūnas (1960–2009)

²⁰ Urba, Kęstutis. "Literatūra vaikams ir paaugliams" (Literature for Children and Adolescents), in *Naujausioji lietuvių literatūra* (Contemporary Lithuanian literature). Vilnius: Alma littera, 2003, p. 259–289.

wrote five books of very different genres, composition and ideas: *Summer with Cat-Dog* (2005), *The Story of Return* (2007), *Tales from a Flea-House* (2008), *Bloody Hot Vacation* (2009), and *From the Life of an Orphanage Inmate* (2010). He died and Lithuania lost one of the most original, most creative, and appreciated children's literature writers. Lithuanian children probably cannot imagine themselves living without Kasparavičius' wonderful illustrations and animalistic tales. V. V. Landsbergis is in general a very prolific writer, creating for children both tales, and realistic works, but he is best known for creating a highly successful literary character – Dominic, a horse in love with a cornflower.

Looking at the entire amplitude of prize-winning books, it comes to light that over the past few decades books of different genres have been recognized as the best; in terms of genres the awards are distributed fairly evenly: both tales and realistic and poetic works are awarded. However, in terms of genres, as well as in terms of number of the annually published new children's books, the largest number of publications is fairy tales, which can be divided according to their themes as follows:

- 1) Christian themes (Aurelija Umbrasienė, Lidija Montė, Eglė Venclovaitė-Šiliūnienė);
- 2) the elementary natural world, the characters of which think and speak like people, and the logic of their actions often has an allegorical base (V. V. Landsbergis, Gintarė Adomaitytė, Urtė Uliūnė);
- 3) a child's or allegorically portrayed animal's search for his or her identity; artistic interpretation of "who am I" (Rasa Aškinytė);
- 4) paraphrased folklore works, especially folk tales; bearing some resemblance to classic literary tales (Selemonas Paltanavičius, Daiva Vaitkevičiūtė);
- 5) "therapeutic tales", helping a child to overcome his various fears (Sigita Poškus);
- 6) it should be noted that over the past few decades, well-known Lithuanian artists began to produce books of different genres. In this by far the most successful are the afore-mentioned Kasparavičius, Žutautė, Juodišius, Jonutis; by the way, the majority of them create a world-made-strange and prefer nonsense tales (Juodišius, Kasparavičius and others);
- 7) educational fairy tales, attempting to link the reality of a story with an aspiration to introduce a child to the realities of the world (Danguolė Kandrotienė, Leonardas Gutas, Petras Palilionis);

- 8) tales on controversial topics, in which the subject of homosexuality meddles under the umbrella of tolerance for a different person (Neringa Dangvydė);
- 9) some authors take a very individual way and produce their characteristic, recognizable fairy-tale world of a developed storyline, which is often close to the classic *fantasy* (V. V. Landsbergis, Juodišius, Žilinskaitė, Šerelytė, Kepenienė).
- 10) a number of literary tales are published which balance on the boundary between a fairy tale and a realistic work (Adomaitytė particularly likes to write these kinds of stories).

Thinking about realistic prose, it is dominated by the themes of “heavy” realism. During the period of independence mainly such works were produced which actualize the experiences of emigration (the works by Vilė Vėl and Nomeda Marčėnaitė), the topic of adoption and a child’s relationship with their adoptive parents (Kazys Saja, Daiva Vaitkevičiūtė), the topic of drug addiction and adolescent’s involvement into dangerous groupings (Zurba), the problem of an outcast, a child who does not adapt to reality (Žilinskaitė). It must be admitted that very young writers are also trying to write realistic prose for their peers: at the end of the twentieth century a large group of them began to produce realistic prose (Miroslavas Siniavskis, Kristina Jokšaitė, and Justė Petrauskaitė). Unfortunately, most young writers, as though trying to protect themselves from banality, as though in opposition to what is characteristic to the canon of popular literature (a happy ending and so on), create a very dark, black atmosphere in their books. On the other hand, an original and very successful book *Goodbye, Tomorrow* by a young writer Unė Kaunaitė was also published.

Of all the genres of children’s literature, it is Lithuanian children’s poetry that has experienced the largest decline over the past twenty-five years. In fact, a lot of poetry is still produced, but only a few poets managed to get close to the artistic heights of those poets who wrote during the Soviet era: Martynas Vainilaitis, Sigitas Geda, Anzelmas Matutis, Valdemaras Kukulas, Ramutė Skučaitė, Palčinskaitė, and Vladas Braziūnas. It should be noted that during the independence period a majority of these classics of children’s literature continued their work, some of them – Geda, Kukulas, and Vainilaitis – until their death. Perhaps the greatest discovery in the poetry from the independence period is Antanas Šimkus’s works.

While today the general amount of children's books has increased and the quality of children's books by modern Lithuanian writers' is professionally reviewed, a significant portion of children's literature, especially poetry, is composed of talent-less works, and it is especially true of Lithuanian children's poetry, most of which has received deserved criticism for its primitive perception of its addressee – a child, for its talent-less monotonous rhyming, open didactics or even total alienation from the real modern child and his life. Even less can be said about contemporary children's dramaturgy. Maybe because of the perceived need one or another author (for example, Erika Drungytė) occasionally undertakes writing for children's theater; writers are encouraged to create these kinds of drama works for various competitions. Lithuanian theaters mostly opt for a wide range of adaptations of classic works; they still repeatedly stage Justinas Marcinkevičius' *Mushroom's War* or Liobyte's works. Periodically organized theater competitions also demonstrate a large need for national children dramaturgy and contemporary drama works. For example, in 2003 on the initiative of National Youth Theatre and ASITEŽAS, the Association of Theaters for Children and Youth, a competition for plays for young audiences was organised. The aim of the competition was "to encourage the willing to debut and the experienced authors of Lithuania to create original plays for children, adolescents and young people, reflecting the situation of a small child or young person in today's world." Today drama works for children are most consistently produced by directors and playwrights Julius Keleras, Arnoldas Jalianiauskas, Aidas Giniotis, Daiva Čepauskaitė, Agnė Dilytė, Ramunė Balevičiūtė, and others.

To conclude this section about Lithuanian children's literature it must be said that today Lithuanian literary critics intensely try to identify the most recognizable literary character, created during the entire history of Lithuanian children's literature; one, which could become a "brand" of Lithuanian children culture; the most favourite hero, who would be parallel to the Finnish Moomins, or the characters created in Sweden by Astrid Lindgren and Selma Lagerlof; the one, which would have most affected not only children's, but also adults' consciousness. Who would it be? What character of Lithuanian children's literature would best reflect children's dreams and moods; with which character children could identify the most today, at the beginning of the twenty-first century? Perhaps it is Kazys Saja's Peldai, created in *Hey You, Hide!*, or

maybe Žilinskaitė's rabbit Kutas from her book *A Journey to Tandadrika*. Still more and more it seems that today such a hero has become Googoo Moogoo, who has spoken in a wide variety of languages, and was created (both text and illustrations) by the fine artist and writer Lina Žutautė.

Questions

1. Have any literary facts surprised you, after reading this short chapter on Lithuanian children's literature, and why?
2. Which are the most recognisable and favourite characters, created during the entire Lithuanian children's literary history? Compare them with the most popular children's literary characters in your home country.
3. What themes and ideas are predominant in the most recent Lithuanian children's literature?
4. What has been Lithuanian artists' contribution into Lithuanian children's literature? Comment on the translations of the Lithuanian artists-writers' works into your native language. What was the reception of these translations in your country?

BIBLIOGRAPHICAL LIST

Anthologies by Various Authors

- The Amber Lyre: 18th–20th Century Lithuanian Poetry*. Moscow: Raduga Publishers, 1983.
- The Baltic Quintet: poems from Estonia, Finland, Latvia, Lithuania and Sweden*. Translated by Edita Page. Hamilton: Wolsak and Wynn, 2008.
- Contemporary Lithuanian Poets* (A Poetry Review Supplement). Translated by Ellen Hinsey *et al.* London: The Poetry Society, 2008.
- Come into my time: Lithuania in prose fiction, 1970–1990: [anthology of Lithuanian prose]*, edited by Violeta Kelertas, translated by Rita Dapkus and Violeta Kelertas. Urbana; Chicago: Univ. of Illinois Press, 1992.
- The Dedalus Book of Lithuanian Literature*, edited by Almantas Samalavičius, translated by Jūra Avižienis *et al.* Sawtry: Dedalus Limited, 2013.
- The Earth Remains*, translated by Laima Vincė Sruoginis. Vilnius: Tyto alba, 2002.
- Gyvas atodūsis / Breathing Free: Poems from the Lithuanian*, sel. and translated by Vyt Bakaitis. Vilnius: Lithuanian Writers' Union Publishers, 2001.
- The Green Linden: Selected Lithuanian Poetry*, edited by Algirdas Landsbergis and Clark Mills. New York: Voyage Press, 1962.
- The Green Oak: Selected Lithuanian Folksongs*, edited by Algirdas Landsbergis and Clark Mills. New York: Voyage Press, 1964.
- A Fine Line: New Poetry from Eastern & Central Europe*. Translated by R. Kalniņš, M. O. Beitiks, I. Lešinska. Eastbourne: Arc Publications, 2004.
- Fire and Night: five Baltic Plays*, edited by Alfreds Straumanis. Waveland Press, Inc., 1986.

- Five Lithuanian Women Poets*. Translated and compiled by Jonas Zdanys. Vilnius: Vaga, 2002.
- Four Poets of Lithuania*: Vytautas P. Bložė, Sigitas Geda, Nijolė Miliauskaitė, Kornelijus Platelis. Translated and compiled by Jonas Zdanys. Vilnius: Vaga, 1995.
- Lietuvių poezijos balsai = Voices of Lithuanian Poetry*: selected Lithuanian poets' poems in Lithuanian and English, edited and translated by Lionginas Pažūsis. Vilnius: Tyto alba, 2001.
- Lithuania in Her Own Words: An Anthology in Contemporary Lithuanian Writing*, edited by Laima Sruoginis. Vilnius: Tyto alba, 1997.
- The Lithuanian short Story fifty years*. Selected and edited by Stepas Zobarskas. New York: Manyland Books, 1977.
- Lithuanian Short Stories*, edited and translated by Tadas Klimas. Transnational Academic Press, 2009.
- Lithuanian Writers in the West: an Anthology*, edited by Alina Skrupskelis. Chicago: Lithuanian Library Press and Loyola University Press, 1979.
- New European Poets*. Minnesota: Graywolf Press. 2008.
- No men, no cry. Contemporary Lithuanian Women's Prose*, edited by Žydrūnė Kolevinskienė. Vilnius: International Culture Programme Centre, 2011.
- Raw Amber*: an anthology of contemporary Lithuanian poetry / edited by Wolfgang Görtzschacher & Laima Sruoginis; translations by Laima Sruoginis. Salzburg: Poetry Salzburg at the University of Salzburg, 2002.
- Selected Lithuanian Short Stories*, edited by Stepas Zobarkas. New York: Manyland Books, 1963.
- Selected post-war Lithuanian Poetry*, edited and translated by Jonas Zdanys; introduction by Rimvydas Šilbajoris. Salzburg: Poetry at the University of Salzburg. 2002.
- Sex, Lithuanian Style*, edited Karolis Klimka; translators Jūra Avizienis et al. Vilnius: International Culture Programme Centre, 2011.
- Six Young Lithuanian Poets*, sel. and tr. by Kerry Shawn Keys. Vilnius: Vaga, 2002.
- Six Lithuanian Poets*, translated by Eugenijus Ališanka et al. Todmorden: Arc Publications, 2008.
- Social Change. Contemporary Lithuania Literature*, introduction by Gabrielė Gailiūtė and Neringa Klišienė, translators: Vytautas Bakaitis et al. Vilnius: International Culture Programme Centre, 2012.

Under the Northern Sky IV (Almanac of the European Literary Days in Šiauliai).
Šiauliai: Saulės delta, 2008.

Books by Individual Authors

Poetry

- Andriekus, Leonardas. *Eternal Dream*. Translated and compiled by Jonas Zdanys.
New York: Franciscan Fathers Press and Maryland Books, 1980.
- Ališanka, Eugenijus. *City of Ash*. Evanston (Illinois): Northwestern University Press,
2000.
- Baranauskas, Antanas *The Forest of Anykščiai = Anykščių šilelis*; the original Lithuanian
text with the English verse-translation by Nadas Rastenis; introduction and edi-
ting by Juozas Tininis. Los Angeles: Lithuanian Days, 1970.
- Baranauskas, Antanas. *The forest of Anykščiai = Anykščių šilelis*; translated from the
Lithuanian by Peter Tempest. Vilnius: Vaga, 1981.
- Donelaitis, Kristijonas. *The Seasons*, tr. by Nadas Rastenis. Los Angeles: Lithuanian
Days Publishers, 1967.
- Geda, Sigitas. *Songs of Autumn*. Translated by Jonas Zdanys. Pittsburgh: The Slow
Loris Press, 1979.
- Geda, Sigitas. *Žiemos biopsija = Biopsy of winter*: poems, translated from Lithuanian
by Kerry Shawn Keys with Judita Glauberson and Edgaras Platelis. Vilnius:
Vaga, 2002.
- Jakimavičius, Liudvikas. *Medinė = Wooden*: [poems], translated by Alma Valevičienė,
Craig Czury et al.; Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga, 2001.
- Jonynas, Antanas A. *Inclusions in Time: Selected Poems*. Translated and edited by
Jonas Zdanys. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002.
- Jonynas, Antanas A. *The Hill*. Translated by Yuval Lirov. Marlboro, New Jersey:
Affinity Billing, Inc.: 2007.
- Katkus, Laurynas. *Bootleg Copy*. Chicago: Virtual artist collective, 2011.
- Martinaitis, Marcelijus. *K.B.: the suspect*; translated by Laima Vincė. Buffalo, N. Y.:
White Pine Press, 2009.
- Martinaitis, Marcelijus. *The Ballads of Kukutis*; translated and introduced by Laima
Vincė. Todmorden: Arc Publications, 2011.

- Mekas, Jonas. *Lithuanian Post-samizdat – Set of Poetry Chapbooks ‘Frankfurt Chapbooks’*. Translated by Laima Sruginis. Klaipėda: Klaipėda House of Artists, 2002.
- Mekas, Jonas. *Idylls of Semeniskiai*; the authorized translation from the Lithuanian by Adolfas Mekas. Annandale, N. Y.: Hallelujah Editions, 2007.
- Miliauskaitė, Nijolė. *Silk: Poems*. Translated and compiled by Jonas Zdanys. Vilnius: Vario burnos, 2002.
- Nėris, Salomėja. *Blue Sister, River Vilija = Sesuo žydrioji – Vilija*. Moscow: Raduga, 1987.
- Nyka-Niliūnas, Alfonsas. *The Theology of Rain: Selected Poems*. Translated and compiled by Jonas Zdanys. Vilnius: Vaga ir PEN, 1999.
- Parulskis, Sigitas. *Selene’s Hole*. Translated by Aušra Simanavičiūtė. Paris: Union des Theares de l’Europe, 2005.
- Parulskis, Sigitas. *The Towers Turn Red*. Translated by Liz O’Donoghue. Cork: Southword Editions, 2005.
- Parulskis, Sigitas: poems*. Translated by Laima Sruginis. Klaipėda: Klaipėda House of Artists, 2002.
- Platelis, Kornelijus. *@ and Other Poems*. Translated by Jonas Zdanys and Kerry Shawn Keys. Vilnius: Vario burnos, 2002.
- Platelis, Kornelijus. *Snare for the wind: selected poems*; translated from the Lithuanian by Jonas Zdanys. Vilnius: Vaga, 1999.
- Platelis, Kornelijus. *Zones*. Translated by Jonas Zdanys and Kerry Shawn Keys. Chicago, Ill.: Virtual Artists Collective, 2004.
- Radauskas, Henrikas. *Chimeras in the Tower: Selected Poems of Henrikas Radauskas*. Translated and compiled by Jonas Zdanys. Middletown: Wesleyan University Press, 1986.
- Šimkutė, Lidija. *Tylos erdvės = Spaces of Silence: [poems]*, tr. by Lidija Šimkutė. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1999.
- Vaičiūnaitė, Judita. *Selected poems of Judita Vaiciunaite in Lithuanian and English: fire put out by fire*, translated by Stuart Frieber and Victoira Skrupskelis. Lewiston: The Edwin Mellen Press, 1996.
- Venclova, Tomas. *The Junction: selected poems*; edited by Ellen Hinsey; translated by Ellen Hinsey, Constantine Rusanov & Diana Senechal. Tarset: Bloodaxe Books, 2008.

Prose: Novels, Short fiction, Memoirs, Plays, Essays

- Aškinytė, Rasa. *The Easiest*: a novel. Vilnius: Vaga, 2013.
- Gavelis, Ričardas. *Vilnius Poker: a novel*, translated from the Lithuanian by Elizabeth Novickas. Rochester: Open Letter, 2009, 2013.
- Grinkevičiūtė, Dalia. *A Stolen Youth, a Stolen Homeland*, translated by Izolda Geniušienė. Vilnius: Lithuanian Writers' Union Publishing, 2002.
- Grinkevičiūtė, Dalia. *Lietuviai prie Laptevų jūros = Lithuanians by the Laptev Sea*, translated by Romas Kinka. Oxford: Elena Gaputyte Trust, 2002.
- Ivanauskaitė, Jurga. *108 Moons. The Selected Poems*, translated by Paul Perry and Rūta Suchodolskytė. Dublin: The Workshop Press, 2010.
- Juknaitė, Vanda. *My Voice Betrays Me*, translated and edited by Laima Srugoginis, Boulder, Colo.: East European Monographs; New York: Columbia University Press, 2007.
- Landsbergis, Algirdas. *Children in the Amber Palace*. Daphne, Alabama: Legerete Press, 1986.
- Landsbergis, Algirdas. *Five Posts in A Market Place*: [play]; introduction by Robert Payne. New York: Manyland Books, [1968].
- Landsbergis, Algirdas. *The last picnic*: [drama]; introduction by Michael Novak. New York: Manyland Books, 1978.
- Kunčius, Herkus. *Belovezh. Best European Fiction 2014*, translator Jade Will. Champaign/London/Dublin: Dalkey Archive Press, 2014.
- Krėvė, Vincas. *The Herdsman and the Linden Tree*; translated from the Lithuanian by Albinas Baranauskas, Pranas Pranckus and Raphael Sealey; introduction by Charles Angoff. New York: Manyland Books, 1964.
- Mačiulytė-Guilford, Irena. *The embrace*: a novel. Toronto: 1999.
- Radvilavičiūtė, Giedra. *Those whom I like to meet again*, translated from Lithuanian by Elizabeth Novickas. Dalkey Archive Press, 2013.
- Sruoga, Balys. *Forest of the Gods*, translated by Aušrinė Byla. Vilnius: Vaga, 1996.
- Sruoga, Balys. *Forest of the Gods*, translated by Aušrinė Byla. Vilnius: Versus aureus, 2005.
- Šeinius, Ignas. *Rejuvenation of Siegfried Immerselbe*: a novel; translated from Lithuanian by Albinas Baranauskas. New York: Manyland Books, 1965.
- Šepetytė, Rūta. *Between the Shades of Gray*. Penguin, 2011.
- Šileika, Antanas. *Buying on Time*. Ontario: The Porcupine's Quill, 2004.

Šileika, Antanas. *Woman in Bronze*: a novel. Toronto: Random House, 2007.

Šileika, Antanas. *Underground*: a novel. Toronto: Thomas Allen, 2011.

Vaičiulaitis, Antanas. *Noon at a Country inn*, Translated by Albinas Baranauskas, Danguolė Sealey, Raphael Sealey, Nola M. Zobarskas. New York: Manyland Books, 1965.

Vaižgantas. *Sin at Easter and other Stories*, Translated by D. Sealey, A. Landsbergis, St. Zobarskas, C. Mills. New York: Manyland Books, 1971.

E-books

Anthologies

Social change. Contemporary Lithuania Literature (Authors: Alfonsas Andriuškevičius, Laura Sintija Černiauskaitė, Ričardas Gavelis, Marius Ivaškevičius, Vanda Juknaitė, Laurynas Katkus, Julius Keleras, Jurgis Kunčinas, Herkus Kunčius, Gabrielė Labanauskaitė, Jaroslavas Melnikas, Sigitas Parulskis, Rolandas Rastauskas), introduction by Gabrielė Gailiūtė and Neringa Klišienė, translators: Vytautas Bakaitis et al. Vilnius: International Culture Programme Centre 2012. <http://www.ebooksfromlithuania.lt/en/e-books/fiction/anthology/social-change-contemporary-lithuanian-569/>

Sex, Lithuanian Style (Authors: Neringa Abrutytė, Laura Sintija Černiauskaitė, Ričardas Gavelis, Dalia Jazukevičiūtė, Birutė Jonuškaitė, Vaida Marija Knabikaitė, Saulius Tomas Kondrotas, Herkus Kunčius, Jaroslavas Melnikas, Sigitas Parulskis, Rolandas Rastauskas, Tomas Staniulis, Agnė Žagrakalytė), edited Karolis Klimka; translators Jūra Avižienis et al. Vilnius: International Culture Programme Centre, 2011. <http://www.ebooksfromlithuania.lt/en/e-books/fiction/anthology/sex-lithuanian-style-prose-and-poetry-464/>

No men, no cry. Contemporary Lithuanian women's prose (Authors: Jūratė Baranova, Ugnė Barauskaitė, Laura Sintija Černiauskaitė, Gabija Grušaitė, Irene Guilford, Jurga Ivanauskaitė, Birutė Jonuškaitė, Vanda Juknaitė, Aušra Matulevičiūtė, Daiva Merkelis, Aušra Nazaraitė, Mari Poisson, Sara Poisson, Paulina Pukytė, Giedra Radvilavičiūtė, Ruta Sepetys, Renata Šerelytė, Laima Vincė Sruoginis, Dalia Staponkutė), edited by Žydrūnė Kolevinskienė. Vilnius: International Culture Programme Centre, 2011. Online access at <http://www.ebooksfromlithuania.lt/en/e-books/fiction/anthology/no-man-no-cry-467/>

Periodicals, publishing both translations of the literary works and articles

Lituanus: The Lithuanian Quarterly: a multidisciplinary peer-reviewed journal that covers Lithuania and the Baltic region; publishes research articles in English as well as literature and art. 1956–.

The Vilnius Review: new writing from Lithuania: magazine of the Lithuanian Writers' Union, editor-in-chief Eugenijus Ališanka. Vilnius: Lithuanian Writers' Union, 2003–.

Vilnius: Lithuanian Literature, Culture, History: magazine of the Lithuanian Writers' Union, editor Antanas Danielius. Vilnius: Lithuanian Writers' Union, 1994–2002.

Web-based Resources

The site <http://www.booksfromlithuania.lt/en> provides information about Lithuanian books and authors; publishes information on Lithuanian books and authors; compiles and regularly updates a bibliography of Lithuanian literature in translation; **ebooksfromlithuania.lt**: “a catalogue of Lithuanian electronic books or books related to Lithuania. It contains information about the Lithuanian books or books by the Lithuanian-born authors of different genres (fiction, historical, humanitarian books or books of art) printed in different languages in various electronic formats and anywhere in the world, which you will be able: to leaf; to read online; to download from the *ebooksfromlithuania.lt* server free of charge; to buy from the *ebooksfromlithuania.lt* server; and which will provide reference to where you can acquire the book that you need from this catalogue.” cited from <http://www.ebooksfromlithuania.lt/>

Some Resources on Lithuanian Literature

Baltic memory: Processes of modernisation in Lithuanian, Latvian and Estonian literature of Soviet period. Edited by Elena Baliutytė and Donata Mitaitė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.

Beginnings and Ends of Emigration. Life without Borders in the Contemporary World. A collection of scholarly essays. Edited by Dalia Kuizinenė. Vilnius: Versus aureus, 2005.

Ford, Gordon B. *Old Lithuanian Texts of the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, with a Glossary, Mouton, 1969.

Kubilius, Vytautas, Samulionis, Algis, et al. *Lithuanian Literature*. Vilnius: Vaga, 1997.

Šilbajoris, Rimvydas. *The Perfection of Exile: 14 Contemporary Lithuanian Writers*. Norman: Oklahoma University Press, 1970.

Šilbajoris, Rimvydas. *A Short History of Lithuanian Literature*. Vilnius: Baltos lankos, 2002.

Venclova, Tomas. *Lithuanian Literature: a survey*. Chicago: Lithuanian National Foundation, 1979.

300 *Baltic writers: Estonia, Latvia, Lithuania: a reference guide to authors and their works* / Institute of Lithuanian Literature and Folklore, Under and Tuglas Literature Centre of the Estonian Academy of Sciences, Institute of Literature, Folklore and Art [of] University of Latvia; [editorial board: Benedikts Kalnačs, Jūratē Sprindytē, Jaan Undusk; translated by Diana Bartkutė-Barnard, Anna Reynolds, Triin Sepp]. Vilnius: Institute of Lithuanian Literature and Folklore, 2009.

Transitions of Lithuanian Postmodernism: Lithuanian literature in the post-Soviet period, edited by Mindaugas Kvietauskas. Amsterdam; New York: Rodopi, 2011.

Bird, Elizabeth. *Discussion: Trends in Lithuanian Children's Literature 2000–2010*, in <http://blogs.slj.com/afuse8production/2011/04/02/discussion-trends-in-lithuanian-childrens-literature-2000-2010/>

Klišiūtė, Roma. *Children's Books from Lithuania. Bologna Children's Book Fair 2013*. The International cultural Programme Centre, 2013, in <http://www.ebooks-fromlithuania.lt/en/e-books/catalogues/children-s-books-from-lithuania-bologna-549/>

Urba, Kęstutis. *Children's Literature in Lithuania: From Robinson to "Rubinaitis"*, in <http://www.vilniusworldbookcapital.lt/en/articles/view/id.30>

ISBN 978-609-467-033-6 (internetinis / Online)

ISBN 978-9955-34-487-2 (internetinis / Online)

ISBN 978-609-467-034-3 (spausdintas / Print)

ISBN 978-9955-34-488-9 (spausdintas / Print)

Trumpa lietuvių literatūros istorija. Metodinėje mokomojoje knygoje pristatomi lietuvių literatūros istorijos raidos etapai ir tendencijos. Knygos autorės analizuoja chrestomatinių lietuvių rašytojų kūrybą, pateikia literatūros proceso vertinimo įvairovę. Leidinys yra skirtas baltistikos ir lituanistikos centrų studentams.

A Brief History of Lithuanian Literature. This methodical textbook is an introduction to the historical stages of development of Lithuanian literature and its trends. The authors of the book present a concise overview of Lithuanian chrestomatic authors' works, analyzing them and providing a variety of reviews of the literary process. The textbook is designed for students at Baltic and Lithuanian Studies centres.

Indrė Žakevičienė, Asta Gustaitienė, Vijolė Višomirskytė,
Aurelija Mykolaitytė, Dalia Kuizinienė

TRUMPA LIETUVIŲ LITERATŪROS ISTORIJA
A BRIEF HISTORY OF LITHUANIAN LITERATURE

Lietuvių kalbos redaktorė / Lithuanian Language Editor
Agnė Bolytė

Anglų kalbos redaktorė / English Language Editor
Albina Strunga

Dailininkas ir maketuotojas / Designer
Saulius Bajorinas

2014 06 20. Tiražas / Print run 500 egz. / copies.
Užsakymo nr. / Order No. K14-039.

Išleido / Published by:

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University
K. Donelaičio g. 58, LT-44248, Kaunas
www.vdu.lt | leidyba@bibl.vdu.lt

„Versus aureus“ leidykla / „Versus aureus“ Publishers
Rūdninkų g. 10, LT-01135, Vilnius
www.versus.lt | info@versus.lt

Spausdino / Printed by:
“BALTO print”
Utenos g. 41a, LT-08217 Vilnius
www.baltoprint.com | info@baltoprint.com